

Rapport fra konferansen

Forskning i friluft 2009

24. og 25. november, Holmenkollen Park Hotel Rica, Oslo

FORORD

Konferansen "Forskning i friluft 2009" ble arrangert i Oslo 24. - 25. november 2009 på Holmenkollen Park Hotel Rica. Det var Friluftslivets fellesorganisasjon (FRIFO) som stod for arrangementet, med økonomisk støtte fra Direktoratet for naturforvaltning og Norges forskningsråd.

FRIFO vil først takke alle de 225 personene som deltok. Vi vil spesielt takke innleiderne som bidro med foredrag og dermed gjorde konferansen mulig.

Konferansen bestod av plenumdeler og sesjonene: (1) Friluftsliv og forbruk, (2) Friluftsliv og folkehelse, (3) Barn/unge og friluftsliv og (4) Hvorfor friluftsliv. Statsråd Lars Peder Brekk i Landbruks- og matdepartementet åpnet konferansen. Det ble holdt 22 innlegg presentert av 28 forskere.

Denne konferanserapporten inneholder en skriftlig versjon av samtlige foredrag som ble holdt på konferansen. Noen av titlene er endret i forhold til programmet. To innledere var forhindret fra å stille: Annette Bischoff fra Høyskolen i Telemark og Odd Inge Vistad fra NINA Lillehammer. For henvisning til deres studier, se vedlegg "Referanser".

Forskning i friluft 2009 er den fjerde i rekken av slike forskningskonferanser om friluftsliv, og er nå en godt etablert tradisjon. Formålet med disse konferansene er blant annet å få økt fokus på friluftslivsforskningen i Norge og å gi forskerne muligheter for å presentere forskningsresultater innenfor dette feltet for et bredere forum. Konferansene er også blitt et viktig møtested for forskere og andre som har interesse og behov for kunnskap om friluftsliv.

Deltakelsen og interessen bekrefter at det er et stort behov for denne konferansen.

FRIFO vil til slutt takke FRIFOs forskningsgruppe for innsatsen i forbindelsen med konferansen. Forskningsgruppen består av Anne Mari Aamelfot Hjelle (DNT), Siri Parmann (NJFF), Annette Bischoff (HiT), Odd Inge Vistad (NINA) og Hans Erik Lerkelund (FRIFO). En stor takk til alle for god innsats og vel gjennomført konferanse!

En takk også til Tove Thorsen og Siri Meyer i FRIFO for all innsats og hjelp. Rapporten er redigert av Anette Braathen, fagkonsulent i FRIFO.

Oslo, juni 2010

Friluftslivets fellesorganisasjon

Lasse Heimdal

generalsekretær

INNHold

FORORD	1
---------------------	----------

PLENUM

Utmarkas moralske økonomi – den stadeigne kollektive moral i møte med marknaden – <i>Bjørn Egil Flø</i>	5
Friluftsliv i et landskap med næringsinteresser – Eit casestudie av striden om kvisting av skiløype mellom Haukeliseter og Hellevassbu – <i>Kjersti Moe</i>	14
Hvem forsvarer friluftslivet i planleggingen? – <i>Knut Bjørn Stokke og Margrete Skår</i>	21
Friluftsliv og "den norske modellen" – Om historiske årsaker til friluftslivets politisk-institusjonelle marginalisering – <i>Bjørn Tordsson</i>	30
Friluftslivet slik media ser det – <i>André Horgen</i>	36
På tur som barn – på tur som voksen? – Om sosialisering til friluftsliv – <i>Alf Odden</i>	51
På tur til IKEA – Hverdag og friluftsliv blant innvandrerkvinner i Groruddalen – <i>Helene Figari, Hanne Haaland og Olve Krange</i>	66
Friluftsliv i förändring – några halvtidsresultat från ett forskningsprogram – <i>Peter Fredman</i>	84

FRILUFTSLIV OG FORBRUK

Klær og utstyr til en hver anledning – Friluftslivets spesialisering – <i>Ingun G. Klepp og Mari Bjerck</i>	89
"Har man bil, så kjører man bil" – Ein studie av fritidsmobilitet – <i>Agnes B. Engeset</i>	103
Hus eller hytte? En studie av norske fritidsboliger – <i>Eli Støa, Bendik Manum og Margrethe Aune</i>	111

FRILUFTSLIV OG FOLKEHELSE

Friluftslivets effekt på folkehelse og helseøkonomi – Nanna Kurtze, Terje Eikemo og Karl-Gerhard Hem.....	125
Friluftsliv som pedagogisk arbeidsform, når målet er væggtab – Jens Marcussen	133
Hvordan få økt fokus på friluftsliv og helse? Nordisk prosjekt 2009-2011 – Harald Tronvik.....	144

BARN/UNGE OG FRILUFTSLIV

Barns hverdagsfriluftsliv – Margrete Skår.....	148
Barn leiker fortsatt utendørs og i natur! – Merete L. Fasting.....	155
"Eg kainn ro" – Friluftsliv blant barn og unge på Helgeland – Hogne Hjerpås	161
Har skolen snudd ryggen til naturen? – Nokre resultat frå og refleksjonar i etterkant av ei undersøking om uteskule og friluftsliv i skulen blant grunnskulelærarar i Hordaland og Sogn og Fjordane – Per Erik Leirhaug og Karen Klepsvik.....	175
Natur- og friluftsbarnehager – et gode for barn? – Olav B. Lysklett.....	183

HVORFOR FRILUFTSLIV?

Rekruttering til jakt – Motiver, barrierer og tiltak for å øke andelen aktive jegere – basert på NINA Rapport 221 – Oddgeir Andersen og Bjørn P. Kaltenborn.....	192
Ut på tur aldri sur, men hvorfor egentlig? – Hanne Svarstad.....	202
Magiske plasser i skogen – folks forhold til Marka – Vegard Gundersen.....	209

VEDLEGG

Referanser	217
Deltakerliste	218
Program	223

Utmarkas moralske økonomi

– den stadeigne kollektive moral i møte med marknadenⁱ

Bjørn Egil Flø

Norsk senter for bygdeforskning

Prøv å set dokke litt attende i tid, ei 6 til 7 år berre..... til sånn cirka 2002 eller der omkring. Til dei dage då dåverande landbruksminister og historias hittil tydlegaste talsmann for kommodifiseringa av det rurale Noreg, Lars Sponheim let lyse ut at bønder og bygdefolk laut ta alle tilgjengelege ressursar i bruk.

Saman med seg hadde han både byråkratane og pratmakarane i faglaga, han hadde med seg alle forståsegpåarane som heile tida stikk seg fram og fortel korleis ein skal gjere det på bygdene om ein ikkje skal ende i fattigdom, folkeløyse og armod. Alle saman retta dei blikket mot elgjakta og meinte den utgjorde ein enorm uutnytta ressurs. Og her snakka karane – ja for det er mest karar som snakkar – her snakka dei om økonomiske ressursar må vite.

Ein kommando

I stortingsmeldingar (St.meld. nr. 17, 1998 - 1999; St.meld. nr. 19, 1999 - 2000) og festtalar (Sponheim, 2003) vart grendene lova velstand og glede om bøndene og skogeigarane berre tok til vet og starta nyttiggjere seg av heile gardens ressurstilgong – dei vart formeleg instruert til å gjere elgen og elgjakta om til pengeøkonomi.

Ein lokal JFF representant formulerte seg slik: *"Kommandant Sponheim har talt og skogeigarane er som lydige soldatar, dei føl ordre utan tanke på konsekvensane for lokalsamfunnet"*.

Bønder og skogeigarar starta lære seg til utmarksentreprenørar – dei skulle spe på dei elles så skrале inntektene med pengar frå elgjakta.

Godt hjelpte av faglaga som kunne tilby fagleg kompetanse og rådgjeving om grunneigarorganisering, vart det på få år etablert meir enn 200 nye utmarkslag i landet. I tillegg vart fleire av dei alt eksisterande laga omorganisert og arrondert på måtar som passa betre det komande regimet. Grunneigarane sjølve danna altså nye samanslutningar og laga større samanhengande viltforvaltingsområder, dei gjorde utmarka meir jakteffektiv og betre egna til næringsverksemd basert på viltressursane (Flø, Stensland, & Heggem, 2006).

Samstundes gjorde faglaga framstøyt på det politiske planet. Saman med reiselivsnæringa hyra skogeigarlaget eit konsulentfirma til å rekne ut potensialet som låg gøymt i utmarka – beløpet dei kom fram til var svimlande 8 milliardar (Reiselivsbedriftenes Landsforening & Norges Skogeierforbund, 2004).

Det gjekk som det måtte gå, dei eigedomslause jegerinteressene sin fremste våpendragar, informasjonssjef Espen Farstad i NJFF gjekk ut å kalla rapporten ei *”krigserklæring”* og hevda at *”dette ville fortrenge den lokale jegeren”* (Aftenposten, 2004a). *”Norges Skogeierforbund gir blaffen i tradisjoner og norsk kultur”*. sa Farstad til Aftenposten (Aftenposten, 2004a).

Sosilogen Olaf Agedal, som for anledninga var titulert som elgsosiolog etter at han saman med ei handfull kolegaer hadde skrive boka Jakta på elgjakkulturen (Brottveit & Agedal, 1999) , meinte at *”å overlate elgjakten til folk med de tykkeste lommebøkene, kolliderer med norske likhetsidealer”* (Aftenposten, 2004b).

Dette var altså grunnlaget for at eg, ein villfaren Sunnmøring, oppsøkte elgbygda. Det hadde kome meg for øyro at nokre grunneigarar i ei bygd eg her vel å kalle *”Elgbygda”*, hadde bestemt seg for å leige ut jakta. I følge rykta skulle dei selje jakta utanbygds. Eg ville finne ut kva som skjer når ein slik myteomspunnen bygdekultur vert utsett for kommersialiseringsspøkelset. Eg ville finne ut kva som skjer når ei gruppe grunneigarar set seg føre å oppfylle instruksane frå landbruksministeren, når dei bestemmer seg for å selje bygdekulturen på den opne marknaden.

To overordna spørsmål

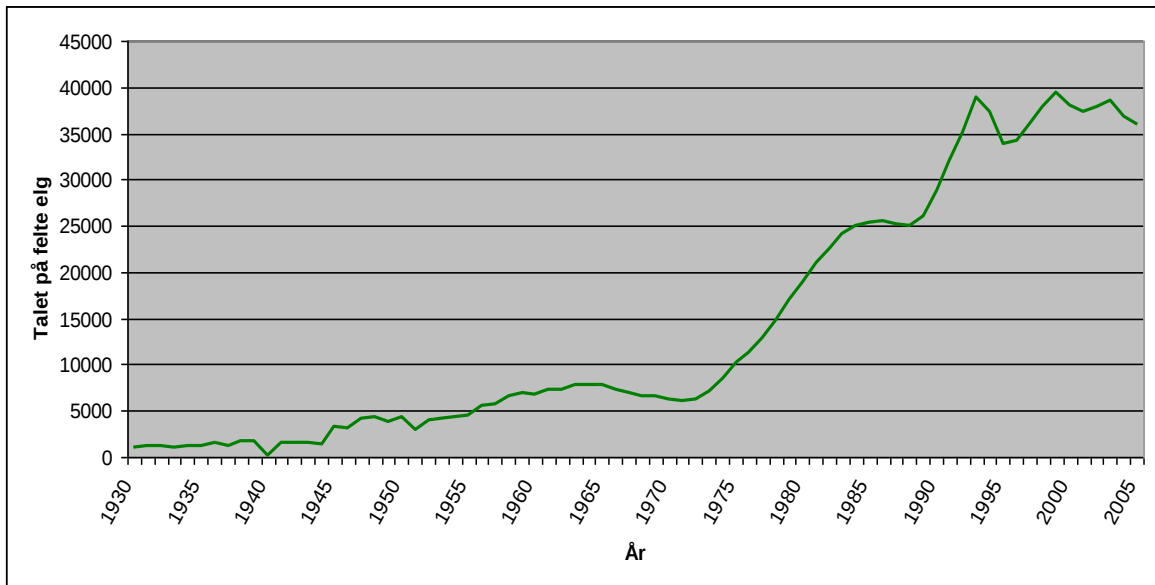
Eg stilte to overordna spørsmål for mitt arbeid:

- 1) Vil kommersialiseringa av elgjakta føre til sosiale eller kulturelle endringar i bygdesamfunna?
- 2) Vil kommersialiseringa medføre endringar i praksisen knytt til elgjakta?

Eg kunne ha svart enkelt på dette, men sidan eg liksom skal vere akademikar skal eg fyrst snakke meg litt vekk.

Elgjakta - Ein nylaga tradisjon

Ein skulle tru eit sopass tungt forankra kulturelt fenomen som elgjakta hadde lange historiske røter i bygdene. Men strengt tatt kan elgjakta seiast einast å ha knappe 30 års historie som ein folkeleg aktivitet i bygdene.

Figur 1: Felte elg frå 1930 til 2005

(Kjelde SSB, <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/14-14-29.txt>).

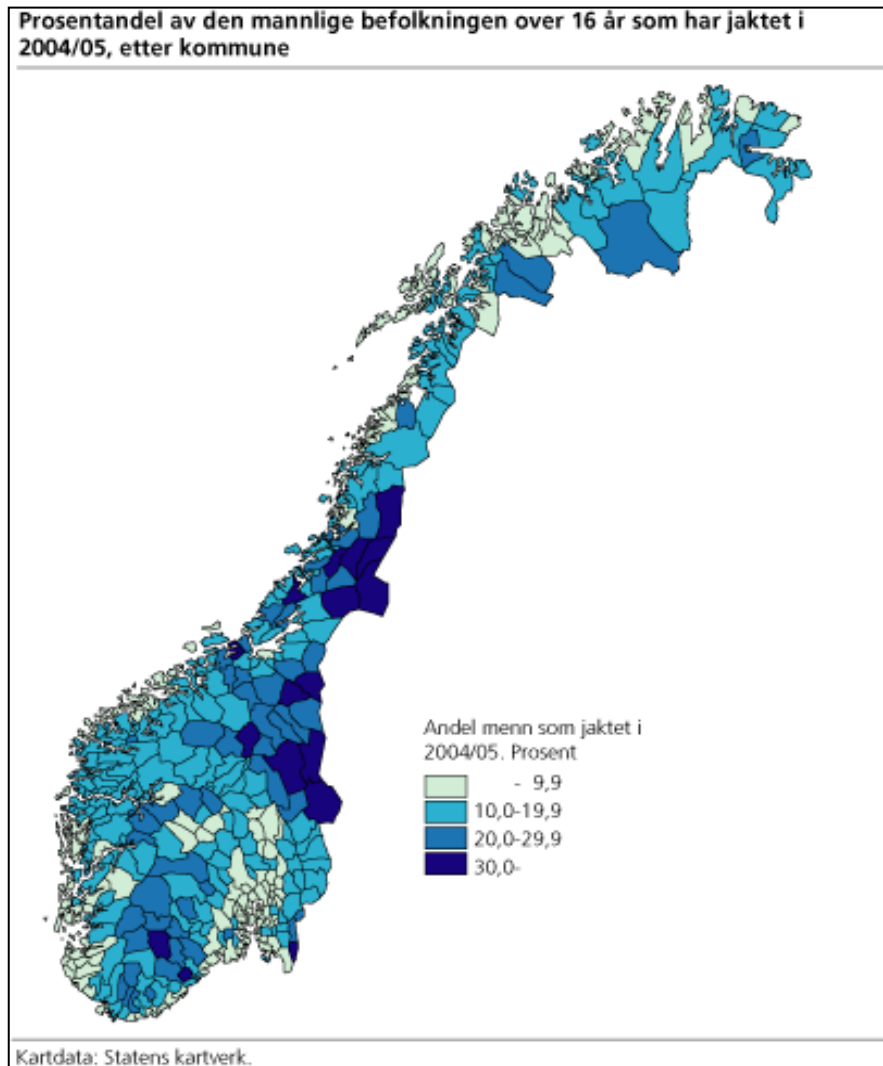
Denne grafen syner at knekkpunktet for den enorme auken i tale på felt elg kom fyrst på 70 talet. Og i takt med fellingstalet auka også elgjakta sit omfang, både økonomisk og kulturelt. Me kan seie at fyrst mot slutten på 70 talet etablerte elgjakta seg som den folkelege tradisjonen me kjenner den som i dag.

Gamle jegerar som har jakta lenge fortel om nærast sensasjonsliknande tilstandar om eit elgslakt kom til gards i åra like etter krigen. *”Det var spesielt at det kom eit elgslakt til gards. Då kom dei frå gardane kringom for å studere slaktet og kommentere kor godt det var treft”*.

”I dag er det berre skadeskyting og anna uferde som lokkar folk frå bygda til å studere slaktet, då kjem dei for å sjå kvar villskotet råka”.

Ein altomfattande kollektiv aktivitet

Den som berre ser på SSB sine statistikkar over jakt deltaking vil aldri forstå kor omfattande elgjakta kan vere i eit grendesamfunn.

Figur 2: Prosentdel av den mannlege befolkninga over 16 år som deltok på jakt sesongen 2004/05.
(Kjelde SSB: <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jeja/>).

Ein kan i beste fall sjå kvar det er størst sannsynlegheit for å finne det som eg vil omtale som "Elgbygder". Altså slike samfunn som eg ærleg talt trudde eksisterte einast i feature artiklane til jakt blada og avisenes helgabilag. Slike samfunn som ligg nærast aude dei to fyrste vekene av jakta.

Sjølv om SSB syner "over 30 % jaktdeltaking" blant menn over 16 år, er jaktdeltakinga i "Elgbygda" langt større. Lat meg få lov å illustrere det med å fortelje om Ruth.

Elgenkja Ruth

Ruth omtalte seg sjølv som elgenkje og brukte å reise til Syden saman med nokre venninner kvart einaste år når elgjakta starta. Likevel la ho for dagen ein imponerende lokalkunnskap då ho sette seg til å rete opp alle elgjegeerane i grenda og kva jaktlag dei var med på. Med ein utruleg presisjon greidde ho ut om alle grendas 87 mannfolk over 18 år sin jaktdeltaking. Ein lokalsamfunnskjennskap som mildt sagt var imponerende.

Tabell1: menn over 18 år busett i "Elgbygda", fordelt etter alder og elgjaktdeltaking (Flø, 2008).

Aldersgrupper	Menn busett i grenda	Menn som jaktar elg	Menn i lokale jaktlag	Menn i jaktlag utanom grenda	Menn som ikkje jaktar
80 +	8	0	0	0	8
70 – 79	9	7	7	0	2
45 – 69	38	34	17	17	4
35 – 44	13	12	5	7	1
25 – 34	10	9	2	7	1
18 – 24	9	2	1	1	7
	87	64	32	32	23

Ruth rekna ut for meg at heile 64 av totalt 87 menn i grenda deltok i elgjakta. Det gir ein deltakingsprosent på utrulege 73,5%!!! Ho gjorde berre to feil som eg seinare fekk retta opp av formannen i grunneigarlaget.

Jaktdeltakingsnorma

Noko av det mest interessante med Ruth sin gjennomgang var likevel reaksjonen hennar på dei som ikkje jakta. For det var nemleg 7 stykkje av gutane mellom 18 og 24 år som ikkje deltok i elgjakta. Ruth var nærast overraska over sine eigne funn og ho nærast unnskyldte dei for ikkje å delta. Ho starta umiddelbart å leite etter forklaringar som kunne rettferdiggjere den manglande 'normaliteten' hjå gutane.

Ho var tydeleg glad då ho fann ei 'legitim' unnskyldning for i det minste ein av dei. *"Ein driv då med idrett, på landslaget eller slik ... i alle fall på høgt nivå, han har sikkert uansett nok med det"*.

Også grunneigarlagsformannen prøvde å kome opp med forklaringar på kvifor desse *"...elles så friske og fine gutane"*, som han sa, ikkje jakta. *"Dei står sikkert på vent"*, meinte han. Og la til at; *"ingen av dei kjem frå gard og då har ein gjerne litt vanskelegare for å kome med på eit jaktlag"*.

Styremedlemen i skyttarlaget derimot, var nærast kynisk då han avslørte at han *"...ikkje hadde sett nokon av dei på skytebana..."*. Han sa det aldri, men eg sansa ein viss tvil på om dei kunne vere heilt rett. Kva var det med dei? Var dei skeive, eller enda verre, var dei motstandarar av jakt? Uansett avslørte han ein manglande tillit til dei, og antyda heilt ope at han ikkje hadde noko tru på dei. Og som han sa: *"Eg hadde ikkje teke dei med på mitt jaktlag i alle fall"*.

Dessverre undersøkte eg aldri denne tvilen nærare. Eg kom aldri lengre enn til den vage kjensla av tvil og manglande tillit. Denne vesle forteljninga illustrerar likevel den sterke norma om jaktdeltaking. Det fortel at så lenge du deltek i elgjakta er du ein av oss, men deltek du ikkje oppstår tvilen. Det handlar om å høyre til, som ein av mine informantar svara på spørsmålet om han ville ta med son sin på elgjakta. *”Eg tru ikkje eg har noko val... om du vil at borna dine skal føle at dei høyrer til her må du dyrke fram jaktinteressa... for du er liksom ikkje ein dela av dette samfunnet om du ikkje er med på eit jaktlag”*.

Likskap, kjøt og kameratskap.

Eg har no snakka om tradisjonen, omfanget og jaktdeltakingsnorma.... eg har også eit slags siste moment som eg har lyst å nemne; eg har kalla det likskap, kjøt og kameratskap. Det er nemleg tre sentrale faktorar i forteljninga om jakta og jaktdeltakinga i mitt materiale.

Det egalitære bygdesamfunnet

Lat oss snakke om likskap fyrst. Personleg var eg overraska over å finna at forteljninga om at *”her er me alle like”* stod så sterkt i mitt studieområde. Det er forteljninga om den store skogeigaren som sel jaktkort over kjøkenbordet med støvlane på. Og om då skogeigaren tok med seg fancy oppdressa gjestejegerar frå byen medan han sjølv var ikledd kjeldress. Det er forteljninga om det usnobbete, det folkelege og det ujålete.

Forteljninga er likevel meir om ein kulturell likskap enn om økonomisk likskap. Det er forteljninga om at du gjerne kan ha peng og eigedom berre du ikkje pralar med det. Det er forteljninga om det egalitære bygdesamfunnet.

Grunneigarane på si side fortel om lokale jegerar sin overlegne seriøsitet og deira framifrå ferdigheiter som jegerar. Og set kjentmannskunnskapane deira opp som kvalifikasjonar som gjer dei uunnverlege både som jegerar og som guidar for gjestande lag og jegerar.

Likskapen eller jamnbyrden vert altså trekt fram like mykje av grunneigar som av ikkje grunneigar. Det er forteljninga om den gjensidige avhengigheita – grunneigaren treng dei eigedomslause lokale jegerane som er villige til å stå jakta ut. Dei treng dei til å fylle kvota. Medan den eigedomslause treng grunneigaren for å få tilgong til jakta. I eit bytteperspektiv kan ein sei at begge gir og begge får.

Kameratskap.

Men sjølv om ein av partane innimellom kan oppleve at ein betalar meir enn ein får i forholdet vert systemet oppretthalde. Det vert oppretthalde både som følge av lojalitetsband – og i frykt for kva resten av samfunnet vil sei. Ein medlem i eit lokalt jaktlag med både grunneigarar og ikkje-grunneigarar sa det slik; *”Eg er eigentleg lei heile jakta, men eg veit ikkje... eg får meg ikkje til å slutte, då set eg heile laget i knipe”*.

Ein stor grunneigar, som hevdar å ha fleire ikkje-lokale jaktlag som han meinte var meir effektive enn dei lokale, opplevde også ei moralsk knipe forankra både i lojalitetsband og i frykt for lokalsamfunnets sanksjonar. *”Det er ikkje noko alternativ å kaste dei ut (det lokale laget), dei har jakta her sidan 1982 og ja... vi omgås dagstøtt, fleire av dei er også kompisane mine”*. Vidare la han

til: *"Du må hugse at ein slik eigedom (i tydinga aktivt forvalta skogeigedom) ikkje er statisk. Me sel og kjøper skog heile tida, for å få til det treng me lokal goodwill".*

Skuggane sin tilbakekomst

Den svenske antropologen Ann-Kristin Ekman (2006) har eit omgrep ho kallar "skuggbyn". Eit omgrep som er meint å gi assosiasjonar til det å verte skugga, og at ei grend vert skugga av eit større felt sosiale relasjonar. Det kan sjåast på som grendesamfunnets felles sosiale nettverk. Eit utvida grendesamfunn som gjennom sitt nettverk inkluderar ikkje-lokale aktørar i det lokale. Desse aktørane, eller dette nettverket om du vil, "skuggar" bygda og føl med kva som skjer der. Dette kan vere folk med omfattande ressursar som frå tid til anna kjem bygda til gode. Typisk er desse skuggane utflytta grendefolk som likevel har sitt hjarte i heimbygda. Elgjakta inngår i dette nettverket som grendesamfunnets felles byteobjekt og er sjølv hovudarenaen for å styrke relasjonane. På same måte som jula er den høgtida då dei utflytta dotrene kjem heim til familien er elgjakta den høgtida bygdas utflytta "søner" kjem heim til grenda. *"Dei kjem alltid dagen før, og då brukar me å samlast i stabburet til Johannes..."*. Fortel Arvid, ein 45 år gamal elgjeger, *".. då er det liksom litt fest..."*.

Så... nok om det, eg skulle då snakke om kjøt også.

Kjøt og kjøtprising

For når alt kjem til alt er kjøt det fyrste og fremste motivet dei trekker fram når eg spør dei om kvifor dei jaktar. Jauda, eg har lese både her og der at no til dags, så jaktar folk for opplevinga. Dei jaktar for naturopplevinga, vert det sagt. Men mine jegerar jaktar for kjøtet, seier dei. Og så litt for at det er artig å vere med kompisane, men; Jakt utan at kjøtet og kjøtverdien står i sentrum er med andre ord moralsk uakseptabelt. *"..det er slik 'lordejakt' det"*. Og det er definitivt utanfor den stadeigne folkeskikken.

Nettopp i denne moralske konteksta ligg også basisen for prisinga av jakta. Eller som ein grunneigar sa: *"Det er kjøtprisen som må ligge til grunn. Slik prising av oppleving vil berre føre til at du tek jakta frå bygdefolket"*.

Kjøtprising representerar ein kulturell kontinuitet for bygdejegeren, det sikrar oppretthaldinga av *"kjøtnettverket"* som Brottveit (1999) snakkar om, det legitimerar tidsbruken i ein materielt orientert kultur og det symboliserar ei forankring i den lokale kollektive moral. Lat meg få lov å sitere ein av mine informantar som hevda at kjøtprising representerar eit: *"...vern om jaktkulturen vår. (...) det vil sikre haustingsmotivet som det drivande motivet for elgjakta"*.

Opplevingsprising representerar eit kulturelt skift som bryt med jamnbyrden og gjengjeldingsnorma. Det er for utanbygdsjegerane. Det er for dei som ikkje er tøff nok til å tole sludd og hardt slit. For det er som ein av jegerane sa: *"Kven skal betale når opplevinga ikkje er noko særleg, når det sluddar som verst og du frys nesten i hæl på post?"*.

Med det kopla han seg opp på den gjensidige avhengigheita og gjengjeldingsnorma som eksisterar mellom grunneigaren og dei lokale jegerane.

Den sterke kulturelle koplinga mellom den rurale jegeren og kjøtprisinga kan få konsekvensar. Konsekvensar som me faktisk så vidt har lukta på i år.

(Adresseavisen 15. og 16. oktober 2009)

Desse to oppslaga i Adresseavisen i haust syner nettopp at prisutviklinga på elgkjøtet kan, på sikt, få direkte konsekvensar for jakta. Treg omsetjing av elgkjøt på marknaden har gjort at jegerane må betale meir for elgkjøtet enn kva dei får når dei sel det vidare til viltmottaket. Dette undergrev meiningsinnhaldet i elgjakta og kan representere eit større trugsmål mot elgjakta slik me kjenner den i dag enn kva det sokalla "kommersialiseringsspøkelset" gjer.

Den stadeigne kollektive moral.

Den stadeigne kollektive moral ser altså ut til å fungere som ei bremse. Dermed har eg eigentleg snakka meg inn att på det eg starta med. Altså spørsmåla:

- 1) Vil kommersialiseringa av elgjakta føre til sosiale eller kulturelle endringar i bygdesamfunna?
- 2) Vil kommersialiseringa medføre endringar i praksisen knytt til elgjakta?

Og svaret? Njaaa, Hugs på at elgjakta alltid har vore i endring og den vil halde fram med å endre seg. Men den stadeigne kollektive moral vil ligge der å sikre at endringane vert opplevd som sosialt og kulturelt rettvise.

Lat meg få avslutte denne forteljinga med jegerveteranen Edvard, og utsegna: "Slikt gjer ein berre ikkje oppi her ...". Her er me ved kjernen av det denne historia fortel oss. Det handlar rett og slett om kva som er brukeleg og ikkje i lokalsamfunnet. Kall det eit slags sett av lokale skikk og bruk reglar om du vil. Uansett kor mange landbruks- og matministrar som held festtalar om utvikling av utmarksnæringar, og uansett kor sterkt jaktretten er forankra i både eigedomsretten og viltlova, må grunneigaren likevel ta omsyn til dei sosiale reglane i bygda.

Dette betyr ikkje at grunneigarane er låst av eit brautande bygdedyr som set seg imot alle tilløp til endring i bygda. Det uformelle overvakings- og sanksjonerings-systemet vil ligge der i overflata og vakte på at endringane skjer i overensstemming med den stadeigne kollektive moralen. Ein moral grunneigarar så vel som ikkje-grunneigarar er med på å utforme. Det sokalla bygdedyret vil bremse på farta i kommersialiseringa av elgjakta, det vil sikre at bygdesamfunna rekk å tilpasse seg utviklinga. So lenge bygdesamfunnet treng elgjakta både sosialt og kulturelt, vil elgjaktas status verte hegna om som ein lokalt forankra folkeleg aktivitet.

ⁱ Dette arbeidet inngår som del av det strategiske instituttprogrammet "Skogs og fjelbygdene – mellom marginalisering, kommersialisering og vern" ved Norsk senter for bygdeforskning. Programmet er finansiert av Norges Forskningsråd.

Referansar og vidare lesing:

- Aftenposten. (29.11. 2004a). Skogeierne vil selge elgjakta til rikinger. *Einar Haakaas*.
- Aftenposten. (01.12. 2004b). Snobbejakt på elg truer norske likhetsidealer. *Einar Haakaas*.
- Brottveit, Å. (1999). Elgjaktas symbolske økonomi: Hva står på spill? Å. Brottveit & O. Aagedal (red.), I *Jakta på elgjakkulturen*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Brottveit, Å., & Aagedal, O. (red.). (1999). *Jakta på elgjakkulturen*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Ekman, A.-K. (2006). Skuggbyn - under ytan på en avfolkningsby. Om stratifiering, sociala relationer och överlevnad. *Bebyggelsehistorisk tidskrift, Levande och bo(51)*, 67 - 88.
- Flø, B. E. (2008). Bygdedyret og elgen - ei stivhengig analyse av næringsutvikling i elgskogen. R. Almås, M. S. Haugen, M. Villa & J. F. Rye (red.), I *Den nye bygda*. Trondheim: Tapir.
- Flø, B. E., Stensland, S., & Heggem, R. (2006). Stille revolusjon i skogen, *Dagens Næringsliv*.
- Reiselivsbedriftenes Landsforening, & Norges Skogeierforbund. (2004). Forprosjekt om Utvikling av utmarksbaserte reiselivsbedrifter - markesmuligheter, mål, strategier og forslag til verdikjedeprogram. Oslo: Reiselivsbedriftenes Landsforening og Norges Skogeierforbund.
- Sponheim, L. (2003). Tale for Den nasjonale kongress for økologisk landbruk. Upublisert manuskript, Hamar.
- St.meld. nr. 17. (1998 - 1999). Verdiskaping og miljø - muligheter i skogsektoren: Landbruksdepartementet.
- St.meld. nr. 19. (1999 - 2000). Om norsk landbruk og matproduksjon: Landbruksdepartementet.

Friluftsliv i eit landskap med næringsinteresser

Eit casestudie av striden om kvisting av skiløype mellom Haukeliseter og Hellevassbu

Kjersti Moe

Høgskolelektor ved Institutt for Idrett og Friluftsliv, Høgskolen i Telemark

Aldri har kampen om utmarksareala vore sterkare: Nedbygging av standsona, omfattande hyttebygging i fjellet og næringsutvikling i utmark med nye eigarforhold og investorar, spørsmål om betaling for tilrettelegging, nye aktivitetsformer dukkar opp osv. I 2007 var Friluftsløven 50 år. Retten står framleis sterkt i Noreg, men den vert stadig utfordra på fleire område gjennom samfunnsutviklinga. Regjeringa sitt forslag til ny Friluftsløve innfrir i stor grad løfte sitt om ei lov som er meir i tråd med samfunnsutviklinga og presset på naturen. Det nye lovforslaget vil styrke allmennheita sine rettar, men vil samtundes gå på bekostning av grunneigarrettane. Eg vil anta at det i framtida vil stillast endå større krav om å finna ein god balanse mellom bruk og vern, turisme, lokalsamfunn og miljø. Sjølv om allemannsretten i dag står sterkt, er det ikkje utenkeleg at den i endå sterkare grad vil bli utfordra i framtida.

Mine konklusjonar er at *for å møte utfordringane og vera i forkant av konfliktane trengst der ei sterk forvaltning, som har kunnskapar, fleksibilitet og empati til å møte aktørane til dialog.*

Sjølv om friluftslivet i Noreg, generelt sett, ikkje er prega av store konfliktar hittil, er vi likevel stadig vitne til interesse motsetnader som utfordrar allemannsretten og skapar utfordringar for forvaltninga.

Prosjektet som ligg til grunn for denne artikkelen tek utgangspunkt i eit case studie gjennomført i 2008: Striden om kvisting av ei skiløype i området mellom Haukeliseter og Hellevassbu på Hardangervidda. Det er ein konflikt som har gått føre seg over lang tid mellom grunneigarane og Den Norske Turistforeining (DNT).

Problemstilling - Er det kvistane eller kvistinga som får grunneigarane til å "sjå raudt"?

For oss turistar og skigåarar som går mellom Haukeliseter og Hellevassbu, kan det synast merkeleg og uforståeleg at grunneigarane skal nekta at det vert plassert nokre trekvistar i snøen, slik at vi fredelege skigåarar kan bruke allemannsretten, slik vi har krav på. Det er vanskeleg å forstå at desse kvistane skal vere til nokon form for ulempe for dei. Kvifor reagerer dei så sterkt på denne merkinga? Målet med prosjektet har difor vore å få ei grundig forståing for kvifor ein slik konflikt oppstår, og

korleis dette får tyding for tilgangen til friluftslivsareala og utøving av friluftsliv i Noreg. Her har det sentrale vore å avdekke nokre mekanismar – årsaker til det som har skjedd. For å identifisere strukturane, meiningane, motiva og funksjonane er det relevant å sjå på kva relasjonar ulike aktørar i striden har til området, og korleis dette eventuelt påverkar haldningane deira. Vidare er det interessant å sjå kva type kunnskap som vert nytta av aktørane. Kven har makt i denne striden, og kva strategiar nyttar aktørane for å kontrollere tilgangen til området eller andre sine handlingar her.

Det handlar om friluftsliv, tilgjengelegheita til friluftslivsområda og allemannsrett. -Likevel handlar det slett ikkje om friluftsliv i det heile... Det handlar om noko heilt anna! :

Kva handlar striden om?

1) Det handlar om ei kjensle av å ikkje kjenne seg verdsett, om at den erfaringsbaserte kunnskapen ein sit inne med, ikkje er dugande i forhold til lover og reglar som er vedtekne frå sentralt hald. Det handlar om ei kjensle av eit vonbrot for at det ein verdset vert verdireduert av storsamfunnet. For grunneigarane handlar det også om restriksjonar på bruk av eiga mark, samstundes som at ein må "svelgje" allmennheita sine gode p.g.a allemannsretten.

2) Det handlar om å gjera ein best mogleg jobb som sakshandsamar for dei sentrale forvaltningsmyndigheitene. Då handlar det om at prosessen i sakshandsaminga er korrekt; ein må forholde seg til forvaltningslova, fordi dei juridiske vilkåra for eit vedtak må vera gyldige. Det handlar om å tolka lovverket og sørgja for at lovene vert følgde, for det må ikkje takast utanforliggende omsyn. For å unngå dette vert blikket retta mot ei fagkyndig rådgjeving.

3) Det handlar om at akkurat denne løypa er som E6 å rekna for det norske DNT-friluftslivet. Den er ein av hovudnervane i Norsk sti og løypeplan. Løypa er innfallsporten frå sør og inn på Hardangervidda, og dermed det einaste sambandet mellom Haukeliset og neste hovudhytte; Hellevassbu. DNT sine turistar kan såleis forvente ein viss standard på merkinga, slik at dei kan losast trygt fram. Det handlar om å opprette og ivareta ei sikkerheit for turgåarane. For turgåarane handlar det om å kjenna seg trygge.

4) Det handlar om besøkstal og omsetjing på turisthytta Litlos. Det handlar om å få folk til å velja å leggja turen innom hytta på veg sørover på Hardangervidda, og få losa folk innom hytta på veg nordover i påskeferien. Og det handlar om å gjera ein kvistingsjobb, som høyrer til arbeidsoppgåvene ved det å drive ei turisthytte.

Vi ser her eksempel på grunnleggjande ulike prosjekt i eit og same landskap. Kvar av aktørane i konflikten har ulike verdiar og tolkingar av eit og same område. Same stykke jord, same stykke fjell og same vidder blir både definert som allmenning og som landbrukseigedom. Når ideen om ein nasjonalpark då baserer seg på ideen om ein heil nasjon med felles identitet og verdiar, vert dette problematisk fordi "natur" ikkje kan studerast objektivt. Vi ser alle på naturen gjennom våre "briller", på bakgrunn av vår identitet, vår kulturelle bakgrunn og idear etc¹. Når ein nasjonalpark vert etablert

¹ Ifølgje Bourdieu, må den måten menneske oppfattar og konstruerer verda på forståast ut i frå deira plass i samfunnet, han nyttar omgrepet *kapital*. Vår posisjon vert m.a. bestemt ut i frå vår økonomiske -, kulturelle - og sosiale kapital. Korleis vi evner å utnytte desse kapitalformene og omforme dei til andre verdiar utgjør den symbolske kapitalen (Wilken 2006).

i eit område, er det i eit område med historier og etablerte rettar. Lokale innbyggjarar og andre har i alle år nytta og nyttar området. Når eit område vert omdefinert og får nye lovar, finnest allereie normer og reglar om forvaltningsansvar til dei som nyttar ressursane for eiga utkome og rekreasjon. Når brukarinteressene er mangfoldige, er også konfliktpotensialet betydeleg. Spørsmålet vert då kven sine verdier og kven sin identitet det er som kjem til uttrykk ved ei slik klassifisering av eit område som for eksempel nasjonalpark. – Dette er med på å skape konflikter. Når ulike prosjekt kryssar kvarandre eller står i vegen for kvarandre, får makta sitt uttrykk. Dei ulike interessene i konflikten har sine forsvararar, sine portvakter og sine talspersonar som del av *sin* strategi for å oppretthalde *sitt* prosjekt.

Strategiar for makt

Menneske nyttar ulike strategiar for å markere og kontrollere eit område eller andre sine handlingar og tilgjenge i området (Sack 1986²). Det dreier seg mellom anna om korleis menneske brukar område, korleis dei organiserer seg i rommet, og korleis dei gir meining til staden. Dette medfører vidare ei form for klassifisering av området, ei form for grensekommunikasjon, og ei form for handheving eller kontroll. Grensene for territoriet vert viktige, fordi det er desse som blir brukte for å kontrollere og påverke området. Desse grensene kan sjåast på som sosiale prosessar, som anten inkluderer eller ekskluderer aktivitetar og folk i eit område. Vi skal vidare sjå nærare på dei ulike strategiane aktørane i striden om kvisting av skiløypa på Hardangervidda nyttar, og korleis grensene vert kommunisert.

Forvaltninga sine strategiar

At området vert regulert til nasjonalpark, tyder at det er myndigheitene i form av Miljøverndepartementet, Storting og Konge i Statsråd, som set grensene for kva som skal inkludast, og kva område som fell utanfor sjølve nasjonalparkgrensene. Enkelt forklart kan ein seie at den raude streken som er teikna ned på kartet og klassifisert som "nasjonalpark" er ei form for territorialisering. Grensene fører til at myndigheitene kontrollerer og kan påverke kva aktivitetar som skal føregå i nasjonalparken. "Lov om naturvern" og "Forskrift for Hardangervidda nasjonalpark" presiserar kva som er tillate, og kva det kan gis løyve til i nasjonalparken. Det er myndigheitene som har makt til å bestemme kven og kva som skal inkludast eller ekskludast frå nasjonalparken gjennom å gi eller ikkje gi løyve. Lovverket er med på å flytte merksemda frå seg sjølv som den som kontrollerer. Når forvaltningsmyndigheitene seier "det er slik lova for området er" eller "du har ikkje lov til det her" så definerer dei grensene og territorialitet blir utøvd. Direktoratet for naturforvaltning og Miljøverndepartementet utøvar makt på territorie/område gjennom å bruke strategien å vise til lovverk og utøve myndigheit.

DNT sin strategi

Også aktøren DNT har eigne strategiar for å utøve territorialitet. Ved å setja opp hytter og lage eit nettverk av stiar og løyper³, regulerer dei trafikken i eit område. Symbola dei nyttar er raudmåla T-merking, vardar, kvistar i snøen og skilt. I tillegg legg dei ut informasjon og kart på nettsider og eigne medlemsskriv. Rutenettet kanalisere og leier turgåarane frå ei hytte til ei anna. Dette fører til at

² Sack (1986) forstår dette som "territorialitet", og framhevar at det inneber ein studie av maktrelasjonar.

³ DNT eig om lag 450 turisthytter ulike stader i landet. Til saman vedlikeheld organisasjonen eit rutenett på om lag 20.000 km merka sommarstiar og 7000 km kvista vinterløyper.

mange folk går akkurat i *det* området; rundt den toppen, over det vatnet og ned den dalen slik DNT har funne det for godt å merke løypa. På den måten kontrollerer dei turistferdsle i området. Når fleire undersøkingar⁴ syner at tilrettelegging av stiar er den viktigaste tilrettelegginga for tur, og at folk i aukande grad følgjer oppgåtte og merka ruter, er ikkje dette utan tyding. Eksempelvis følgjer ca. 95% av turgåarane i Jotunheimen, Rondane og Hardangervidda merka løyper (Andersen og Hustad 2004).

Grunneigarane sine strategiar

Grunneigarane i denne casen har på den eine sida hevda at dei blir møtte med forbod, sanksjonar, lovverk og kritikk for deira forsøk på å forvalte og regulere bruken av eigedommane sine. På den andre sida ser vi at grunneigarane må godta at andre fritt kan ferdast og til ein viss grad bruke eigedommane. Slik dei ser det, er altså ulempene doble, fordi dei opplever restriksjonar på sine aktivitetar, men samstundes må tåle trafikk frå andre i området. Dei opplever at det er slik som forvaltning og myndigheit forvaltar og regulerer på, som er det gjeldande i området. Omsynet til villreinstamma⁵ på Hardangervidda vart difor nytta som eit argument av grunneigarane, fordi dei vurderer dette som eit slagkraftig argument hos forvaltinga. Undersøkingar har synt at industrikapitalismens tidsalder har ført til ei ekspandering av middelklassen, og dermed at vitskapen har fått ein dominerande posisjon i forhold til folkeleg praktisk kunnskap (Krange og Skogen 2007). Desse klasse- og maktstrukturane, samt folk sin djuptfølande trong til å vera herre i eige liv, til autonomi, fører til ein motstand og til ein kamp mot innblanding og eit forsøk på å erobre eit rom kor makta ikkje kan nå, som Krange og Skogen (2007) har kalla kulturell motstand. Grunnlaget for motstanden hos grunneigarane er altså intensjonal. Case studiet syner at grunneigarane ikkje kan motsette seg allmennheita sin ferdsel og opphald i utmark, likevel *har* dei mulegheiter for å blokkere visse formar for utnytting av areala. Eit eksempel er når utnyttinga gjeld motorisert transport eller meir eller mindre permanente konstruksjonar i territoriet. Motstanden mot kvistinga kan difor tolkast som eit uttrykk mot sentralisert byråkrati og makt. Grunneigarane møter denne makta ved å klassifisere eller kategorisere dette landskapet som deira – og ikkje DNT sitt, ved å forsøke å fjerne kvistane og gjennom å forby scooterkjøring. For grunneigarane er dette eit forsøk på å handheve eller tvinge fram kontroll over tilgangen til eigdommen eller verksemder innanfor, fordi dei sit med ei kjensla av at turistforeininga "tek seg til rette", at garden vert rasert frå sentralt hald og at dei stadig vert møtt med lovverk og restriksjonar. Kvistane, som skal leie folk trygt frå hytte til hytte, skapar ein motsetnad og blir for grunneigarane ståande som eit symbol på eit "maktovergrep" frå "sentrale organisasjonar og forvaltningsmyndigheiter."

Vi har her sett at strategien for byråkrati og forvaltningsmyndigheit er å vise til at "slik er lovverket". DNT utøver territorialitet gjennom sitt arbeid med å lage nettverk av turløyper og merke rutene frå hytte til hytte. Friluftsløva gir derimot ikkje heimel til å bruke motoriserte hjelpemiddel i kvistingsarbeidet. Grunneigarane har difor ein eigen strategi for å utøve territorialitet: Dei nektar DNT å nytte snøscooter på eigdommen sin. Dominans er i denne tydinga forbunde med institusjonelle former for makt fordi lovverket, som ei legitim maktform, har ein udiskutabel slagkraft

⁴ Vistad (2009) si undersøking av ferdsel ut frå fjellnære reiselivsbedrifter syner at 77% av vintergjestene følgde skiløyper eller merka sti.

⁵ Hardangervidda er habitat for dei største villreinflokkane i Europa, og Noreg har eit internasjonalt ansvar for å ta vare på desse (Hardangervidda Villreinutval 2004).

og er eit uovervinneleg maktmiddel. Motstanden står fram som eit opprør mot desse maktformene, og kjem til uttrykk gjennom ei meir "naken" form for makt.⁶

Kulturell ulikskap og kommunikasjon

I ein konfliktsituasjon, er det gjerne ikkje naturen som er utfordringa, men dei menneskelege aktørane. For å møte utfordringane og vere i forkant av konfliktane, trengst der ei sterk forvaltning, som har kunnskapar, fleksibilitet og empati til å møte dei menneskelege aktørane til dialog.

Dette er viktig, til tross for at vi innleiingsvis peika på at friluftslivet per i dag ikkje er prega av dei store konfliktane. I Temahefte 27 om Villrein og Samfunn vert følgjande tilrådd:

Eventuelle konflikter mellom løypepreparering og villreinhensyn primært bør søkes løst gjennom at det etableres en god dialog mellom den lokale villreinforvaltningen og etater, foreninger eller reiselivsbedrifter som er ansvarlige for prepareringen. I tillegg bør det etableres et samarbeid med grunneierne, som oftest også er jaktrettshavere, omkring denne problematikken (Andersen og Hustad 2004:55).

Kva som skapar gode dialogar med dei ulike aktørane eller korleis ein skal etablere samarbeid med grunneigarane, står det derimot ingenting om. Fleire undersøkingar har avdekka at dei aktørane som forvaltar naturen og handhevar lovverket – forvaltningsmyndigheitene, arbeidar ut frå ein naturvitskapeleg rasjonalitet.⁷ Byråkratiet tek gjerne ein distansert og tilsynelatande nøytral posisjon som utanforståande. Viktige arbeidsverktøy for byråkrati og forvaltning er kart, statistikk og plandokument. Desse karta og planane representerer berre ein re-presentasjon av ei gitt forståing. Denne re-presentasjonen gjenspeglar oftast ikkje den levde praksisen og det livet som grunneigarane lever. Det finnest ein fysisk natur, men våre kunnskapar om denne naturen er kulturelt skapt og sosialt konstruert.

Konflikten om merking av skiløypa mellom Haukeliseter og Hellevassbu genererer haldningar og meiningar frå mange andre tidlegare hendingar, som førar til at spriket og mistilliten mellom grunneigarane og "sentraliserte organisasjonar og forvaltningsmyndigheiter" vert endå større. Å få tilsendt eit brev frå personar dei aldri har møtt, men som skal meine noko om deira eigedom, heim og næringsgrunnlag med ordlyd: "...medhold av friluftslovens § 35 a), gis tillatelse til å..." og vidare: "Vi legger ikke avgjørende vekt på grunneiers anførsler. Som ovenfor anført vil personer kunne ferdes i området med hjemmel i allemannsretten. Skadevirkninger av dette må tåles. Vi kan ikke se at der er pekt på skade eller ulempe av vesentlig betydning.", verkar sterkt provoserande på grunneigarane. Aktørane har ei grunnleggande forskjellig forståing for landskapet, og det er tydeleg at kommunikasjonen mellom dei føregår ut ifrå deira ulike posisjonar⁸.

Eit anna konkret eksempel på kva kommunikasjon kan ha å seia for konfliktnivå og konfliktpotensiale, er det løypeleggjaren fortel når det gjeld kontakten med grunneigar for å innhente løyve til å nytte snøscooter i arbeidet med å kviste skiløypa: "Tidlegare så gjekk det utan problem, men det var alltid

⁶ Max Weber (i Østerberg 2003) skil mellom legitim makt i form av argument, lovar og handheving, og ei rein maktform uttrykt som den "nakne" makt.

⁷ Aasetre (2000) og Setten (2002)

⁸ Posisjonane er objektivt definert i kraft av si plassering i relasjon til ulike former for makt og kapital. Korleis posisjonane er plasserte, gir tilgong til dei spesifikke fordelane og goda som står på spel i det enkelte felt (Bourdieu og Wacquant 1996).

ein lang diskusjon...Men etter at dei [DNT-Oslo (red.anm.)] begynte med det, så blei forholdet til grunneigar mykje verre. Dei [grunneigarane (red.anm.)] bestemte seg vel sånn plutselig då at nå var det slutt. Dei skulle ikkje ha den løypa lenger då.”

Vi ser her at kontakten når det gjeld kvistearbeidet, går frå ein personleg kontakt til eit sentralt ”system”. At det då vert vanskelegare å få løyve, kan ha samanheng med at eit sentralstyrt ”system” verkar meir distansert enn ein privatperson som bur på andre sida av vidda. I tillegg kan eit system frå sentralt hald, som dei er i konflikt med, verke forsterkande på deira oppleving av ei overmakt.

Avsluttande kommentarar

Striden om kvisting av skiløypa mellom Haukeliseter og Hellevassbu har synt at mange av framgangsmetodane som omhandlar saka, verkar sterkt provoserande på grunneigarane. Det triggjar behovet deira for å oppnå autonomi. Å fatte slutningar på bakgrunn av forskingsresultat, planar og kartdata, samt å sende eit brev med konklusjonar som viser til lovverket til grunneigar, vert frå vår posisjon som planleggarar og forvaltarar oppfatta som riktig sakshandsaming, at lova er blitt følgt og at dei juridiske vilkåra for vedtaket er gyldig. For grunneigarane verkar det å få eit slikt brev i posten sterkt provoserande. Når ein person dei aldri har møtt, på vegne av ein aktør som dei allereie har eit betent forhold til, tek kontakt for å be om tillating til å bruke snøscooter, vert dette oppfatta som dårleg oppførsel og mangel på folkeskikk. Dei ulike kulturelle kommunikasjonsformene kjem tydeleg til uttrykk i denne casen. Aktørane har dessutan ulike prosjekt, som spenner like frå utøving av friluftsliv til privat levebrød. Det er når desse prosjekta kryssar kvarandre eller står i vegen for kvarandre, at makta får sitt uttrykk.

Mitt inntrykk er at større nærleik og forståing for dei historiene som allereie ligg i området, gjennom medmenneskeleg kommunikasjon og empati kan verke konfliktdepande. For å møte dei utfordringane ein står ovanfor i ein konfliktsituasjon, er det ikkje nok med gode kunnskapar om planprosessar, berekraftig utvikling og vera god på forvaltningsrett osv. I ein konfliktsituasjon er det ikkje naturen eller lovverket som er utfordringa, men dei menneskelege aktørane. Å ha eit verktøy av kunnskap, fleksibilitet og empati til å møte aktørane til dialog, er svært sentralt når vi lever i eit samfunn med interesse- og verdimotsetnader. Når ein står ovanfor konflikter kor aktørane har ulike kunnskapar og verdisyn, kan det i mange tilfelle vera vanskeleg å komme til einigheit, eller nærast umogeleg å gjera alle partar til lags. Nettopp difor kan det vera viktig at det finnest nokre arenaer kor meiningar kan utvekslast, og kor ein i det minste kan få ei gjensidig forståing for dei ulike synspunkta ein har. Om det kan vera vanskeleg, bør det i minste vera eit mål at ein i fellesskap kan forsøkje å finne fram til løysingar som ulike partar kan akseptere og slutte opp om.

Referansar

- Andersen, R. og Hustad, H. (red.)(2004): *Villrein & Samfunn. En veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villrein*. NINA-Temahefte 27, Trondheim 2004.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J.D (1996): *Refleksiv sosiologi*. Hans Reitzels Forlag, København DK 1996
- HardangerviddaVillreinutvalg (2004):
<http://www.numedal.net/hardangervidda/default.aspx?MenuID=8778>. 04.08.2004
- Utskriftsdato: 09.11.2007
- Krange, Olve og Skogen, Ketil (2007): ”Kodebok for den intellektuelle middelklassen” Nytt Norsk Tidsskrift 3/2007.

- Moe, Kjersti (2008): *Friluftsliv i eit landskap med næringsinteresser. Eit casestudie av striden om kvisting av skiløype mellom Haukeliseter og Hellevassbu*. Masteroppgåve i kroppsøving, idrett og friluftsliv, Høgskolen i Telemark, Bø 2008
- Sack, Robert David (1986): *Human Territoriality. Its theory and history*. Cambridge University Press, Cambridge UK 1986.
- Setten, Gunhild (2002): *Bonden og landskapet. Historier om natursyn, praksis og moral i det jærskje landskapet*. Dr.Polit.-avhandling. Fakultetet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Geografisk institutt. NTNU, Trondheim 2002.
- Vistad, Odd Inge (2009): *Ferdsel ut frå fjellnære reiselivsbedrifter*. NINA-rapport 441. Trondheim 2009.
- Wilken, Lianne (2006): *Pierre Bourdieu*. Roskilde Universitetsforlag, DK 2006
- Østerberg, Dag (2003): *Sosiologiens nøkkelbegreper*. Cappelen akademiske forlag as, Oslo. 6.utgave 2003.
- Aasetre, Jørund (2000): *Holdninger og kultur i norsk naturforvaltning*. Dr.Polit.-avhandling. Fakultetet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Geografisk institutt. NTNU, Trondheim.

Hvem forsvarer friluftslivet i planleggingen?

Knut Bjørn Stokke, UMB og NIBR

Margrete Skår, NINA

Innledning

Foredraget bygger på Strategisk instituttprogram (SIP) *Friluftsliv i endring 2004-2008*, hvor Norsk institutt for naturforskning (NINA), Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) har samarbeidet. NINA hadde koordineringsansvar for SIPen, mens NIBR hadde ansvaret for delprosjektet *Friluftsliv og arealforvaltning*. I denne studien satte vi fokus på planlegging og forvaltning av urbane friluftsområder, hvor Bodø og Kristiansand ble valgt som casekommuner. Vi begrenset oss til å se på friluftsområder knyttet til *kystsonen, bymark/byhei og sammenhengende korridorer*.

Problemstillingen som fokuseres i dette foredraget er: Hvem er friluftslivets forsvarere i den kommunale arealplanleggingen etter plan- og bygningsloven (PBL)? Konklusjonene i prosjektet bygger på dokumentstudier i tillegg til en rekke intervjuer med representanter fra offentlig forvaltning i kommune, fylkeskommune og fylkesmannens miljøvern avdeling, samt representanter fra politiske partier, organisasjoner og lag i Kristiansand og Bodø. Det ble også foretatt en spørreskjemaundersøkelse i befolkningen om bruk av friluftsområder i de to byene.

Kristiansand og Bodø ble valgt som studieområder fordi de innehar verdifulle friluftsområder både i kysten, bymarkene og sammenhengende korridorer. Begge byene er samtidig regionsentra med sterk befolkningsvekst, noe som medfører press på områder som er viktige for friluftslivet. Begge kommunene har dessuten lange tradisjoner med kommunal planlegging etter PBL og sikring og tilrettelegging for friluftsliv.

Delegering av myndighet

I løpet av hele 1980- og 1990 tallet var det tverrpolitisk enighet om at viktige oppgaver på miljøområdet, derunder friluftsliv, skulle overføres fra staten til kommunene. Det ble iverksatt en rekke tiltak for å styrke kommunenes muligheter til å ivareta de oppgavene som tidligere lå til statlig eller fylkeskommunal forvaltning. De viktigste tiltakene var (Stokke et al., 2006):

- Egengodkjenning av kommunale planer da PBL kom i 1985
- MIK-reformen (miljøvern i kommunene) fra 1986 til 1992

- Endring av Lov om friluftslivet § 22 der kravet om egen fylkesfriluftsnemnd ble frafalt i 1993
- Stimulering til organisering av interkommunale friluftsråd
- Sterk satsing på avtaler om skjærgårdsparker og skjærgårdsforvaltning med kommunene som aktive parter

PBL er blitt den sentrale loven omkring beslutninger om arealbruk. Som arealplanmyndighet, gjennom behandling av byggesøknader og lignende, er kommunene blitt en sentral aktør også for friluftsliv. Men hva har skjedd som følge av desentraliseringen? Hvem forsvaret egentlig friluftslivet i den lokale planleggingen?

Folks bruk av bynære friluftsområder

Spørreskjemaundersøkelsene til et tilfeldig utvalg kristiansandere og bodøværingene over 20 år viser at bynære friluftsområder brukes mye blant en stor andel av bybefolkningen (Stokke et al. 2008). I Kristiansand er kystområdene mest brukt om sommeren. Omtrent 63 % bruker kysten en eller flere ganger i uka i sommersesongen. I Bodø er det marka som brukes mest. Over halvparten av befolkningen er i marka en eller flere ganger i uka på sommerstid. Også grønne korridorer brukes av mange, men i følge spørreundersøkelsene ikke så hyppig som marka i Bodø og kysten i Kristiansand. Parker og løkker er den områdetypen som noe overraskende brukes minst. Bare 15 % av bodøværingene bruker parker og løkker en eller flere ganger i uka om sommeren, mot 27 % i Kristiansand. Det er for øvrig verdt å merke seg at den nyrestaurerte moloen ved Bodø havn brukes av mange. Over 22 % går tur på moloen minst en gang i uka om sommeren, noe som betyr svært høy besøkstetthet på et såpass begrenset område. De bynære friluftsområdene brukes gjennomgående noe mindre om vinteren enn om sommeren.

Det er i liten grad egenskaper ved friluftsområdene som gjør at de ikke brukes (enda) mer. De viktigste årsakene til at områdene ikke brukes oftere er hovedsakelig at folk drar andre steder eller at de ikke har tid. Omtrent ¾ av befolkningen både i Kristiansand og Bodø er imidlertid av den oppfatning at myndighetene burde øke innsatsen for å gjøre strandsonen mer tilgjengelig. I Kristiansand er mulighetene for allmennheten til å gå tur langs den landfaste delen av strandsonen redusert på grunn av utbygging og privatisering, med unntak av sentrum hvor etablering av strandpromenade m.m. har styrket tilgjengeligheten. Strandsonen i Bodø er i langt mindre grad nedbygd og mulighetene for å bevege seg i fjæra langs kysten er stor, med unntak av sentrumsområdene. Utbyggingspresset langs kysten er imidlertid økende også i Bodø, og det er "indrefiletene" som er mest utsatte.

Forsvarere av friluftslivet i den kommunale planleggingen

Vår studie underbygger beskrivelsen av den lokale friluftslivsforvaltningen som *uklar*. I stedet for å beskrive hvem som *har* ansvar lokalt, har vi derfor valgt å si noe om hvem som *tar* ansvar.

Kommunal planlegging og forvaltning

Bischoff (2005) viser at plasseringen av friluftslivsområdet i den kommunale forvaltningen er svært varierende, fra å ligge hos kulturetaten eller en eventuell miljøvernkonsulent, til å være delegert til turistkontor, velforeninger, idrettslag el. a. En lokal tilpasning av forvaltningsansvar trenger på ingen måte å være negativt. Meland (2006) påpeker likevel at det å plassere friluftslivet som et vedheng til en rekke ulike etater utgjør en risiko for nedprioritering i forhold til andre gjøremål. I tillegg vanskeliggjør det koordinering mellom ulike aktører og også oppfølging av målsettinger, ansvar og vedlikehold. Dette er en "risikobeskrivelse" vi kan kjenne igjen gjennom erfaringer fra Bodø og Kristiansand. Barn, unge og eldre er viktige brukergrupper av friluftslivsområder nærme boområdene, men er grupper som ikke selv har stor innflytelse i den kommunale planleggingen. Barn- og unges representant i utbyggingssaker har derfor en meget viktig, men erfaringsmessig undervurdert rolle i planleggingen, ofte med begrensede ressurser som kun oppfyller minstekravet i følge PBL. Hvis kommunene prioriterer slike stillinger, vil dette kunne bidra til å sikre tilgang til friluftslivsområder for store brukergrupper.

I Kristiansand har en beholdt den gamle organisasjonsstrukturen slik at kommunen fortsatt har en egen parketaten som også står for drift av friluftsområdene. Parketaten framstår som en veldrevet, stabil, handlekraftig og målrettet organisasjon. De andre aktørene (politikere, kommunebyråkrater og aktører utenfor kommuneadministrasjonen) har en felles oppfattelse av at det er parketaten som har hovedansvar for friluftslivsforvaltningen i kommunen. Kommunen framstår som en foregangskommune i nasjonal målestokk hva angår satsing på grønnstruktur. Likevel ser vi en betydelig nedbygging av strandsona i kommunen (SSB, 2007), med dertil redusert tilgang for allmennheten. Dette oppveies til dels gjennom avhendig og sikring av tidligere forsvarsarealer til friluftslivsformål i skjærgården.

Bodø kommune har nylig gjennomgått en omorganisering som innvirker på friluftslivsforvaltningen i stor grad. Kommunen har nå et 0-budsjett for driftsdelen av friluftsområdene, og ansvaret for disse er også delt mellom avdeling for oppvekst og kultur og teknisk avdeling. Det er ennå for tidlig å si om dette innvirker på kommunens fokus på friluftslivsområder, men et viktig inntrykk er at friluftslivsforvaltningen i Bodø møter store begrensninger i kommunale ressurser, både økonomisk og personalmessig. Informanter i studien (representanter for lokale lag og foreninger, politiske partier og regionalt forvaltningsnivå) har noe ulike oppfatninger av hvem som har ansvar for friluftslivet i kommunens administrasjon.

Flere typer kommunale planer berører friluftsliv og friluftsområder. Studien viser at ulike planer har ulik viktighetsgrad i de to kommunene, og planene som angår friluftsliv har også ulik juridisk status. I Kristiansand kommune er grønnstrukturanalysen fra 1995 spesielt viktig. Analysen har ingen formell juridisk status etter PBL, men den er godt kjent og premissgivende for kommunens og regionale myndigheters saksbehandling. Kommunen ønsker å beholde den grovmaskete grønnstrukturanalysen som et veiledende dokument, på den måten mener de at de i større grad ansvarliggjør politikerne for en restriktiv grønnstrukturpolitikk.

Bodø kommune har de siste 10-15 årene valgt å utarbeide flere kommunale planer og gjennomføre flere prosjekter i kommunal regi som berører friluftslivet, både egen kommunedelplan for Bodømarka, grønnstrukturanalyse, kommunedelplan for sentrum, Barns Uterom m.fl. Intervjuene i studien viser at planene som berører friluftsliv ikke er godt kjent blant friluftslivsaktørene. Planer alene er altså ikke nok for å sette friluftsliv på dagsorden i den kommunale forvaltningshverdagen. Hittil har kommunen hatt et stort fokus på Bodømarka, til dels på bekostning av fokus på grønnstruktur i sentrum. Flere kommunale planer inneholder målsettinger som tilsier et stort potensial i så måte, men en økt satsing på oppgradering av grønnstruktur i sentrum av Bodø vil avhenge av et økonomisk løft og dermed politisk satsing. Flere av våre informanter påpekte at private utbyggingsaktører i større grad er blitt premissgivende i byutviklingen de senere år, noe som de synes har gått på bekostning av grøntområder. Dette er en generell trend i norsk byutvikling (Guttu & Schmidt, 2008). Noen av informantene fremhevet imidlertid at man ser en tendens til at politikerne igjen ønsker mer styring over utviklingen i Bodø sentrum.

Fylkesmann og fylkeskommune

Da kommunene fikk egengodkjenning av de juridisk bindende arealplanene med PBL i 1985, ble regionale statlige myndigheter, fylkeskommune og nabokommuner gitt myndighet til å reise innsigelse hvis nasjonale eller regionale interesser ikke blir ivaretatt. Frilufsloven § 22 pålegger nå stat og fylkeskommune å stimulere til utviklingen av friluftslivet, altså en mer defensiv rolle når det gjelder å ivareta friluftslivets arealgrunnlag. Endringen i frilufsloven § 22 førte til nedlegging av fylkesfriluftsnemndene hos fylkeskommunene, og endret formelt regionale myndigheter sin mulighet til å "ha en hånd på rattet" i større og mindre friluftslivsspørsmål. Det innebar også at kommunene gjennom PBL overtok mye av frilufslovens posisjon som arealregulerende myndighet for friluftslivet. Også når det gjelder frilufslovens grunnpilar om å ivareta allmennhetens rettigheter, skal dette nå i stor grad sikres gjennom kommunal planlegging etter PBL.

Rollen det regionale forvaltningsnivået har som kvalitetssikrer i forhold til den kommunale forvaltningen burde være viktig, men studien fra Kristiansand og Bodø indikerer at også det regionale forvaltningsnivået kan gå under betegnelsen *uklar*. Dette gjelder både med hensyn til ansvarsfordeling mellom ulike regionale myndigheter, men også i forhold til hvilke ansvarsområder som ivaretas. Ulike lokale aktører i friluftslivsarbeidet oppfatter fylkesmannens miljøvernavdeling som alt fra samarbeidspartner til detaljstyrende og overkjørende i de to kommunene. Vårt inntrykk er at fylkesmannens miljøvernavdeling innehar en svært viktig rolle som vaktbikkje i form av å fungere som kvalitetssikrer for kommunale planer, både gjennom veiledning og gjennom å fremme innsigelse til kommunale planer når hensynet til friluftsliv ikke er ivaretatt. I både Kristiansand og Bodø er det reist spørsmål om hvorfor fylkesmennene ikke bruker innsigelsesredskapet når kommunale planer og private utbyggingsinteresser går på tvers av allmennhetens frilufsinteresser, eksemplifisert med kommunedelplan for Flekkerøya i Kristiansand og reguleringsplan ved Saltstraumen i Bodø.

Gjennom fylkesplanen og bl.a. fylkesdelplan for idrett og friluftsliv skal fylkeskommunene spille en overordnet rolle i forhold til kommunenes friluftslivsplanlegging- og forvaltning. Men den faglige

kompetansen som finnes i fylkeskommunen på friluftslivsområdet blir underkommunisert og lite etterspurt i kommunene. Vårt inntrykk fra studien er at regionale myndigheters innflytelse på kommunenes friluftslivsforvaltning i stor grad avhenger av deres engasjement i kommunale planprosesser. Et vesentlig unntak er statens og fylkeskommunens sterke engasjement i oppkjøp og overdragelse av verdifulle friluftsområder til kommunene. Men hvis det kommunale planarbeidet ikke prioriteres fra regionalt hold, kan fylkeskommunens og kommunenes friluftslivsarbeid foregå mer eller mindre uavhengig av hverandre. Et eksempel på dette kan være Nordland fylkeskommunes engasjement på friluftslivsområdet som er viden kjent og anerkjent, uten at dette har hatt synlig påvirkning på Bodø kommunes planlegging og forvaltning av friluftslivet i særlig grad.

Interkommunale friluftsråd

Friluftsrådene er frivillige interkommunale samarbeidsorgan som skal ivareta allmennhetens frilftsinteresser og tilrettelegge for friluftsliv. Friluftsrådene Landsforbund (FL) er et landsomfattende samarbeidsorgan for de interkommunale friluftsrådene. De interkommunale friluftsrådene har ingen formell posisjon i forhold til lovverket, men er blitt en sentral aktør i den praktiske forvaltningen, spesielt av sikrede friluftsområder. Rådene forvalter også vesentlige ressurser gitt gjennom statlige og fylkeskommunale tilskudd. Rådene er i tillegg et faglig bindeledd mellom forvaltningsnivåene, og har overtatt mye av den rådgivingsfunksjonen som statlige og fylkeskommunale myndigheter hadde på 1970 og 1980 tallet.

Friluftsrådene har valgt ulike organisasjonsmodeller. Midt-Agder Friluftsråd har et politisk valgt styre med én representant fra hver medlemskommune. I arbeidsutvalget sitter representanter fra aktuelle etater i medlemskommunene. Parketaten i Kristiansand er representert her. Salten Friluftsråd er et underutvalg av Salten Regionråd. Salten Friluftsråd består av én valgt representant fra hver av de ni medlemskommunene og to representanter fra frivillige organisasjoner. Seksjonsleder for idrett og friluftsliv i Bodø kommune er representert i rådet. Salten Friluftsråd arbeider spesielt med tiltak rettet mot kystfriluftsliv og for mer og bedre uteaktivitet i skoler, skolefritidsordning (SFO) og barnehager. Begge friluftsrådene arbeider spesielt med informasjon og stimuleringstiltak. Dette kan i sin tur ha innflytelse på hvordan områdene blir forvaltet, da områder som blir aktivt brukt ser ut til å ha større beskyttelse mot utbygging enn områder som blir mindre brukt.

Noen friluftsråd prioriterer et tett samarbeid med kommune og kommunal planlegging, mens andre fungerer som en viktig vaktbikkje i kommunale planprosesser. Andre friluftsråd holder seg til praktisk arbeid og tilrettelegging for friluftsliv. Nærheten til det kommunale forvaltningsapparatet gjennom friluftsrådene organisasjon (kommunens ansatte og politikere er representert) har både positive og negative effekter. Når ordførere og andre sentrale politikere er representert får friluftsrådene en politisk tyngde for sitt arbeid. I begge studiekommunen er kommunens administrasjon representert med personer som har friluftsliv som sitt hovedansvarsområde. Dette muliggjør et tett samarbeid mellom kommunen og friluftsrådet, og kan dermed gi friluftsrådet mulighet for å påvirke kommunenes friluftslivsarbeid og visa vers. Men en slik organisasjonsmodell kan også ha svakheter. En kan reise spørsmål om friluftsrådene er for lite selvstendige med hensyn til å gi faglige innspill til

kommunens arealplanlegging og forvaltning, særlig av kritisk karakter. Selv om aktuelle plansaker sendes friluftsrådet for høring, kan en vanskelig se for seg friluftsrådet som en kritisk og uavhengig aktør når kommunen selv er representert. I verken Kristiansand eller Bodø har friluftsrådene en slik uavhengig og kritisk rolle. Hvem er det da som er kommunens "sparring-partner" og vaktbikkje i planlegging og forvaltning av friluftslivsområder?

Frivillige organisasjoner

Ofte er friluftslivet et haleheng på andre og viktige forvaltningsområder i byråkratiet. Erfaringene fra Bodø og Kristiansand viser at det ofte er tilfellet også i de frivillige, lokale organisasjonene. Når idrettslag, kulturminneforeninger, historielag, naturvernforeninger, jakt- og fiskeforeninger og hytteforeninger arbeider for sine interesser, kan dette bidra til styrking av friluftslivsinteressene. Men av og til er en faktisk på kollisjonskurs. Heller ikke er det selvsagt at lokale organisasjoner prioriterer å levere høringsuttalelser i plan- og utbyggingssaker selv om viktige områder for friluftsliv berøres. Dette er et spørsmål om prioritering, kompetanse, engasjement og ressurser. Et lite lokallag som egentlig ønsker å satse på praktisk friluftslivsarbeid, som å arrangere turer eller bygge gapahuker, ser kanskje ikke den store nytten av tidkrevende høringsrunder og lobbyvirksomhet. Resultatet blir en mer sporadisk deltakelse i planprosesser, og kanskje også en sporadisk innflytelse, i kommunal planlegging og forvaltning.

I Bodø ble vi tidlig i studien gjort oppmerksom på "Bodømarkas Venner". I en årrekke har de vært en institusjon i byen, særlig for noen tiår tilbake da sentrale politikere nærmest måtte tilkjempe seg styrevervene, i følge informanter. I dag har foreningen store rekrutteringsproblemer. En mindre gruppe pensjonister utgjør kjernen, også i det praktiske arbeidet med rydding av stier og løyper, bygging av gapahuker, utsetting av benker m.m. Deres ideelle formål er å gjøre Bodømarka triveligere for folk ved å bidra med praktisk tilrettelegging for friluftsliv. Bodømarkas Venner leverer sjelden høringsuttalelser til kommunale planer.

Bodø- og omegn Turistforening kommenterer av og til kommunale planer som berører friluftsliv. Dette ligner på situasjonen i Kristiansand. Det lokale medlemslaget av DNT følger med i hva som skjer i den kommunale planlegginga, og velger noe sporadisk å uttale seg. Som i Bodø er Naturvernforbundet og historieorienterte foreninger i Kristiansand sporadiske som høringsorgan i friluftslivsspørsmål. Av og til spiller naturverninteressene og friluftslivet på lag, av og til ikke. Det samme gjelder forholdet til idrett og også kulturminnevernet. Et mer sporadisk engasjement i kommunale planprosesser er kjennetegnende for flere av de frivillige organisasjonene. Dette avhenger av varierende personlig engasjement over tid, kompetanse om den kommunale planprosessen og ikke minst tida medlemmene har til rådighet for å sette seg inn i byråkratiske planer. Flere frivillige organisasjoner ønsker først og fremst å stimulere og legge til rette for et aktivt friluftsliv gjennom praktisk informasjons-, - motivasjons- og tilretteleggingsarbeid.

I Kristiansand har det oppstått ad-hoc foreninger knyttet til planer om større utbyggingssaker som berører viktige friluftsområder, for eksempel "Kjosdalens Venner" som aktivt kjempet mot bygging av bro over Kjosdalen (som er en grønnkorridor som forbinder kyst og hei). Men foreningen var ikke

med i siste runde i 2006, da Miljøverndepartementet grep inn og forhindret bygging etter at Fylkesmannen hadde fremmet innsigelse mot planen. Engasjementet for friluftsliv i frivillige foreninger er avhengig av prioriteringer, engasjement, personlige ressurser, kompetanse – til sammen en mengde faktorer som gjør deres deltakelse i lokale planprosesser svært ustabil og ikke minst sårbar (se også Skår og Østdahl, 2006).

Ulike forsvarere fra kysten til marka

Forut for studien fremmet vi en påstand om at oppslutningen om bymarker oppveier den reelt sett svake formelle reguleringen av bymarka, bl.a. sett i forhold til strandsonen som omfattes av byggeforbudet i 100-metersbeltet. Erfaringene fra Kristiansand og Bodø gjør at vi langt på veg vil bekrefte denne arbeidshypotesen.

Spesielt Bodømarka har tradisjonelt hatt sterke forsvarere både blant politikere, i kommunens administrasjon, i frivillige organisasjoner og ikke minst blant brukerne. Et tidlig vern av bydelmarkene i Kristiansand hadde bakgrunn i sikring av vannreservoarer for byens befolkning. På tross av en kombinasjon av offentlig og privat eiendomsrett har bydelmarkene både her og i Bodø, som andre steder, hatt status som befolkningens "allmannseie", for mange forbundet med friluftsliv som turer i skog og mark sommer og vinter. Organisasjonenes og foreningenes engasjement i tilrettelegging for bruk gjennom vedlikehold av utstyr, merking av stier, oppkjøring av løyper og arrangementer har ikke minst bidratt til styrking av bydelmarkenes status. Lokale lag og foreninger har både i Bodø og Kristiansand bidratt til å forhindre utbygginger av bymarka/bydelmarkene ved å engasjere seg i plansaker.

Vårt inntrykk er at lokalforeninger som ivaretar friluftslivsinteresser i bydelmarkene i stor grad har felles mål. I kystsonen er interessene mer sprikende, mellom private kapitalinteresser, utbyggingsinteresser, andre private interesser og allmennhetens friluftslivsinteresser. Litt spissformulert kan vi si at mens lokale organisasjoner fungerer som bydelmarkenes advokater for allmenne interesser, ivaretar private advokater grunneierinteresser i kystsonen.

En medvirkende faktor til nedbygging av strandsona (SSB 2007) kan altså være at det har vært og er få organiserte forsvarere av natur- og friluftslivsinteresser i lokalmiljøene, mens private grunneier- og utbyggingsinteresser har vært dominerende. I Bodø opplever man et økende utbyggingspress knyttet til bygging av nye hytter, naust, marinaer, etc. på de best egnede kyststrekningene, men også langs innlandsvassdrag som Soløyvatnet i Bodømarka. Langs kysten har Bodø kommune forsøkt å konsentrere utbyggingen til klynger/marinaer av naust og sjøhus med overnattingsmuligheter, og har til dels klart å begrense utbyggingen til dette selv om bygging av enkeltstående hytter og naust forekommer. Selv om vesentlige deler av den landfaste delen av strandsonen i Kristiansand allerede er nedbygd, viser tall fra Fylkesmannen i Vest-Agder at byggeaktiviteten fortsetter å øke (Stokke m.fl. 2008).

Tradisjonelt har mye av utbyggingen i Kristiansands og Bodøs strandsone foregått gjennom dispensasjoner, både fra byggeforbudet i 100-metersbeltet og kommunale planer. En generell tendens i norske kommuner er at omfanget av dispensasjoner ser ut til å ha avtatt, og i dag skjer utbyggingen langs sjøen i større grad i tråd med vedtatt arealplan (i hovedsak reguleringsplan og kommune(del)plan) (SSB 2008). I Kristiansand uttrykker kommunens representanter i studien likevel at omfanget av dispensasjoner fra plan og/eller fra 100-metersbeltet fremdeles er så omfattende at denne myndigheten bør forflyttes opp til Fylkesmannen. En utfordring er at vedtatte planer etter PBL har lagt ut byggeområder, både planlagte og eksisterende, i strandsonen (Stokke et al. 2008). Et kjent eksempel er fra Flekkerøya. Andre utfordringer ligger i eldre reguleringsplaner som gir rom for utbygginger, men der aktuelle utbyggere har avventet fremming av utbygging i samsvar med bl.a. det politiske landskapet. I tillegg har utbygging skjedd gjennom alle 'de mindre vesentlige' utbyggingssakene som har vært unntatt fra byggeforbudet. Selv om hvert enkelt av disse tiltakene i seg selv ikke har store negative konsekvenser, kan de i sum og over tid forringe allmennhetens muligheter for friluftsliv langs kysten.

Avslutning

Det er ikke vanskelig å forstå om friluftslivsentusiaster vegrer seg for å bruke mye tid på tunge kommunale planprosesser. Det er likevel en kjensgjerning at utbyggingssaker og arealplanlegging i stadig større grad berører friluftslivsinteressene, spesielt i urbane pressområder. Flere informanter i Bodø ønsker den politisk valgte, kommunale friluftsnemnda tilbake, som tidligere hadde stor innflytelse på arealsaker. Egne kommunale friluftskonsulenter med fokus og kompetanse på feltet bør kunne bidra godt i en helhetstenkning, også som katalysator for frivillig arbeid. Et større offentlig ansvar bør ikke stå i motsetning til det frivillige arbeidet, i lokaldemokratiet er begge deler viktig. I en tid der private eiendomsutviklere får stadig større ansvar og innflytelse, er det desto viktigere at det offentlige taler på vegne av grupper som ellers ikke blir hørt, som barn, unge og eldre. Flere informanter både i Kristiansand kommune og Bodø kommune uttrykker at kommunen har gått over fra å være styrende i forhold til utbygging til å være en kontrollmyndighet for private aktører.

Ny plandel i PBL så dagens lys 1. juli i år. Denne gir forhåpninger for bedre ivaretagelse av friluftslivsarealer, spesielt i kystsonen (Stokke m.fl. 2008). Men erfaringsmessig har ikke kommunenes forsøk på styring gjennom overordnet planlegging vært tilstrekkelig for å begrense nedbygging og sikre allmennhetens interesser. For å kunne lykkes må overordnet planlegging kombineres med økonomisk satsing, personlig engasjement, deltakelse fra frivillige og samarbeid mellom ulike aktører på ulike forvaltningsnivå.

Referanser

- Bischoff, A. 2005. Fornemmelse av stien. Om tilrettelegging for naturopplevelse. Foredrag, konferansen Forskning i friluft, Røros 1-2 desember 2005
- Guttu, J. og Schmidt, L. 2008. Fortett med vett. Eksempler fra fire norske byer. Husbanken.

- Meland, A. 2006. Et kritisk blikk på norsk friluftslivsforvaltning. Tidsskriftet UTMARK 1/2006. www.utmark.org
- Skår, M., Stokke, K.B. og Vindenes, E. 2009. Lokal planlegging og forvaltning av urbane friluftsområder. Tidsskriftet PLAN 1/2009
- Skår, M., Stokke, K. B. og Vindenes, E. 2008. Hvem tar ansvar for friluftslivet i lokal planlegging og forvaltning? Tidsskriftet UTMARK 2/2008. www.utmark.org
- Skår, M. og Østdahl, T. 2006. Evaluering av forsøk med ny forvaltningsordning for motorferdsel i utmark. NINA Rapport 90.
- SSB 2007. Skrumper langsomt inn. Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/strandsone/>
- SSB 2008. Jevn utbyggingstakt langs strendene. Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/strandsone/>
- Stokke, K.B., Skogheim, R. og Skår, M.. 2008. Bruk av bynære friluftsområder. Tidsskriftet UTMARK 2/2008. www.utmark.org
- Stokke, K.B, Skår, M., Omland, A., Skår, M., Vindenes, E. & Skogheim, R. 2008. Hvorfor fortsetter nedbyggingen av bynær strandsone? Tidsskriftet UTMARK 2/2008. www.utmark.org
- Stokke, K. B, Anker, M., Omland, A. Skogheim, R., Skår, M. & Vindenes, E. 2006. Planlegging og forvaltning av urbane friluftsområder. En kunnskapsoversikt. Oslo: [NIBR-notat 2006:133](#)

Friluftsliv og ”den norske modellen”

Om historiske årsaker til friluftslivets politisk-institusjonelle marginalisering ⁱ

Bjørn Tordsson

førsteamanuensis i friluftslivsfag

Høgskolen i Telemark

Hvilket er å foretrekke: en trøsterik illusjon eller en brutal sannhet?

Den trøsterike illusjonen er at et enkelt naturvennlig friluftsliv er selve kjernen i den norske væremåten, at det står fjellstøtt i livsmønstret til folk flest og har en solid forankring i samfunnsapparatet, særlig gjennom en godt utviklet naturforvaltning.

En brutal sannhet er at friluftsliv, slik det utfolder seg i dag, avsetter betydelige økologiske fotspor. Skal vi tro Vestlandsforskningⁱⁱ står *fritiden* for en fjerdepart av nordmenns totale ressurskonsumpsjon – reiser, hytter, båter kostbart utstyr.

Videreføringen av friluftslivet til nye generasjoner svikter. Friluftsliv har ikke fått en sterk plass i samfunnets organer, og familiens betydning som sosialiseringsagent er svekket. Alf Odden viser i sin ferske doktoravhandlingⁱⁱⁱ at ungdommen faller fra.

I tillegg mangler klare politiske ambisjoner for friluftslivet. Det blir ikke vektet i forhold til kultur-, helse-, skole- og ungdomspolitik. Sammenliknet med de tunge skjebnespørsmål som Miljøverndepartementet skal håndtere, fremstår friluftsliv som luksusproblem. Resultatet er økonomisk sulteforing.

Heller ikke friluftslivets paraplyorganisasjon har evnet å målbære allmennhetens interesser, slik at en får gjennomslag i media, preger den offentlige samtalen, kan drive saker i rettsystemet og fange politikernes oppmerksomhet.

Siden ambisiøse politiske mål for friluftslivet mangler, tenderer forskning om trender og utviklingstrekk å få *vikariere* som mål og retningslinjer for det offentliges såkalte innsats. Denne innsatsen har lenge hatt som hovedmål å sikre og tilrettelegge naturområder, gjennom en slags verdinøytral forvaltningsrasjonalitet i et voksende byråkrati. Riksrevisjonen avsa år 2007 sin dom over forvaltningens effektivitet: På tross av planer, lover og politiske signaler mister vi natur i en skremmende takt. Forvaltningen fungerer ikke etter hensikten.^{iv}

Summa summarum: Friluftslivet står fortsatt sterkt i livsmønsteret, men er økonomisk, politisk og institusjonelt marginalisert, og befinner seg derfor i en utsatt og sårbar situasjon.

Den norske modellen

Det er i grunnen svært merkelig at det forholder seg slik. Friluftsliv synes å være unntaket fra hva samfunnsvitere nevner som "den norske modellen", slik den vokste frem etter krigen.^v En pleier å fremstille den norske modellen slik:^{vi}

Offentlighet

Frivillighet

Marked

Frivilligheten – foreninger, lag, folkebevegelser, interesseorganisasjoner – samler mennesker med felles interesser. En vil vise at disse overensstemmer med overordnede mål og verdier i samfunnet. Avhengig av om en lykkes med dette, får frivilligheten offentlig støtte. Omvendt har den da forpliktet seg til å virkeliggjøre den offentlige politikken på grunnplanet.

Offentligheten skal, i tråd med demokratiske ordninger, utforme en felles politikk innen det aktuelle området. Offentligheten forholder seg til samfunnsgruppens interesser, slik disse kommer til uttrykk gjennom frivillighetens samlede interesserepresentasjoner. En ser ulike gruppers interesser i sammenheng, for så å formulere overordnede mål og finne effektive virkemidler. Offentligheten skal gi frivilligheten støtte og markedet rammebetingelser.

Markedet driver med kjøp og salg av varer og tjenester, og er avhengig av lønnsomhet. En hevder at en byr kvalitet, siden det som ikke holder mål heller ikke er salgbart. Videre at en skaper sysselsetning, og fordeler godene rettferdig gjennom loven om tilgang og etterspørsel.

Det finnes latente spenninger mellom disse tre. Frivilligheten har mandat til å være samfunnskritisk – men ønsker også å fremstå som offentlighetens lojale og effektive støttespillere. Hvis frivilligheten tradisjonelt er idealistisk og verdiorientert, kan markedet fremstå som kynisk profittsøkende. Men markedet hevder at dens aktører er profesjonelle og frivilligheten amatørmessig. Det offentlige anerkjenner markedets evne til å skape økonomiske verdier, men må sikre at økonomiske særinteresser ikke truer fellesinteressene. Frivilligheten er ofte flink til å artikulere disse. Men for å fange brede befolkningsgrupper, fristes en til å lage tilbud som appellerer til de mange, og overtar dermed markedets logikk.

Offentligheten er også preget av en indre spenning. Hvor mye skal det offentlige styre og stelle over menneskers livsmønstre? Kanskje gir markedet den enkelte frihet til selv å velge hva en ønsker? Eller omvendt: Hva skjer hvis alle goder blir salgsvare? Vil de velbestilte fortrenge de mange? Hvordan vekte den makt som følger av kjøpekraft mot den likerett som følger av at vi alle er samfunnsborgere?

For å håndtere disse spenninger og motsetninger har det norske samfunnet utviklet former for såkalt *frivillig korporativisme*. Aktørene dannet arenaer for rådslag, mekling, fordeling av arbeidsoppgaver

og roller. Slik har en formet et fleksibelt system som harmoniserer motsetninger, finner fellesverdier og definerer allmenninteresser.

Hadde friluftslivet fulgt denne "normalen", ville en allerede etter krigen ha samlet seg til en samlet folkelig-demokratisk interesserepresentasjon som hadde vært premissleverandør og entreprenør på lokalplanet for den offentlige politikken. Friluftslivets samlede interesserepresentasjon hadde spilt sammen med tidens typiske "nasjonale strateger", som innenfor et statlig organ kraftfullt hadde drevet offentlig politikk, vedlikeholdt gjennom ambisiøse stortingsmeldinger. En hadde hatt støtte i en lovgivning med klare formålsparagrafer, en godt strukturert offentlig forvaltning på alle nivåer, et forskningsbasert kunnskapsgrunnlag og en offentlig utdanning av aktører med faglig spisskompetanse.

Den verdinøytrale friluftsløven av 1957

Hva skjedde da med friluftslivet i denne institusjonsbyggingens etterkrigstid? År 1957 kom friluftsløven.^{vii} Den lovfestet retten til ferdsel i utmark, men tildelte også friluftslivet en helt spesiell stilling i det norske samfunnet, som på tross av gjentatte omorganiseringer også preger situasjonen i dag.

Friluftsløven av år 1957 er høyst særegen for sin tid. I motsetning til andre lover er den fri fra ideologiske under- og overtoner. Løven savnet formålsparagraf. Verken i løvens forarbeid, stortingsdebatten eller høringsuttalelser blir det gitt uttrykk for oppfatninger om friluftslivets betydning for befolkningen eller verdi for samfunnet. Løvens hensikt sies å være presisere skikk og bruk når det gjelder ferdsel i naturen, for å unngå unødvendige konflikter. Slik blir friluftslivet knyttet til hva en hevder er eldgamle tradisjoner. Derimot blir friluftsliv ikke legitimert med samtidens behov eller borgernes legitime interesser.

Videre er det slående *utypisk* for perioden, at friluftslivet blir forstått som et saksområde som kan håndteres helt uten medvirkning fra den frivillige samfunnssektoren. Allerede i mellomkrigstiden ble det utviklet *friluftsråd*, særlig rundt de store byene, som samlet så vel frivillighet som offentlighet i et samarbeid for å sikre alles adgang til fri natur. Her fantes praktisk kompetanse, ambisiøs idealitet og kimen til en friluftslivets samlede interesserepresentasjon. Det var for øvrig friluftsrådene som hadde tatt initiativet til en lov om friluftsliv.

Men friluftsløven knesatte en forvaltningsmodell som utelukket medvirkning fra frivilligheten. I stedet laget friluftsløven et system med politisk tilsatte friluftsnemnder på kommunal og fylkeskommunal nivå, under et Statens Friluftsråd. Men uten medvirkning fra friluftslivets frivillighet, syknet disse organer hen, i mangel på ambisjoner og visjoner (med unntak av kommunale friluftsnemndene, hvor lokale ildsjeler virket). Den forvaltningsstruktur som friluftsløven lovfestet er derfor senere blitt avviklet trinn for trinn. Særlig på lokalt nivå mangler friluftslivet i dag forankring i organer som kan føre ut den offentlige friluftspolitikken i praksis.

Til saken hører at friluftslivet aktivt ble holdt vekke fra kultur-, ungdoms- og fritidspolitikken ellers. Rolf Hofmo var den sterke mannen på Statens Ungdoms- og Idrettskontor. Han fikk ansvar for store deler av etterkrigstidens kultur- og fritidspolitikk. Hofmo styrte i praksis også over tippemidlene.

Hofmo likte ikke friluftslivet – dette var i all hovedsak uorganisert virksomhet, som ikke trengte *anlegg*.^{viii} I hans tankeverden var friluftsliv dessuten noe ”borgelig”.

Hvorfor en verdinøytral frilftslov?

Grunnen til at ledende politikere ønsket en verdinøytral frilftslov var, paradoksalt nok, at friluftslivet hadde vært sosialt og politisk svært betent i mellomkrigstiden.^{ix} Det vi kjenner som *allmannsretten* var neppe etablert, verken som begrep eller som generelt anerkjent rettsprinsipp.^x Det hadde vært *kamp* i skog og på strand mellom grunneiere og ”fellesferierende”. Konservative krefter hevdet at arbeiderne ikke var ”modne” for ferie og fritid. Adgangen til fri ferdsel måtte derfor kunne forbys etter grunneiers ønske. Skilt merket ”all ferdsel forbudt” var vanlig, advarsler mot ”løse blodhunder” og ”utlagt selvskudd” forekom.

I mellomkrigstiden hadde Arbeiderpartiets ideolog Martin Tranmæl gjort retten til naturmøte til et symbolspørsmål: At de få eierne fortrenger de mange brukerne, viser at hele samfunnsordningen må endres. Som bidrag til klassekampen drev *Arbeidernes Jeger- og Fiskerforbund* organisert tjuvjakt og -fiske, med bøtefonder, organisert advokatbistand og det hele.

I denne perioden hadde begrepet ”fritid” en helt annen ladning enn i dag. Vi husker at arbeiderbevegelsens første reformkrav var reduksjon av arbeidstiden. Fritiden skulle reise arbeiderklassen helsemessig, kulturelt og sosialt, og bidra til politisk bevisstgjøring. Når byen ble det geografiske symbolet for industrialisme, kapitalisme og undertrykkelse, fremsto naturen som en samfunnskritiker og sosialreformator.

Det var med andre ord *generelle sosiale spenninger* som kom til uttrykk i mellomkrigstidens konflikter om friluftsliv, allemannsrett og fri ferdsel. De praktiske problemene i utfartsområdene kunne friluftsrådene løse, i all hovedsak. Men så lenge de sosiale spenningene vedvarte, var det umulig å enes om å lovfeste allemannsretten, på tross av at arbeidet ble satt i gang allerede i 1934.

Men i etterkrigstidens konsensusklima var stemningen en helt annen. Krigen hadde sveiset samfunnsklasser og regioner sammen. Når frilftsloven endelig kom, etter mer enn to tiår av arbeid, var den ikke kontroversiell (selv om grunneierorganisasjonene murret pliktskyldig). Frilftsloven bør derfor forstås som en markering av at friluftslivet nå blir *lagt dødt som politisk ladet tema*.^{xi} Loven stadfester at friluftslivet *ikke* er et kontroversielt samfunnsområde og heller *ikke* et anliggende hvor aktører på de ulike nivå trenger å komme sammen for å mekle mellom interessene. En valgte derfor en organisasjonsmodell for friluftslivet *uten* aktiv medvirkning fra korporative strukturer, *uten* klart samfunnsmandat, *uten* økonomiske midler, og en styringsstruktur *uten ansvar for å avstedkomme noe særlig*.

Til saken hører at friluftslivets verdier vanskelig kunne støtte opp om etterkrigstidens forserte moderniseringsprosjekt. Friluftsliv handler om fred og ro, opplevelse av naturens skjønnhet, den stille tidsflyten og enkle handlingenes meningsfullhet. Å ”bevare naturen” fremsto som bakstreversk i en tid av rastløs virkestrang til å ”ta de slumrende ressurser i bruk”.

Idretten, derimot, skulle fostre til prestasjonsorientering, fremskritt, selvkontroll og ytelse, i tråd med den nye tidens mentalitet.^{xii} En storstilt satsing på idrettsanlegg preger derfor tiden. Allikevel – alt

tyder på at friluftslivet nettopp i etterkrigstiden griper om seg og på alvor blir et innslag i det norske livsmønsteret.

Situasjonen i dag

Friluftslivets skjebne viser hvordan strukturer som blir skapt i de avgjørende og skjellsettende historiske periodene blir førende i lang tid. Videre: Hvor vanskelig det er å etterpå reformere noe som er stivnet. Vi har etter 1957 opplevd en remarkabel utbygging av offentlige organer til støtte ikke minst for friluftslivet: Miljøverndepartementet i 1972, stortingsmeldinger om friluftsliv i 1987 og 2001, Direktoratet for naturforvaltning og Statens Naturoppsyn etc. Allikevel har friluftslivet har beholdt sin politisk og institusjonelt marginaliserte stilling.

Heller ikke dannelsen av FRIFO i 1989 – for øvrig på initiativ fra myndighetene syv år tidligere – har rokket ved friluftslivets stilling i samfunnet. FRIFOs medlemsorganisasjoner favner langt fra friluftslivet i hele dets bredde, og de står for innbyrdes sprikende interesser og splittede lojaliteter. Friluftslivet har neppe et samlet, artikulert og myndig fellesorgan, som kan spille en rolle innen friluftslivet tilsvarende Norges Idrettsforbund innen idretten.

Det er ellers verd å merke seg at friluftsløven ikke klarte å slå beina unna de korporative friluftsrådene. Friluftsløvens forvaltningsstruktur – kommunale og fylkeskommunale friluftsnemnder under Statens Friluftsråd - hadde riktignok den formelle makten, men løste ikke problemene. Friluftsrådene (i dag samlet under Friluftsrådenes Landsforbund) fortsatte derfor sitt arbeid, men uten formell makt. Mye tyder på at friluftslivet i dag står politisk-institusjonelt sterkest i de kommuner og regioner hvor kommunale og interkommunale friluftsråd virker. Men friluftsrådenes stilling i forvaltningsstrukturen er uklar. De svever et sted mellom offentlighet og frivillighet, og hovedparten av norske kommuner har ikke noen friluftsråd. Friluftsrådene har derfor ikke noen gitt plass i friluftspolitik og – forvaltning.

Nå kan en, med rette, hevde at selv en lite ambisiøs politisk håndtering har vist seg å være *god nok*. Det vil si – så lenge det fortsatt finnes lett tilgjengelig nærnatur. Så lenge tradisjonen gir styrefart og friluftslivet reproducerer seg selv i det uformelle samfunnet, i frivillighet, vennelag og familier. Så lenge friluftsliv er et generelt tilgjengelig gode, snarere enn et salgsprodukt innenfor en utstys- og opplevelsesindustri som skaper sosiale skiller. Så lenge fritidsbruken av natur ikke fremstår som en urimelig økologisk belastning. Så lenge problemer kan håndteres gjennom en verdinøytral forvaltningsrasjonalitet. Så lenge befolkningen er kulturelt homogen og eier grunnleggende fortrolighet med natur. Så lenge en blunder for at friluftslivet er en hovedkilde for befolkningens helse og opplevelse av livskvalitet, samtidig som velferds- og livsstilssykdommer øker urovekkende. Så lenge det er "plass for oss alle" og den enes fritidsbruk av natur ikke står i veien for den andres.

Disse forutsetninger er nå samtlige i rask endring. Men tanken at allmenn- og samfunnsinteressene må sikres gjennom sterke sentrale organer, er vår tid fremmed. Utviklingen går i stedet i retning av at sentrale og regionale organer blir avvirket eller loppet på oppgaver. Ansvar overføres til "kommunene selv", heter det – men "friluftsnemnda" finnes ikke lenger! Når offentlighet og frivillighet ikke samarbeider, står feltet åpent for å bli dominert av markedet, stimulert også av en formidabel økning når det gjelder befolkningens kjøpekraft i de siste tiår.

Fremtiden får vise hvorvidt organisasjoner og forvaltning kan gi friluftslivet en politisk tyngde som tilsvarer dets betydning i det norske livsmønsteret. Ansvarer hviler tungt på oss alle.

Noter og referanser:

- ⁱ Innlegget bygger på Tordsson, Bjørn (2008): "Friluftslivets politisk-institusjonelle marginalisering". I *Nytt Norsk Tidsskrift* nr 1. 2008
- ⁱⁱ Hille, John, Carlo Aall og Ingun Grimstad Klepp (2007): *Miljøbelastninger fra norsk fritidsbruk – en kartlegging*, Vestlandsforskning, VF-rapport 1/07
- ⁱⁱⁱ Odden, Alf (2008): *Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004*. Avhandling for graden philosophiae doctor. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Geografisk institutt. (Trondheim: NTNU)
- ^{iv} Riksrevisjonen (2007): *Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig arealplanlegging og arealdisponering i Norge*. Dokument 3:11 2006-2007. (Oslo: Riksrevisjonen)
- ^v Se for eksempel Slagstad, Rune (1998): *De nasjonale strateger* (Oslo: Pax). Likeens Goksøyr, Matti (red) (1996): *Kropp, kultur og tippekamp. Statens Idrettskontor, STUI og idrettsavdelingen 1946-1996* (Oslo: Universitetsforlaget), og Selle, Per og Bjarne Øymyr: (1995) *Frivillig organisering og demokrati. Det frivillige organisasjonssamfunnet endrar seg 1940-1990*. (Oslo: Det Norske Samlaget)
- ^{vi} Mangset, Per (1992): *Kulturliv og forvaltning. Innføring i kulturpolitikk* (Oslo: Universitetsforlaget)
- ^{vii} Om friluftsloven, se side 216-233 i Tordsson, Bjørn (2003): *Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Dr. Scientarium Thesis (Oslo: Norges Idrettshøgskole). Se også Berntsen, Bredo (1994): *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*. (Oslo: Grøndal & Dreyers Forlag AS / Norges Naturvernforbund 1994)
- ^{viii} Se Goksøyr (red) (1993)
- ^{ix} Om friluftslivet i forskjellige historiske perioder, se Tordsson (2003)
- ^x Allemannsrettens eventuelle forankring i nordisk sedvanerett er et svært kontroversielt tema. Jeg drøfter det i kapittel 5 i Tordsson, Bjørn (2009): *"Friluftsliv for mine tanker". Ti essayer om friluftsliv, kultur og samfunn*. (Foreløpig utgave: Bø, Høgskolen i Telemark)
- ^{xi} Mer om dette i Tordsson, Bjørn (2008)
- ^{xii} Se Slagstad, Rune (2008): *(Sporten)* (Oslo: Pax)

Friluftslivet slik media ser det

AV ANDRÉ HORGEN

Høsten 2006 gjorde undertegnede, og studenter i emnet "Friluftsliv, kultur og samfunn I", ved Høgskolen i Telemark (HiT), en undersøkelse av noen friluftslivsmedier med sikte på å finne ut mer om hvordan friluftslivet har vært framstilt og framstilles, i ulike magasiner og tidsskrifter.

Ved å se til media¹ og i hovedsak ulike spesialmediers framstilling av friluftslivet var målsetting å tilegne oss større innsikt i det moderne friluftslivet som et komplekst, sosialt fenomen som stadig er i forandring. Ved å ta disse spesialmediene nærmere i ettersyn ønsket jeg også at studentene skulle utvikle en kritisk refleksjon og forståelse rundt hvordan disse mediene framstiller friluftslivet. På denne bakgrunn formulerte vi følgende problemstillinger: *Hvilket friluftsliv ble det skrevet om rundt 1975, kontra i dag? Hvordan ble friluftslivet framstilt rundt 1975, kontra i dag? Og: Hvilke eventuelle endringer har funnet sted?*

Vi valgte å fokusere på 1970 tallet fordi dette tiåret på flere måter var en brytningstid for friluftslivet. Friluftslivet ble på denne tiden koplet til deler av miljøbevegelsen som brukte det instrumentelt i sitt politisk/ideologiske virke. Bl.a. som følge av dette ble friluftslivet gjenstand for en utstrakt pedagogisering og politisering, i et omfang man ikke hadde sett maken til tidligere. Diskursen rundt friluftslivet var preget av til dels sterke verdimotsetninger, bl.a. rundt dette med friluftslivets mål og mening. Noen vil hevde at friluftslivet, i hvert fall innenfor høyere utdanning, ble omgjort til en kvasi-filosofisk idé.² I andre deler av den vestlige verden ble termen "friluftsliv" ganske snart forbundet med en form for "outdoor life" i kontrast til de mer kommersialiserte, ferdighets- og risikoorienterte friluftaktivitetene innenfor "outdoor" tradisjonene i engelsk talende kulturer.³ Vi hadde derfor en forforståelse som gikk i retning av at 1970-tallet var egnet til å kontrastere vår egen tid.

I undersøkelsen fikk 7 studentgrupper i oppgave å analysere hver sin publikasjon, fra to ulike årganger. Den eldste årgangen skulle være fra rundt 1975 og den siste fra rundt 2005. Følgende publikasjoner var med i undersøkelsen:

- DNTs medlemsblad, Fjell og vidde, et blad fra hver av årgangene 1976 og 2006
- Magasinet Norklatt 1977 sml. med magasinet Klatring for juli/august 2006
- DNTs årbok fra 1974 og 2004⁴
- NJ&FFs medlemsblad Jakt og fiske, et blad fra hver av årgangene 1983 og 1998
- Det svenske Utemagasinet, et blad fra hver av årgangene 1986 og 2006

¹ Med media mener jeg her medium (gjennomgangsledd) i form av magasiner, som kan sies å være "[...] sosialt organisert virksomhet med det siktemål å overføre meningsbærere ved hjelp av bestemte kanaler, som samtidig sikter mot å nå et uspesifisert antall andre i omgivelsene". (Mathiesen 1986, s. 26).

² Gurholt 2008, s. 55.

³ Ibid.

⁴ Valget av DNTs årbok for 2004 var ikke tilfeldig, som for de andre publikasjonene. 2004 årboken ble valgt bevisst fordi denne var spesielt egnet til kontrastere 1970-tallets årbøker.

- Magasinet Fri flyt, et blad fra hver av årgangene 2000 og 2006
- Magasinet Friluftsliv, et blad fra hver av årgangene 1999 og 2006

Som det fremgår av oversikten klarte vi ikke, av ulike praktiske årsaker, å få til det ønskede tidsskillet for alle publikasjonene. Bl.a. fordi flere av magasinene først så dagens lys for bare noen år siden, noe som i seg selv er interessant, som jeg skal komme tilbake til nedenfor.

Hver gruppe analyserte sine publikasjoner med sikte på å finne ut følgende: Hvem er målgruppen? Hvem er utgiver? Ligger det noen ideologi⁵ til grunn? Hva er det sentrale innholdet? Hva slags aktiviteter blir formidlet? Hvem er forfattere? (Kjønn, alder, profesjon.) Studentene fikk også i oppgave å se på bildebruk og reklame. Relevant spørsmål var: Hva slags bilder blir brukt, og hva fokuserer de på? Hvilket omfang har billedbruken? I hvilken grad er bladet kommersialisert? (reklame). Av spesiell interesse var publikasjonens syn på natur og friluftsliv. Studentene skulle i den sammenheng se på følgende: Brukes begrepet friluftsliv? I så fall i hvilke sammenhenger? Hva slags syn på natur blir formidlet? Hva slags syn på friluftsliv blir formidlet? Til slutt skulle studentene sammenlikne de to årgangene m.h.t. momentene ovenfor, og gjør rede for evt. endringer. Hver gruppe analyserte sine publikasjoner, sammenliknet dem, og presenterte sine resultater under et internt seminar ved HiT.

Det at vi har valgt kun et blad fra hver årgang åpner helt klart for skjevheter som kan gi et feil bilde. Det bør også påpekes at analysene er subjektive, og dessuten gjort av ulike personer, noe som også kan sies å være en metodisk svakhet.

I det følgende oppsummeres de viktigste resultatene av vår undersøkelse som tendenser til endring innenfor kategoriene: aktiviteter, synet på natur og friluftsliv, visualisering og kommersialisering, samt kjønn.

Aktiviteten

Når vi så på aktivitetene som ble formidlet mener vi å se flere tendenser til endringer. Dette er vel og merke ikke basert på kvantifiserbare data, men på et generelt inntrykk. For det første er det gjennomgående et økt aktivitetsfokus i de siste publikasjonene sammenliknet med de eldre. Med det mener vi at fokuset ser ut til å være flyttet noe fra natur som fri natur, mot natur som ramme rundt en aktivitet. Denne tendensen så vi både når vi sammenliknet ulike årganger av samme magasin, men også når vi så på tilskuddet av nyere magasiner. De relativt nye friluftslivsmagasinene *Fri flyt* og *Friluftsliv* kan sies å representere denne trenden, i likhet med de siste utgavene av blader som *Fjell og Vidde*, *Utemagasinet*, og ikke minst *Klatring*.

Vi så også en tendens til en økende bredde i aktivitetene. Dagens friluftsliv har blitt så mangfoldig at det har dukket opp ulike friluftslivsmedier som henvender seg til utøvere av helt spesielle frilftsaktiviteter. Det er en klar tendens til at stadig flere aktiviteter omtales som friluftsliv, og/eller blir viet plass i friluftslivsmagasinene. Ser vi til blader som *Fri flyt*, *Friluftsliv* og *Utemagasinet* favner

⁵ Med ideologi mener jeg her grunnleggende tanker, livssyn eller ideer satt i system (idésystem). Innenfor friluftslivet har man eksempler på ideologiske grupperinger som har prøvd å gi svar på sentrale spørsmål om hva friluftsliv er og bør være, hvordan friluftslivet skal drives/leves, og eksempelvis hvordan friluftslivet bør være et virkemiddel for å endre samfunnet.

man eksempelvis om et mangfold av aktiviteter som: fotturer, skøyteturer, sykkelturner, skiturer, padling, brettseiling, fiske, jakt, naturfotografering, multisportkonkurranser, bratt skikjøring, snowboard, iskltring og bølgesurfing m.fl. Dette ser ut til å være en tendens som også omfatter de mer tradisjonelt forankrete publikasjonene. Ser vi eksempelvis på *DNTs årbok* fra 2004, sammenliknet med den i 1974, er der store forskjeller. I 1974 lå hovedfokuset på turgåing i fjellet. Mens i 2004 utgaven kom "vandringens gleder" i skyggen av "fart og spenning", med egne kapitler om "våt moro", "bratte utfordringer" og "luftige opplevelser". Også *Fjell og vidde* anno 2006 fremstår som nyere, mer trendy, med en bredere dekning av ulike aktiviteter, sammenliknet med i 1976. Samtidig skal det sies at DNTs ulike publikasjoner fortsatt i stor grad også ivaretar "det tradisjonelle" friluftslivet.

Når vi er inne på DNT årbøkene 1974/2004 så vi også en tendens til at friluftslivet fremstilles som noe mer prestasjonsfokusert og actionpreget nå enn tidligere. Den samme tendensen fant vi ikke minst når vi sammenliknet bladene *Norklatt* (1977) og *Klatring* (2006). Innenfor klatringen, slik den framstilles i disse bladene, ser det ut til å ha foregått en dreining av fokus, fra det å være på klatretur sammen, mot det å prestere på egenhånd. Og videre: fra klatring ute, også i fjellet, til klatring inne, og ute – men da i hovedsak på klippe. Det har helt klart foregått en dreining fra å se på klatring som friluftsliv til å se på klatring også som idrett, og kanskje mer som idrett. Det ser ut som om man har beveget seg fra en tydelig "anti-konkurranse" holdning i 1977, til et langt mer liberalt syn på dette med konkurranse i 2006.

Flere magasiner fokuserer på dette med prestasjoner og action. Ikke minst *Fri flyt* som henvender seg til folk som er interessert i "bratt friluftsliv". I 2000 utgaven vi har sett på, plasserer redaksjonen bladet midt mellom "den internasjonalt orienterte, moderne friluftskulturen" og "den tradisjonelle og særegent norske måten å bruke naturen på". Innholdet går mye på spenning og lek i naturen, gjerne i de mest ekstreme settinger, med fokus på individuelle prestasjoner som noe sentralt.

Til slutt så vi en tendens til at de nyere publikasjonene, i større grad enn de gamle, fokuserte på det å reise langt vekk. Nå skal det sies at de fleste bladene også hadde reportasjer fra det hjemlige, norske. Men påfallende mange reportasjer handler om friluftsliv under fjerne himmelstrøk. Tyrol, Grønland, Svalbard, Kanada og Alaska er eksempler på destinasjoner.⁶

Synet på natur og friluftsliv

Det generelle inntrykket i denne kategorien er at det har blitt mindre fokus på koplingen friluftsliv og naturvern. Men igjen er det viktig å understreke at analysen er generell og ikke basert på kvantifiserbare data. Selv *Fjell og vidde* ser ut til å ha tonet ned fokuset på naturvern sammenliknet med tidligere. Ikke minst så vi denne tendensen når vi sammenliknet bladene *Norklatt* (1977) og *Klatring* (2006). Blant klatrerne i 1977 gikk det en rød tråd fra naturverntanken, gjennom klatrernes etikk basert på ydmykhet for naturen, til praksis sterkt preget av normen om sporløs ferdsel. Ut fra bladet *Klatring* ser det ut til at dagens klatrere er mindre opptatt av naturvern, at de i større grad har en "beseirerholdning" ovenfor naturen, og at debatten rundt sporløs ferdsel nærmest er fraværende.

⁶ At nordmenn i større grad oppsøker turmål under fjerne himmelstrøk bekreftes av turoperatøren "Hvitserk". I deres oppstart år, som var 1997, tilbød de 5 turer. I 2007 hadde antallet økt til 36 turer, bl.a. til destinasjoner som Grønland, Kilimanjaro, Elbrus og Mt. Everest Basecamp. (Aftenposten 26.3.2007).

Mens redaksjonen i *Norklatt* kom med ideologiske føringer, og la opp til etiske diskusjoner, ser redaksjonen i *Klatring* ut til å være langt mer liberal.

Hovedinntrykket vårt, når vi sammenlikner de gamle publikasjonene med de nye, er at det i dag er mindre fokus på ideologiske og kontroversielle temaer. Vi fikk inntrykk av at de moderne magasinene i først rekke er forum for inspirasjon, der man i hovedsak fokuserer på ulike sider ved "det gode friluftslivet". Naturen er et sted hvor man kan kople av, et sted for fri utfoldelse og ikke minst nye utfordringer. Friluftslivet, slik det framstilles i de nye publikasjonene, er langt på vei "av-ideologisert", og det finnes bare enkelte spor igjen av 1970-tallets nære kopling mellom friluftslivet og naturverntanken. Ved nærmere ettertanke er det imidlertid riktigere å omtale det som har skjedd som "re-ideologisering" fremfor "av-ideologisering". De "gamle" tankene og ideene rundt naturvern har kommet i skyggen av kommersialisme, forstått som "det å gjøre noe populært for å tjene penger". Dette bekreftes av funn vi gjorde innenfor kategorien tabloidisering og kommersialisering.

Tabloidisering og kommersialisering

Ikke overraskende har friluftslivsmediene blitt noe mer visuelle og "kulørte", både på forsiden og inni. Dette har selvsagt sammenheng bl.a. med bedre bildegjengivelse og fargetrykk. Ser vi kun på de utgivelsene som også kom ut på 1970-tallet har antall bilder økt fra til sammen ca. 69 sider rundt 1975 til ca. 108 sider rundt 2005. (Se diagram 1). Den prosentvise forskjellen fremgår av diagram 2.

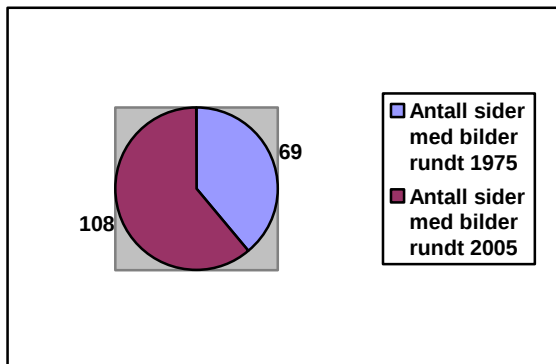

Diagram 1 viser forholdet mellom antall bilder i DNTs årbok, Fjell og Vidde, samt Norklatt/Klatring, rundt 1975, sammenliknet med tiden rundt 2005.

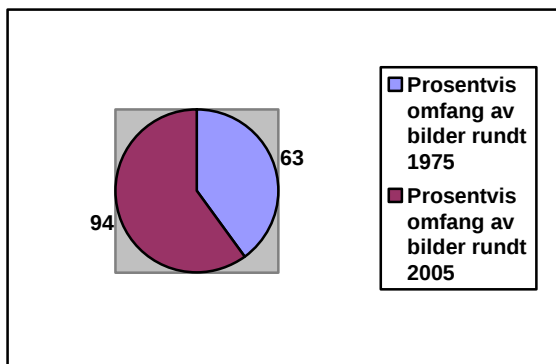

Diagram 2 viser det prosentvise forholdet mellom antall bilder i DNTs årbok, Fjell og Vidde, samt Norklatt/Klatring, rundt 1975, sammenliknet med tiden rundt 2005.

Ser vi på alle utgivelsene som var med i undersøkelsen, samlet sett, har antall bilder økt fra til sammen ca. 145 sider i de eldste utgavene til ca. 204 sider i de nyeste. (Se diagram 3). Som følge av at antall sider har økt i samtlige publikasjoner er den prosentvise forskjellen noe mindre, som det fremgår av diagram 4.

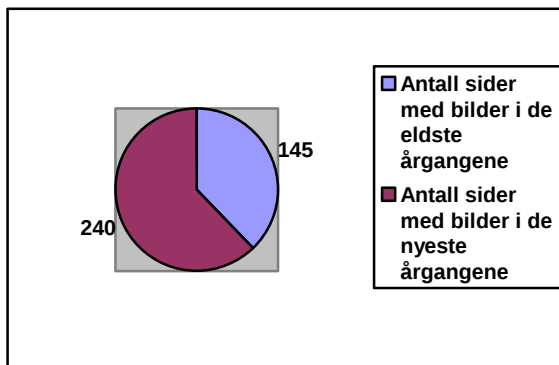

Diagram 3 viser det samlede forholdet mellom antall bilder i eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

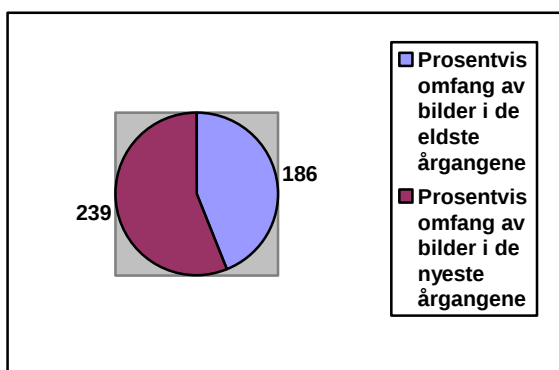

Diagram 4 viser det samlede prosentvise forholdet mellom antall bilder i de eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

En oversikt over antall sider med bilder i de ulike publikasjonene fremgår av diagram 5 nedenfor. Det prosentvise forholdet mellom antall sider med bilder og det totale antall sider fremgår av diagram 6.

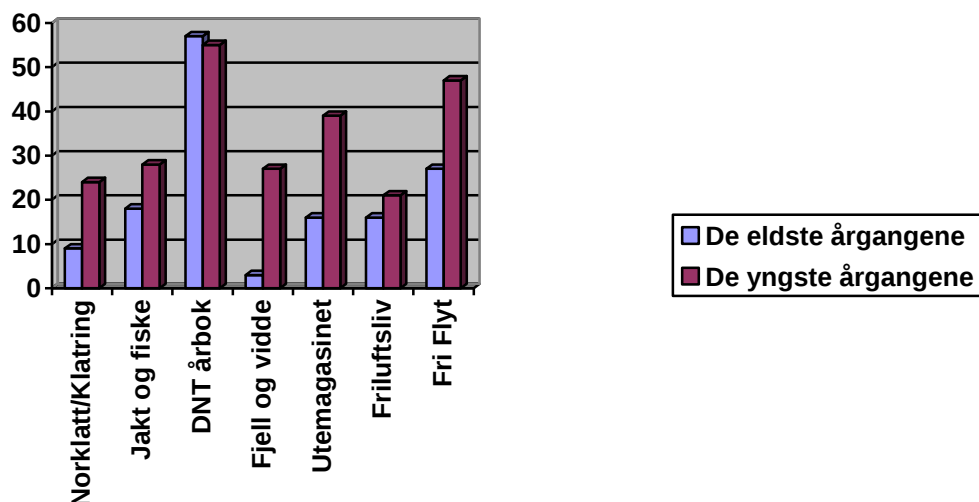

Diagram 5 viser forholdet mellom antall bilder i eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

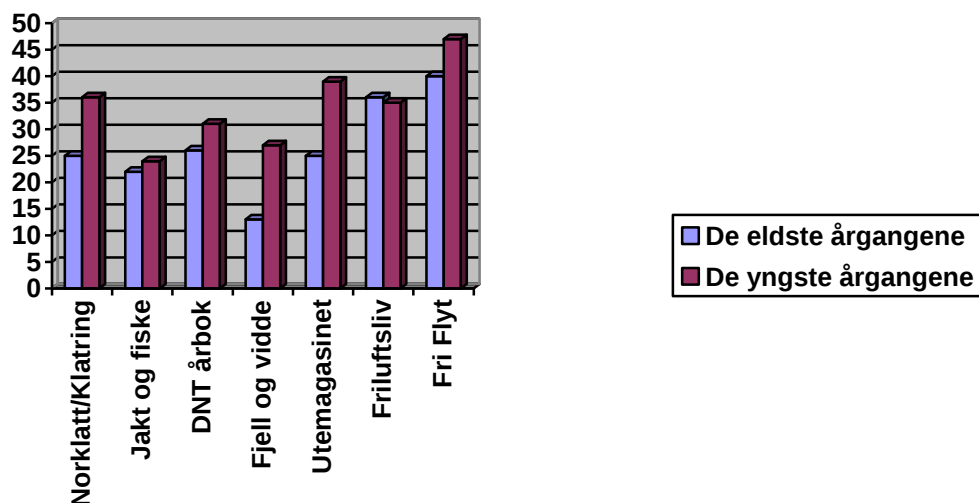

Diagram 6 viser det prosentvise forholdet mellom antall bilder i de eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

Alt tyder på at friluftslivsmediene har gjennomgått den samme tabloidiseringsprosessen som andre av vår tids medier.⁷ Magasinene produseres under markedsbetingelser som medfører tabloidisering. Form og bilde er viktigere enn noen gang. For å vekke interesse og for å få flest mulig til å kjøpe produktet. Typiske trekk ved denne tabloidiseringen er økt fokus på populærkultur, underholdning og forbruk.⁸

Dette ser vi bl.a. på hvordan bildene i stor grad fokuserer på hva magasinet har "å selge". I *Fjell og vidde* er det eksempelvis mange bilder som dekker DNTs aktivitetstilbud, DNTs hytter og ikke minst "det sosiale livet i foreningen". I *Jakt & Fiske* dominerer bilder av menn med gevær, med nedfelt

⁷ "Termen tabloidisering brukes for å beskrive hva som skjer når informasjon masseproduseres under markedsbetingelser". (Lippe 2005).

⁸ Lippe 2005.

bytte, og gjerne med hund. Andre blader, som *Friluftsliv*, *Fri flyt* og *Utemagasinet* har stort fokus på mennesker i aktivitet. I *Fri flyt* er settingen ofte spenningsfylt og dramatisk, og også *Utemagasinet* ser ut til å ha fått flere actionpregede bilder med årene.

Felles for alle magasinene som var med i undersøkelsen er at utstyret ofte får en fremtredende plass i bildene. Dette varierer en del fra magasin til magasin, men samlet sett ser det ut som om utstyrsfokuseringen har vært økende. Eksempelvis har såkalte "utstyrstester" blitt svært populære. I bladet *Friluftsliv* var hele 10 sider i en av 2006 utgavene (nr. 2) viet slike tester, og de dukker opp med jevne mellomrom i flere av de andre bladene. I alle de nyeste magasinene er utstyrsfokuset stort, og utstyret spiller som regel en vesentlig rolle i utøvelsen av aktivitetene som blir framstilt. Noen ganger kan det også være vanskelig å skille mellom hva som er et reportasjefoto og hva som er annonsørenes utstyrsreklame.

Denne økte visualiseringen, utstyrsfokuset og produkttestene vitner om et økt fokus på leserne som forbrukere av varer og tjenester. Varene som skal selges er alle mulige kategorier av friluftslivsutstyr, og tjenestene er i hovedsak diverse reiser og overnattingstilbud. At utøvere av friluftsliv blir sett på som en viktig forbrukergruppe vitner også den utstrakte reklamen om.

Måler vi reklameomfanget i antall sider, og sammenlikner de eldste årgangene med de nyeste, er reklamen nærmest fordoblet, som det fremgår av diagram 7 nedenfor. Men også her: som følge av at antall sider har økt i samtlige publikasjoner er den prosentvise forskjellen vesentlig mindre, som det fremgår av diagram 8 nedenfor.

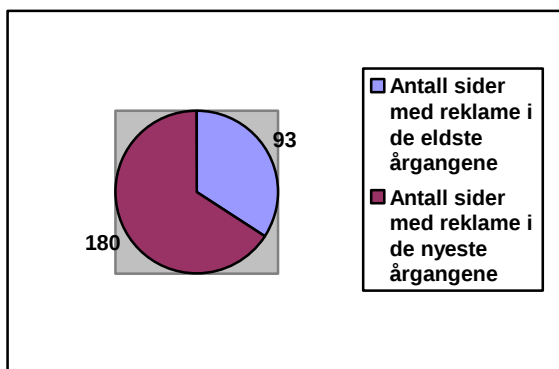

Diagram 7 viser forholdet mellom antall reklamesider i de eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

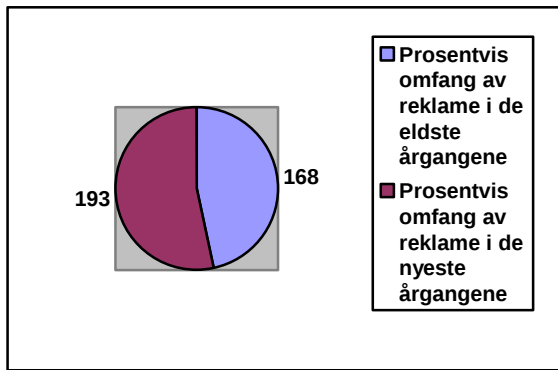

Diagram 8 viser det prosentvise forholdet mellom antall sider med reklame i de eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

Av dette ser vi at friluftslivsmediene har vært kommersialisert, i betydningen "hatt et handelspreg", både før og nå. Ser vi imidlertid kun på de utgivelsene som også kom ut på 1970-tallet er bildet noe annerledes. Omfanget av reklame har økt fra til sammen ca. 15 sider rundt 1975 til ca. 79 sider rundt 2005. (Se diagram 9). Den prosentvise forskjellen fremgår av diagram 10 nedenfor.

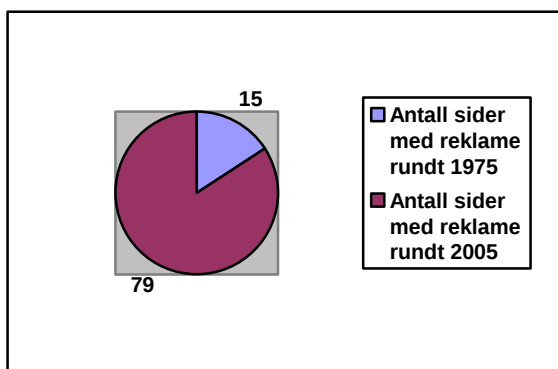

Diagram 9 viser forholdet mellom antall reklamesider i DNTs årbok, Fjell og Vidde, samt Norklatt/Klatring, rundt 1975 sammenliknet med tiden rundt 2005.

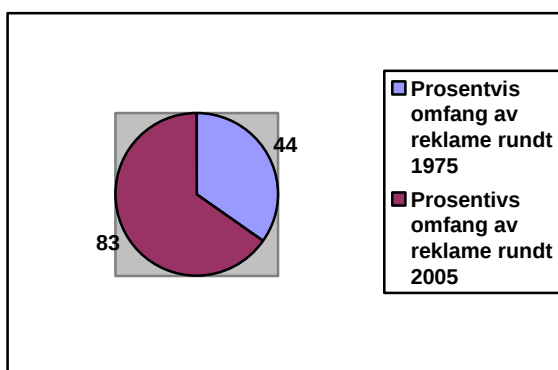

Diagram 10 viser det prosentvise forholdet mellom antall sider med reklame i DNTs årbok, Fjell og Vidde, samt Norklatt/Klatring, rundt 1975 sammenliknet med tiden rundt 2005.

Mens *Norklatt* (1977) kun hadde tre og en halv sider med reklame i 1977 var det hele 27 reklamesider i bladet *Klatring* anno 2006. Sett i forhold til antall sider i bladene gir det en prosentvis økning på hele 30 %. Også omfanget av reklame i *DNTs årbøker* har økt fra 3 sider i 1974 til 22 sider i

2004. Sett i forhold til at antall sider i bøkene gir det en prosentvis økning på 11 %. En oversikt over antall sider med reklame i samtlige publikasjoner fremgår av diagram 11 nedenfor.

Det prosentvise forholdet mellom antall sider med reklame og det totale antall sider fremgår av diagram 12. Her ser vi at blant 70-talls publikasjonene er det Fjell og Vidde som drar opp det prosentvise gjennomsnittet. Og det er interessant og se at dette magasinet vært temmelig kommersialisert både før og nå. Det er altså ikke nødvendigvis noe nytt det å se på friluftslivsutøvere som en attraktiv forbrukergruppe.

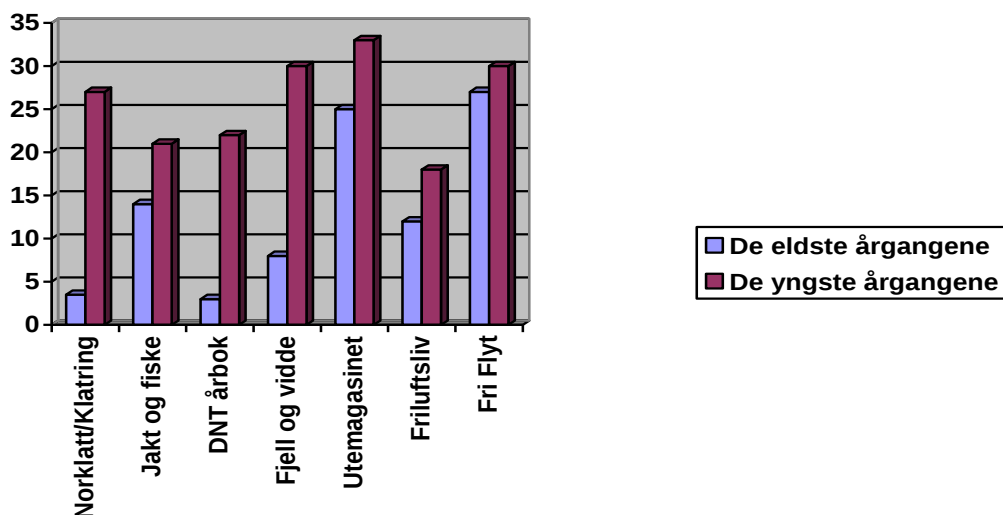

Diagram 11 viser forholdet mellom antall sider med reklame i eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

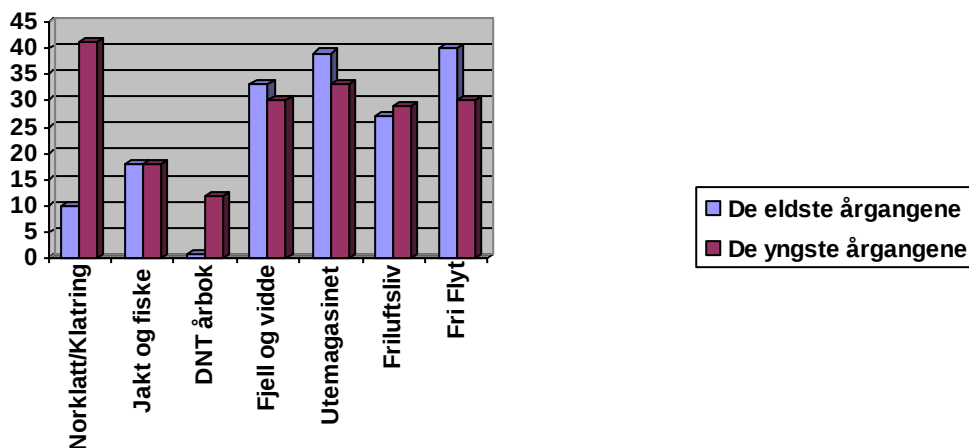

Diagram 12 viser det prosentvise forholdet mellom antall sider med reklame i de eldste årgangene sammenliknet med de nyeste.

Kjønn

Friluftslivet i media har utvilsomt vært mannsdominert. I de eldre utgavene av *Fjell og vidde* (1976), *Norklatt* (1977), *Jakt & Fiske* (1983) og *Utemagasinet* (1986) var det kun mannlige skribenter. Og i *DNTs årbok* for 1974 var det hele 19 mannlige, og kun 4 kvinnelige artikkelforfattere. Ikke så

overraskende vil mange si, i hvert fall ikke i blader som omhandler aktiviteter hvor menn har vært dominerende, som innenfor jakt, fiske og klatring. Da er det mer oppsiktsvekkende at menn også har dominert i friluftslivspublikasjoner med et bredere nedslagsfelt, som *Fjell og vidde*, *Utemagasinet* og *DNTs årbøker*.

Enda mer overraskende er det kanskje at menn fortsatt ser ut til å dominere friluftslivet i media. Fremdeles er flertallet av friluftslivspublikasjonene vi tok for oss en del av den "maskuline eksponeringsindustri"⁹, hvor menn omtaler menn. På mange måter blir "mannlighet" innenfor friluftslivet fremstilt som "the real thing".¹⁰ I *DNTs årbok* for 2004 var det eksempelvis 19 mannlige og kun 2 kvinnelige artikkelforfattere. I *Utemagasinet* (2006) var 12 av 13 skribenter menn. Ser vi til bladet *Jakt & og Fiske* (1998), samt nyere magasiner, som *Friluftsliv* og *Fri flyt*, ser vi at den faste, skrivende staben kun består av menn. Hederlige unntak fra regelen er bladet *Klatring* (2006), der det er et visst innslag av kvinnelige skribenter, og *Fjell og vidde* (2006) som har en ganske jevn fordeling mellom mannlige og kvinnelige skribenter. La meg understreke at vårt utvalg medfører at vi har "et øyeblikksbilde", men at tendensen likevel er klar.

I tillegg til at menn dominerer som skribenter så vi også visse forskjeller på hvordan menn og kvinner var avbildet. For det første var det gjennomgående færre bilder av kvinner enn menn. Dessuten så vi en tendens til at kvinner, oftere enn menn, avbildes i passive positurer. Mens menn, oftere enn kvinner, avbildes i aksjon under utøvelse av en eller annen aktivitet. Våre funn innenfor denne kategorien ser ut til å stemme overens med funn gjort i analyser av internasjonale windsurfermagasiner og snowboardmagasiner.¹¹ Igjen er det et poeng å understreke at vi her har å gjøre med "et øyeblikksbilde". Om dette virkelig er en tendens kunne vært interessant å undersøke mer inngående.

Oppsummering

Mange vil hevde at friluftslivsmediene, i hvert fall til en viss grad, gjenspeiler friluftslivet slik det utøves. Tar vi dét for gitt kan vi ut ifra våre resultater si at friluftslivet har blitt mer mangfoldig, mer aktivitets- og prestasjonsfokuset, mer "ekstremt" og actionpreget, og mer globalt. Globalt i den forstand at mange av de nye aktivitetene er globale i sin utbredelse. Og i den forstand at man, i større grad enn tidligere, reiser på tur til fjerne himmelstrøk. Ser vi til statistikker over endringer i befolkningens deltakelse i ulike friluftslivsaktiviteter stemmer dette til en viss grad med mediebildet, men da primært blant ungdommen.¹²

I kjølvannet av undersøkelsen så vi imidlertid at resultatene våre la grobunn for kritisk refleksjon rundt medias rolle, og ikke minst rundt medias makt. Bl.a. dukket følgende spørsmål opp: *Kan media brukes ukritisk som et spill på hva som faktisk skjer eller har skjedd? Dokumenterer media hendelser, utvikling og trender? Eller er media, sammen med kommersielle aktører, med på å skape utvikling og trender?* Disse spørsmålene ble altså aktualisert gjennom undersøkelsen og vil derfor bli drøftet i det følgende.

⁹ Betegnelsen er lånt fra Lippe 2007.

¹⁰ Pers. med. Gerd von der Lippe, professor i idrettssosiologi ved Høgskolen i Telemark.

¹¹ Langseth 2007, s. 10.

¹² Odden 2008.

Drøfting av medias rolle og medias makt

Gjenspeilingsteorien

Innenfor mediesosiologien opereres det med en såkalt "gjenspeilingsteori" som i korthet går ut på at mediene "speiler virkeligheten" i den forstand at mediene gir et representativt og nyansert bilde av ulike begivenheter som har funnet sted innenfor et felt.¹³ Man tenker gjerne at det er medienes plikt å informere om hva som faktisk skjer og dermed "gjenspeile virkeligheten". Teorien er imidlertid problematisk. For det første fordi "virkeligheten", om den i det hele tatt finnes, alltid vil være "filtrert", ofte gjennom flere ledd, før den når sitt publikum. Mediene kan altså umulig gjenspeile noen objektiv og "sann" virkelighet. For det andre er det mye som tyder på at utvelgelsen og bearbeidingen av begivenheter innenfor feltet mediene dekker skjer etter helt andre kriterier enn informasjonsplikten. Enkelte mediesosiologer vil hevde at mediene [...] presenterer en egen medieverden ganske fjernt fra menneskenes virkelighet".¹⁴

Dette medfører at vi må se på friluftslivsmediene med kritiske øyne. I mediene kan f. eks. en friluftslivsaktivitet fort komme til å fremstå som mer utbredt og mer "trendy" enn den i virkeligheten er. Man kan jo spørre seg: Hvor mange er det egentlig som driver det ekstreme, actionpregete friluftslivet under fjerne himmelstrøk, sammenliknet med de som driver tradisjonelt friluftsliv på mer hjemlige trakter? Ser vi på deltakelsesprosenten i enkelte av de aktivitetene som får mest oppmerksomhet i friluftslivsmediene er den relativ lav. Det var f. eks. kun 3 % av hele befolkningen (N=2522) som oppgav å ha klatret minst en gang i løpet av 2004. Tilsvarende tall for elvepadling var 1 %, for skiseiling/kiting <1 %, for frikjøring i fjellet 4 % og for terrengsykling 6 %. Til sammenlikning oppgav eksempelvis 76 % at de hadde vært på fottur i skogen.¹⁵

Så kan man innvende at flere av magasinene henvender seg til ungdommen. Og ser vi på ungdomsbefolkningen i alderen 16 – 24 år var bildet noe annerledes. I denne gruppen oppgav 10 % å ha klatret minst en gang i løpet av 2004. Tallene for elvepadling var 3 %, for skiseiling/kiting 1 %, for frikjøring i fjellet 13 % og for terrengsykling 9 %.¹⁶

Friluftslivsmediene speiler altså virkeligheten i relativt begrenset grad og kan i beste fall fortelle oss noe om pågående trender innenfor populærkulturen blant ungdom. Vi kan altså ikke bruke friluftslivsmediene som eneste kilde når vi skal dokumentere utvikling og endringer i trender innfor det norske friluftslivet siden 1970-tallet.

Sosialiserende bevissthetsindustri

Innenfor mediesosiologien ses mediene bl.a. som en "sosialiserende bevissthetsindustri".¹⁷ Gjennom formidlinger; "[...] sosialiseres eller oppøves seere, lyttere og lesere til å ta opp i seg en bevissthet, et perspektiv, en forståelse av virkelighetens indre logikk og konstruksjon".¹⁸ Spesialmediene vi så på i vår undersøkelse utgjør på mange måter "[...] en sosialiseringssinnstans som formidler kulturelle

¹³ Mathiesen 1986, s. 153.

¹⁴ Ibid, s. 154.

¹⁵ Odden 2008.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Betegnelsen er hentet fra Enzenberger 1974 og Tuchman 1981, her etter Mathiesen 1986, s. 203.

¹⁸ Mathiesen 1986, s. 203.

verdier”.¹⁹ I den forbindelse er det viktig å reflektere over at friluftslivsmediene har stor innflytelse på hva som presenteres som ”det riktige friluftslivet”. Mediene har m.a.o. en ”dagsordenfunksjon” som gir dem ”temakontroll”.²⁰ Mediene setter dagsorden for leseren og legger føringer på hva man skal være opptatt av og oppmerksom på. Mediene styrer oppmerksomheten i bestemte retninger og bidrar til å prege tankeformer og uttryksformer.²¹ De har dermed en innflytelsesrik posisjon som trolig påvirker folks virkelighetsoppfatning. I hvilken grad folk lar seg påvirke er det imidlertid knyttet usikkerhet til. Dette er et stort og komplisert sosiologisk spørsmål som det finnes varierende og motstridende svar på.

Tommy Langseth, sosiolog og høyskolelektor i friluftsliv, hevder på den ene siden at media både konstruerer kjerneverdier og skaper kollektiv bevissthet rundt de ulike livsstilssportene.²² Samtidig hevder han at det ikke er et ensidig påvirkningsforhold fra media til praksis. Han påpeker at mediene faktisk er avhengig av å gi en representasjon av praksis som er ”godkjent” av specialistene, eller ”eliten” innenfor den aktuelle kulturen.²³ Imidlertid, ovenfor nybegynnerne, de ”intermediære” og ikke minst eventuelle ”wannabees”, har trolig mediene en viss innflytelse. Langseth hevder at magasinene, for disse gruppene, fungerer som sosialiseringssagenter ”[...] som tilveiebringer kunnskap om den foreliggende subkulturen. Å få tak i denne kunnskapen, og å bli i besittelse av den subkulturelle kapitalen, enten det er handlinger eller holdninger, vil for nybegynneren være avgjørende for dennes sjanser til å forflytte seg oppover i det subkulturelle hierarkiet”.²⁴

På dette grunnlaget mener jeg det er legitimt å konkludere med at friluftslivsmediene til en viss grad er med på å sette sitt preg på det utøvende friluftslivet. Spesialmediene utgjør på mange måter en sosialiseringsinnstans som formidler kulturelle verdier, og er med på å skape utvikling og trender. Dette henger sammen med at friluftslivet ser ut til å spille en vesentlig rolle i manges ”identitetsprosjekt”. Det å ”henge med”, ”være trendy” og drive med ”de rette tingene” er viktig for disse. Observasjoner tyder dessuten på at stadig flere ønsker å bli identifisert med det ”ekstreme” og actionpregete friluftslivet, for på den måten å synliggjøre seg selv. Aktiviteten man velger å drive med blir m.a.o. en sosial markør for identitet og tilhørighet.²⁵ Erfaringer fra turoperatøren ”Hvitserk”, som arrangerer turer med ”ekspedisjonspreg” rundt omkring i hele verden, tyder eksempelvis på at eksotiske turer gir en viss status i venneflokken og rundt lunsjbordet på arbeidsplassen. Samtidig må ikke turen være *for* eksotisk. Man må jo gjøre noe som folk i omgivelsene vet hva er og som de skjønner noe av.²⁶ Og her spiller media en vesentlig rolle. Det som profileres og gjøres kjent gjennom media blir tilsynelatende attraktivt for mange. Derfor er erkjennelsen av at mediene er en maktfaktor også innenfor friluftslivet svært viktig.

¹⁹ Langseth 2007, s. 6.

²⁰ Betegnelse er lånt fra Mathiesen 1986, s. 178.

²¹ Eriksen 2000, s. 169.

²² Langseth 2007, s. 21. Langseth bruker begrepet ”livsstilssporter” for å beskrive aktiviteter der utøverne ser på aktiviteten sin som en måte å leve på, altså en livsstil mer enn en sport. (Langseth 2007, s. 3).

²³ Ibid, s. 6, f. 7.

²⁴ Langseth 2007, s. 11.

²⁵ Ibid, s. 4.

²⁶ Markedssjef i Hvitserk, Sissel Weng, i Aftenposten 26.3.2007.

Mediemakt

Det er legitimt å si at budbringeren, eller mediet, på mange måter har "overtaket" når noe skal formidles. At media har makt er uomtvistelig. Maktbegrepet brukt her dreier seg om makt i filosofen Michel Foucaults terminologi.²⁷ For ham er makt noe relasjonelt som gjennomsyrrer alle forhold; "[...] et finmasket og uoppløselig nett av innflytelser",²⁸ som er et produkt av all samhandling. I mediasammenheng støtter jeg meg på sosiologen Thomas Mathiesens definisjon av makt: "[...] mer eller mindre inngripende innflytelse på andre, og [...] mer eller mindre omfattende endringer eller forhindringer av endringer som frembringes i andres holdninger, atferd eller generelle situasjon".²⁹ Medienes makt synliggjøres bl.a. gjennom hva de setter på dagsorden.

Ser vi til friluftslivsmedienes dagsorden preges den gjerne av det ekstreme; ekspedisjonene og bragdene til "de profesjonelle". For å være synlig må "proffene" gjøre mer og mer ekstreme ting.³⁰ Polare eventyr har eksempelvis blitt så vanlig i våre dager at selv det å gjennomføre "verdens lengste skitur" ikke vekker nevneverdig oppmerksomhet annet enn blant spesielt interesserte. Dette fikk Rolf Bae og Eirik Sønneland erfare etter at de i 2001 gjennomførte en skitur på 3800 km, i løpet av 105 dager, fra kyst til kyst i Antarktis via Sydpolen, uten støtte, og kun fikk oppslag i lokalpressen.³¹ På samme måte kan det se ut som om "mannen i gata" også må gjøre stadig mer "ekstreme" eller kuriøse ting for å vekke oppmerksomhet i vennekretsen eller rundt lunsjbordet.

Så kan vi spørre oss: *Hvorfor er det slik? Hva er det som får friluftslivsmediene til å sette den dagsordenen de gjør?* Min analyse tilsier at årsaksforholdet ligger i de tette relasjonene mellom tre aktører: friluftslivsmediene, deres annonsører og en liten gruppe spesialiserte utøvere som vi kan kalle "eliten", eller "de profesjonelle", innenfor sin aktivitetsgren. Disse er gjensidig avhengig av hverandre. Mediene vil selge magasiner, annonsørene vil selge sine produkter, mens utøverne ønsker å kunne leve av å drive den aktiviteten de lever og ånder for. Utøveren driver sin aktivitet, ofte til "det ekstreme" for å oppnå medieprofilering, som igjen er nøkkelen til sponsering. Ulike produsenter av varer og tjenester sponser eliten innenfor ulike aktivitetsgrener for i neste omgang å skape blest om sine produkter gjennom annonsering og annen type profilering i mediene. Friluftslivsmediene profilerer eliten, innenfor den eller de aktuelle aktivitetsgrenene, for å gjøre seg selv attraktive for aktuelle lesere og annonsører.

Denne runddansen mellom disse tre aktørene kan underbygges av funn vi har gjort i vår undersøkelse. Som vist ovenfor er mange av friluftslivsaktivitetene som omtales i friluftslivsmediene svært utstyrskevende. Dette har medført stadig tettere relasjoner mellom friluftslivsmediene, annonsørene og de mest profilerte utøverne, noe som igjen har gitt seg utslag i utstrakt reklamebruk. Dette fokuset på leserne som forbrukere av varer og tjenester bekrefter at dagens friluftslivsmedier i

²⁷ Michel Foucault (1926-1984), fransk språkforsker, litteraturforsker og filosof.

²⁸ Mathiesen 1986, s. 22.

²⁹ Ibid, s. 22.

³⁰ Allerede i 2001 hadde 1468 mennesker vært på Mt. Everest. I 2005 hadde hele 12 klatrere besteget alle de 14 toppene i verden som rager høyere enn 8000 m.o.h., og pr. i dag har et titall mennesker vært både på Sydpolen, Nordpolen og Mt. Everest. (Aftenposten 26.3.2007).

³¹ Goksøyr 2004, s. 327. Den kanskje mest eksklusive klubben av eventyrer pr. dags dato er de som "for egen maskin" har nådd alle tre polpunkter: Nordpolen Sydpolen og "den vertikale" pol, Chomolangma (Mount Everest). Denne klubben teller færre en 25 personer, inkludert de tre nordmennene Erling Kagge, Simen Mørde og Cecilie Skog. (Aftenposten 27.03. 2008).

stor grad er forretningsvirksomheter som drives ut fra kommersielle motiver. Dette utelukker ikke at utgiverne også har ideelle motiver for sin virksomhet, men at de må sette bunnlinjen først dersom de ønsker å overleve. Annonssørene er dermed en viktig inntektskilde, og for å få tak i attraktive annonsører må man ha et visst opplag. For å få et visst opplag må man fremstå som attraktiv ovenfor bladets målgruppe. Og hvordan klarer man det?

En måte som ser ut til å bre om seg er å selge "turdrømmer", som utstyrsprodusentene og andre annonsører kan bidra til å realisere. Og ikke hvilke som helst turdrømmer. Her ser det ut som om friluftslivsmediene, selv sagt i varierende grad, profilerer seg gjennom stadig mer actionfylte og "ekstreme" aktiviteter og turer som "eliten" allerede behersker. Man fokuserer gjerne på det nye, det moderne, det eksotiske og det spenningsfylte. Dette er trolig det mediene antar at folk vil ha, og kanskje er deres analyser riktige? Kanskje gir de leserne nettopp det de vil ha? Likevel er det påfallende hvordan mange av magasinenes reportasjer og bilder er sammenfallende med annonsørenes reklamesider. Medium og annonsør har langt på vei den samme identitetsskapende profilen, og på den måten framtrer de sammenfallende kommersielle interessene mellom annonsør og utgiver svært tydelig. Utgiver og annonsør ser ut til å kjøre et "tospann" som leserne bør være oppmerksomme på. Like mye som leserne bør være klar over medias makt bør man være klar over annonsørenes makt. Annonssørene har, indirekte, trolig en vesentlig innflytelse på hva som settes på dagsordenen i friluftslivsmediene.

I forlengelsen av dette er det interessant å se nærmere på eiersiden av friluftslivsmediene. Når det gjelder makt er eiendomsforholdet til mediene på mange måter rammesettende. Med det mener jeg at enhver redaksjon vil måtte gjennomgå en gradvis tilpasning til eierens generelle interesser og tenkemåter.³² Hvem eier de viktigste friluftslivsmediene i Norge? Med unntak av Fjell og Vidde, som eies av Den Norske Turistforening, eies friluftslivsmediene av aksjeselskaper, hvis formål er å tjene penger. Eksempelvis Friluftsliv Multimedia AS (Friluftsliv), Fri Flyt AS (Fri Flyt) og Cicerco Norge AS (Klatring).

Hvilken betydning mediene har for utviklingen og trender innenfor friluftslivet er usikkert, men en viss påvirkningskraft har de trolig. Redaktørene og journalistene setter dagsordenen, de velger og velger vekk, og de er trolig med på å forme vår bevissthet og våre holdninger til en viss grad. Om det er medienes rolle og ta et ideologisk ansvar for det tradisjonelle, naturvennlige friluftslivet kan selv sagt diskuteres. Men "det enkle friluftslivet", for alle, i nærområdet, kan fort bare bli floskler i redaktørenes ledere når man ser på mye av innholdet i publikasjonene.

Kilder:

Aftenposten, papirutgaven, 26.3.2007.

Aftenposten, papirutgaven, 27.03. 2008.

Den Norske Turistforenings årbok, 1974.

Den Norske Turistforenings årbok, 2004.

Eriksen, Trond Berg. (2000). Budbringerens overtak. Perspektiver på skriftkulturen. Universitetsforlaget 2000.

Fjell og vidde nr. 3, Den Norske Turistforenings medlemsblad, 1976.

Fjell og vidde nr. 6, Den Norske Turistforenings medlemsblad, 2006.

³² Mathiesen 1986, s. 106.

- Fri flyt nr. 2, utgitt av Fri Flyt AS, 2000.
- Fri flyt nr. 2, utgitt av Fri Flyt AS, 2006.
- Friluftsliv nr. 2, utgitt av Multimedia AS, 1999.
- Friluftsliv nr. 4, utgitt av Multimedia AS, 1999.
- Friluftsliv nr. 2, utgitt av Multimedia AS, 2006.
- Goksøyr, Matti. (2008). Kappløp i gamle spor. Kapittel i Norsk Polarhistorie I, ekspedisjonene. Red.: Drivenes, Einar-Arne & Jølle, Harald Dag.
- Gurholt, Kirsti Pedersen. (2008). Norwegian friluftsliv and ideals of becoming an "educated man". Artikkel i Journal of Adventure Education and Outdoor Learning. Vol. 8, no 1, June 2008, pp. 55-70.
- Jakt og fiske, Norges Jeger & Fiske Forenings medlemsblad, nr. 11, 1983.
- Jakt og fiske, Norges Jeger & Fiske Forenings medlemsblad, nr. 3, 1998.
- Klatring nr. 3, juli/august, utgitt av Cicerco Norge AS, 2006.
- Langseth, Tommy. (2007). Media, selvmediering og begjær i livsstilsport. Upublisert Artikkel, fageksamen ved Phd studiet, NIH 2007.
- Lippe, Gerd von der. (2005). Klesdiskursen i sandvolleyball i OL 04. Artikkel i Norsk medietidsskrift nr. 3, årg. 12, 2005.
- Lippe, Gerd von der. (2007). Kvinnelige fotballspillere har ikke baller. Artikkel i Samtiden nr. 4, 2007.
- Mathiesen, Thomas. (1986). Makt og medier, en innføring i mediesosiologi. Pax Forlag A.S., Oslo 1986.
- Norklatt nr. 3, juni, 1976.
- Odden, Alf. (2008). Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004. Doktoravhandling ved NTNU 2008.
- Utemagasinet, 1986.
- Utemagasinet, 2006.

På tur som barn – på tur som voksen? – Om sosialisering til friluftsliv

Alf Odden, Institutt for idretts- og friluftslivsfag, Høgskolen i Telemark

Innledning

Mitt formål med denne teksten er todelt. Innledningsvis vil jeg stille spørsmål ved hvilken kunnskap som egentlig finnes om temaet sosialisering til friluftsliv, mens hovedhensikten er å presentere noen nye resultater om sammenhengen mellom friluftslivsdeltakelse i oppveksten og friluftslivsdeltakelse som voksen.

Selv om dette er et tema som har fått begrenset oppmerksomhet innen friluftslivsforskningen er det knapt noe tema det er viktigere å ha kunnskap om. Uten inngående kunnskap om det faktisk skjer en overføring av friluftslivsatferd mellom generasjonene og hvordan dette eventuelt foregår. Vil det også være vanskelig å si noe sikkert om andre viktige tema som framtidige utviklingstrekk og hvordan man best kan stimulere til økt aktivitet. Så selv om denne teksten til tider kan ha en litt uhøytidelig form så er budskapet alvorlig: Vi mangler altfor mye kunnskap om en svært viktig side ved norsk friluftsliv.

Dersom du har du vært på tur som barn, ja da er en viktig forutsetning på plass for at du også skal dra på tur som voksen. Jeg kan knapt tenke meg noen annen forestilling som er like godt innarbeidet i det norske friluftslivsmiljøet som akkurat denne. Når man tenker etter er dette heller ikke så merkelig. Denne sammenhengen har blitt dokumentert i vitenskapelige undersøkelser, den har gjennomstyrt stortingsmeldinger og læreplaner de siste 40 årene, og ikke minst er det mange av oss som opplever at vår sterke tilknytning til friluftslivet i dag nettopp har sin bakgrunn i gode friluftslivsopplevelser fra oppveksten. Denne forestillingen er faktisk så sterk at alt fra privatpersoner til offentlige etater handler på grunnlag av den.

Det er denne sammenhengen vi setter vår lit til når vi som foreldre drar våre barn med ut på tur fra de er små, det er denne sammenhengen vi legger til grunn når vi som lærere arbeider for at friluftslivet skal få en større plass i skoleverket, og det er denne sammenhengen som er vår ledesnor når vi som forvaltere og organisasjonsmennesker kjemper for at friluftslivet skal få mer penger til opplærings- og stimuleringstiltak for barn og unge. Det er også denne tankegangen som ligger til grunn for mange store og synlige tiltak, som alt fra til etableringen av det norske leirskolesystemet, DNTs satsing på Barnas turlag og NJFFs fiskeskoler og utdeling av fiskestenger til barn og unge.

Det er med andre ord utrolig mye av vårt engasjement i friluftslivet som bygger på at denne sammenhengen. Mye tyder også på at denne forestillingen har blitt en så innarbeidet sannhet blant

oss som arbeider med friluftsliv at det knapt er noen som lenger stiller spørsmål om det virkelig er slik.

Slik tror jeg det også er med mange forskere. I alle fall kan jeg bruke meg selv som et levende eksempel. Den eneste forskjellen er at jeg i vitenskapelige sammenhenger, føler meg forpliktet til å underbygge mine påstander med såkalte litteraturreferanser som viser til tidligere undersøkelser hvor denne sammenhengen er vitenskapelig dokumentert.

For eksempel har jeg flere ganger skrevet følgende:

"Sammenhengen mellom deltakelse i friluftsliv under oppveksten og deltakelse i voksen alder er godt dokumentert i en rekke internasjonale surveyundersøkelser (Solfranko & Nolan 1972, Yoesting & Burkhead 1973, Kelly 1974, 1977, Jackson et al. 1994 og Scott & Willities 1998)."

Her har jeg strødd om meg med det man kan kalle standardreferansene når det gjelder kvantitative studier av sosialisering til friluftsliv. Dette er arbeider som er publisert i anerkjente vitenskapelige tidsskrifter, og som gjennom kvantitative undersøkelser har dokumentert denne sammenhengen på ulike måter. Denne lista over referanser har jeg hentet fra andre forskeres arbeider, og jeg har i ettertid sett at andre igjen har hentet den samme lista fra det jeg har skrevet. For min egen del må jeg i alle fall innrømme at jeg har brukt disse standardreferansene ganske så ukritisk gjennom mange år. Jeg har selvsagt lest alle sammen engang i tida, men utover at de handla om sosialisering er jeg redd for at fint lite festa seg for ettertida. Når jeg skulle til å levere doktoravhandlinga mi for et par år siden, følte jeg imidlertid behov for å nøste opp alle løse tråder, og fant fram igjen disse arbeidene for å forsikre meg om at alt var på stell.

Selv to år seinere kan jeg fortsatt føle sjokket jeg fikk da det gikk opp for meg at disse undersøkelsene egentlig sa fint lite om sammenhengen mellom friluftslivsdeltakelse som barn og friluftslivsdeltakelse som voksen. For det første handla de færreste av disse om friluftsliv, men om fritidsaktiviteter generelt. For det andre er resultatene som handlet om friluftsliv nesten 40 år gamle, i tillegg til at de tok for seg et begrenset antall aktiviteter med særlig vekt på jakt og fiske.

Så hvis dette var hele fundamentet forestillingen om betydningen av barndommens friluftslivsopplevelser bygget på, så kunne det hende vi virkelig var ute å kjøre.

Selv om jeg var rystet over oppdagelsen fikk det meg egentlig ikke til å tvile på at sammenhengen virkelig fantes. Jeg trøstet meg også med at jeg også pleide å referere til resultatene fra de mange nasjonale studiene som ved hjelp av ulike kvalitative metoder hadde dokumentert at friluftsliv som barn medførte friluftsliv som voksen.

Det kunne se omtrent slik ut:

"Betydningen av barndommens friluftslivsopplevelser er også belyst i flere norske og kvalitativt orienterte studier (Skille 2000, Pedersen 2003, Knapstad 2004, Vestheim 2005, Rickfelt 2006 og Ringerike 2007)."

Men jeg klarte ikke å roe meg helt for nå var tvilen for alvor sådd. Var disse kvalitative studiene egentlig bevis godt nok? Med unntak av Pedersens studie, var malen for undersøkelsene å intervju

en handfull aktive friluftslivsutøvere om deres vei inn i aktiviteten. Alle disse pekte på et aktivt uteliv i oppveksten som en avgjørende årsak til seinere deltakelse. Særlig den nære familie ble framhevet som viktige sosialiseringssagenter, men også venner og deltakelse i ulike friluftslivsorganisasjoner ble framhevet som viktige. Spørsmålet er likevel om vi egentlig kunne være helt sikre på at det var slik det fungerte i en hel befolkning hvor de fleste hadde et mindre aktivt forhold til friluftsliv? Kunne det virkelig tenkes at det vi alle hadde oppfattet som en opplagt og generell sammenheng faktisk ikke eksisterte for folk flest?

Nei så ille kunne det ikke være forsøkte jeg å trøste meg med. Sosialiseringsteoriene er soleklare når det gjelder betydningen av opplevelser og erfaringer fra barndommen, de kvalitative studiene var entydige i påvisingen av sammenhengen, og er nå egentlig sosialisering til friluftsliv så forskjellig fra sosialisering til kortspill og vektløfting. Så selv om den soleklare statistiske dokumentasjonen på en slik sammenheng ikke eksisterte, så betydde ikke det at den ikke var der likevel. Så jeg lot det ligge, leverte avhandlinga med standardreferansene på plass og håpet at ingen ville se nærmere på akkurat dette, men jeg lovet meg selv at jeg ved første anledning skulle prøve å bringe klarhet i usikkerheten rundt betydningen av barndommens friluftslivsopplevelser.

Anledningen til å undersøke dette nærmere kom før jeg hadde trodd. Vinteren 2009 ble jeg oppmerksom på at FRIFO planla å følge opp sin friluftslivsundersøkelse fra 1992. Jeg tok kontakt med FRIFO og spurte pent om det ikke var mulig å ta med noen spørsmål om sammenhengen mellom nåtidig deltakelse og deltakelse i oppveksten. Hos FRIFO var de svært velvillige, og plutselig lå alt til rette for at denne sammenhengen kunne undersøkes med grunnlag i et landsrepresentativt datamateriale.

Så mitt hovedanliggende blir å presentere resultater fra denne undersøkelsen. Er det virkelig slik at det er en sammenheng mellom nordmenns deltakelse i en friluftslivsaktivitet i oppveksten og deres deltakelse i den samme aktiviteten i voksen alder? Er det slik at en generell deltakelse i friluftsliv i oppveksten gir seg utslag deltakelse i spesifikke aktiviteter i voksen alder? Og har disse sammenhengene endret seg vesentlig siden 1974 da det ble samlet inn et liknende datamateriale?

Datagrunnlag

I mars 2009 gjennomførte Synovate en landsrepresentativ spørreundersøkelse på oppdrag fra FRIFO og Direktoratet for naturforvaltning. Til sammen 1004 respondenter i alderen 15-84 år ble intervjuet over telefon, hvor de ble oppfordret til å svare på en rekke spørsmål i tilknytning til motiver for friluftsliv, kjennskap til allemannsretten og holdninger til motorisert ferdsel. I tillegg var det med spørsmål som tok for seg deltakelse i aktivitetene; fotturer, skiturer, fisketurer og overnattingsturer, både for det siste året og hvor ofte man hadde utøvd disse aktivitetene gjennom oppveksten. Svaralternativene for spørsmålene som handlet om deltakelsen i oppveksten var rundt formulert med tanke på at det ville være umulig å huske nøyaktig så lang tilbake. Likevel vil svaralternativene "svært mye", "forholdsvis mye", "forholdsvis lite" og "omtrent ikke / aldri" trolig kunne gi en viss indikasjon på hvilket aktivitetsnivå respondentene hadde i sin oppvekst. Det er samtidig liten tvil om at den enkelte respondent vil legge forskjellig innhold i formulering som "svært mye". Aktive utøvere vil trolig ha en høyere terskel for å oppgi at de har deltatt "svært mye" i en aktivitet enn det som er tilfellet for en mindre aktiv utøver. Dette vil medføre at de som er aktive

utøvere vil underestimere sin deltakelse i oppveksten, sett i forhold til de som er mindre aktive. Noe som igjen vil føre til at det kan bli vanskeligere å påvise sammenhenger.

Det vil også være usikkerhet knyttet til hva respondentene legger i formuleringen "oppveksten", men det er vanskelig å avgjøre hvilken innvirkning dette kan ha på resultatene. Egentlig burde "oppveksten" vært oppgitt som et bestemt aldersintervall (f.eks 6-15 år) i spørsmålsstillingen. En viktig årsak til at disse upresise formuleringene likevel ble benyttet var mulighetene til sammenlikning med Statistisk sentralbyrås friluftslivsundersøkelse fra 1974, hvor nøyaktig samme spørsmålsstilling og svaralternativer ble benyttet.

Det vil også være en viss usikkerhet knyttet til alle resultatene fra denne undersøkelsen, ettersom et totalt utvalg på 1004 respondenter fort blir i minste laget når det skal gjøres analyser for ulike undergrupper. Det hadde også vært en fordel om det hadde blitt samlet inn data for flere friluftslivsaktiviteter, men de aktivitetene som er med i kartleggingen burde likevel utgjøre et godt grunnlag for å se på sammenhengen mellom deltakelse i oppveksten og i voksen alder.

Mye tyder på at denne undersøkelsen ikke gir et helt riktig bilde av den nåtidige oppslutningen om alle aktivitetene som ble kartlagt. Noe som også utgjør en kilde til usikkerhet. Både deltakelsen i fotturer og skiturer er langt høyere enn det vi finner i SSBs tilsvarende undersøkelse fra 2007. I vår undersøkelse ligger oppslutningen om fotturer på 92 % og oppslutningen om skiturer på 67 %, mens de tilsvarende tallene for SSB 2007 er henholdsvis 81 % og 47 %. For fisketurer og flerdagsturer er det imidlertid godt samsvar mellom de to undersøkelsene. Det er vanskelig å fastslå hva som er årsakene til disse avvikene, men det begrensede utvalget i 2009 undersøkelsen øker mulighetene for tilfeldige feil.

Det er med andre ord knyttet en rekke svakheter til det innsamlete datamaterialet. Det er vanskelig å avgjøre hvilken innvirkning dette vil ha på resultatene som blir presentert, men det er opplagt at de må tolkes med en viss forsiktighet.

Resultater

Deltakelse i fotturer, skiturer, fisketurer og flerdagsturer i 2009 og i oppveksten

Jeg skal ærlig innrømme at jeg var svært spent da jeg trykket på OK knappen og datamaskinen begynte å arbeide med de første analysene. Når sant skal sies så stod det også en del på spill. Ville vi få våre godt innarbeidete antakelser bekreftet, eller ville vi finne indikasjoner på at denne sammenhengen ikke var like opplagt som vi har trodd.

Jeg startet med fotturer og så først på hvordan deltakelsesnivået i oppveksten hang sammen med deltakelse i minst en fottur i 2009, og deretter med deltakelse i minst 10 fotturer i 2009. Den samla oppslutningen om fotturer i befolkningen i 2009 lå på 92 %, noe som nevnt trolig er 10 prosentpoeng høyere enn det reelle nivået på deltakelsen.

Tabell 1. Sammenhengen mellom deltakelse i fotturer i oppveksten og deltakelse i minst 1 fottur og minst 10 fotturer i 2009 blant nordmenn i alderen 15-74 år. (N=940)

Deltakelses frekvens i oppveksten	Var på minst 1 fottur i 2009 (oppslutning i %)	Var på minst 10 fotturer i 2009 (oppslutning i %)
Svært mye	93	83
Forholdsvis mye	96	81
Forholdsvis lite	89	69
Omtrent ikke / aldri	65	57
Signifikans	*** ($\chi^2=51.4$, df=3, p=0.000)	*** ($\chi^2=24.0$, df=3, p=0.000)

Takk og pris tenkte jeg da analysene var klare, dette så ikke så ille ut. Riktig nok var det liten forskjell mellom de tre første aktivitetsnivåene fra oppveksten når det gjaldt deltakelsen i minst en fottur i 2009, men blant de som omtrent ikke var på fottur i oppveksten var også deltakelsen klart lavere i 2009. Når det gjaldt de som hadde vært på minst 10 fotturer i 2009 var sammenhengen ennå klarere. Heller ikke her var det særlig forskjell mellom de som hadde vært svært mye og forholdsvis mye på fottur i oppveksten, men deltakelsen blant de som hadde vært forholdsvis lite og omtrent ikke på fottur i oppveksten var markert lavere. Samtidig det virkelig var verdt å merke seg at et klart flertall av de som var lite på fotturer i oppveksten faktisk gikk både en og 10 fotturer i 2009.

Litt beroliget gikk jeg videre til skiturene. Den totale oppslutningen om skiturer lå på hele 67 % i 2009. Selv om det var uvanlig gode snøforhold mange steder i landet denne vinteren, ligger trolig den virkelige oppslutningen 15-20 prosentpoeng lavere.

Tabell 2. Sammenhengen mellom deltakelse i skiturer i oppveksten og deltakelse i minst 1 skitur og minst 10 skiturer i 2009 blant nordmenn i alderen 15-74 år. (N=940)

Deltakelses frekvens i oppveksten	Var på minst 1 skitur i 2009 (oppslutning i %)	Var på minst 10 skiturer i 2009 (oppslutning i %)
Svært mye	71	47
Forholdsvis mye	75	38
Forholdsvis lite	47	15
Omtrent ikke / aldri	48	20
Signifikans	*** ($\chi^2=55.3$, df=3, p=0.000)	*** ($\chi^2=52.9$, df=3, p=0.000)

For skiturene kom mange av de samme forholdene til syne som det gjorde for fotturene, men det var også enkelte forskjeller. Når det gjaldt de som var på minst en skitur i 2009 var det liten forskjell mellom de som var svært mye og forholdsvis mye på skitur i oppveksten. Faktisk var det også her en tendens til at de som var forholdsvis mye på skiturer i oppveksten var de mest aktive i 2009. Noe som

også var tilfellet for fotturene. Samtidig var avstanden ned til de som var forholdsvis lite og omtrent ikke på skiturer i oppveksten stor. Det var imidlertid ingen forskjell for deltakelsen i 2009 mellom disse to gruppene. Når det gjaldt de som var på minst ti skiturer i 2009 var de som hadde vært svært mye på skitur i oppveksten betraktelig mer aktive enn de som hadde vært forholdsvis mye på skiturer. I tillegg var avstanden stor ned til de to gruppene som var minst aktive i oppveksten. Selv om forskjellen ikke var stor var det likevel en tendens til at den som omtrent ikke hadde vært på skiturer i oppveksten var mer aktive i 2009 enn de som hadde vært forholdsvis lite på skiturer. Akkurat som for fotturene kommer det tydelig fram at mange var skiløpere i 2009 selv om de hadde gått lite på ski i oppveksten.

Så langt hadde jeg sett på to tradisjonelle turaktiviteter og disse så ut til å følge mange av de samme mønstrene, neste spørsmål var hvordan en høstingsaktivitet som fisketurer ville oppføre seg? I motsetning til fotturer og skiturer gjenspeiler oppslutningen i 2009 på 48 % om lag det reelle aktivitetsnivået slik det kommer fram i SSBs undersøkelse fra 2007.

Tabell 3. Sammenhengen mellom deltakelse i fisketurer i oppveksten og deltakelse i minst 1 fisketur og minst 10 fisketurer i 2009 blant nordmenn i alderen 15-74 år. (N=940)

Deltakelses frekvens i oppveksten	Var på minst 1 fisketur i 2009 (oppslutning i %)	Var på minst 10 fisketurer i 2009 (oppslutning i %)
Svært mye	79	42
Forholdsvis mye	65	28
Forholdsvis lite	41	8
Omtrent ikke / aldri	21	8
Signifikans	*** ($\chi^2=154.9$, $df=3$, $p=0.000$)	*** ($\chi^2=110.6$, $df=3$, $p=0.000$)

Når det gjaldt de som hadde vært på minst en fisketur i 2009 dukket det omsider opp en tydelig lineær sammenheng med deltakelsesnivået i oppveksten. Blant de som fisket svært mye i oppveksten var andelen fiskere meget høy i 2009, mens andelen blant de som omtrent ikke hadde fisket var tilsvarende lavt. Også her går det et skille mellom de som fisket forholdsvis mye og de som fisket forholdsvis lite i oppveksten. Når det gjaldt de som var på mer enn 10 fisketurer i 2009 var mønsteret relativt likt. Det eneste unntaket var at det ikke var noen forskjell mellom de som fisket forholdsvis lite og de som omtrent ikke fisket i oppveksten.

Til nå har vi sett på tre relativt lett tilgjengelige aktiviteter med en stor utbredelse. Flerdagsturer er en litt mindre tilgjengelig aktivitet som hadde en oppslutning på 31 % i 2009.

Tabell 4. Sammenhengen mellom deltakelse i flerdagsturer i oppveksten og deltakelse i minst 1 flerdagstur og minst 10 flerdagsturer i 2009 blant nordmenn i alderen 15-74 år. (N=940)

Deltakelses frekvens i oppveksten	Var på minst 1 flerdagstur i 2009 (oppslutning i %)	Var på minst 10 flerdagstur i 2009 (oppslutning i %)
Svært mye	62	32
Forholdsvis mye	56	8
Forholdsvis lite	39	4
Omtrent ikke / aldri	17	2
Signifikans	*** ($\chi^2=112.1$, $df=3$, $p=0.000$)	*** ($\chi^2=80.5$, $df=3$, $p=0.000$)

Også for flerdagsturer var det en tydelig lineær sammenheng mellom aktivitetsnivået i oppveksten og deltakelse i minst en slik tur i 2009. Forskjellen mellom de som var svært mye og forholdsvis mye på slike turer i oppveksten er ikke veldig stor, mens forskjellen mellom de andre gruppene er betydelig. Akkurat som for fisketurene var det relativt få som deltok i 2009 dersom de hadde drevet lite med aktiviteten i oppveksten. Når det gjaldt de som var på minst ti slike turer i 2009 var de som var på svært mange turer i oppveksten markert overrepresentert, mens svært få av de som hadde vært lite på slike turer i oppveksten var på flerdagsturer i 2009.

Etter å ha satt opp disse fire tabellene var jeg beroliget. Det er en tydelig og signifikant sammenheng mellom deltakelsesnivået i en aktivitet under oppveksten og deltakelsesnivået i den samme aktiviteten i 2009. Imidlertid var ikke denne sammenhengen lineær for alle aktivitetene og deltakelsesnivået i 2009 var høgt også blant de som omtrent ikke / aldri utøvde aktiviteten i oppveksten. Derfor vil det helt klart være behov for tilleggsforklaringer som kan si noe om de avvikende resultatene. I det følgende skal vi derfor se litt nøyere på disse resultatene for å undersøke om det er mulig å få øye på andre sammenhenger mellom deltakelsen som barn og deltakelsen som voksen.

Dersom vi først ser på fotturer og skiturer ser vi at oppslutningen i 2009, blant de som deltok minst en gang, faktisk er større blant de som var forholdsvis mye på tur i oppveksten enn blant de som var svært mye på tur. Nå er ikke disse forskjellene store og grensene mellom svært mye og forholdsvis mye ganske uklare, så vi skal ikke gjøre noe stort nummer ut av dette. Ikke minst fordi at vi for fisketurer og flerdagsturer i 2009 ser at de som var svært mye på tur i oppveksten var noe mer aktive enn de som var forholdsvis mye på tur. Det at det er små forskjeller mellom gruppene som deltok svært mye og forholdsvis mye i aktivitetene under oppveksten kan likevel være et viktig funn. Det kan være en indikasjon på at dersom du er på mange nok turer i oppveksten, så gir det seg utslag i høg deltakelse som voksen, og at en ytterligere deltakelse i oppveksten ikke gi særlig effekt. Imidlertid kan disse funnene også være et utslag av usikkerheten i hva den enkelte respondent egentlig oppfatter som svært mye og forholdsvis mye.

For deltakelsen i skiturer, fisketurer og flerdagsturer i 2009 går det et markert skille mellom de som deltok forholdsvis mye og de som deltok forholdsvis lite i oppveksten. Dette understreker ytterligere poenget, i avsnittet over, om at deltakelsen i oppveksten må ha et visst nivå før den gir seg utslag i høg deltakelse i 2009. For fortturenes vedkommende går dette skillet mellom forholdsvis lite og omtrent ikke, så her er det først blant de som omtrent ikke / aldri var på fotturer i oppveksten at vi kan se at deltakelsen er betydelig lavere i 2009. Også for fisketurer og flerdagsturer er det et tydelig skille mellom de som var forholdsvis lite på tur og de som omtrent ikke / aldri var på tur i oppveksten når det gjelder deltakelsen i 2009. Det er faktisk kun for skiturene at dette skillet ikke er tydelig. For skiturene er det som nevnt bare et markert skille og det går mellom forholdsvis mye og forholdsvis lite.

Et annet slående trekk ved disse første analysene var som nevnt at oppslutningen om de ulike aktivitetene var såpass høg blant de som omtrent ikke / aldri hadde vært på slike turer i oppveksten. Oppslutningen om fotturer, skiturer, fisketurer og flerdagsturer lå i 2009 henholdsvis på 65%, 48%, 21% og 17%, noe som igjen utgjorde henholdsvis 70%, 67%, 27% og 27% av deltakelsesnivået blant de som var svært mye på disse turene i oppveksten. For fotturene og skiturenes vedkommende er dette en tydelig indikasjon på at høg deltakelse i oppveksten ikke er en absolutt forutsetning for deltakelse som voksen.

Sammenhengen mellom deltakelsen i oppveksten og deltakelsen som voksen var både klarere og mer lineær, dersom man konsentrerer seg om de som hadde deltatt i de respektive aktivitetene minst ti ganger i 2009. For skiturer og særlig fotturene var ikke skillet mellom svært mye og forholdsvis mye spesielt stort, men for både fisketurer og ikke minst flerdagsturene var dette skillet svært markert. Derimot var skillet mellom forholdsvis mye og forholdsvis lite svært tydelig for alle aktivitetene. Det var også et visst skille mellom forholdsvis lite og omtrent ikke / aldri for skiturer og flerdagsturer, men det var ingen forskjeller for fisketurene, og et omvent forhold for skiturene hvor andelen som hadde gått minst ti skiturer i 2009 var større blant de som omtrent ikke / aldri gikk på ski i oppveksten enn blant de som var forholdsvis lite på skitur. Når det gjaldt de som omtrent ikke / aldri deltok i de fire aktivitetene i oppveksten, var andelen som deltok mer enn ti ganger i disse aktivitetene i 2009 varierende, og lå henholdsvis på 57 %, 20 %, 8 % og 2 %. Noe som igjen utgjorde en andel på henholdsvis 69 %, 43 %, 19 % og 6 % av deltakelsesnivået blant de som var svært mye på slike turer i oppveksten. Dette innebærer at en betydelig andel av de som gikk fotturer mer enn ti ganger i 2009 omtrent ikke eller aldri utøvde denne aktiviteten i oppveksten.

Mer om deltakelsesnivå som barn og deltakelse som voksen

Resultatene så langt gir visse indikasjoner på at aktivitetsnivået i oppveksten må opp på et vist nivå før det gir seg utslag i deltakelse som voksen. I det følgende skal det presenteres noen tall fra Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse fra 2007, hvor deltakelsen i en rekke friluftslivsaktiviteter ble kartlagt både for norske barn og blant voksne nordmenn. I dette datamaterialet er det ikke mulig å studere sammenhengen mellom deltakelse i oppvekst og som voksen for det enkelte individ, men en sammenlikning av aktivitetsnivået blant norske barn og voksne nordmenn kan likevel gi verdifull informasjon.

Tabell 5. Deltakelse i fotturer, skiturer og fisketurer i 2007 blant barn (6-15 år), ungdom (16-24 år) og voksne (16-74 år). (N=2002, 215 og 1067)

Aktivitet	Barn 6-15 år (oppslutning i %)	Ungdom 16-24 år (oppslutning i %)	Voksne 16-74 år (oppslutning i %)
Fotturer	93	83	81
Skiturer	82	49	47
Fisketurer	77	50	45

Her kommer det tydelig fram at det er stor forskjell i oppslutning mellom barn på den ene siden og ungdom og voksne på den andre siden, for aktivitetene fotturer, skiturer og fisketurer. For alle aktivitetene er det registrert et markert frafall, og særlig for skiturer og fisketurer er frafallet stort med et omfang på hele 30-35 prosentpoeng. Det er også slående at frafallet ikke skjer gradvis men at nesten alt kommer brått i overgangen mellom barn og ungdom.

En mulig medvirkende forklaring på dette forholdet er at mange barn ikke får en tilstrekkelig opplæring i disse aktivitetene i løpet av oppveksten slik at de ikke er i stand til å opprettholde deltakelsen når de blir ungdom. Andre forhold vil selvfølgelig også virke inn slik som blant annet økte hindre knyttet til tidsbruk. Men en indikasjon på at denne forklaringen kan ha noe for seg kommer til syne når vi ser nærmere på barns deltakelsesfrekvens i disse tre aktivitetene. Her viser det seg at andelen barn som er på fem turer eller mindre i året samsvarer relativt godt med den andelen av ungdom som ikke deltar i de ulike aktivitetene.

Tabell 6. Deltakelsesfrekvens i fotturer, skiturer og fisketurer i 2007 blant barn i alderen 6-15 år. (N=1067)

Aktivitet	1-5 turer	6-10 turer	11-20 turer	Over 20 turer
Fottur	17	16	26	40
Skitur	33	26	22	19
Fisketur	46	25	19	12

Deltakelse i fotturer, skiturer og fisketurer i 1974 og i oppveksten

Det neste forholdet som det kan være interessant å undersøke er om de sammenhengene som har blitt dokumentert så langt har vært stabile over tid. Dette kan gjøres ved å sammenlikne funnene for 2009 med tilsvarende resultater fra 1974. Den gang samlet SSB inn data for aktivitetene fotturer, skiturer, fisketurer og utendørs bading. I tabellen under er bare resultatene for de tre aktivitetene som kan sammenliknes med 2009 undersøkelsen tatt med. I 1974 lå oppslutningen om fotturer, skiturer og fisketurer på henholdsvis 64 %, 51 % og 55 %.

Tabell 7. Sammenhengen mellom deltakelse i fotturer, skiturer og fisketurer i oppveksten og deltakelse i minst 1 fottur, skitur og fisketur i 1974

Deltakelses frekvens i oppveksten	Var på minst 1 fottur i 1974 (oppslutning i %)	Var på minst 1 skitur i 1974 (oppslutning i %)	Var på minst 1 fisketur i 1974 (oppslutning i %)
Svært mye	72	64	77
Forholdsvis mye	68	50	66
Forholdsvis lite	57	38	52
Omtrent ikke / aldri	33	20	24
Signifikans	*** ($\chi^2=102.1$, df=3, p=0.000)	*** ($\chi^2=154.5$, df=3, p=0.000)	*** ($\chi^2=349.2$, df=3, p=0.000)

Resultatene for 1974 skiller seg først og fremst fra funnene for 2009 ved at sammenhengen mellom deltakelse i oppveksten og deltakelsen som voksen både er klarere og mer lineær. I 1974 medførte en økning i aktivitetsnivået i oppveksten også en tydelig og signifikant økning i deltakelsen som voksen. Forskjellen fra 2009 undersøkelsen blir derfor særlig markerte for fotturer og skiturer, mens sammenhengen når det gjelder fisketurene er nesten identisk i 1974 og 2009.

Sammenheng mellom generell deltakelse i friluftsliv i oppveksten og deltakelse i enkeltaktiviteter i 2009

Den neste sammenhengen som det vil være interessant å undersøke er om det er en sammenheng mellom deltakelse i friluftsliv generelt i oppveksten og deltakelse i de spesifikke aktivitetene som voksen. Friluftslivsundersøkelsen fra 2009 inneholder ikke noe eksakt mål for den enkeltes totale deltakelse i friluftsliv i oppveksten, men ettersom deltakelsen i fotturer er såpass høy som 92 % vil den kunne fungere som en brukbar erstatning. I det følgende vil derfor sammenhengen mellom deltakelsesnivået i fotturer i oppveksten bli sammenliknet med deltakelsen i skiturer, fisketurer og flerdagsturer i 2009.

Tabell 8. Sammenhengen mellom deltakelse i fotturer i oppveksten og deltakelse i minst 1 skitur, minst 1 fisketur og minst 1 flerdagstur i 2009 blant nordmenn i alderen 15-74 år. (N=940)

Deltakelses frekvens i oppveksten	Var på minst 1 skitur i 2009 (oppslutning i %)	Var på minst 1 fisketur i 2009 (oppslutning i %)	Var på minst 1 flerdagstur i 2009 (oppslutning i %)
Svært mye	69	57	36
Forholdsvis mye	68	49	31
Forholdsvis lite	66	34	21
Omtrent ikke / aldri	54	34	18
Signifikans	n.s ($X^2=3.2$, $df=3$, $p=0.358$)	*** ($X^2=29.8$, $df=3$, $p=0.000$)	** ($X^2=15.6$, $df=3$, $p=0.001$)

Resultatene fra denne analysen er ikke entydig. For skiturenes vedkommende virker det ikke å være noen sammenheng mellom den generelle friluftslivsdeltakelsen i oppveksten og deltakelsen i 2009. For fisketurer og flerdagsturer er denne sammenhengen signifikant og det går et visst skille mellom de som deltok forholdsvis mye og forholdsvis lite i oppveksten. Det er imidlertid verd å legge merke til at de påviste sammenhengen mellom generell friluftslivsdeltakelse i oppveksten og deltakelse i fisketurer og flerdagsturer i 2009, er langt svakere enn sammenhengen vi fant mellom spesifikk deltakelse i disse aktivitetene i oppveksten og deltakelse i 2009.

Diskusjon

Våre hovedfunn er dermed som følger. Det er en signifikant sammenheng mellom deltakelsesnivået i oppveksten og deltakelsen i fotturer, skiturer, fisketurer og flerdagsturer blant voksne nordmenn i 2009. Det viser seg også at sammenhengen mellom deltakelsesnivået i oppveksten og deltakelsen i 2009 er tydeligere blant de som deltok minst 10 ganger i aktiviteten enn blant de som deltok minst en gang. I tillegg viste det seg at sammenhengen mellom deltakelse i oppveksten og deltakelse som voksen i 2009, var både sterkere og mer lineær for fisketurer og flerdagsturer enn det den var for fotturer og skiturer. Dette innebærer at sammenhengen er tydeligere for de mest aktive utøverne og at sammenhengen er tydeligere for de mer krevende aktivitetene enn for de som er lettere tilgjengelige.

Et annet viktig funn er at en betydelig del av utøverne av fotturer, skiturer, fisketurer og flerdagsturer i 2009 deltok omtrent ikke / aldri i de respektive aktivitetene i oppveksten. Dette var særlig tydelig for fotturer og skiturer hvor deltakelsesnivået i 2009 blant de som omtrent ikke / aldri deltok i oppveksten var hele 2/3 av nivået til de som deltok svært mye i oppveksten. Til sammenlikning var det tilsvarende forholdet for fisketurer og flerdagsturer kun ¼. Vi finner med andre ord også et skille mellom fotturer og skiturer på den ene siden og fisketurer og flerdagsturer på den andre for denne sammenhengen. Hvor andelen utøvere i 2009 med lite erfaring fra aktiviteten i oppveksten er betraktelig større i de lett tilgjengelige aktivitetene enn i de mer krevende aktivitetene.

Et tredje funn er at sammenhengen mellom generell friluftslivsdeltakelse i oppveksten og deltakelse i skiturer, fisketurer og flerdagsturer i 2009 er langt svakere enn sammenhengen mellom spesifikk deltakelse i disse aktivitetene i oppveksten og i 2009. Dette må forstås som en indikasjon på at aktivitetsspesifikk erfaring fra oppveksten gir sterkere effekt på deltakelsen i 2009 enn det en mer generell erfaring fra friluftsliv gjør.

I tillegg viser det seg at sammenhengen mellom deltakelsen i en aktivitet i oppveksten og deltakelse som voksen var ennå tydeligere og mer lineær i 1974 enn i 2009. Dette gjaldt særlig for fotturer og skiturer. Dette kan ha sammenheng med at disse aktivitetene var langt mer utbredt og tydeligvis lettere tilgjengelige i 2009 enn i 1974. Dagens oppslutning var hele 15-20 prosentpoeng høyere enn den var for 35 år siden, og sjansen øker dermed for at de som deltok lite i oppveksten nå skal delta i aktiviteten. En skal imidlertid være forsiktig med å legge alt for mye i disse resultatene ettersom overestimeringen av deltakelsen i disse aktivitetene i 2009 gjør denne sammenlikningen usikker.

Så langt alt vel. På tross av de usikkerhetene som er knyttet til denne undersøkelsen kan nok framtidige forskere trygt gå ut fra at deltakelse i friluftsliv som barn gir høyere deltakelse som voksen, og de som vil kan til og med føye til en ny referanse. Etter mitt syn gjenstår likevel et minst like viktig spørsmål, nemlig hvordan henger dette egentlig sammen, hvordan kan vi forklare disse ulike sammenhengene mellom deltakelse i oppveksten og deltakelse som voksen. Dersom vi skal kunne bruke denne kunnskapen til å forbedre rekrutteringsarbeidet, må vi ha en bedre forståelse av de mekanismene som ligger bak det tallmaterialet som ble presentert. Det foreligger som nevnt allerede en delt forskning på sosialisering til friluftsliv, men denne kunnskapen må tydeliggjøres, spisses og ikke minst kommuniseres ut til de som arbeider med barn og friluftsliv til daglig. Jeg har ingen forhåpninger om å kunne gi et godt svar her og nå, men ambisjonene går heller i retning av å peke på noen områder som vil være interessant å arbeide videre med.

I henhold til ulike teorier om sosialisering vil den viktigste opplæringen til friluftsliv foregå i barndommen innenfor rammene av familien og andre nære relasjoner. Dette er det sosialiseringsteoriene kaller primærsosialisering. Gjennom disse nære relasjonene vil samfunnets normer og handlemåter bli internalisert i de unge individene og bli gjort til deres egne. I og med at den nære familie er så sentral i primærsosialiseringen åpner dette for at det ikke bare er samfunnets overordnede normer som blir overført. Også forhold knyttet til familiens lokale kultur, religiøse tilknytning, klassemessige tilhørighet og fritidsvaner vil bli internalisert på samme måte. I en familie som er mye på tur vil dermed ferdigheter og meningsdimensjoner knyttet til friluftsliv bli en del av primærsosialiseringen.

Etter hvert som barna blir større vil de også bli påvirket av sosialiseringsagenter uten for den nære familie. Eksempler på dette kan være skolen, venner, organisasjoner og media. Denne type læring går ofte under betegnelsen sekundærsosialisering. Sekundærsosialiseringen vil i all hovedsak bygge på den forutgående primærsosialiseringen og vil i stor grad være bekreftende, supplerende og spesialisierende i forhold til denne. Sekundærsosialiseringen er en prosess som vil pågå hele livet, men fordi sekundærsosialiseringen ikke foregår i de samme nære relasjonene som

primærsosialiseringen vil læringen som kommer til gjennom sekundærsosialisering være mindre grunnfestet og mer åpen for forandring.

Det finnes flere teorier som kan ytterligere fordype sosialiseringsteoriene perspektiver på hvordan erfaringer i oppveksten legger føringer for atferden seinere i livsløpet. Personlig er jeg av den oppfatning at Pierre Bourdieus habitusbegrep er vel så godt egnet som de generelle sosialiseringsteoriene, når sammenhengen mellom friluftsliv i oppveksten og voksen alder skal forklares. I denne sammenhengen ønsker jeg imidlertid å løfte inn en annen og kanskje mindre kjent tilnærming fra etnologien som går under betegnelsen kulturell læring. Kulturell læring omhandler innlæring av erfaringsbasert praktisk kunnskap hvor innlæringen skjer gradvis over lang tid (Frykman 1990:51). Gjennom deltakelse i konkrete og ekte situasjoner sammen med mer erfarne individer som foreldre, eldre søsken og besteforeldre vil unge og uerfarne individer lærer gradvis tilegne seg de aktuelle ferdighetene. Denne læringen vil i liten grad omfatte formell undervisning, men læringen skjer gjennom å være med, etterligne, prøve og feile.

Denne tilnærmingen gir et viktig bidrag til forståelsen av hvordan sosialisering til friluftsliv fungerer. For det første vil det handle om praktisk deltakelse i den aktiviteten som skal læres, for det andre er læringsprosessen avhengig av deltakelse fra en mer erfaren læremester og for det tredje. Dette er en prosess som tar tid.

Med utgangspunkt i disse teoretiske perspektivene vil det ikke bare være mulig å forklare hvorfor det er en sammenheng mellom deltakelsen i oppveksten og deltakelsen som voksen. Det vil også være mulig å forklare hvorfor sammenhengen mellom deltakelsesnivået i oppveksten og deltakelsen i 2009 ikke var like sterk for alle aktivitetene.

For fotturer som ikke inneholder noen store krav til ferdigheter og utstyr, vil ikke behovet for opplæring være særlig stort. Dermed vil den sekundære sosialiseringen man får gjennom skoleverk, venner, arbeidskollegaer m.m. være tilstrekkelig til at relativt mange av de som har hatt en begrenset tilknytning til aktiviteten i oppveksten likevel kan ta opp aktiviteten som voksne. Noe overraskende virker det samme å være tilfellet for skiturer. Sammenliknet med fotturer stiller skiturene større krav til utstyr og ikke minst evnen til å bruke det, så man skulle forventet at behovet for opplæring ville være større. I tillegg er skiturer i større grad en sesongaktivitet og dermed ikke like tilgjengelig. Samtidig er heller ikke skiturer noe ukjent for de fleste nordmenn. Selv blant de som ikke har gått på ski med familien vil i de fleste tilfeller ha fått prøvd aktiviteten gjennom skolen. Med dagens smørefrie ski er heller ikke behovet for kunnskap på dette området like høgt. I tillegg kan skiturer fremdeles betraktes som vår nasjonalaktivitet og den generelle kjennskapet til aktiviteten er stor i befolkningen. I tillegg må det bemerkes at vinteren 2009 var uvanlig snørik slik at skiturene var lettere tilgjengelig enn det som har vært vanlig de siste 20 årene.

For fisketurer og flerdagsturer stiller det seg noe annerledes. Begge aktivitetene krever en del utstyr, slik som fiskestang, sovepose og liggeunderlag, men dette utgjør neppe det store utslaget sammenliknet med skiturer. Den største forskjellen ligger trolig i den kunnskapen, ferdighetene og erfaringen som er nødvendige for å gjennomføre og ikke minst få noe ut av aktiviteten. For fiske vil

dette for eksempel dreie seg om hvordan man bruker fiskeredskapen, hvor man kan fiske, hvor man kan få fisk og hvordan man kan ta vare på og nyttiggjøre seg fangsten. For fiske i innlandet må man i tillegg skaffe seg gyldig fiskekort. Alt i alt er dette relativt komplekse ferdigheter som ikke er lært i en hand vending. I tillegg til at det tar tid å lære seg vil man også være avhengig av noen man kan lære ferdighetene av. Det vil selvsagt være mulig å finne ut av det meste på egenhand, men læringsprosessen vil både bli lettere og mer givende sammen med en læremester.

At deltakelse i friluftsliv i voksen alder henger såpass nært sammen med deltakelse i oppveksten er en sterk indikasjon på at friluftsliv er noe som må læres og noe man må sosialiseres inn i. I utgangspunktet er friluftsliv et sett handlinger og meningssystemer som ikke er umiddelbart tilgjengelig uten en viss opplæring. I dagens norske samfunn er friluftsliv et kulturfenomen som er så integrert på mange nivåer at alle nordmenn har en forståelse av hva dette dreier seg om. Men når deltakelse som voksen likevel er nært knyttet til deltakelse i oppveksten virker det opplagt at en generell eller teoretisk kjennskap ikke er en særlig effektiv vei inn i mange former for friluftsliv. Derimot må resultatene tas til inntekt for at en praktisk opplæring er langt mer effektiv. Mye tyder også på at opplæringen i barndommen må opp på et vist nivå før det gir seg utslag i høy deltakelse som voksen. Kroppslige ferdigheter må læres og tilhørende meningsstrukturer må forstås før friluftslivet framstår som en meningsfylt og givende aktivitet man ønsker å fortsette med. At oppslutningen om mange aktiviteter er høyere blant barn enn blant voksen tyder på at sosialiseringen for manges vedkommende ikke er omfattende nok til at det gir seg utslag i en livsvarig tilknytning.

En av de viktigste lærdommene av disse funnene er derfor at vi bør være forsiktige med å snakke om sosialisering til friluftsliv i generelle termer. Selv om friluftslivet har en rekke overordnede fellestrekk vil de praktiske ferdighetene knyttet til ferdigheter, utstyr og områdekunnskap være spesifikke for den enkelte aktivitet. Resultatene viser da også at det er den aktivitetsspesifikke erfaringene fra oppveksten som har den klart sterkeste sammenhengen med deltakelse i den samme aktiviteten som voksen. Så for framtiden bør det snakkes om sosialisering til skiturer, sosialisering til fisketurer osv.

Litteratur

- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction*. London: Routledge.
- Frykman, J. (1990). What people do but seldom say. *Ethnologia Scandinavia*, 20, 50-62.
- Jackson, E. L. (1990). Variations in the desire to begin a new leisure activity. *Journal of Leisure Research*, 22, 55-70.
- Kelly, J.R. (1977). Leisure Socialization: Replication and Extension. *Journal of Leisure Research*, 9, 121-132.
- Knapstad, B. L. (2004). *Sosialisering til friluftsliv: et år på Øytun folkehøgskole*. Hovedfagsoppgave Norges idrettshøgskole.
- Pedersen, K. (2003). Er det "ukult" å like natur? Ungdoms fortellinger om natur. I Hodne, B. og Sæbøe, R. (red.). *Kulturforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ricfelt, K. (2006). *Dagens storbybarn: født med ski på bena?: om bruken av natur og friluftsliv i en sosialisering- og integreringsprosess*. Masteroppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo.

- Ringerike, G. S. (2006). Ut på tur aldri sur – ut på ski, alltid blid. En studie av de kulturelle læringsprosessene rundt overføringene av en skikultur. Hovedfagsoppgave i kulturhistorie. Institutt for kulturstudier og orientalske språk. Universitetet i Oslo.
- Scott, D. & Willits, F. K. (1998). Adolescent and adult leisure patterns: A reassessment. *Journal of Leisure Research*, 30, 319-330.
- Skille, E. Å. (2000). *Friluftsliv, ungdom og sosialisering. Finnmarksungdoms friluftsliv og deres sosialisering til friluftsliv*. Hovedfagsoppgave, Norges Idrettshøgskole.
- Sofranko, A. J., & Nolan, M. F. (1972). Early life experiences and adult sports participation. *Journal of Leisure Research*, 4, 6-18.
- Vestheim, O. P. (2005). *"Fra jeg ble født har jeg vært ute i pulk og bæremeis": en kvalitativstudie av fire unge menneskers sosialisering til friluftsliv*. Masteroppgave i kroppsøving. Høgskolen i Nord Trøndelag.
- Yoesting, D. R., & Burkhead, D. L. (1973). Significance of childhood leisure behavior: an exploratory analysis. *Journal of Leisure Research*, 5, 25-36.

På tur til IKEA: Hverdag og friluftsliv blant innvandrerkvinner i Groruddalen.

Helene Figari, forsker ved Norsk institutt for Naturforskning

Hanne Haaland, førsteamanuensis ved Universitetet i Agder

Olve Krange, seniorforsker ved Norsk institutt for naturforskning

Mekanismer for inkludering og ekskludering av etniske minoriteter i det norske samfunnet har vært gjenstand for debatt og forskning i lang tid. Særlig gjelder dette på områder som for eksempel arbeidsliv, helse og utdanning. Noen vil kanskje mene at kunnskap om innvandreres bruk og forståelse av natur og utendørsområder ikke er fullt så relevant i denne sammenhengen. Men også mer hverdagslige aktiviteter, som for eksempel utøvelse av friluftsliv, er aspekter ved sosialt liv som preges av sosiale ulikheter og som gjenspeiler generelle mønstre for fordeling av makt og innflytelse. Vi snakker da imidlertid ikke bare om økonomisk makt, men om *symbolsk makt* (se f. eks Bourdieu & Prieur 1996), det vil si makten til å definere hvordan virkeligheten ser ut – i dette tilfellet hva friluftsliv er.

I det følgende skal vi presentere en studie av en gruppe innvandrerkvinner forståelse og bruk av naturpregede områder, gjennomført ved Norsk institutt for naturforskning. Studien antyder at friluftsliv som ideal og fenomen faktisk peker seg ut som en godt egnet arena for studier av barrierer mot integrering. I krysningpunktet mellom meningsdimensjoner og handlingsmønstre konfronteres minoriteters bruk og forståelse av nærmiljø og naturlige omgivelser med grunnleggende og dypt kulturelt forankrede oppfatninger om det norske friluftslivsidealet. Innenfor dette idealet koples definisjoner og utforminger av fysiske rom til kulturelt verdsatte aktiviteter som fordrer bestemte typer kompetanse. Det knytter seg med andre ord symbolsk makt til den norske majoritetsbefolkningens kollektive fortolkninger av og forestillinger om hva friluftsliv er og skal være. Innvandreres natursyn og faktiske bruk av naturomgivelser må derfor plasseres og studeres innenfor et rammeverk av maktforhold og meningsdimensjoner. Samtidig viser studien at innvandrere utvikler egne praksiser på tvers av rådende idealer, der fysiske rom redefineres og tilpasses aktørenes livssituasjon og hverdag. På dette grunnlag kan også friluftslivet fungere som en arena for integrering.

Forestillinger om friluftsliv

I Stortingsmelding nr. 39 om friluftslivet (2000-2001, del 1) legges følgende forståelse av friluftslivet til grunn:

[Friluftsliv er] opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse. Målsetjinga er å fremje det enkle friluftslivet – for alle, i dagleglivet og i harmoni med naturen. Friluftslivspolitikken legg hovudvekta på ein kjerne av ikkje

konkurransprega, ikkje motoriserte fritidsaktivitetar som går føre seg på allment tilgjengelege, naturprega område (del 2 punkt 1)

Det enkle friluftslivet står altså sentralt, friluftslivsutøvelse som er i harmoni med naturen. Friluftslivsdefinisjonen ekskluderer for eksempel motorisert ferdsel, men favner samtidig bredt. Dette er det viktig å være oppmerksom på når en snakker om det norske friluftslivsidealet og ulike former for praksis. Når vi her skriver om innvandrerkvinnens utendørsaktiviteter som friluftsliv, kan det godt hende at noen av de praksisene vi har observert faller utenfor de vanligste forestillingene om hva friluftsliv er. Formuleringene i stortingsmeldingen gir likevel en definisjon som er vid nok til at den kan favne et bredt spekter av aktiviteter.

Når miljøverndepartementet definerer friluftsliv som "opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritida med sikte på miljøforandring og naturopplevelse" (Stortingsmelding nr.39 2000-2001, del 1), er det ikke bare selve aktiviteten, men også de fysiske omgivelsene som inkluderes i forståelsen og anvendelsen av begrepet. Aktivitet i friluft er altså ikke bare et kroppslig foretende. Det er uløselig knyttet til bestemte fortolkninger av omgivelsene. En studie av friluftsliv bør derfor rette oppmerksomheten mot det landskapet det praktiseres eller er tenkt praktisert i.

Den franske etnologen Michel de Certeau har vært spesielt opptatt av forholdet mellom landskap – eller andre fysiske rom – og det han kaller for "hverdagspraksis". I boka *The Practice of everyday life* (1984) forsøker han å vise hvordan et landskap, eksemplifisert ved bylandskapet, antar ulik form og har forskjellig meningsinnhold, avhengig av hvilket ståsted man har. På den ene siden, hevder De Certeau, er de fysiske omgivelsene både en gjenspeiling av og gjenstand for institusjonell makt. Den formelle arealplanleggingen og selve utformingen av byen reflekterer bestemte forestillinger om hva som skal foregå der.

De Certeau er imidlertid mer opptatt av de som bruker landskapet enn de som planlegger det – av vanlige folk (*ordinary people*) og deres håndtering og fortolkning av de samme fysiske omgivelsene i hverdagen. Til tross for at de konfronteres med en slags påtvunget orden, det vil si idéer om hva landskapet er og hva det skal brukes til, forteller denne ordenen ingenting om hva det samme landskapet er for disse brukerne, og hvordan de bruker det (s. xiii). Det eksisterer med andre ord en hverdagspraksis, eller rettere sagt en rekke hverdagspraksiser, som gjerne kan gå på tvers av den formelle planleggingen av landskapet og forståelsen av hva det skal brukes til.

Menneskelige aktiviteter og fysiske rom er altså to sider av samme sak, og kan ikke studeres uavhengig av hverandre. Ulike former for praksis, det være seg å gå i byen eller drive med friluftsliv, er uløselig knyttet til de omgivelsene de utspiller seg i, på samme måte som omgivelsene defineres av praksis. All den tid De Certeau beskriver slike praksiser som avvikende eller redefinerende så ligger det i ordenes betydning at det finnes en norm, en standard som den praktiserende avviker fra eller redefinerer. De Certeau refererer i den forbindelse til dominerende forestillinger om hva for eksempel en by er og skal være. Man kan tenke seg at det finnes en tilsvarende dominerende forestilling om friluftsliv, både som politisk retorikk eller diskurs, og som konkret uttrykk i form av definering, planlegging, utforming og tilrettelegging av områder tiltenkt friluftslivsaktiviteter.

Mens forskning på utendørsrekreasjon og minoritetsgrupper etter hvert er blitt et godt etablert forskningsfelt i USA (se for eksempel Gobster 1998, 2002, McCown et al. 2006, Shinew et al. 2004, Stodolska 2002), har innvandrerbefolkningens deltakelse i friluftslivsliknende aktiviteter vært viet relativt liten oppmerksomhet innen norsk (og skandinavisk) friluftslivsforskning. Det er interessant, særlig sett i lys av at statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser gir tilgang til et datamateriale og en kartlegging av nordmenns friluftslivsdeltakelse som er unik, selv i internasjonal sammenheng (Odden 2008). Bare siden 1970 har det vært gjennomført 13 slike kartlegginger. Dette har gitt oss verdifull kunnskap om det nasjonale omfanget av deltakelsen, og bidratt til at friluftslivsfeltet har fått status som et viktig samfunnsområde. Videre har levekårsundersøkelsene gjort det mulig å studere utviklingen i friluftslivet over tid, både når det gjelder deltakelsen og fremveksten av nye og alternative former for aktiviteter. Sist, men ikke minst, gir tallmaterialet verdifull innsikt i sosioøkonomiske aspekter ved friluftslivet, for eksempel hvordan deltakelsen varierer i henhold til kjønn, alder, utdanning og inntektsnivå.

Dessverre har levekårsundersøkelsene ikke kunnet bidra med lignende kunnskap om innvandrerbefolkningens utøvelse av friluftsliv. Det er ulike årsaker til dette, blant annet at spørreundersøkelsene ikke blir besvart av mange innvandrere pga språklige utfordringer. Hovedpoenget her er at et begrenset forskningsfokus har vært rettet mot de nye gruppene – til tross for den viktige andelen de utgjør av befolkningen som helhet, og til tross for at både frivillige organisasjoner og offentlig etater har iverksatt et mangfold av rekrutteringstiltak.

Studieområde

Groruddalen, med de fire bydelene Alna, Grorud, Bjerke og Stovner, representerer det området i Norge som har definitivt størst innvandretetthet. Samtidig er dette et landskapsmessig broket område, med mye industri, to jernbanestrekninger og en av Norges mest trafikkerte veier, drabantbyer og kommersielle anlegg, men også store grøntarealer og skogområder. Naturområdene preges delvis av utilgjengelighet og manglende vedlikehold, ikke minst ser dette ut til å gjelde områdene langs Alnaelva, som renner gjennom Norges tettest befolkede dal.

Ønsket om å ruste opp Groruddalen som leveområde, har lagt grunnlaget for en samlet politisk storsatsing som går under navnet "Groruddalssatsingen". Groruddalssatsingen er det mest omfattende byløftet i nyere norsk historie, og har et budsjett på over en milliard kroner¹. Tilrettelegging av utearealene i Alnadistriktet og opprustning av Alnaelva til rekreasjonsformål er et av hovedmålene for Groruddalssatsingen.

Av de fire bydelene i Groruddalen, har vi valgt å konsentrere oss om den bydelen med den største innvandrerbefolkningen, nemlig Alna bydel. Per 01.01.09 var det bosatt 19 546 innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre i Alna bydel². Av en totalbefolkning på 46 029, utgjør dette en andel på 42,5 prosent. Alna er dermed blitt den bydelen i Oslo, og det området i landet, med flest

¹ Informasjon om Groruddalssatsingen og Plankontoret for Groruddalens arbeid er tilgjengelig på: <http://www.prosjekt-groruddalen.oslo.kommune.no/groruddalssatsingen/>

² Tallene er hentet fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk, og er tilgjengelig på: <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2009-04-30-12.html>

innvandrere. Av disse utgjør pakistanere den klart største gruppen. Andre store grupper er innvandrere med bakgrunn fra land i Midtøsten, spesielt Iran, Irak og Tyrkia, samt Somalia og Sri Lanka.

Utvalg

Analysen av innvandrerkvinner bruk og forståelse av utendørssområder bygger på dybdeintervjuer med til sammen 34 voksne kvinner. Av disse ble 24 intervjuet enkeltvis, to parvis og åtte i form av en fokusgruppediskusjon. Kvinnene hadde bakgrunn fra Pakistan og Midtøsten (Iran, Irak, Pakistan og Tyrkia). Den yngste av informantene var 20 år, og den eldste var 62. Alle kvinnene hadde barn, de fleste flere. De eldste av informantene hadde naturlig nok voksne barn, men majoriteten av kvinnene hadde minst ett barn under ti år. Alle kvinnene var "innvandrere", slik SSB definerer begrepet, det vil si personer som fysisk har vandret inn i landet – altså det som tidligere ble kalt "førstegenerasjons innvandrere".

Mens informantene fra Midtøsten alle hadde kommet til Norge som politiske flyktninger, eller for å gjenforenes med slektninger eller ektemenn som var politiske flyktninger, hadde de pakistanske informantene kommet til Norge som arbeidsinnvandrere, eller for å gjenforenes med andre arbeidsinnvandrere med Pakistans opprinnelse. De to gruppene hadde +tilsynelatende nokså ulik sosioøkonomisk bakgrunn. Det gikk fram av intervjuene at kvinnene fra Midtøsten gjennomgående hadde bakgrunn fra økonomisk og kulturelt ressurssterke familier, som på grunn av deres økonomiske posisjon eller politiske sympatier (eller begge deler) hadde måtte flykte fra hjemlandet. Kvinnene fra Pakistan, derimot, hadde for det meste utvandret fra det pakistanske Punjab, et område som preges av fattigdom og utvandring (se f. eks. Lien 1993). De aller fleste av kvinnene fra Midtøsten hadde høyere utdanning, og var enten i arbeid eller i barselpermisjon. Blant de pakistanske var det kun to som hadde utdanning utover grunnskolenivå fra hjemlandet. Det var også bare to som var i arbeid (deltid), og arbeidet inngikk da som en del av bydelens norskopplæring og arbeidspraksisordning. Den av informantene som hadde bodd lengst i Norge, forlot Pakistan allerede i 1975. Andre hadde bodd i Norge i bare noen få år.

Selv om vi vet lite om innvandreres hverdagsliv knyttet til naturbruk i Norge, er det ikke urimelig å anta at kvinner og menn lever forskjellig, både i relasjon til kjønnsroller i hjemmet, deltakelse i arbeidslivet og annet. Vi hadde i utgangspunktet forventninger om at mange innvandrerkvinner tilbringer mer tid hjemme enn sine utarbeidende ektemenn – noe som skulle vise seg å stemme – og at nærmiljøet dermed inngår som en viktig del av deres potensielle hverdagsfriluftsliv. Denne studien er å anse som en begynnelse på å innhente kunnskap om innvandreres bruk og opplevelse av natur- og nærmiljøområder. Nettopp fordi de tilbringer mer tid enn menn i hjemlige omgivelser er kunnskap om innvandrerkvinner en viktig begynnelse. I videre arbeid med slike spørsmål vil datamaterialet også kunne danne grunnlag for sammenligninger med den mannlige innvandrerbefolkningen. Likeledes vil det kunne være verdifullt å foreta komparative studier med andre grupper, som for eksempel unge innvandrere og etnisk norske.

Mye på tur

For å få kjennskap til hva som påvirker informantenes forhold til utendørssområder, hva som kan virke motiverende og hva som fungerer som barrierer når det gjelder bruk av disse, var det i

intervjusituasjonen naturlig å ta utgangspunkt i kvinnes hverdag og praksis. For det første er dette tema som er konkrete og dermed velegnet for kommunikasjon på tvers av språklige barrierer. Videre er, som tidligere forklart, det meningsinnholdet man tillegger fysiske arealer uløselig knyttet til den faktiske bruken av dem. Under intervjuene kom det fram at kvinnes bruk av natur og utendørsområder var påvirket av flere forhold. Noen av disse var av praktisk karakter. Tilgang på fritid og omfang av familiære forpliktelser er eksempler på slike forhold. Til tross for at en del av dem jobbet, ga de uttrykk for at mye av livet dreide seg om huslige rutiner, barn og familie generelt. Foruten hjemmearbeid, besto kvinnes hverdag av gjøremål og aktiviteter som nesten alle foregikk i nærmiljøet. De som jobbet eller gikk på skole, gjorde det i bydelen. Forøvrig var både norskkurs, arbeidspraksis og ansettelsesforhold i de aller fleste tilfellene tilpasset kvinnes familiære forpliktelser, for eksempel gjennom deltidsarbeid.

Informantene skilte skarpt mellom livet *inne* og livet *ute*. Hovedvekten lå på det første. De fleste beskrev en hverdag stykket opp i sekvenser, der hjemmelivet regelmessig avbrytes av gjøremål som foregår ute, det vil si utenfor hjemmet, det være seg i form av arbeid, skole, innkjøp eller andre aktiviteter. Disse avbruddene fremsto som viktige for informantene; de bidro etter alt å dømme til å gi dagene rytme og tilværelsen mening.

”Friluftsliv” er i seg selv et nokså abstrakt begrep, som i tillegg var ukjent for de aller fleste av kvinnene vi intervjuet. I intervjusituasjonen var det om å gjøre å pense samtalen inn på områder som har å gjøre med friluftsliv på en naturlig og lettfattelig måte. Temaet måtte konkretiseres og knyttes til noe kjent. I forlengelsen av innledende spørsmål og informantenes beretninger om egen bakgrunn og daglige gjøremål, spurte vi derfor kvinnene om de i hverdagen oppholdt seg mye ute, eller var mest inne:

Intervjuer: Så når du er hjemme med barna dine, hva gjør du på dagene da?

- På dagene...

Intervjuer: Er du mest inne, eller?

- Nei, vi er mest ute.

Intervjuer: Hvor går du da?

- Vi bare går til Alnabru, til Stovner, Tveita... Jeg liker å gå.

Intervjuer: Ok?

- Og se på klimaet og...

Intervjuer: Naturen?

- ...naturen og... ja.

Intervjuer: Men, da tar du med begge barna i vogn da?

- Ja.

Hensikten med å innlede temaet på denne måten var å sette informantene på sporet av eventuelle friluftslignende aktiviteter, og å plassere samtalen om slike aktiviteter i en meningsfull kontekst – meningsfull for de intervjuede, men også for forskerne. Ettersom vi allerede i det første intervjuet erfarte at dette var en god måte å bringe samtalen over på de temaene som var hovedfokus for intervjuene, benyttet vi det samme spørsmålet i alle de påfølgende intervjuene.

Det var i denne sammenhengen turgåing dukket opp som en viktig utendørsaktivitet. Etter å ha blitt stilt spørsmål om de er mye ute, svarte de aller fleste kvinnene spontant at de går mye på tur. Nå kan det jo tenkes at en slik respons delvis henger sammen med at de på forhånd var klar over at temaet for intervjuet skulle være utendørsaktiviteter og bruk av friluftsområder. Ikke desto mindre var det informantene selv som brakte begrepet "tur" på bane, og intervjumaterialet levner liten tvil om at de aller fleste av dem virkelig gikk mye på tur; mer enn hva vi hadde forventet, og kanskje til og med mer enn det som er vanlig for en gjennomsnittlig etnisk norsk kvinne. Faktisk pekte turgåing seg ut som den viktigste aktiviteten de har utenom hjemlige og andre plikter. En av kvinnene, som var hjemme med et lite barn, fortalte at hun tilbringer mesteparten av dagen utendørs – på tur:

Intervjuer: Er du mye ute?

- Ja.

Intervjuer: Hva gjør du mest når du er ute? Kan du fortelle litt [om det], sånn... til hverdags.

- Jeg går på tur. De siste årene [har det vært sånn] at jeg er hele tida ute nesten. Jeg har en liten baby. Vil ikke være inne (ler litt). Jeg er ute hele tida. Går på tur med venninnene mine, og... Vi treffes og snakker. Vi går sammen. Vi går på noen aktiviteter, for eksempel – samles noen jenter og [lager i stand til] fester og... Det blir sånn hele tida. Jeg har ikke jobbet heller, vet du, de siste årene. Jeg har mye tid til å være ute. Før hadde jeg så liten tid til å være ute, når jeg jobbet.

Sitatet tjener som en illustrasjon på hvordan informantene tilla det å gå på tur et meningsinnhold som plasserer det i felleskap med en del andre aktiviteter som foregår utenfor hjemmets fire vegger. Betydningen av å gå på tur må således sees i sammenheng med kvinnenenes behov for å balansere inne- og uteaktiviteter. Begrepet "ute" favner vidt i denne sammenhengen. Det står først og fremst i kontrast til hjemmetilværelsen. Dette har, som vi skal se, betydning for forståelsen av hva friluftslivslignende aktiviteter er, og hvilke omgivelser som skal danne ramme for dem.

Kvinnene rapporterte at de bruker turen som en måte å treffe og være sammen med andre på, det være seg venninner eller familie, samtidig som mange av dem også gikk på turer alene. De som hadde småbarn, tok dem gjerne med i barnevogn. Det virket imidlertid som om de av innvandrerkvinnene som hadde litt større barn i mindre grad gikk på tur sammen med barna. Tvert i mot var det, som tidligere illustrert, flere som fremhevet at det er lettere å komme seg ut på tur når barna er store nok til å greie seg selv. Turgåing så med andre ord ut til å være viktig for den enkelte, men ikke nødvendigvis en viktig del av den oppdragelsen de ga barna sine.

I likhet med andre aktiviteter, foregikk også turgåingen mest i nærmiljøet. Områdene i og rundt Alna er godt utbygget med tanke på framkommelighet for fotgjengere. Gangveiene strekker seg mellom de ulike drabantbyene og boligområdene i Groruddalen, og fra det ene knutepunktet til det andre innenfor de enkelte boligområdene (skole, kjøpesenter, legesenter og liknende). Nettverket av gangveier gjør det lett å gå på tur i nærmiljøet, og informantene – som helst valgte å legge turene til bebygde miljøer og grøntstrukturer i området der de bor – benyttet dem flittig. De som legger ut på lengre turer går helst til andre sentra eller boligområder i Groruddalen. IKEA på Alnabru peker seg i denne sammenhengen ut som et viktig turmål.

Til tross for at Alna bydel grenser mot Østmarka, fremsto skogen som et lite populært turmål blant informantene. En del fortalte om frykt for dyr – for eksempel slanger – og skumle folk. Mange av informantene oppfattet i tillegg turer i skogsområder som krevende, både fysisk og med tanke på å kunne orientere seg. Et fremtredende trekk ved informantenes forhold til skogsområder var at de ga uttrykk for å oppleve ubehag ved å bevege seg i omgivelser som er preget av fravær av andre mennesker. Det så ut til å være en tosidighet i dette. For det første tar ensomheten bort noe av meningen med det å gå tur, som nettopp er å gjøre noe sosialt. For det andre ga flere uttrykk for at de følte ubehag ved fraværet av folk. Frykt for å møte skumle dyr eller mennesker var for mange knyttet nettopp til dette fraværet.

Grunner til å gå på tur

Innvandrerkvinnene vi intervjuet i denne undersøkelsen var altså langt fra passive innesittere. De var aktive turgåere. En viktig motivasjonsfaktor knyttet seg til det å være sosial; å omgås andre i andre omgivelser enn inne og hjemme. Noen fortalte at de bruker turgåing som en måte å bygge og vedlikeholde sosiale relasjoner på. Å gå til fots sammen med andre er både hyggeligere og morsommere enn å gå alene, mente de. For noen av kvinnene var turgåing i nærmiljøet først og fremst et "venninneforetakende", en anledning til å samtale om viktige og uviktige ting med gode venninner. Andre fortalte at de i hverdagen gikk mest på tur med familie og slektninger. Det avgjørende i begge disse sammenhengene er at friluftslivet utgjør i en arena for sosialt samvær. Turen blir en aktivitet der nære sosiale relasjoner pleies, og der praten står i fokus. Flere av informantene mente at innvandrere i dette skiller seg fra etnisk norske og det typisk norske friluftslivet, karakterisert ved en trang til å være i fred for andre når man ferdes i naturen. At det å være aktiv ute kan være sosialt motivert, er ikke overraskende. Forskere som befatter seg med minoriteters utendørsaktiviteter utpeker gjerne naturen som en viktig arena eller en kulisser for sosialt samvær. De baserer seg blant annet på funn fra undersøkelser om innvandrere og friluftsliv både i Norge (Strandbu 2000) så vel som i Danmark (Gentin 2007) og i USA (Hutchison 1987).

Det er likevel ikke slik at det sosiale ved turgåingen var det eneste aspektet informantene løftet fram. For mange var turgåingen motivert av behovet for mosjon og et ønske om å ivareta og legge til rette for god helse. Det ble i flere sammenhenger påpekt at kombinasjonen av fysisk aktivitet og inntak av frisk luft virker sykdomsforebyggende og motvirker uheldige konsekvenser av et ellers stillesittende liv, som for eksempel fedme. Det kan virke som om noe av grunnen til at turgåing var en såpass populær aktivitet blant informantene nettopp knyttet seg muligheten til å forene det sosiale med det som er gunstig for kropp og helse.

Selv om enkelte mente at innvandreres friluftsliv i større grad dreier seg om sosialt samvær enn det som er tilfellet for den norske majoritetsbefolkningen, var det flere som fortalte at de benyttet seg av turen som en anledning til å få være for seg selv, til å tenke og til å hente seg inn mentalt. Dette aspektet var spesielt fremtredende blant de av kvinnene som var yrkesaktive, ga uttrykk for å ha særlig omfattende omsorgsforpliktelser eller begge deler. I en studie av hvilke meninger norske turgåere legger i det å gå på tur, identifiserer Svarstad (i trykk) mental rekreasjon som en av de viktigste meningskonstruksjonene knyttet til aktiviteten (se Svarstads bidrag i denne rapporten).

I sine fortellinger om å gå på tur brukte Svarstads informanter metaforer som "kople av", "lade batteriene" eller "pusterom". Slike bilder ligger nært opp til det enkelte av innvandrerkvinnene i den foreliggende studien beskrev når de ble bedt om å forklare hvorfor de liker å gå på tur. En av dem fortalte at koplingen mellom tur og natur fikk henne til å gi slipp på det tankekaoset hun følte i en ellers hektisk hverdag:

Jeg har mange tanker i hodet. Noen ganger holder hodet mitt på å sprengne. Og når jeg drar på turer og er i naturen, så er det veldig stille, og jeg prøver å konsentrere meg og bare høre på *en* lyd. Og da er det deilig. Da slipper jeg alt det som er inni der, og føler meg veldig, veldig fri. Og da har jeg kjempeflotte tanker. Jeg har ikke en eneste ond tanke... Altså, jeg føler at jeg har hele verdens rettferdighet inni meg, når jeg sitter der og tenker på verden – på det som har skjedd, og hva som skjer. Jeg ser mye på nyhetene, og leser mye, er mye på internett og følger med på hva som har skjedd i Irak og... Du ser all den elendigheten i hverdagen, og du blir sånn helt... [stønner]. (...). Men når jeg er på tur, eller sitter et sted [i naturen]– særlig hvis det er noe fjellaktig – sitter mitt oppi der, så føler jeg ingen av de tingene. Jeg blir helt tom for de tankene.

Til sammen utgjør mental og fysisk rekreasjon den viktigste grunnen til å gå på tur for de etnisk norske informantene i Svarstads undersøkelse. Som vi har sett er dette også elementer som er til stede i det foreliggende intervjumaterialet. Det er med andre ord grunn til å anta at innvandreres motiver for å gå på tur langt på vei er sammenfallende med majoritetsbefolkningens motiver.

Landsomfattende surveyundersøkelser av nordmenns friluftslivsutøvelse gjennomført 1992 og 2001 bekrefter dette inntrykket. Resultatene av undersøkelsene viser nemlig at kontemplasjon, fysisk aktivitet og sosialt samvær er motiver for friluftsliv som står sterkt i den norske befolkningen som helhet (Aasetre et al. 1994, Gåsdaal 1995, Kleiven 1992, Odden 2008). Det gir grunn til å være forsiktig med å tolke resultatene av den foreliggende studien som noe særegent for innvandrere, både når det gjelder bruk av friluftsområder, og motiver for og barrierer mot slik bruk. Det kan på mange måter se ut som om det finnes større likheter enn forskjeller på disse områdene, og at innvandreres deltakelse i friluftsliv ikke må ses på som noe særegent som representerer et brudd med eksisterende praksiser, men som del av generelle og grunnleggende sosioøkonomiske mønstre, der nivået på deltakelsen blant annet varierer i henhold til sosial klassesetilhørighet (se f. eks. Krangle & Strandbu 2004, Odden 2008, Strandbu 2000).

I den grad innvandreres friluftsliv gjenspeiler majoritetsbefolkningen kan det se ut til at motiver knyttet til sosialt samvær har fått et vel eksklusivt fokus når det gjelder å forklare ikke-vestlige innvandreres bruk og forståelse av friluftsområder (se f. eks. Gåsdaal 1995, Gobster 1993, Hutchison 1987, Hutchison & Krase 2007). I offentligheten gjenspeiles dette i en slags en myte om at innvandrere nesten bare bruker utendørsområder til å samles i store grupper for å ha piknik eller for å grille. Kvinnene som ble intervjuet i denne studien gjorde også det, men da i andre sammenhenger enn den hverdagslige. For informantene i denne studien foregikk mesteparten av utendørsaktivitetene nettopp i hverdagen, og i de umiddelbare omgivelsene. Dette ligner mye på aktivitetsmønsteret til majoritetsbefolkningen hvor det såkalte *hverdagsfriluftslivet* betyr mye (Vorkinn et al. 2000, se også Margrete Skårs bidrag i denne rapporten).

Selv om informantenes motivasjoner for å komme seg ut og på tur kan virke overraskende samsvarende med dem man finner i den etnisk norske befolkningen, er det likevel én motivasjonsfaktor som skilte seg ut som spesielt viktig for innvandrerkvinnene: Gjennomgående handlet det å gå på tur om å komme seg vekk fra en stillesittende og potensielt ensom hjemmetilværelse. Målet var å komme seg *ut*. Det forhold at de fleste informantene hadde tunge plikter som husmødre, også de som hadde arbeid utenfor hjemmet, utgjorde en motivasjon for å komme seg ut (på tur). Det handlet om å *unngå isolasjon* – å demme opp for en monoton tilværelse ved å skape en balanse mellom hjemme- og utendørstilværelsen.

Det er viktig å være klar over at utendørsaktiviteter generelt, eller det å gå på tur spesielt, i informantenes øyne ikke skilte seg nevneverdig fra andre aktiviteter som foregår utenfor hjemmet, og som tjener det primære formålet, nemlig å komme seg ut. Dansing, bading/svømming og kulturliv i sin alminnelighet er eksempler på aktiviteter som kvinnene fremhevet som elementer i et aktivt uteliv, og som mange av dem kunne ha tenkt seg å drive mer med eller å ha større tilgang til. Men mens mange slike aktiviteter foregår andre steder i byen, koster penger eller krever bestemte former for kompetanse, ikke minst i forhold til å kunne orientere seg om hva som finnes av tilbud, er turgåing både lett tilgjengelig og enkelt å gjennomføre. Dessuten er det gratis.

Alle informantene var opptatt av de uheldige konsekvensene det har å isolere seg hjemme. Det kan i imidlertid være en utfordring for mange innvandrere å tre ut av en slik tilværelse. Et aktivt liv utenfor hjemmet fordrer gjerne et sosialt nettverk, kjennskap til majoritetsbefolkningens kultur og språklig kompetanse. Turgåing, som en form for nærmiljøorientert friluftsliv, står i denne sammenhengen i en særstilling. For mange av kvinnene var da også det å gå på tur den eneste regelmessige aktiviteten de drev med utenfor hjemmet:

Intervjuer: Det virker som om folk fra Iran er veldig glade i å gå på tur.

- Ja, de liker... Sånn som jeg, jeg liker ikke å sitte bare hjemme... og bli trist. Ute er det bedre. Særlig om sommeren. Fint vær, og fine steder [der] man kan se mye.

Intervjuer: Gjør du noen andre ting enn å gå på tur, eller er det mest dét. Har du noen andre aktiviteter?

- Nei.

Intervjuer: Du går jo masse på tur da. Er det sånn at du er ute flere timer om dagen, eller?

- Ja. Noen ganger har vi gått ut fra klokka ti [om morgenen] til klokka ni om kvelden.

Odden (2008) finner en noe tilsvarende motivasjonsfaktor i den norske befolkningen som helhet, definert som "forandring fra daglige rutiner". Mens motivet figurerer som det syvende viktigste av 27 grunner til å utøve friluftsliv, fremstår det som det aller viktigste for informantene i vår undersøkelse. Intervjuene levner i den sammenheng liten tvil om at det å være innvandrer og på mange måter en fremmed, preger tilværelsen på en måte som gjør at deltakelsen i friluftslivslignende aktiviteter må sees i en større sammenheng, der motivene flyter over i hverandre.

Barrierer

Vi skal nå ta for oss begrensninger knyttet til innvandrerkvinnenes bruk av friluftsområder. Det dreier seg både om begrensninger av praktisk karakter, som har en direkte sammenheng med informantenes liv og hverdag, og om behov, og dermed også potensielle barrierer, som kommer til

uttrykk gjennom den praktiske bruken av utendørsområder, samt i landskapspreferanser og natursyn.

Til tross for at nesten alle kvinnene vi intervjuet selv var nokså aktive turgåere, mente de at dette ikke nødvendigvis er karakteristisk for alle kvinner i deres respektive miljøer. Dessuten var det noen av informantene som mente at de tross alt ikke hadde de samme mulighetene til å drive med aktiviteter utenfor hjemmets fire vegger som majoritetsbefolkningen. De var kanskje ikke fullt så aktive som de skulle ønske, eller de ga uttrykk for at de også kunne tenke seg å drive med andre aktiviteter. Når informantene ble bedt om å peke på forhold som kan virke begrensende på deres eller andre innvandreres aktivitetsnivå, knyttet de helst dette til konkrete aspekter ved sin egen situasjon og hverdag. Knapphet på tid på grunn av dobbeltarbeid, de omfattende familiære forpliktelsene, økonomiske begrensninger, manglende tilbud eller oversikt over hvilke tilbud som finnes, er eksempler på slike aspekter.

Flere mente at oppgaver knyttet til hjem og barn la en større begrensning på deres muligheter til å være aktive utenfor hjemmet enn hva tilfellet er for majoritetsbefolkningen. Det så ut til å være en nokså utbredt oppfatning at nordmenn flest er flittigere brukere av naturen, og at dette skyldes at de har større anledning til å ivareta egne behov.

Økonomiske begrensninger var et annet element som ble trukket fram i flere sammenhenger. Tidligere har vi forklart hvordan turgåing må sees som én av en rekke ulike aktiviteter som tjener det primære formålet: å komme seg ut, unngå isolasjon og treffe andre. Selv om informantene var hyppige brukere av det godt utbygde turveinettet som Groruddalen kan by på, betyr ikke det at de ikke kunne hatt lyst til å drive med andre ting. Svømming, dans og trening i helsestudio er eksempler på aktiviteter som ble nevnt i denne sammenheng, men som koster penger og som kan fremstå som vanskelig tilgjengelige.

Selv om det finnes et spekter av aktivitetstilbud i Alna bydel som koster relativt lite, og som i mange tilfeller er lagt til rette for inkludere ulike deler av befolkningen – som for eksempel svømmeopplæring for kvinner – var dette ukjent for flere av informantene. Det er med andre ord ikke tilstrekkelig at aktivitetene finnes. De må også være kjent for de gruppene de er innrettet mot. Ofte visste ikke kvinnene hvem står som organisator for slike tilbud, eller hvor de skulle henvende seg for å få en oversikt. Å finne fram i en tilsynelatende jungel av offentlige og private kontorer, organisasjoner, stiftelser og lag fordrer en bestemt praktisk, kulturell og språklig kompetanse som kanskje gjør at slike tilbud treffer vilkårlig, noe som ikke minst kan ramme innvandrere. Det skotter med andre ord ikke nødvendigvis på vilje, men kanskje vel så mye på tilgang til informasjon.

Det betydningsfulle landskapet

Foruten å rette søkelyset mot mulige praktiske forhold som kan legge en demper på innvandrerkvinnens muligheter til utfoldelse i friluft, åpner studien opp for en forståelse av at barrierer mot friluftsliv kan ligge i de intervjuedes tolkninger av friluftslivsrelaterte aktiviteter og hva slags landskap som er best egnet for utøvelsen av dem. Kvinnenes fortellinger om egen bakgrunn, hverdag og utendørsaktiviteter gir grunnlag for å hevde at de knyttet en annen mening til det å være ute enn den vi finner i kulturelt forankrede idéer om "det norske friluftslivet". Innledningsvis understrekte vi hvilken betydning slike kollektive fortolkninger må antas å ha for den formelle

planleggingen og utformingen av landskapet, og for innholdet og formen på de aktivitetene som utføres i det. Det finnes en dominerende kulturell forestilling om hva norsk friluftsliv er, og denne er knyttet til bestemte fortolkninger av omgivelsene.

I de Certeaus tilnærming til folks hverdagspraksis og deres bruk og forståelse av fysiske rom, ligger det en anerkjennelse av at det til enhver form for praksis er knyttet et bestemt meningsinnhold. For eksempel har vi sett hvordan Miljøverndepartementets omtale av friluftsliv blant annet sier noe om *hva* friluftsliv er. Både slike politiske føringer og tidligere forskning peker for eksempel i retning av at et helt sentralt element i de rådende kulturelle forestillinger om "det norske friluftslivet" er knyttet til ideen om "det enkle utendørslivet" (se f. eks. Nedrelid 1992, Svarstad (i trykk), Tordsson 2003).

Dessuten har vi slått fast at menneskelige aktiviteter og fysiske rom er to sider av samme sak (se f. eks. de Certeau 1984). Miljøverndepartementets målsetning om tilrettelegging for friluftsliv i form av "opparbeiding og merking av stigar, preparering av skiløyper, opparbeiding av bål plassar, gapahukar, bade-og fiskeplassar, bygging av turisthytter osv., og utarbeiding av kart og informasjonsbrosjyrar m.m. (Stortingsmelding nr.39 2000-2001)," tjener i så måte som illustrasjon på at det i selve ideen om det enkle friluftslivet ligger en implisitt antakelse om hva slags fysisk miljø som *ideelt sett* danner ramme for aktivitetene; nemlig det mange forstår som "uberørt natur" eller "villmark". For det er neppe langs turveiene i Groruddalen det skal bygges turisthytter, prepareres skiløyper eller opparbeides bål plasser. Gåsdaal (1995: 65) omtaler slike egenskaper som *symbolske attributter* som må antas å ha betydning for den norske (majoritets-) befolkningens etterspørsel og bruk av friluftsområder. Sett i kontrast til innvandreres bruk og forståelse av utendørsområder, fremstår disse kvalitetene ved landskapet som elementer i en dominerende kulturell representasjon av friluftslivets egenart.

Også for innvandrerkvinnene hadde turen en mening og et bestemt mål, men praksisen de beskrev fremstår i denne sammenhengen som avvikende, eller redifinerende, i forhold til dominerende kulturelle forestillinger om "det norske friluftslivet" som enkelt og villmarksnært. Kvinnenes bruk av nærmiljøet utfordrer ideen om det enkle friluftslivet i uberørte naturlige omgivelser, i det de primært beveget seg i bebygde områder som framstår som langt mer folksomme og trafikkerte enn det som vi gjerne forbinder med slike landskap. De styrte i all hovedsak unna skogen, og la gjerne, i likhet med denne småbarnsmammaen, turen til IKEA på Alnabru:

Intervjuer: Kan du fortelle litt om de stedene du går aller mest [på tur].

- Hm... IKEA (ler).

Intervjuer: Hvorfor liker du godt å gå til IKEA?

- Det tar bare 20 minutter eller noe sånt, å gå dit. Der er det også et stort sted du kan hvile deg. Og du kan kjøpe masse ting, hvis du trenger det. Du kan finne noe å spise der også.

Informantene fortellinger om turgåing går med andre ord på tvers av rådende forestillinger om hva friluftsliv er, og hvor det skal foregå: Kvinnene i undersøkelsen gikk heller på tur i semi-urbane omgivelser i nærmiljøet enn i Osloområdet. Turgåingen ble ikke utelukkende koplet til fritid. Den var tvert imot en integrert del av kvinnenes hverdagslige rutiner, som for mange var preget av flytende overganger mellom familiære plikter, arbeid og fritid. Fremfor å legge turen til Østmarkssetra eller Linderudkollen, tok de en kaffekopp og en pust i bakken på IKEA. Kort sagt: Studien illustrerer

hvordan en gruppe mennesker kan ta i bruk landskapet på sin egen måte, redefinere innholdet i det og gi det en egen mening. Kulissene for turgåingen er kanskje ikke de samme; like fullt må slike aktiviteter betraktes som elementer i et nærmiljøorientert hverdagsfriluftsliv.

Fra naturalistiske til designede landskap

I en studie av folks holdninger til ulike naturpregede landskap i og rundt byen Sheffield i Storbritannia, skiller Özgüner og Kendle (2006) mellom *naturalistiske* og *designede* landskap. Mens "naturalistiske landskap" viser til omgivelser som gjerne oppfattes som naturlige og uberørte (som for eksempel skogsområder som har blitt innlemmet som en del av en bystruktur, men som i større eller mindre grad har fått stå i fred for større inngrep), er "designede landskap" et uttrykk for formelle, planlagte og plantede grøntstrukturer. Innvandrerkvinnene vi intervjuet la for dagen en preferanse for nokså designede landskap.

Selv om dette ikke er en studie av norske majoritetsbefolkningens landskapsidealer, er det likevel et tema som tvinger seg fram, all den tid "minoritet" defineres på bakgrunn av "majoritet", og en mangeartet innvandrerbefolkningens sterkeste, og kanskje eneste, fellestrekk er en større eller mindre grad av fremmedhet overfor majoritetskulturen. Når vi så omtaler uberørt natur og naturalistiske landskap som viktige elementer i dominerende kulturelle forestillinger om friluftsliv, må vi vokte oss vel for å sette likhetstegn mellom ideal og praksis. Hvorvidt et hegemonisk ideal om friluftsliv gjenspeiles i majoritetsbefolkningens praksis og forestillingsverden er et åpent spørsmål, og et tema som ikke er berørt i denne undersøkelsen.

Selv mange om våre informanter i hverdagen beveget seg mellom boligblokker og langs tungt trafikkerte veier på tur til IKEA, kjøpesenteret på Furuset eller andre sentra i Groruddalen, svarte ikke nødvendigvis nærmiljøene i Alna-området til deres oppfatninger av ideelle landskap. Når informantene ble bedt om å gi eksempler på områder i og rundt Oslo de syntes var spesielt fine, viste de til friluftsområder andre steder i Oslo; områder de oppsøkte med familie og venner i helger og ferier. Steder som gjerne ble fremhevet i den forbindelse var Sognsvann, Bygdøy, Øyene i Oslofjorden, Ekebergsletta og Frysja. Flere fortalte også at de verdsatte parker generelt, spesielt ble Frognerparken ofte nevnt. En annen måte å si dette på er at innvandrerkvinnenes landskapsidealer helte mot det designpregede. Mens skogene som omringer Groruddalen i denne sammenhengen representerer et naturalistisk landskap som ligger tett opp til idealet om "det norske friluftslivet", foretrakk informantene mer tilrettelagte utendørsområder.

For de intervjuede knyttet det attraktive ved slike steder seg til flere forhold. For det første innbyr, som tidligere forklart, disse stedene til et mangfold av aktiviteter. Man kan gå på tur, spise og sole seg. Barna kan leke og kanskje bade eller fiske. For det andre er dette steder som kjennetegnes ved at det er vann der. Selv om alle informantene la for dagen en preferanse for naturområder som ligger ved innsjøer, elver eller hav, var det spesielt kvinnene fra Iran som formulerte dette eksplisitt. "Vi [iranere] drar ikke på [større] turer der det ikke finnes vann, altså," forklarte en av dem. Mulighetene for allsidig utfoldelse og nærværet av vann så likevel ikke ut til å være det aller viktigste; attraktive landskap ble fremfor alt forbundet med steder der det finnes folk, der "det skjer noe", slik flere uttrykte det. Under intervjuene ble det tydelig at det ligger en tosidighet i dette. På

den ene siden var det åpenbart at den skepsisen mange uttrykte til mer uberørt natur og til skogen knytter seg til fraværet av folk. "Alle som kommer hit [til Norge]," fortalte en av informantene, "de sier: Åh, naturen er *veldig* pen, men det er lite folk!". På den annen side – og ettersom praksis og landskap er to sider av samme sak – er det det bearbeidete og sosialt pregede aspektet *ved selve landskapet* som innbyr til aktivitet, og som i informantenes øyne får folk til å oppsøke dem. Det ideelle i landskapet ligger altså primært i det sosiale. For at et utområde skal fremstå som tiltrekkende, må det "skje noe" der. "Noe" viser i denne sammenhengen til både til nærværet av andre mennesker og til kvaliteter ved landskapet:

Intervjuer: Det hørtes ut som du synes det er fint med skogen.

- Ikke så fint. Jeg liker å gå til skogen, men der som det skjer litte grann, ikke sant.

Intervjuer: Liker du bedre parker enn skoger?

- Når jeg bodde i [i en annen norsk by], var det en sånn dam der. Alle kunne sykle der, og gå rundt der (...). Det må skje et eller annet. Da kan folk komme dit for å være der.

I helger og ferier hadde informantene mulighet til å oppsøke slike områder. I hverdagen tok de til takke med det nærmiljøet har å by på. Informantenes fortellinger om daglige liv og rutiner og beskrivelser av utendørsområdene i Alna bydel, etterlater et inntrykk av at de stort sett var fornøyde med å bo der de bodde. De var glade for å ha tilgang til et godt utbygget turveinnett. De betegnet området som "grønt" og "stille" – kvaliteter de satte høyt. Mange hadde bodd eller kjente andre som bodde i sentrum av Oslo, og konklusjonen var enstemmig: Alna er langt å foretrekke framfor trafikkstøy og store folkemengder. En av informantene, som tidligere hadde vært bosatt på Furuset, men som på intervjutidspunktet bodde i sentrum, var ikke i tvil: Hun ønsket å flytte tilbake så raskt som overhodet mulig.

Det er liten tvil om at forskjellen mellom det som for informantene sto som ideelle landskap, og den faktiske utformingen av Alnas grøntområder, peker i retning av et stort potensial for forbedring. Mens de daglige turene ble lagt til nærmiljøet, dro kvinnene og deres familier ofte til den andre siden av byen for å spise ute i friluft og for å være sammen med andre familier. Følgelig, mens det yrer av liv på Ekebergsletta og langs Akerselva, er det nesten ingen som slår seg ned på de store, tomme gressplenene i Gransdalen der gresset sjelden slås, eller langs Alnaelvas bredder. Til tross for et betydelig innslag av grøntarealer i Alna bydel, er det langt til benkene, blomsterbedene og lekeplassene i Frognerparken. Flere av informantene etterlyste et større fokus på estetikk i nærmiljøet, og estetikken ligger etter alt å dømme i planlegging, bearbeiding og tilrettelegging av landskapet. Tilretteleggingstiltak bør dersfor ha fokus på hvordan landskapet brukes som en kulisser for sosial interaksjon for til dels store grupper. Nærområdene må skape rom for det mangfoldet av aktiviteter steder Sognsvann, Bygdøy eller Ekeberg i dag er tilrettelagt for.

Hvorvidt innvandrerkvinnenes preferanser for designede landskap skiller seg fra den norske majoritetsbefolkningens ønsker og behov, gir denne undersøkelsen ikke noe svar på. Kanskje er likhetene flere enn forskjellene. Undersøkelser av "norske" friluftsutøveres landskapspreferanser og syn på tilretteleggingstiltak viser for eksempel at langt de fleste foretrekker å bruke gangveiene når de går på tur i nærområdet, og at også disse er spesielt tiltrukket av områder med åpent vann (Gåsdaal 1995: 67). En ting er imidlertid sikkert: Det er den delen av Oslos befolkning som har den

laveste andelen ikke-vestlige innvandrere som har størst tilgang til områder som i våre informanternes øyne utgjør ideelle landskap, så som Frognerparken, Sognsvann, Frysja, Bygdøy og Ekebergsletta. Flere med oss (se f. eks. Gobster 1993, Hutchison 1987, Hutchison & Krase 2007) har hevdet at friluftsliv i en rekke andre kulturer først og fremst er et *sosialt* foretagende, motivert av behovet for samvær med andre mennesker. Men internasjonal forskning har også fokusert på ulike etniske gruppers preferanser for åpne rom og naturområder (Kaplan & Talbot 1988). Funn herfra viser at det ser ut til å eksistere forskjeller mellom ulike grupper i forhold til interesse for naturelementer (Zhang & Gobster 1998), bruk av parker (Gobster 1998) og rekreasjonserfaringer (Carr & Daniels 1993). Våre intervjuer viser at det sosiale er nært knyttet til forståelsen av landskapet, og ikke bare til selve utøvelsen. Informantene la for dagen en klar preferanse for utendørsarealer som bærer preg av kollektiv og likeartet bruk, og som fysisk er utformet på en slik måte at det er enkelt å forstå hvilken praksis det er tilrettelagt for. Den av kvinnene som behersket norsk best, oppsummerte på en svært god måte informantenes synspunkter i dette spørsmålet:

- For meg er det viktig å ha et sted å hvile litt og sitte litt, og kanskje spise litt. Og kanskje det også finnes en benk som man kan sitte på. Sånn litt – som jeg sa – *vedlikeholdt* på en måte. At du føler at det her stedet passer for å dra dit.

Intervjuer: For å gå på tur?

- Ikke sant! I hjemlandet mitt, i hvert fall i byen, så er det mange parksteder, som er veldig fine, med blomster og gress og fine trær og belysning og benker og vann og... Kanskje London kan beskrive noe av det som vi har opplevd i hjemlandet mitt. Der har jeg vært, og det er mange parker [der]. Det ligner veldig mye på det bildet jeg har fra hjemlandet.

Intervjuer: Veldig tilrettelagt?

- *Veldig*, veldig tilrettelagt. Her er det *ren* natur på en måte. Kanskje i det siste har de begynt å klippe gresset og holde orden på.., men fortsatt – jeg vet ikke om det er tiltrekkende nok til å dra på turer.

Avsluttende betraktninger

Å snakke om minoriteter og utendørsaktiviteter innebærer å forholde seg til idealer og myter, både om innvandrere og friluftsliv. Vi har sett at det finnes et slags ideal om det norske friluftslivet som blant annet er forankret i politiske dokumenter som omhandler dette feltet. Dette idealet er ikke nødvendigvis forankret i befolkningens praksisfelt, men det har helt klart betydning for hvordan vi fortolker og forholder oss ulike gruppers praksis og bruk, og da særlig til innvandrere og deres bruk av naturområder. Det er liten tvil om at dette idealet danner fundament for den innsatsen som har vært gjort, og fortsatt gjøres, for å rekruttere innvandrere til friluftslivspregede aktiviteter, som for eksempel skigåing og turer i skog og fjell. Dette er ikke nødvendigvis et problem i seg selv, men det er viktig å være klar over at slike velmenende tiltak ofte ser ut til å hvile på et normativt ladet idéfundament – en slags oppskrift på hva friluftsliv er; hvor, hvorfor og hvordan det skal utøves.

Holdt opp mot et slikt ideal, fremstår våre informanternes aktivitetsmønstre både som avvik og som redefinering. Innvandrerkvinnenes utendørspraksis svarer ikke til rådende oppfatninger om innholdet i og lokaliseringen av friluftslivsaktiviteter. Samtidig får informantene hyppige turgåing oss til å stille spørsmålsteget ved hva "friluftsliv" egentlig er, og hvorfor ikke turer i nærmiljøet, med IKEA som turens mål, skulle falle inn under begrepet.

Det er i denne sammenhengen viktig å skille mellom idealer og praksis. Det er ikke sikkert at majoritetsbefolkningens faktiske bruk av utendørsområder gjenspeiler friluftslivsidealet heller. Forskning på friluftslivsfeltet peker snarere i retning av at "det enkle utendørslivet i uberørt natur" følger klasserelaterte skillelinjer (se f. eks Skogen 1999). Vi skal derfor vokte oss vel for å trekke forhastede slutninger om at innvandreres friluftsliv står i skarp kontrast til majoritetsbefolkningens, all den tid målte variasjoner i nordmenns deltakelse friluftsliv i stor grad kan føres tilbake til ulik tilgang til sosioøkonomiske ressurser (Vaage 2009). Arbeid som har som formål å øke innvandreres deltakelse på dette området bør dermed heller ta utgangspunkt i den kunnskapen som finnes om slike forhold, enn i å basere seg på dominerende kulturelle forestillinger.

I forlengelsen av dette er det viktig å klargjøre hvilke motiver som ligger bak målsetningen om å få innvandrere til å bli mer aktive friluftslivsutøvere. Dreier det seg primært om å forebygge sykdommer og bedre folks helse generelt, eller er det integrering som er den viktigste drivkraften? Er målet å rekruttere til det som oppfattes som et "norsk" friluftsliv, eller bør man heller satse på å ta vare og legge til rette for de aktivitetene innvandrere driver med og setter pris på? Dette er spørsmål denne rapporten ikke gir noe svar på, men som fortjener en avklaring i videre diskusjoner om slike spørsmål.

Dersom fremtidige satsinger på dette området skal ta utgangspunkt i kunnskap om faktiske forhold knyttet til innvandreres bruk og forståelse av natur og utendørsområder, heller enn å basere seg på idealer og myter, danner denne studien både et fundament og et utgangspunkt for utvikling av ny kunnskap. Vi slår fast at våre informanter ikke på noen måte var passive innesittere, og at de ikke bare brukte utearealene til å samles i store grupper for å grille. Kvinnene vi intervjuet var flittige turgåere med sammensatte motiver for å komme seg ut og i bevegelse. Utendørsområdene i Groruddalen fremsto som viktige for informantene. Bruken av dem føyer seg inn i et hverdagsliv som uten områdene hadde mistet viktige dimensjoner.

Samtidig som informantene gjennom sin praksis gjorde omgivelsene til sine, la de for dagen en preferanse for "designede" naturområder, og etterspurte mer tilrettelegging av nærmiljøet. Vi befinner oss med andre ord i spenningsfeltet mellom behovet for "frie", det vil si ikke for strengt definerte, landskap som åpner for et mangfold av aktiviteter, og behovet for mer parkpregede og tilrettelagte områder der det "skjer noe", med elementer som tydelig signaliserer hva slags sted dette er, og hva som skal foregå der.

Hvilke bestanddeler som skal inngå i et slikt designet landskap, som samtidig åpner for tilpasning til egne behov og eget bruk, kan ikke vårt materiale gi noe nøyaktig svar på. Noen elementer kan vi imidlertid slutte oss til ut fra det foreliggende materialet, som for eksempel betydningen av sitteplasser, ryddede velorganiserte områder og nærhet til vann. Informantenes beskrivelser av og preferanser for såpass forskjellige steder som for eksempel Sognsvann, Frognerparken og Ekerbergsletta, tyder likevel på at det finnes flere enn én oppskrift på ideelle landskap. Nøkkelen ligger kanskje i balansen mellom naturalistiske og designede landskap. At det sosiale aspektet ved innvandrers friluftsliv ikke bare knytter an til det å være flere sammen ute, men også ser ut til å bero

på kvaliteter ved landskapet i den forstand at de virker motiverende for å komme seg ut og i aktivitet, bør få konsekvenser for den politiske satsingen på feltet. En styrking av friluftslivet i alle lag av befolkningen bør ikke alene konsentrere seg om selve utøvelsen av aktivitetene, men også ta utgangspunkt i landskapspreferanser, tilgangen til egnede og ønskede landskapstyper og ikke minst den sosioøkonomiske fordelingen av denne.

Dette er en studie som har fokusert på innvandrerkvinner fra forskjellige kulturer og deres bruk og forståelse av utendørsområder. Å skulle generalisere på bakgrunn av de foreliggende dataene er umulig. Materialet gir oss likevel en indikasjon på fremtidige kunnskapsbehov, både i forbindelse med tilrettelegging av nærområder og grøntarealer og i forhold til utforming av eventuelle aktivitetstilbud.

Videre forskning er også helt nødvendig for å kunne si noe om hvorvidt noen av denne rapportens funn gjenspeiles i andre deler av innvandrerbefolkningen, som for eksempel blant menn og i barne- og ungdomsgruppene. Dessuten trenger vi kunnskap om i hvilken grad den anvendelsen og forståelsen av utendørsområder, natursyn og landskapspreferanser som vi har beskrevet her gjenspeiles i majoritetsbefolkningen. Å forske på områder som berører kulturelle minoriteter medfører en risiko for å stirre seg blind på kulturelle forskjeller, og overse det som er likt. Det finnes klare indikasjoner på at mye av det som tolkes som kulturelt betingede ulikheter i friluftslivssammenheng, snarere reflekterer sosioøkonomiske og demografiske forskjeller. Dessuten kan de fortolkningsrammene vi operer innenfor føre til at kulturelle ulikheter tillegges for stor vekt, med den konsekvens at andre former for ulikheter og maktutøvelse tilsløres. Dette er spørsmål vi foreløpig ikke er i stand til å besvare, og som ytterligere forskning på innvanderes utendørspraksiser bør ta for seg. Økt kunnskap om disse forholdene er et ufravikelig premiss for utformingen av en bærekraftig og inkluderende friluftspolitik.

Studien ble finansiert av Plankontoret i Groruddalen, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Miljøverndepartementet og Norges Forskningsråd

Litteratur

- Aasetre, J., Kleiven, J. & Kaltenborn, B. P. 1994. Friluftsliv i Norge: motivasjon og atferd. - Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.
- Bourdieu, P. & Prieur, A. 1996. Symbolsk makt: artikler i utvalg. - Pax, Oslo.
- Carr, D. S. & Daniels, R. W. 1993. Understanding the role of ethnicity in outdoor recreation experiences. - Journal of Leisure Research 25: 22-38.
- de Certeau, M. 1984. The practice of everyday life. - University of California Press, Berkeley, California.
- Gåsdal, O. 1995. Deltakelse i friluftsliv: sosiale mål og fysiske hindringer, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, AVH, Universitetet i Trondheim, Trondheim. XIV, 315 s.
- Gentin, S. 2007. Fem muslimers friluftsliv og natursyn ~ en interviewundersøkelse. Etniske minoriteter og deltakelse i friluftsliv. Oslo
- Gobster, P. H. 1993. Managing urban and high-use recreation settings selected papers from the Urban Forestry and Ethnic Minorities and the Environment Paper Sessions : 4th North

- American Symposium on Society and Resource Management : May 17-20, 1992, University of Wisconsin, Madison, Wisconsin. General technical report NC ;. - North Central Forest Experiment Station, Forest Service, U.S. Dept. of Agriculture, Saint Paul, Minn. (1992 Folwell Ave., St. Paul 55108).
- Gobster, P. H. 1998. Urban parks as green walls or green magnets? Interracial relations in neighborhood boundary parks. - *Landscape and Urban Planning* 41: 43-55.
- Gobster, P. H. 2002. Managing urban parks for a racially and ethnically diverse clientele. - *Leisure Sciences* 24: 143-159.
- Hutchison, R. 1987. Ethnicity and Urban Recreation - Whites, Blacks, and Hispanics in Chicagos Public Parks. - *Journal of Leisure Research* 19: 205-222.
- Hutchison, R. 1987. Ethnicity and Urban Recreation: Whites, Blacks, and Hispanics in Chicago's Public Parks. - *Journal of Leisure Research* 19: 205-22.
- Hutchison, R. & Krase, J., red. 2007. Ethnic landscapes in an urban world. - Elsevier JAI, Amsterdam.
- Kaplan, R. & Talbot, J. F. 1988. Ethnicity and Preference for Natural Settings - a Review and Recent Findings. - *Landscape and Urban Planning* 15: 107-117.
- Kleiven, J. 1992. Aktivitetsmønstre i norsk ferie og fritid. - Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.
- Krange, O. & Strandbu, Å. 2004. Ungdom, idrett og friluftsliv: skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002. - Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Oslo.
- Lien, I.-L. 1993. Moral og emosjoner i pakistansk Punjab, Universitetet I Oslo, Institutt og Museum for Antropologi.
- McCown, R. E. S., Manning, R. E., Budruk, M. & Floyd, M. 2006. Exploring racial discrimination in parks: an empirical study. 12th International Symposium on Society and Resource Management (ISSRM). Vancouver, Canada.
- Nedrelid, T. 1992. Friluftslivet og vår nasjonale selvforståelse. - *Nytt Norsk Tidsskrift* 1: 281-288.
- Odden, A. 2008. Hva skjer med norsk friluftsliv?: en studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Geografisk institutt, Trondheim. 318, 6 s.
- Özgüner, H. & Kendle, A. D. 2006. Public attitudes towards naturalistic versus designed landscapes in the city of Sheffield (UK). - *Landscape and Urban Planning* 74: 139-157.
- Shinew, K. J., Floyd, M. F. & Parry, D. 2004. Understanding the relationship between race and leisure activities and constraints: Exploring an alternative framework. - *Leisure Sciences* 26: 181-199.
- Skogen, K. 1999. Cultures and natures: Cultural patterns, environmental orientations and outdoor recreation practices among norwegian youth. - NOVA, Oslo.
- Stodolska, M. 2002. Ceasing participation in leisure activities after immigration: Eastern Europeans and their leisure behavior. - *Society and Leisure* 25: 79-117.
- Stortingsmelding nr.39. 2000-2001. Friluftsliv - En veg til høgare livskvalitet. Miljøverndepartementet.
- Strandbu, Å. 2000. Storbyungdom og natur. En undersøkelse av Osloungdoms forhold til friluftsliv og miljøproblemer. s.
- Strandbu, Å. 2000. Storbyungdom og natur: en undersøkelse av Osloungdoms forhold til friluftsliv og miljøproblemer. - Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Oslo.
- Svarstad, H. (2010). Why hiking? Rationality and reflexivity within three categories of meaning construction. *Journal of Leisure Research* 42(1): 91-110.
- Tordsson, B. 2003. Å svare på naturens åpne tiltale: en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen, Norges idrettshøgskole, Institutt for samfunnsfag, Oslo. VIII, 478 s.
- Vaage, O. F. 2009. Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter: resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007. - Statistisk sentralbyrå, Oslo.

- Vorkinn, M., Vittersø, J. & Riese, H. 2000. Norsk friluftsliv - på randen av modernisering? - Østlandsforskning, Lillehammer.
- Zhang, T. W. & Gobster, P. H. 1998. Leisure preferences and open space needs in an urban Chinese American community. - Journal of Architectural and Planning Research 15: 338-355.

Friluftsliv i förändring

Några halvtidsresultat från ett forskningsprogram

Peter Fredman

Mittuniversitetet / Etour

I den här presentationen kommer jag att visa på några breda trender inom svenskt friluftsliv. Jag kommer berätta om forskningsprogrammet *Friluftsliv i förändring* och hur vi arbetar med dessa frågor, samt lite om programmets struktur och innehåll. Jag ska också ge en bild av friluftslivets utövare, efterfrågan på mer friluftsliv och hinder för detta baserat på programmets forskning. Avslutningsvis något om framtidens friluftsliv.

Jag inleder med att visa hur några välfärdsindikatorer har utvecklats i Sverige sedan början av 1980-talet. Vi ser att flera faktorer - t.ex. semesterresa, besök hos tandläkare, möjlighet att klara löpande utgifter – följer vissa variationer över tiden. Tillgång till dator i hemmet har trefaldigats sedan mitten av 1990-talet. Friluftslivet däremot (här representerat som besök i skog och mark) är i jämförelse förhållandevis konstant. Tittar vi närmare på dess utövare finner vi emellertid att det finns förändringar även här.

Andelen män i åldergruppen 16-29 år som uppger att de strövat i skog och mark mer än fem gånger det senaste året har exempelvis minskat från ca 45% i början av 1980-talet till drygt 30% år 2006. Även åldersgruppen 30-44 år visar på en minskning medan äldre män (55+) har ökat under perioden. Även för kvinnor kan vi observera liknande förändringar. Andelen kvinnor i åldergruppen 16-29 år som uppger att de strövat i skog och mark mer än fem gånger det senaste året har minskat från drygt 55% i början av 1980-talet till drygt 40% år 2006. Kvinnor i gruppen 70-84 år har däremot ökat från knappt 30% till ca 45%.

Nu är det inte bara ålder som illustrerar friluftslivets förändring. Mycket tyder på att friluftslivets utövande i form av olika aktiviteter och dess geografi också är under stor förändring. När det gäller det mer tätortsnära friluftslivet runt våra större städer visar studier av Professor Lars Kardell på kraftiga minskningar i antalet utövare. I området Bogesundslandet nordväst om Stockholm uppskattar han att antalet skogsbesök minskat med 62% mellan åren 1969 och 2000. Liknande minskningar har uppmätts i tre skogsområden runt Uppsala, efter justering för ökning i befolkningsmängden i näraliggande bostadsområden.

Om vi istället tittar närmare på friluftslivet i de svenska fjällen blir bilden delvis annorlunda. Här har skett en kraftig ökning i snöskoteråkning och utförsåkning perioden 1980-2000, medan mer traditionella aktiviteter som vandring och turskidåkning ligger på en oförändrad nivå. Det tycks som om fjällturismen (för det är i huvudsak turism det handlar om) har blivit motoriserad (snöskotrar) och

mekaniserad (skidliftar). Resultaten kommer från en nationell undersökning av svensk fjällturism inom forskningsprogrammet Fjällmistra. Studien visar också på störst ökning i södra fjällen, ökning för kommersiellt boende och fler besökare generellt i fjällen, men färre som reser dit regelbundet.

Friluftsliv i förändring

Friluftsliv i förändring är ett mångvetenskapligt nationellt forskningsprogram som studerar friluftsliv och naturbaserad turism i Sverige. Avsikten är att fånga friluftslivets bredd och dynamik i ett föränderligt samhälle. Programmet är ett nätverk av cirka 15 forskare från sju olika universitet och högskolor runt om i landet. Forskningen är finansierad av Naturvårdsverket under sex år och bedrivs inom följande sex projekt;

- Att mäta friluftsliv
- Friluftslivets utövande och mönster
- Tätortsnära friluftsliv
- Fysisk planering för friluftsliv
- Friluftsliv, naturvård och pedagogik
- Friluftsliv, naturturism, regional utveckling

Programmet har också ett viktigt uppdrag att kommunicera och informera om forskningsbaserad kunskap om friluftsliv, vilket huvudsakligen sker via hemsidan www.frilufts forskning.se. Vi ger också ut ett nyhetsbrev och resultat från forskningen publiceras löpande i vår rapportserie. Alla publikationer finns fritt tillgängliga som Pdf-filer.

Naturligtvis omfattar ett forskningsprogram i med denna storlek och bredd flera olika dimensioner kring friluftslivets förändring. Dels genomför vi besökarundersökningar som visar på friluftslivets förändring likt de vi sett ovan. Men i forskningen analyserar vi också nya former av friluftsfaktiviteter, vi studerar friluftsliv hos barn och yngre människor, vi analyserar friluftslivet i relation till miljöbeteende, vi forskar kring planering som instrument för att hantera framtidens friluftsliv, och vi kommer att föreslå framtida strukturer för forskning kring friluftsliv och naturturism i Sverige.

En viktig utgångspunkt för stora delar av forskningsprogrammet är den "Gemensamma empiriska arena" som består av en nationell enkätundersökning med regional översampling, en "last visit" webb-enkät samt lokala fallstudier. Den nationella enkäten, som jag kort ska återge några resultat från nedan, var en postenkät till svenska medborgare i åldern 18-75 år. Enkäten omfattade 55 frågor där utgångspunkten för flera av dem var deltagande i 43 olika aktiviteter. Vi har också analyserat vad respondenterna lägger i begreppet friluftsliv och besök i naturområden nära bostaden, jämte ett stort antal attitydfrågor kring friluftsliv. Undersökningen är översiktligt redovisad i fyra rapporter som finns tillgängliga på programmets hemsida. Rapporterna är på svenska och ger en översiktlig bild av friluftslivet i Sverige år 2007:

Vilka är ute i naturen? Vad är natur; hur ofta i naturen; aktiviteter i naturen.

Vara i naturen – varför eller varför inte? Viktigaste aktiviteten; aktiviteter som ökar/minskar; hinder; hälsa och utrustning.

Besöka naturen – hemma eller borta? Besök i naturområden näta bostaden, fritidsboende; allemansrätt; strandskydd.

Vad är friluftsliv? Vilka aktiviteter associeras med friluftsliv; negativt och positivt vid utövande av friluftsliv; attitydfrågor; finansiering och ekonomiska utgifter.

Vi kan således presentera frekvenser för deltagande i 43 olika aktiviteter, mätt enligt samma skala som Statistiska Centralbyrån använder. Vanligast (åtminstone en gång/år) är nöjes- och motionspromenad (95%), ströva i skog och mark (90%) och trädgårdsarbete (85%). Men vi kan också presentera uppgifter över många andra, mindre vanliga, aktiviteter som gå stavgång (25%), vandra i fjällen (16%), cykla i terrängen (14%), gå på snöskor (2%), geocaching (1%). Nu när programmet går in i sin andra fas (åren 2009-2012) vidtar olika typer av fördjupade analyser inom de olika projekten, bl.a. baserat på materialet från den empiriska arenan. Jag kommer här kort återge några resultat där vi tittat närmare på socioekonomiska faktorer som kan relateras till deltagande i friluftaktiviteter, efterfrågan att öka deltagande samt hinder för att öka deltagande.

Deltagande i friluftsliv

När det gäller det första sambandet så finner vi att kön har signifikanta samband med 2/3 av alla aktiviteter. Ålder är vid sidan av kön den faktor som har betydelse för deltagande i flest aktiviteter. Etnicitet visar inga skillnader för 80% av aktiviteterna. Utbildning har en positiv effekt på deltagande i hälften av alla aktiviteter (undantaget fiske), medan inkomst påverkar deltagande i 13 av de 43 aktiviteterna. Hög inkomst ökar sannolikheten för deltagande i trädgårdsarbete, utomhusbad, segling, motorbåt, solbad, golf och utförsåkning. Låg inkomst ökar sannolikheten för deltagande i snowboard, terrängcykling, meditation och turskidåkning.

Av samtliga tillfrågade svarar 46% av respondenterna att de vill öka sitt deltagande i en eller flera aktiviteter. Medelålders, äldre och personer med icke-nordisk bakgrund är mindre benägna att vilja öka sitt deltagande. Utbildning har ett positivt samband med en ökad efterfrågan att öka deltagandet. Ökad ålder påverkar efterfrågan negativt för de flesta aktiviteter.

Hinder för ett ökat deltagande

Vidare har vi analyserat vilka hinder som hindrar människor att utöva ovanstående aktiviteter i den grad de önskar. Vanligaste hindren är; saknar tid (vardag, helg, ledighet), familjesituationen (vardag, helg), saknar lämpliga platser (vardag, helg), saknar partner (vardag, helg), kostar för mycket pengar (ledigheter), samt alltför fysiskt krävande (ledigheter).

Hinder som är särskilt vanliga hos kvinnor är att man saknar partner och saknar mod, medan manliga hinder är att deltagandet kostar för mycket pengar. Hinder för yngre (<30 år) är att man saknar lämpliga platser, saknar partner, saknar utrustning. Hinder för äldre utgörs av sjukdom, handikapp och fysisk ansträngning. Hinder för personer med icke Nordisk bakgrund är att man saknar lämpliga platser, fysisk ansträngning och saknar mod. Tittar vi på samband mellan hinder och olika friluftaktiviteter så finner vi följande;

Skogspromenad: saknar tid (helg); fysiskt krävande (ledighet); sjukdom, funktionshinder (helg, ledighet)

Turskidåkning: familjesituationen (vardag); saknar lämpliga platser (helg, ledighet)

Vandring på led: saknar partner (ledighet)

Utförsåkning: kostar för mycket pengar (ledighet); saknar lämplig plats (ledighet)

Fjällvandring: familjesituationen (ledighet); saknar partner (ledighet)

Framtidens friluftsliv och forskning

Avslutningsvis, vad kan vi då säga om framtidens friluftsliv? Ja frågan är naturligtvis omöjlig att besvara ur ett mer objektivet perspektiv, men det går självfallet att göra mer eller mindre kvalificerade gissningar. I den nationella enkätundersökningen ställde vi frågan om det finns någon eller några aktiviteter du tror att du kommer ägna dig mer åt om 5 år jämfört med idag? 48% svarade jakande. De aktiviteter som flest uppger att de kommer att ägna sig mer åt under vardagar är nöjes- och motionspromenader, ströva i skog och mark, samt jogga / terränglöpning. De aktiviteter som flest kommer att ägna sig mer åt under längre ledigheter är fjällvandring, ströva i skog och mark, samt åka utför på skidor.

Jag vill också avslutningsvis nämna att i programmets andra fas kommer vi att ta fram ett diskussionsunderlag för framtida friluftsforskning i Sverige. Det blir en process bestående av en första arbetsrapport våren 2010, en session och workshop vid konferensen Friluftsforskning 2010 den 17-18 november i Göteborg. Därefter en dialogprocess under våren-hösten 2011 och en slutrapport våren 2012. Vi ser det som högst angeläget att på ett bra sätt förvalta vidare och utveckla forskningen kring friluftsliv och naturturism i Sverige, även efter de sex år som programmet Friluftsliv i förändring pågår.

Hur många gånger har du ägnat dig åt respektive aktivitet utomhus under fritiden de senaste 12 månaderna? Svar från 1792 svenskar i åldern 18-75 år.

	Ingen gång	1-5 ggr	6-20 ggr	21-60 ggr	Mer än 60 ggr	Bortfall
1. Strövat i skog och mark	9,6%	27,0%	27,1%	20,3%	16,0%	36
2. Tagit nöjes- och motionspromenader av annat slag	5,3%	12,6%	21,5%	28,2%	32,5%	49
3. Promenerat med hund	61,5%	11,1%	6,6%	5,0%	15,8%	48
4. Vandrät i fjällen	83,9%	12,6%	3,0%	0,4%	0,2%	48
5. Vandrät på vandringsleder i låglandsterräng	69,5%	20,2%	7,2%	2,1%	1,1%	52
6. Joggat/terrängsprungit	64,1%	12,6%	9,8%	7,6%	6,0%	49
7. Gått stavgång	74,4%	8,6%	7,4%	5,6%	3,9%	45
8. Cyklat i terrängen (MTB)	86,2%	7,3%	3,9%	1,6%	1,0%	58
9. Cyklat på vägar	25,4%	17,3%	21,2%	14,6%	21,4%	39
10. Åkt rullskridskor/inlines/rullskidor	93,0%	4,2%	1,6%	0,7%	0,5%	49
11. Åkt skateboard	97,7%	1,0%	0,6%	0,3%	0,3%	51
12. Badat utomhus i sjö/hav	24,3%	30,6%	27,1%	11,6%	6,4%	41
13. Badat utomhus i pool/äventyrsbad	60,7%	23,8%	11,2%	2,9%	1,4%	49
14. Dykt, snorklat	88,6%	7,5%	3,0%	0,5%	0,4%	46
15. Paddlat kanot/kajak	87,5%	10,0%	2,1%	0,2%	0,1%	46
16. Seglat, vind/vågsurfat	90,8%	5,7%	2,1%	0,9%	0,5%	45
17. Kört/åkt vattenskidor/wakeboard	95,1%	3,3%	1,1%	0,3%	0,2%	47
18. Fritidsfiskat	59,9%	25,1%	9,7%	3,6%	1,7%	37
19. Åkt längdskidor/turskidor	74,6%	13,8%	8,2%	2,5%	0,9%	42
20. Gått på snöskor	98,2%	1,3%	0,5%	0,1%	0,0%	46
21. Åkt utför på skidor	77,1%	13,4%	7,0%	1,7%	0,7%	42
22. Åkt snowboard	96,1%	2,6%	0,9%	0,2%	0,2%	47
23. Åkt skridskor/långfärdsskridskor	80,1%	14,8%	3,2%	1,3%	0,7%	46
24. Kört/åkt motorbåt	62,9%	20,0%	11,2%	4,1%	1,8%	38
25. Kört/åkt snöskoter	89,3%	6,6%	2,6%	1,1%	0,5%	42
26. Spelat paintball, rollspel (lajv) etc	95,6%	3,9%	0,2%	0,2%	0,1%	43
27. Bedrivit geocaching	98,6%	0,9%	0,3%	0,2%	0,0%	54
28. Solbadat	18,6%	25,8%	33,5%	15,2%	6,9%	39
29. Jagat	91,3%	3,0%	2,1%	2,3%	1,3%	43
30. Kört/åkt hundspann	98,9%	1,0%	0,1%	0,0%	0,1%	43
31. Kört/åkt vattenskoter/jetski	97,4%	2,2%	0,4%	0,0%	0,0%	44
32. Spelat golf	85,1%	7,0%	3,0%	3,1%	1,8%	42
33. Orienterat	94,4%	3,8%	1,0%	0,6%	0,2%	43
34. Klättrat, bestigit berg	92,6%	5,5%	0,9%	0,5%	0,5%	44
35. Åkt pulka/kälke	72,3%	18,8%	6,7%	1,3%	0,9%	45
36. Ridit i terräng	92,4%	4,2%	1,4%	0,6%	1,3%	49
37. Arbetat i trädgården	15,7%	17,0%	25,5%	23,8%	18,1%	40
38. Tältat/övernattat i naturen	80,0%	14,2%	3,4%	1,4%	1,0%	51
39. Haft picknick eller grillat i naturen	19,8%	40,9%	28,8%	7,9%	2,7%	38
40. Studerat växter/djur/fågelskådat	61,3%	22,8%	9,8%	3,3%	2,7%	40
41. Mediterat, yoga eller liknande i naturen	89,9%	6,5%	2,3%	0,7%	0,5%	44
42. Sportflugit motor- eller segelflygplan	98,3%	1,5%	0,1%	0,1%	0,1%	44
43. Seglat kite/drake, hanggliding, fallskärm, base-jump eller liknande	98,7%	1,0%	0,1%	0,1%	0,1%	47
44. Annat	83,2%	5,8%	5,0%	2,8%	3,1%	

Klær og utstyr for en hver anledning

Friluftslivets spesialisering

Ingun Grimstad Klepp og Mari Bjerck¹
SIFO

Den tiden vi i Norge bruker på friluftsliv har holdt seg stabil de siste årene, samtidig som forbruket av utstyr til denne typen fritid har vokst raskt. Dette var en av konklusjonene i en rapport Vestlandsforskning og SIFO publiserte i 2007 (Hille, Aall og Klepp 2007). Rapporten bruker bred pensel for å få en oversikt over miljøkonsekvensene av norsk fritidsforbruk. Miljøkonsekvenser blir regnet i form av energiforbruk. Rapporten omhandler forbruket av energi i forhold til bruk av tid og penger på fritid. Et av de overraskende funnene var at veksten i miljøbelastningene fra forbruk relatert til friluftsliv økte raskere enn fra andre former for fritidsforbruk. Importen av sportsutstyr til Norge økte ifølge SSBs utenrikshandelsstatistikk fra 12.200 tonn i 2001 til 25.085 tonn i 2005, altså vel en dobling på fire år. I og med at den norske produksjonen i dag er svært liten gir dette et godt bilde av forbruksutviklingen. I samme periode var det nesten en tredobling av importen av fritidsbåter, målt i vekt.

Dette var en av grunnene til at SIFO ønsket å fokusere på klær og utstyr for friluftsliv og fritidsbåter når vi i 2008, igjen sammen med VF gikk i gang med et nytt prosjekt *Leisure and Sustainable Development: part of the problem or part of the solution?* I dette prosjektet, også finansiert av Norges forskningsråds miljøprogram ønsker vi å studere denne veksten nærmere med spørsmål som hva veksten består av og hvorfor den skjer. Hva slags debatter om miljø reiser dette forbruket? Eller foregår veksten i fritidsforbruk uten at den miljøbelastningen den fører til blir tema? Vi ønsket også å forstå mer om forholdet mellom denne forbruksveksten og endringer i friluftslivet. Hva betyr flere, og /eller større båter for båtlivet både som ideologi og praksis, og hva betyr mer og /eller dyrere utstyr for friluftslivet. Hva har skjedd med den enkelhetsideologi som er vanlig å forbinde med friluftsliv?

Dette kan dreie seg om endringer i selve aktivitetene, og om rekruttering og utestengelse fra dem. Økt utstyr krever kunnskap, plass og penger. Et foreldrepar i Geilos alpinanlegg fortalte at familien hadde kuttet ut langrenn fordi de mente det var så mye utstyr som måtte kjøpes og holde seg oppdaterte på. I slalåmbakken kunne de i større utstrekning bruke det utstyret de hadde. En spesialisering av utstyr kan slik dette eksemplet viser føre til en spesialisering i forhold til deltagelse i aktivitetene. Knappe resurser enten det er tid eller penger brukes på den viktigste aktiviteten. Dersom spesialisert utstyr er nødvendig

¹ Teksten er skrevet av Klepp på grunnlag av feltarbeid og refleksjoner rundt det fra Bjerck. I tillegg vil vi takke Silje Skuland og andre kolleger på SIFO for gode kommentarer og innspill.

for deltagelse i andre aktiviteter er et alternativ å kutte dem ut. Det krever mer å holde seg ”oppdatert” på noe man gjør mindre.

Vi vil gjerne understreke at dette prosjektet ikke er ferdig, og at mange av spørsmålene – som dette om spesialisering og rekruttering ikke kan besvares nå. Det samme gjelder de interessante spørsmålene om hvilke faktorer (utvikling innad i aktivitetene, markedsføring, produktutvikling, forbrukeres prioriteringer osv.) som er de viktigste for å forstå endringen og samspillet mellom dem. Vi vil heller ikke senere bli i stand til å besvare spørsmålene uttømmen, tatt prosjektets begrensede økonomiske rammer og mangelen på tidligere forskning på feltet i betraktning. I dette forlaget vil vi måtte begrense oss til å diskutere enkelte grunnleggende spørsmål av mer teoretisk art. Vi vil prøve å forstå hva *anledning* er i sammenheng med friluftsliv. For om vi trenger klær for en hver anledning er det ikke uvesentlig å forstå hva en anledning er. For å diskutere dette kommer vi til å bruke eksempler som hver i sær fortjener en grundigere analyse både i forhold til *hvem* som snakker og *hva* det de sier betyr i forholdt til prosjektets spørsmål. Her må vi be om tilhørersens tålmodighet. Vi vil publisere en SIFO-rapport om dette i 2010.

Teoretisk perspektiv

Det teoretiske perspektivet kan karakteriseres som en praksisteori med vekt på hvordan materielle objekter er integrerte i praksisen. Praksisene er å gå, stå eller løpe på ski, gå tur, løpe og sykle. Praksisperspektiv er relevant fordi studien handler om å forstå veksten i ting relatert til disse fritid eller friluftslivsaktiviteter. Dermed blir det også nødvendig å ha en teori om hva fritid og friluftsliv er.

Vi forstår fritid som et historisk fenomen knyttet til lønnsarbeidssystemet (Kjeldstadli 1993). Fritid forutsetter et lineært tidsbegrep og at deler av denne tiden selges til andre for penger. Fritiden er den tiden som ikke er solgt. I vårt samfunn har denne oppdelingen i arbeidstid og fritid fått stort gjennomslag og preger vår forståelse av ikke bare tid og arbeid, men de fleste områder av livet. Dette har blitt omtalt som at vårt samfunn er preget av en fritidsmentalitet (Klepp 1993), som ikke må forveksles med at samfunnet også preges av ”arbeidslinjen” der arbeid forstås som det som gir rettigheter og som skaper verdi (Døving 2009).

Fritidsmentaliteten finnes ikke lenger bare blant lønnsarbeidere, men har spredt seg til andre livsformer som ikke skiller mellom arbeid og fritid, eller har arbeid i sentrum (Høyrop 2002). Til fritiden er det knyttet bestemte forventninger og praksiser. Begrepet friluftsliv favner en ideologi med tilhørende praksiser som har en særlig viktig plass innen norsk fritid. I Norge oppfattes friluftslivet som spesielt sunt, nasjonalt og riktig form for fritid (Witoszek 1998). I friluftslivet inngår en rekke ulike tradisjoner med røtter både i rurale utmarksnæringer og overklassens bruk av naturen til kontemplasjon og selvutvikling. Friluftslivets ideologi er preget av arven fra Nansen med en vektlegging av enkelhet i kontrast til sivilisasjonen. (Klepp 1995).

De praksisene vi har konsentrert oss om å forstå er del av ”friluftslivet” ikke bare i den grad de faller inn under en av de mange definisjoner som finnes av friluftsliv. Viktigere er at praksisen er preget av friluftslivet. Utøveren deler oppfatninger og verdier som stammer fra friluftslivets ideologi uavhengig av om de selve bruker begrepet, eller ikke. Å ”gå på tur” eller å sette pris på ”frisk luft” må som alt annet

læres (Long Litt 2003; Shove & Pantzar 2009), og opplæringen i praksisen handler blant annet om å forstå hva som er vitsen med dem. Vitsen med våre aktiviteter, og dermed også debatter om hva de ikke er eller skal være, kan vanskelig forstås uten å se dem i sammenheng med friluftsliv.

Uttrykket *Manufacturing leisure*, oversatt til fritidsfabrikasjon kan bidra til å klargjøre forholdet mellom utstyret, praksisen og utøverne. Uttrykket er hentet fra rapporten "Innovations in happiness, well-being and fun" (Pantzar & Shove 2005) som handler om hvordan ulike fritidspraksiser er konstituert og hvordan de reproduseres. Forfatterne understreker at den fabrikasjonen av fritid som de beskriver er en prosess der både forbrukere og produsenter deltar. Forbrukerne må her forstås som utøvere av fritidsaktivitetene. Fabrikasjonen av fritid krever en praktisk integrering av ulike elementer som ideologi, forestillinger, mennesker, teknologi, infrastruktur, ferdigheter, kunnskap, prosedyrer, materialer og gjenstander. Det blir da viktig å forstå både hvordan en slik integrering oppstår, opprettholdes og ikke minst – med vår problemstilling - endres. Deltagerne i praksiser må rekrutteres, de må tilegne seg kunnskapen og ferdigheter både mentalt og fysisk og de må anskaffe det utstyr som anses som nødvendig innen praksisen. Deretter blir praksisen rutinalisert. Praksisene er ganske stabile, men ikke uforanderlige. Pantzar og Shove (2005) hevder at de er mer ustabile når de er i de mindre rutinaliserte faser før handlingsmøter har satt seg, utstyr er kjøpt inn osv (Pantzar og Shove 2005: 230).

I fabrikasjonen av fritid inngår blant annet materialer og gjenstander. I artikkelen "Tradisjon og kultur" diskuterer etnolog Asbjørn Klepp artefakter som tradisjonsmedier med eksempler fra ski og båtproduksjon (Klepp 1980). Det spesielle ved artefaktene, eller gjenstandene er at de formidler tradisjon også når de er skilt fra opphavsperson. Ting kan kopieres direkte og forutsetter verken et språklig formidling eller personlig kontakt. Det er mulig å bygge et vikingskip på grunnlag av bevare skip, eller strikke ny gensere etter modell av en gammel. I forståelsen av artefakter som tradisjonsmedier ligger det at tingene bidrar til overføring av kultur i tid og rom, og dermed til stabilitet. Friluftsliv har i mange år vært en sterk tradisjon i Norge. Å vokse opp i Norge vil blant annet si å ha sett og kjent på kroppen en hel rekke ulike artefakter knyttet til friluftslivet. Forståelsen av hva friluftsliv *er* er blant annet nettopp å se disse tingene – og den rette bruken av dem for seg. Det er derfor rimelig å anta en stabilitet i utformingen av artefaktene, eller i alle fall at forsøk på endring skaper en kraftig diskusjon. Vi har derfor valgt å ta inn noe i foredraget om friluftslivsklærnes historie i Norge.

Å ta utgangspunkt i perspektivet om fabrikasjon av fritid vil blant annet si å snu problemstillingen fra hva deltagerne får ut av en aktivitet, til hva deltagelsen i praksisen krever av deltagerne. Praksiser lever ikke uten deltagerne, de er i så måte som vampyrer (Reckwitz 2002). Dermed kan man studere hva det er ved praksisen som binder deltagerne til den. I vår studie vil det innebære at vi vil studere 1. hva slags klær og utstyr som kreves for å delta i praksisen og hvor stor variasjon som tillates, og 2. hvordan endringer i denne "utstyrspakken" foregår, og hva slags diskusjoner de reiser. Som allerede nevnt må disse større spørsmålene vente.

I dette fordraget vil vi forsøke å se på forholdet mellom dette teoretiske begrepet praksis og det som i dagligtale er vanlig å bruke når vi snakker om å ha klær som passer til det vi skal gjøre nemlig anledning. En slik diskusjon er nyttig for å oversette mellom teorien og empirien i det videre arbeidet. I tillegg ønsker

vi å få en større forståelse for hvordan de ulike praksiser skal avgrenses. Er det å gå på ski en praksis eller mange ulike? Og i tilfelle hvordan skal vi avgrense dem? Kan uttrykket anledning hjelpe oss med dette? Årsaken til utstyrsveksten kan skyldes endringer innen praksisen, eller utvikling mot mange ulike praksiser med hvert sitt utstyr. Eksemplet med familien som hadde kuttet ut langrenn fordi det kostet for mye å holde seg oppdatert på en aktivitet de i liten grad deltok i, kan forstås på begge måter. Det er riktignok lenge siden de samme klærne og skiene ble brukt i "langrenn" og "slalåm", men muligens ikke så lenge siden klær for langrenn ikke skilte seg nevneverdig fra klærne for en rekke andre friluftslivsaktiviteter. Begrepet anledning kommer vi tilbake til.

Materiale og metode

Studien av klær, og dette fordraget, bygger på observasjoner, registreringer, fotografering og korte samtaler og intervjuer på ulike fritidsarenaer der praksisene utøves. Feltarbeidet er fortatt av Mari Bjerck. I tillegg vil studien av klær bygge på garderobestudier i familier og analyse av markedsføring og omtaler i ukeblader og fagpresse. Denne delen av prosjektet er fortsatt under arbeid. Feltarbeidet foregikk sommer og vinter i Nordmarka ved Oslo, og på Geilo i 2008-9. I utvalg av steder har det blitt lagt vekt på å få med arenaer for friluftsliv nær og fjernt fra boligen.

Friluftsklær i Norge

Interessen for natur og naturopplevelser som kilde til egenutvikling og åndelig fornyelse vokste i det norske så vel som det europeiske borgerskapet på 1800-tallet. Samtidig økte også oppmerksomheten mot fysisk aktivitet som kilde til helse, disiplinering og personlig utvikling (Schmidt & Kristensen 1986). Helt fra starten av fritidens historie har friluftsliv og idrett blitt sett på som en riktig og sunn måte å bruke denne tiden. Ekspedisjonene til Nordpolen og andre ukjente områder økte statusen til friluftslivsaktivitetene.

Kvinnene som trådte inn i den mannsdominerte fritidssfæren iførte seg klær inspirerte av hans klær i form av ridekjoler og spaserdrakter. Men en ting var å kopiere detaljer, farger og dekor, en helt annen ting var det å kle bena separat. Før fritid ble en egen tid og opphold i naturen en verdi i seg selv, var mye av dagliglivet et liv utendørs. Kvinner og menn levde og arbeidet i de klærne de hadde. Ingen diskuterte om lange skjørt var egnet eller uegnet for budeier eller seterjenter, fiske- eller vaskekoner. Dette ble derimot et stort tema da borgerskapets kvinner gikk ut i naturen. Forholdet mellom det anstendige, det estetisk og det praktiske ble i annen halvdel av 1800-tallet et stort tema i forbindelse med riding, sykling og fjellvandring. Bruken av bukser for kvinner var i lang tid etter at det ble vanlig for sport og friluftsliv upassende i andre anledninger.

Viktig for utviklingen av friluftslivsklærne i Norge var Fridtjof Nansens ekspedisjoner (Klepp 2005). Før han gikk over Grønland hadde han tilbrakt en vinter med inuitter og lærte om deres metoder for å overleve under ekstreme væreforhold. I 1890 fikk hans kone, Eva en skidrakt som satt standarden for kvinnelig friluftslivsbekledning i lang tid. Snittet hadde likhetstrekk med reformdrakten, mens dekorasjonene var hentet fra samedrakter. Påvirkning fra naturfolk, og spesielt inuittene var enda tydeligere i klærne for menn. Anorakken ble bruk av Roald Amundsen i kappløpet om sydpolen i 1911.

Anorakk er en vindtett jakke med pelskantet hette, vanligvis uten frontåpning. Den kan lages av skinn, men har i senere år for det meste blitt laget av tynt vindtett materiale. Plagget har siden forblitt viktig i friluftslivspåkledning, og inuittenes ord for det; anorakk inngår nå i en rekke språk.

To viktige tråder møtes i dagens friluftslivsbekledning. Den ene er arven etter Nansen med vekt på det enkle og opprinnelige i friluftslivet med klær inspirert fra naturfolk og i naturmaterialer. Her sees naturen som en kontrast til by og sivilisasjon. I tråd med dette utformes klær og utstyr i materialer og farger som "passer" i naturen. Grått, brunt og grønt, tre, skinn og ull. Idealet er få ting og naturlige materialer. Mange av plaggene og materialene gir norske assosiasjoner, men en del er også hentet utenfra. Skinnikkers og grønn loden fra Tyrol, cowboy og speiderinspirerte plagg fra USA med rødrotete skjorter og små bomullstørklær rundt halsen, eller oilsinn fra England/New Zealand kombineres lett med norske strikkegensere, sælbuvotter og "Sondre" vadmél. Den andre er påvirkningen fra klær for sport og idrett. Dette omfatter en rekke ulike aktiviteter hvorav de fleste stammer fra jakt eller krig. Mange har vært praktisert i århundrer. De fleste sportsgrener har sin egen drakt med en tilhørende historie. Utformingen av draktene står i relasjon til funksjonalitet og yteevne, daglig påkledning og mote. Det er også et forhold mellom klærne for topputøvere og amatører, barn og voksne, kvinner og menn innen idrettsgrener. Sportsklær er i motsetning til friluftslivsklær preget av rask teknologisk og estetisk utvikling. Sportsklærne utfordrer tradisjonelle regler for hva som er anstendig og vakkert, mannlig og kvinnelig samtidig som de stadig utvikler de syntetiske materialenes funksjonalitet.

Mens friluftslivets pionerer hadde klær som i liten grad skilte seg fra dagligantrekk i samtiden har fritiden etter hvert fått en så sentral plass i kulturen at påvikningen har gått den andre veien. Da regntøyet kom på 1960-tallet ble det og gummistøvler stor mote. På 1980-tallet var det ikke bare på tur man luftet sine nyinnkjøpte allværsjakker. Dette er jakker i tekniske stoffer med membraner som gjør at damp fra kroppen slippes ut samtidig som jakken er vanntett. De kalles ofte goretexjakker etter det første og største av varemerkene. Bukser i ulike former som først ble akseptert i forbindelse med sport og friluftsliv, deretter til hus og gårdsarbeid er i dag en gangbar påkledning for damer til nær sagt en hver anledning. I barnas påkledning med vekt på funksjonalitet og bevegelsesfrihet er påvirkningen fra friluftslivet enda tydeligere, selv om denne typen påkledning utfordres av ungdomsmoten der kroppen er mer et estetisk objekt enn redskap til lek og aktivitet.

Klær for en hver anledning

I 1962 skrev den svenske draktforskeren Anna-Maja Nylén følgende:

«Numera är varje plagg endast för ett bestämt ändamål. Under plagg, överplagg och ytterplagg har själfallet sina speciella uppgifter och byter inte plats eller funktioner. Det finnes speciella arbets- och skuddsplagg, det finns dräkter för sport och t.o.m. för varje sportsgren, för promenader, för middags-, eftermiddags-, och kväldsbruk, för de olika årstiderna, för vardag och fest.» (Nylén 1962:25)

Nylén oppsummerer utviklingen av den europeiske draktskikken med ordene "fra universal – til spesialplagg". Dette er uten tvil et vesentlig trekk ved drakthistorien og vi kunne godt legge til flere ulike anledninger enn det Nylén nevner. Forholdet mellom klær og anledning er et sentralt innhold i litteratur

om skikk og bruk (Selseth 2000; Døving og Klepp 2009). "Man skal - så sant det står i ens makt – være riktig antrukket ved alle anledninger" heter det i Skikk og bruk (Brøgger 1960: 93). Men det er likevel et spørsmål om denne utviklingen har fortsatt siden 1962, og om det er ulike tendenser for ulike klær. Etnolog Birte Sandvik fant at et generelt trekk ved etterkrigsgenerasjonen var at funksjonene kunne overlappe hverandre, og at kravene til områdeadferd synes mindre (Sandvik 1989:46). I følge Sandvik har det skjedd store endringer i forholdet mellom klær og anledning i etterkrigstiden. De eksemplene Nylèn trekker frem; "middags, ettermiddags og kveldsbruk" virker heller ikke umiddelbart relevante for dagens kvinneklær. Derimot er det grunn til å tro at etterkrigsgenerasjonene har større krav til tilpassing mellom anledning og klær innen sport og friluftsliv. I stedet for å snakke om en generell utvikling kan den være ulik for ulike deler av garderoben, for ulike grupper mennesker osv.

Til tross for en rask vekst i litteraturen om klær og mote er dette spørsmål som er lite behandlet. I klesforskningen har det vært skrevet mye om personen, som for eksempel om alder, kjønn, sivilstand, klasse, personlighet, subkultur, smak, stil, identitet, kropp, seksualitet. Anledning derimot er en mindre utforsket premiss. Flere klesstudier har selv sagt tatt utgangspunkt i bestemte anledninger, eksemplene her er mange fra brudekjoler (Knuts 2006) eller uniformer for ulike yrkesgrupper (Larsson 2008) til russedressen (Hjemdahl 1999). Men begrepet anledning blir ikke diskutert. Andre studier konsentrerer seg om aktiviteter som snowboardkjøring (Christensen 2001) hvor omtaler av klær og utstyr inngår mens hovedfokus rettes mot flere sider ved aktiviteten. I mange studier av klær påpekes det at klærne skifter med anledningen. Ungdom kler seg annerledes hjemme, enn ute blant venner (Storm-Mathisen 2008), eller kravene til renhet blir større ute blant folk enn hjemme (Klepp 2007). Men hva en anledning er, diskuteres ikke.

Uttrykket anledning er vanlig både i dagligtale og i skriftlig form i forbindelse med klær. Følgende to eksempler er hentet fra nettet: "Nøkkelen til god festival-pakking, er å ta med minst mulig klær som til sammen skal passe til enhver anledning"², og i artikkelen "Friluftsliv for dummies" står det: "Man trenger ikke et skift for enhver anledning eller masse sminke. I fjellet gjør vi det enkelt, sier Gina".³ Men hva betyr anledning her? Hva mener vi når vi snakker om å kle oss til anledningen. Vi slo opp i tre ulike ordbøker og fant at ordet har mange betydninger som ikke passer helt på denne bruken. De viktigste av disse er tidspunkt eller begivenhet. Festivalen kan jo kalles en begivenhet, men de anledninger klærne skulle passe til var stiftninger i vær og temperatur på festivalen. Og ikke mellom festival og andre tidspunkt eller begivenheter. Den ordboken som kom næreste var 'Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner'. 'Anledning' blir der forklart som 'mulighet', '(ytre) vilkår' eller 'årsak'. Som synonymer til 'anledning' nevnes 'adgang', 'grunn', 'høve', 'leilighet', 'snitt', og 'tilfelle'.⁴ For å forstå hva anledning er kan vi dermed spørre: Hva er de ytre vilkår fritidsklærne varierer med? Hvilke vilkår er bestemmende for at anledningen varierer? Det er mulig å tenke seg at spesialiseringen skyldes at stadig flere anledninger krever bestemte ting av påkledning. Eller sagt med andre ord at antallet ulike anledninger innenfor praksisen øker. Alternativt kan man forstå spesialiseringen som en oppspaltning av praksisen i flere nye

² <http://www.dinside.no/25183/festlige-festivaltips>, lastet 13.10.2009

³ <http://no.thefreedictionary.com/anledning> lastet 13.10.2009

⁴ Takk til Svein Nestor sprakradet.no.

med tilhørende utstyr, ferdigheter, mentaliteter, infrastruktur osv. Dette er spørsmål vi skal diskutere videre ved hjelp av materiale fra feltarbeid på ulike fritidsarenaer der våre praksiser, å gå på tur, sykle og gå på ski, utspiller seg.

Sted

Geilo er en fjellbygd øverst i Hallingdalen som på 1900-tallet utviklet seg til turiststed med hoteller, vintersportsanlegg og stor hyttebebyggelse. I dag har bygda et sentrum med kino og godt utvalg av kafeer og butikker. Med nesten to millioner gjestedøgn⁵ er det ikke overraskende at sentrum preges av hyttefolk og turister, eller fritidsfolk som vi vil kalle dem i det følgende. Feltarbeiderne observerte dette og la merke til at dette preget påkledningen på Geilo.

Det umiddelbare inntrykket av den generelle bekledningen i Geilo sentrum var at det var en ekstrem høy frekvens av fjellstøvler og anorakker. Spesielt observerbart i matbutikkene, kafeene og på restauranten Peppes Pizza, som var meget godt besøkte steder i Geilo. Også fjellbukser – lettere fjellbukser med forsterket stoff eller påsydde lapper på knær og i rumpa, samt noen med lommer i sidene. Likevel, mest markant var det at de aller fleste gikk med fjellstøvler i og til butikkene og med en åpen eller lukket anorakk til. (Feltnotater Geilo 2008)

Det ser ut til å være vanlig å bruke "fjellklær" selv om turen til sentrum ikke var kombinert med å dra andre steder eller andre aktiviteter enn å handle. Når dette ble lagt merke til er det fordi feltarbeider forventet en annen påkledning. Det står ikke i notatene hva de som ikke hadde fjellklær var iført, men vi kan gå ut fra at de hadde på seg klær som skiller seg mindre fra butikkunder i andre byer og bygdesentrum. Observasjonene ble støttet av samtaler med butikkpersonale som også fortalte at turister og hyttefolk brukte mye tid på shopping og kafébesøk – og var opptatt av å ha riktig fritidsutstyr. I en samtale med en bofast på Geilo ble det spesielle ved klesbruken på Geilo beskrevet slik:

Turistene, norske eller utenlandske, kler seg som om de er *på* fjellet uavhengig om de faktisk er der eller ikke. Han forteller om flere turer på varme sommerdager til Ustedalsfjorden hvor han og sønnen observerer turister med tykke fjellstøvler, fjellbukser og anorakker "og det selv om det er tredve grader". (Feltnotater Geilo 2008)

Det er mulig at han og turistene er uenige om hva det vil si "å være på fjellet". Å gå i butikker eller kafé på Geilo vil åpenbart ikke være det for ham, mens turistene velger å gå i "fjellklær" her.

Bruken av turklær i Geilo sentrum kan forklares praktisk. Turister og hyttefolk har slikt tøy med for å gå i fjellet og har ikke med egnede klær for den anledningen det er å handle i Geilo sentrum. En slik forklaring er sikkert en del av bildet. Men dersom turistene og hyttefolket ikke hadde oppfattet dette som "gangbare" klær for handleturen ville de ha tatt med egne klær for denne aktiviteten. Dermed kan de se ut til at stedet, Geilo, for fritidsfolket er et sted der det passer å gå med anorakk og fjellstøvler uansett aktivitet. Stedet er så å si preget (klesmessig) av den aktivitet som fritidsfolket forbinder med stedet. Å gå på kafébesøk iført fjellstøvler "passer" på Geilo, men ikke på kafé andre steder. Stedet kan dermed være et vilkår for å bestemme anledningen. Anledningen er med andre ord ikke identisk med aktiviteten.

⁵ <http://www.geilo.no/no/Om-Geilo/> lastet 13.10.2009

En av de ansatte i sportsbutikk på Geilo fortalte også om et annet fenomen som viser at stedet er med på å bestemme anledningen. Hun forteller om det hun kaller et "Geilo-fenomen", en skinnickers som damer benytter til kortere turer i fjellet, til skiturer, så vel som i cocktailselskap og på after-ski. "Der har du den brune om dagen, og den lille sorte om kvelden" (butikkansatt 09). Skinnickers blir normalt ikke oppfattet som passende påkledning i selskap. Men gjøre det blant fritidsfolk på Geilo i følge denne informanten. Hvis så er tilfelle er det nok et eksempel på at stedet er med på å definere anledningen.

Det kan se ut som om stedet er bestemmende for anledningen, at Geilo er så preget av aktivitetene som mange forbinder med stedet at det "passer" å gå i friluftslivsklær der. Men som vi så var det ikke enighet om hva som var passende klær for kafé eller butikkbesøk i sentrum. I den fastboendes omtale av turistene ligger det implisitt en kritikk av at de ikke tar hensyn til aktiviteten (kafé og butikkbesøk) i sitt valg av antrekk. Alternativt kan uenigheten forstås som at de ikke tolker stedet på samme måte. At turfolket oppfatter Geilo sentrum som "på fjellet" i motsetning til de fastboende. Vi tror derfor at en riktigere måte å forstå dette er at de samme aktiviteter, som for eksempel å handle i sentrum, kan inngå i svært ulike praksiser og dermed vil ulike klær passe. Dette betyr også at ulike aktivitetene som "å gå på kafé", cocktailselskap, tur og tolkningen av stedet inngår i en praksis som av utøverne kanskje kalles "å dra på hytta", "være på fjellet" og lignende.

Å handle i Geilo sentrum kan for noen være en del av "hyttetur til Geilo", og dermed vil friluftslivets ideologi og estetikk prege det materielle uttrykket. Anorakk og fjelstøvel blir riktig uansett aktivitet. For andre er turen til kjøpesenteret bare en del av et dagligliv – og friluftsklærne virker malplassert. Hva som er riktig påkledning vil dermed variere fordi handleturen inngår i ulike praksiser. Hva blir da forholdet mellom aktivitet og praksis? Hvordan er aktiviteten bestemmende for hvilke klær som passer?

Aktivitet

Som nevnt krever fabrikasjonen av fritid en praktisk integrering av veldig ulike elementer som ideologi, forestillinger, mennesker, teknologi, infrastruktur, ferdigheter, kunnskap, prosedyrer, materialer og gjenstander. En del elementer er obligatoriske eller ufravikelige. Man kan ikke gå på ski uten ski, seile uten seil, eller ro uten årer. For å delta i elvepadling må det finnes både elv, en farkost, padleåre og padler. Dette perspektivet er kanskje mest rendyrket i økonomiske studier av betalingsvillighet for ikke økonomisk verdsatte naturgoder. Men en slik ekstremt rasjonalistisk innfallsvinkel forklarer i liten grad hva utøverne opplever som riktig og nødvendig for å delta i praksisen. Ski, seil og årer er bare noe av det som oppleves som nødvendig, eller tas for gitt for å delta. Det sier heller ikke noe om de mange regler for hvordan tingene må se ut for å være passende. Her inngår også ideologi og tradisjoner for hvordan ulike materielle elementer skal utformes. Et blomstret seil seiler like godt som et hvitt. Men å se blomstrete seil er langt mer uvanlig enn å se seilbåter uten seil.

Ser vi på aktiviteten "å gå i fjellet" er det svært mange former for påkledning som kunne være mulig (ut i fra ingen kan ro uten årer perspektivet), men som vi aldri vil møte noen iført. Og dersom vi velger f. eks. å gå over Besseggen iført smoking og flosshatt, bunad, brudekjole eller naken vil vi uten tvil oppleve turen annerledes enn om vi hadde gått i "fjellklær". Klærne er i likhet med de andre elementene med på å skape anledningen. De er en viktig del av de elementene som er med i fabrikasjonen av praksisen. De

klærne mange mener passer for aktiviteten "å gå i fjellet" er anorakk og fjellstøvler. Men som vi alle vet, og feltnotatene viser, er det slett ikke alle som bruker anorakk og fjellstøvler. "Å gå i fjellet" foreskriver klær innenfor en variasjonsbredde. Men like umulig som å ro uten årer, er det "å gå i fjellet" med klær som ligger utenfor rammene for praksisen. Klærne vil skape turen om til noe annet, på samme måte som en padleåre vil endre aktiviteten fra å ro til å padle. Forskjellen er først og fremst at vi ikke har klare ord som avgrenser og tydeliggjør dette.

Aktivitetene er viktige elementer i praksisene. Men en og den samme aktiviteten kan inngå i ulike praksiser. Mange aktiviteter er så tett forbundet med materielle objekter at de ikke kan utøves uten. Men like viktig er det at det materielle er med på å fabrikere praksisen. Det finnes en variasjonsbredde innenfor praksisen, men alt går ikke an. Utenfor denne variasjonen vil det materielle bidra til å endre praksisen. Aktiviteten kan være den samme, men anledningen en annen.

Vær

Fortellinger om andres feil valg av klær handler ofte om feil i forhold til været, og da både når feilene er for mye og varmt tøy eller for lite.

Påkledningens fleksibilitet i forhold til skiftende vær er et vesentlig innslag i markedsføring av klær for friluftsliv. Heri ligger at samme plagg kan ha flere funksjoner slik som allværsjakken. Den er selvsagt ikke laget for all – slags – vær, men både for regn og vind. Den gjør dermed at to tidligere plagg; regnjakken og vindjakken kombineres og blir til et. Den tekniske utviklingen har redusert antallet anledninger som været skaper (tur i vind, tur i regn) og dermed behovet for antall klær.

Samtalene med fritidsfolket viser at de er godt orientert om "trelagsprinsippet" og at det å velge riktige klær i forhold til været er vesentlig i forholdt til å vis at man er en kompetent utøver av praksisen. Dette vil vi komme tilbake til.

Været endrer ikke nødvendigvis praksisen. Å gå i fjellet vil si å gå i ulikt vær, men ikke i all slags. Væreforandringer endrer derimot anledningen. Å beherske praksisen "å gå i fjellet" vil som vi skal se senere bety å kle seg riktig i forhold til været.

Intensitet; tur eller trening

Vi forflytter oss nå noen høydemeter opp fra Geilo sentrum til Ruperanden (1100 moh) og Prestolsetra (1358 moh). Ruperanden er en fjellstue 5 km fra Geilo og dermed noe som kan beskrives som nærfellet fra Geilo. Prestolsetra ligger mellom Geilo og Ustaoset og er et mye brukt turmål for dagsturer fra begge steder.

Feltarbeidet her foregikk delvis om vinteren. Aktivitetene er dermed både å gå og gå på ski i fjellet. Noe av den samme variasjonen finnes i klærne i begge årstider. En del bruker lett og moderne utstyr, mens andre velger mer tradisjonelt fjellutstyr med anorakk, nikkere og gamasjer. Dette skillet er delvis et alderskille, der de eldre velger fjellklærne, mens de yngre er lettere kledd. Men forskjellen fortolkes også som en forskjell mellom utøvere fra øst og vestland. Et par i slutten av 30-årne mente de kunne se hvem

som var fra Østlandet og hvem som var fra Bergen på måten de kledde seg. Bergenser kledde seg i mer tradisjonelt fjelltøy med tyngre ski, jakker og fottøy, mens østlendinger kledde seg i lettere tøy mer likt det som brukes for å gå på ski i "marka". På vestlandet vil det å gå på ski bety å gå på fjellet, mens skiturer i godt preparerte løyper i Østlandets skogsområder åpner for lettere utstyr og høyere fart. Ser vi på påkledningen i Nordmarka finne vi også der et skille mellom lett, teknisk, tettsittende og tynn påkledning (og høy fart) og en mer tradisjonell påkledning som gamasjer, anorakk eller i alle fall viere og mer klær. Dette kan oppfattes som et skille mellom to ulike praksiser. Den ene hører hjemme innen sport og trening og klærne har større likhetstrekk med utstyr for annen utendørstrening. Den andre er først og fremst en friluftslivsaktivitet.

Observasjonene viser at mye overlapper. Begge typer klær finnes både på fjellet og i skogen. Folk på tur sammen kan ha ulike typer klær, og ikke minst kombinerer mange mennesker plagg fra begge typer påkledning. I samtale kommer det likevel frem at det forgår en ideologisk preget diskusjon om hva som er den "rette" påkledningen i fjellet. Et eksempel er en samtale med en familie med tradisjonelt utstyr (fjellbukse, gamasjer og anorakker – "ull under, vindtett over") Faren har en motstand mot de nyeste tekniske og spesialiserte klærne som brukes i fjellet. "Vi må ikke glemme at vi tross alt er på høyfjellet", sa han. En annen mann intervjuet samme sted, iført glinsende trang bukse og teknisk jakke, ga på sin side uttrykk for en aversjon mot å bruke for mye og for varmt tøy da han brukte langrennsturen som en treningstur. Han ville ikke være varm og unngikk derfor å bruke ull. Han "kledde seg tynt" og brukte superundertøy under på treningstur. Men når han gikk lengre turer så brukte han ekstra ull, anorakk og polvotter.

Aktiviteten å gå på ski på fjellet kan innbære turer av svært ulike lengde og intensitet. Å være riktig kledd for anledningen vil for noen si å tilpasse klærne til dette. Andre vil mene at å tilpasse klærne til været på fjellet (og det ustabile været der) er så viktig at dette faller utenfor en riktig måte å kle seg innen praksisen. Det kan diskuteres hvorvidt vi her snakker om ulike variasjoner innen praksisen eller om to ulike praksiser der den ene er mer beslektet med trening og sport, den andre med turgåing. I diskusjoner om hva som er "rett" dekkes dette til og argumentet om vær brukes i stedet. Vær har en åpenbar fordel fordi det tilsynelatende er nøytralt. Ingen kan jo være uenig i at det er riktig å kle seg etter det. Hvor stort innslag av sport som tillates innen friluftsliv eller om fjellet eksklusivt skal betraktes som en friluftslivsarena og ikke en sportsarena, vil derimot lett bli en diskusjon som tar form av at det vi liker å gjøre burde andre også like.

Kunnskap

En fjellvert på Geilo fortalte flere historier som linker utstyr og klær til vær, samt ulikt engasjement i og kunnskap om det å gå i fjellet.

En japansk jente som var på tur i Geilo bodde på Hakkesetstølen. Hun fortalte at hun likte Norge veldig godt og at hun ønsket å kjenne Norge fullt ut og hadde kjøpt seg avansert og fullt fjellutstyr for å bli kjent med Nordmenns måte å være på; å gå tur i fjellet. Alle tenkte jo at det var flott, forteller fjellverten. De trodde virkelig at hun likte å gå lengre turer i fjellet, ut ifra hva hun hadde på seg av tipp topp utstyr og fordi hun sa hun ville lære å kjenne den norske kulturen med å gå tur i fjellet. Dette bildet slo raskt sprekker da de fant ut at hun kun gikk en tur på 200

meter, og ikke kunne skjønne hvordan nordmenn kunne gå flere timer i strekk i fjellet med stor sekk på ryggen. "Så der stemte ikke utstyret helt overens med turene hun tok", hevder fjellverten (Feltnotater Geilo 2008).

Den japanske jenta bruker det å iføre seg klærne for praksisen som en måte å tilegne seg kunnskap om den. Hun ville leve seg inn i vår måte å gå på tur gjennom å iføres seg klærne. Dette er i tråd med Eva Knuts beskriver hvordan kvinnen og kjolen til sammen blir til en brud. Det er ikke bare kroppens utseende som endres av klærne, men også det mentale: "Something change inside the body as well"(Andrewes 2005:32).⁶ Fortellingen kunne hatt dette som poeng, om hvor langt hun gikk for å lære om vår kultur og at hun brukte klær som en måte å leve seg inn i den på. I stedet er fortellingen en av flere der poenget er feil klær. Turen var for kort til å kvalifisere som deltagelse i praksisen. Med "tipp topp utstyr" ble dette ekstra påfallende. Hun hadde feil klær til den turen hun faktisk gikk. Hennes påkledning ble dermed tolket - ikke som et iherdig forsøk på lære om norsk kultur, men som en måte å vise at hun behersket og deltok i noe hun faktisk ikke gjorde. Klærne ble feil fordi turen var for kort. Å delta i en praksis krever utstyr, kunnskap, ferdigheter og involvering. Her var utstyr på plass, men ikke ferdigheter. Dermed ble utstyret mer feil.

Denne formen for feil klær har et dekkende uttrykk innen ungdomskultur i uttrykket *wanna-be* (Storm-Mathisen 2008). Det brukes om ungdom som kler seg som om de er noe de ikke er. Uttrykket brukes ikke i intervjuene, men de inneholder utsagn der uttrykket kunne ha vært bruk. En butikkansatt på sportsbutikk forteller om ulike typer blant fritidsfolket. Det er "rikfolk" som kjøper fjellstøvler "bare for å ha dem, det blir stående på hytta" de kjøper "det dyreste og det peneste". Dette står i motsetning til de "som aktivt går på turer" som er opptatt av funksjon og som "vet hva de vil og skal ha".

Å lære en praksis vil si å beherske et sett av ferdigheter og forstå sammenhengen mellom dem. I de friluftslivspraksisene vi jobber med, er det tydelig at kunnskapen om klær i forhold til vær er et avgjørende skille mellom de som kan og de andre. Dette først og fremst i fortellinger om de andre, som i eksemplet over. Og ofte er dette fortellinger om utlendinger. Men også fortellinger om betydningen av klær og vær i egen tilegnelse av praksis finnes. En dansk mann i 60-årene på tur ved Prestolsetra forteller om sin egen "karriere" som turgåere i norske fjell.

I begynnelsen var det bare om å gjøre å komme seg av gårde og ut, uten å tenke på utstyr og lignende. Men så kom værskifte, og man har glemt å ta på seg riktig klær og ta med riktig utstyr. Da lærer man. Sånn som at man skal ut å klatre eller ut å stå på ski, da tar man på seg riktige klær og riktig utstyr slik at man ikke blir overrasket når været skifter. Nei, man skal ha respekt for naturen og ta hensyn til den! (Feltnotater Geilo 2009)

Det er neppe tilfeldig at det er en utlending som sier dette. Og utsagnet kan forstås som en markering av at han ikke lenger er blant "de andre" og må regnes blant de som behersker praksisen. Han viser med

⁶ En lang rekke forskere har lagt den teoretiske grunnen for dette perspektivet. De har i liten grad diskutert klær, men åpnet for å se kroppen som noe mer enn et objekt, og dermed vært med på å bryte ned skille natur og kultur som Merleau-Ponty, Goffman, Foucault, Isherwood og Douglas, Mauss og Bourdieu.

det at han både har den rette kunnskapen om forholdt mellom aktiviteter, vær og klær, men også mer indirekte at han kjenner til historiene om "de andre" som han har vært en del av.

Til tross for den store interessen både i markedsføring og blant informantene for forholdet mellom vær og klær er det mange observasjoner både av folk med mange og tykke lag, røde og våte av svette og av svært lettkledde i forhold til været. Et eksempel er fra Prestolsetra der et par yngre damer iført moderne lett skitreningsantrekk var på vei innover høyfjellet da det blåste opp kraftig. "De fortalte at de hadde snudd fordi det var så sterk vind, men sa ikke noe om at de hadde for lite klær på seg og at de snudde av den grunn" (Feltnotater Geilo 2009). Når de selv ikke kommenterte at de hadde for lite klær for anledningen, kan det skyldes at de ikke ville rette oppmerksomheten mot en feil bedømmning fra egen side. I stedet snakket de om været. Det de i praksis gjorde var å tilpasse turen til været, i stedet for å tilpasse klærne til mulige værforandringer. "Å snu i tide" er en av de ti fjellvettreglene de ikke brøt.

Å lære praksisen "å gå på ski" eller "gå i fjellet" innebærer å lære å kle seg for skiftende værforhold i fjellet. Påkledningen viser at du er en kompetent utøver av praksisen. Men lengden på turen er med på å definere anledningen. På en 200 m lang tur blir "tipp topp utstyr" latterlig, eller i hvert fall et tegn på at du ikke behersker praksisen. Forholdet mellom vær og klær er helt sentralt i hva som oppfattes som riktig påkledning, og som riktig argumentasjon mot feil påkledning. Men selv om man har riktige klær i forholdt til vær er det mulig å være feil kledd.

Konklusjon: anledning og spesialisering

Vi startet foredraget med spørsmålet: Hva er en "anledning"? Og hva er forholdet mellom anledning og spesialisering? For å svare på dette gikk vi veien om praksisbegrepet. Spørsmålet ble da utvidet til hva er forholdet mellom anledning og praksis, og hva har så dette igjen å gjøre med spesialisering.

For å forstå hva en anledning er brukte vi feltarbeidsmaterialet og lette etter hvilke ytre vilkår fritidsklærne varierer med? Hvilke vilkår er bestemmende for at anledningen varierer? I feltarbeidsmaterial fant vi at de temaer som ble diskutert i forhold til å kle seg riktig var *sted*, *aktivitet*, *vær* og *intensitet*. Vi kan dermed si at anledningen varierer med disse forhold. Det er påfallende at diskusjonene om riktige klær ikke i større grad handlet om kjennetegn ved personen slik som kjønn og alder som i andre sammenhenger er helt avgjørende for hva som anses som riktige klær. Dette kan skyldes at vi leste materialet med et blikk for anledning og ikke for person. Men det kan også skyldes at kjennetegn ved personene ikke er så viktige for hva som anses som riktige klær innenfor friluftslivet. Et omtalt plagg, skinnikkersen ble bare omtalt som et plagg for kvinner. Men kjønn var ikke poenget med fortellingen. Det eneste kjennetegn ved personen som var relevant i de diskusjoner vi har referert til var kunnskap og ferdigheter spesielt om forholdet klær og vær. I hvilken grad menn og kvinner, unge og gamle faktisk kler seg likt vil dermed bli interessant å undersøke empirisk. Dette bør diskuteres opp mot fraværet av kjønn i diskusjonen om riktig påkledning.

Det neste spørsmålet vi stilte var er forholdet mellom anledning og praksis. Svaret her er enkelt sagt at det finnes mange ulike anledninger innen en praksis. Anledningen varierer (i materialet) med de nevnte temaer (sted, vær, intensitet, aktivitet). Men de samme aktivitetene, stedene osv. inngår også i ulike

praksiser og gir dermed ulike anledninger. Hvordan det er "naturlig" å kle seg på kafé på Geilo vil variere om man forstår Geilo som en fritidsarena "på fjellet" eller som et bygdesentrum. Stedet Geilo og aktivitetene "å gå på kafé" eller "handle" inngår her i to ulike praksiser som er bestemmende for hvordan anledningen tolkes.

Vi har forsøkt å nærme oss spørsmålet om forholdet mellom anledning og spesialisering. Men her gjenstår det fortsatt en del uløste problemer. Det er mulig å tolke spesialiseringen som en oppspalting i flere praksiser med tilhørende ferdighet, aktiviteter, infrastruktur osv. Forholdet mellom å gå på ski i fjellet i tradisjonelt fjellutstyr kontra å bruke langrenn i fjellet som trening kan tolkes som en oppspalting av "gå på ski i fjellet" til to ulike praksiser. Det nye ved treningen er da ikke at den er ny, men at den har tatt i bruk en ny arena. Dette vil selvsagt ikke bare få konsekvenser for valg av klær, men også for infrastruktur i form av f. eks. behov for preparerte løyper. En annen måte å tolke spesialiseringen er at det blir mindre variasjon og strengere krav til hva slags utstyr som skal til for å delta i en praksis, og at det dermed blir mindre overlapp mellom det som er gangbart ved ulike anledninger. Trening på langrenn f. eks. krever ski, sko og staver for klassisk og skøyting. Antall anledninger innad i praksisen er med andre ord blitt ganget med to.

Vi vil diskutere dette spørsmålet videre i prosjektet. Vi ønsker å få kunnskap om i hvilken grad klær og utstyr kan brukes til ulike aktiviteter, på ulike steder og i ulikt vær eller i ulike anledninger om man vil. På samme måte ønsker vi å se på hvor strenge krav, eller smal variasjonsbredde det er for klær og utstyr innen praksisene. Hva kreves av de som ønsker å være utøvere? Her vil forhold som krav om variasjon og kledelighet og det å være oppdatert på nye design, eller ny teknologi inngå. Eksemplet med allværsjakken viser at det ikke nødvendigvis bare er snakk om en spesialisering, men også om at nye produkter kan erstatte flere tidligere. Dermed blir det også interessant å se på markedsføring og produktomtaler. Fravær av kjønn i diskusjonene om anledning vil vi selvsagt også forfølge. Er kjønn en lite relevant distinksjon i forhold til friluftsklær? Eller en premiss som er så selvsagt at den ikke i talesettes? Og om den er mindre relevant vil det være interessant å se på om det er endringer i dette forholdet.

Arbeidet med fordraget har lært oss flere ting. For det første at praksisbegrepet og fritidsfabrikasjon er egnet til å få et grep om forholdet mellom aktiviteter og utstyr i friluftslivet, men at vi må arbeide med finne en måte å avgrense "praksisene". For det andre at klesforskningen kan vinne på å diskutere hva som konkret ligger i uttrykket anledning og ikke som nå ta det som en selvsagt premiss. For det tredje at vi i et ideologisk ladet felt – som friluftsliv – trenger å spisse våre teoretiske verktøy. Det gjør oss i stand til å skille mellom argumentene som brukes og hva de handler om. Eller sagt på en litt enklere måte; alt snakk om praktiske og funksjonelle klær pakker pent inn ideologiske diskusjoner om rett og galt friluftsliv.

Litteratur

- Andrewes, J. (2005): *Bodywork: Dress As Cultural Tool. Dress and Demeanor in the South of Senegal*. Leiden: Brill.
- Brøgger W. red. (1960): *Skikk og bruk*, Oslo, Cappelen.

Christensen, O. (2001): *Absolutt snowboard. Kampen mot kjedsomheten*. Oslo Gyldendal.

- Døving, R. (2009): "Hva er galt med forbruk". *Minerva*. Nettbasert tidsskrift. Url: <http://www.minerva.as/?p=809>.
- Døving, R. og Klepp, I. G. (2009): "Avlæring av ansvar normer og kunnskap om klær i skikk og bruk-bøker" i Asdal, K. og Jacobsen, E. (red). *Forbrukerens ansvar*. Side: 113–144.
- Hille, J., Aall C. og Klepp, I. G. (2007): *Miljøbelastninger fra norsk fritidsforbruk. En kartlegging*. VF-rapport nr. 1 – 2007 Sogndal: Vestlandsforskning.
- Hjemdahl, A. (1999): *Kledd i russetid – en samtidsstudie av rødrussens klær*. Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.
- Høyrum, T. (2002): *Dannelsens dialektikk*. Etnologiske utfordringer til det glemte folk. Tusculanums forlag.
- Kjeldstadli, K. (1993): "Åtte timer arbeid, åtte timer fritid, åtte timer hvile. Arbeiderbevegelsen og den frie tida" i Klepp I.G. og R. Svarverud (red.) i *Idrett og fritid i kulturbildet. Humanioradagene 1993*. Oslo: Det historisk-filosofiske fakultetet, Universitetet i Oslo.
- Klepp, A (1980): Tradisjon og Kultur. *Norveg, Tidskrift for Folkelivsgransking* 23, s. 195-226.
- Klepp, A. (1993): "Den mangetydige fritiden" i Klepp A. og L. E. Thorsen (red.) i *Den mangfoldige fritiden*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Klepp, I. G. (2007): "Patched, louse-ridden, tattered: clean and dirty clothes". *Textile: Journal of Cloth and Culture*. 5 (3).
- Klepp, I. G. (2005): *Kledd for friluftsliv*. I: la stå! Oslo: Riksantikvaren.
- Klepp, I. G. (1995): *På stier mellom natur og kultur. Turgåeres opplevelser av kulturlandskapet og deres synspunkter på vern*. Akta Humaniora 24. Avhandling for dr. art. Oslo.
- Knuts, E. (2006): *Något gammalt, något nytt: skapandet av bröllopsföreställningar*. Göteborg: Mara förlag.
- Larsson, M. (2008): *Uniformella förhandlingar: hierarkier och genusrelationer i Postens kläder 1636-2008*. Nordiska museets handlingar, Nordiska museets förlag
- Long, L. W. (2003): "Hvordan jeg lærte å gå på tur. Norsk friluftsliv sett utenfra". I Klepp I. G. og R. Svarverud (red.) i *Idrett og fritid i kulturbildet. Humanioradagene 1993*. Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Nylén, A. M. (1962): *Varför klär vi oss: kring dräktens roll förr och nu*. Västerås: ICA-förlaget.
- Pantzar, M. og Shove, E. (2005): *Manufacturing leisure. Innovation in happiness, well-being and fun*. Helsinki: National Consumer Research Centre. Publications 1-2005
- Reckwitz, A. (2002): "Towards a theory of Social Practices. A Development in Culturalist Theorizing". *European Journal of Social Theory*, 5. (2) 243-263.
- Sandvik, B. C. (1998): *Skikk og bruk, bruk og kast: Klesvaner i det moderne Norge*. Oslo: B.C. Sandvik.
- Schmidt, L. H. og Kristensen, J. E. (1986): *Lys, luft og renlighed: den moderne socialhygiejnes fødsel*. København.: Akademisk Forlag.
- Selseth, N. T. (2000). "Korrekt antrekk", i Boe, Liv Hilde & Anne Sofie Hjemdahl (red.) *Kropp og Klær*. Oslo: Norsk Folkemuseum.
- Shove, E. og Pantzar, M (2009): "Understanding the invention and reinvention of Nordic walking". *Journal of Consumer Culture*, 9(2): 248 – 272.
- Storm-Mathisen, A. (2008): *Kontekstualisert mening: en diskursiv analyse av unges klær og identiteter*. Oslo: Unipub. Avhandling (ph.d) ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Witoszek, N. (1998): *Norske naturmytologier: fra Edda til økofilosofi*. Oslo: Pax.

"Har man bil, så kjører man bil". Ein studie av fritidsmobilitet.

Av Agnes Brudvik Engeset, Vestlandsforskning

Fritidsmobilitet aukar mest

I dag er det ikkje kvardags-, men fritidsmobilitet som aukar mest. Utviklinga over 20-årsperioden frå 1985 til 2005 viser at det er flytrafikken til utlandet som har størst vekst; men då ikkje den klassiske charterreiser til sydlegare strøk. Det er fritidsreiser utanom dei klassiske "sydenturane" som har auka klart mest. Men også bruken av personbilen har hatt ein stor auke med 41 prosent dei siste 20 åra (Hille et al 2008). Trass i den store merksemda på den store miljøbelastninga ved transport, har fritidstransport fram til no ikkje vore i fokus, verken i politikk eller forskning. I boka *Achieving Sustainable Mobility* (2007) slår Erling Holden fast at kunnskapsnivået om korleis ein kan redusere energibelastning knytt til fritidsmobilitet, er heller lågt. Holden viser at fleire tiltak som skal redusere energibruk av kvardagsmobilitet, som til dømes teknologiske tiltak som el-bil eller auka avgifter på reiser, har ingen effekt på energibruken i fritidstransport. Dette fører meg vidare til friluftslivets miljøparadoks. Norsk friluftspolitikk legg nemleg til grunn at friluftsliv er «opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse» (Stortingsmelding nr 39 (2001-2002)). Målsetjinga er å fremje det enkle friluftslivet – for alle, i dagleglivet og i harmoni med naturen, og friluftsliv vert omtalt som ein "inngangsport til forståinga av naturvern, miljøvern og berekraft." I praksis vil dette seie at i tilrettelegginga for større utfart inngår til dømes utbetring av parkeringsplassar, noko som igjen fører til større miljøbelastning. Men tanken bak er kanskje den at folk skal bli så glade i naturen, at dei då vil støtte opp om ein miljøpolitikk – som då igjen ynskjer å minske forureinande bilisme?

Fritidsmobilitet – ein studie på tvers

"Har man bil, så kjører man bil" er ein presentasjon av funn og førebelse tankar frå undersøkinga "Friluftsliv og berekraftig utvikling" finansiert av Miljø 2015-programmet under Noregs Forskningsråd. Studien er eit samarbeid mellom Vestlandsforskning, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) og Institutt for tverrfaglige studier ved Norges teknisk vitenskapelige universitet (NTNU) og er ei kvalitativ oppfølging av den første samla nasjonale kartlegginga av energibruken knytt til norsk fritidsforbruk (Hille et al 2007). Kartlegginga viser at fritida er svært energikrevjande og at dei områda der forbruket aukar mest er hytter, fritidsbåt og utstyr for frilftsaktivitetar, samt transport i tilknytning til desse aktivitetane. Det høge energiforbruket i fritida heng tett saman med fritidstransport og tala fortel oss at reiser utgjer 39 prosent av den samla direkte og indirekte

energibruken utløyst av norske fritidsforbruk. Vidare har vi sett at reiser til hytter utgjør 20 prosent av den samla energibruken. Årsaken til dette er den utstrakte *bilbruken* i transporten til hytta, friluftsområde og til båthamner. 82 prosent av transporten til friluftaktivitetar føregår med bil, medan talet er endå høgare for transport til hytta, heile 95 prosent. I prosjektet som følgde opp denne kartlegginga har vi teke føre oss transport knytt til bruk av hytte, fritidsbåt og friluftsområde og vi har forsøkt å finne ut kva slags transportmiddel folk vel, og kva slags individuelle og strukturelle faktorar som styrer valet. Målet med prosjektet er å skape ein synergi mellom dei fire caseområda – både drøfte kva tiltak som kan gjere aktivitetane meir berekraftige og kva behov vi har for ein fritidsretta miljøpolitikk. Vi har forsøkt å avdekke om det er ein samanhang mellom val av kvardagstransport og fritidstransport. I tillegg har vi også forsøkt å avdekke kva slags miljøbevisstheit folk har vedrørande fritid.

Metode

Feltarbeidet har vore gjennomført av Hege Høyer Leivestad Vestlandsforsking/ Socialantropologiska institutionen, Stockholms Universitet og Agnes Brudvik Engeset, Vestlandsforsking. Gjennom intervju har vi forsøkt å identifisere drivkreftene bak val av fritidstransport. Vi har oppsøkt informantane dels ute på tur i skiløypa, skibakken eller på stranda; og dels "heime" i båthamna eller på hytta. Samtalane var halvstrukturerte intervju som strakk seg frå 15 minutt til ein times tid. Mange av møta med informantane føregjekk som gruppeintervju, noko som viste seg å vere svært nyttig. Spørsmåla vart stilt til dei vaksne, men ved fleire høve braut ungane inn og korrigerde svara. Eitt døme er spørsmålet "kor ofte reiser du på butikken og handlar medan du er på hytta?" Foreldra svara "ca ein gong i veka" noko borna reagerte spontant på med følgjande utsag: "Jammen pappa, denne gongen har vi jo vore på butikken kvar dag!" Målet med spørsmåla har ikkje vore å avsløre informantane i å bruke bilen mykje, men korrigerane var nyttige og gav eit meir nyansert bilete av reisemønsteret.

Feltstudiane

Geilo ligg i ein stor hyttekommune og var såleis eigna for å sjå på *hytter* og mobilitet. Lokaliseringa langs Bergensbanen gjer staden ekstra interessant i forhold til studiar av mobilitet og transportmønster i og med at ein då kunne forvente lågare bruk av personbil enn landsgjennomsnittet. I forhold til båtcaset var utgangspunktet at undersøkelane skulle foregå både i ei *heimhamn*, en *gjesthamn* og ei *uthamn*, men i studien av mobilitet valde vi å fokusere på transport mellom heimen og heimhamna Padda ved Oslofjorden. Her er det om lag 450 båtplassar og ein godt utbygd infrastruktur knytt til området. For studien av mobilitet i forhold til *friluftsområde* valde vi området Sognsvann – Ullevålseter i Nordmarka i Oslo, eit nærområde for mange som rommar mange ulike friluftaktiviteter (trening, gåturar, sykling, badeliv osv). I tillegg til bylokaliteten Sognsvann var Geilo tenkt som et fjellområde eigna for observasjonar av transport i forhold til ulike friluftaktivitetar i eit *fjerntliggande* friluftsområde, i hovudsak på vinterstid.

Nordmarka – det bynære friluftsområdet

Sognsvann er eit populært friområde i Osloområdet, ein sentral utfartsstad for mange ulike turmål i Nordmarka. Feltarbeidet vart lagt til strekninga mellom Sognsvann og Ullevålseter, som har ein serveringsstad og er eit knutepunkt for mange turvegar. Sognsvann er også interessant på grunn av

nærleiken til Oslo sentrum, som endestopp på t-banelinjen Sognsvannsbanen og med store nærliggande parkeringsplassar. For mange av informantane er Sognsvann eit nærområde, det vil sei at fleire bur i området Kringsjå – Nordberg og nyttar seg av marka til ulike typar "rekreasjon"; fotturar og skiturar, bading, søndagsutflukter eller trening. Felles for dei er at de også kjem til fots eller med sykkel på grunn av den geografiske nærleiken. Likevel er Sognsvann også attraktivt utfartsområde for bybuarar som har lengre reiseveg til området. På finvêrsdager i sommarhalvåret vert svaberga rundt vatnet fylte med barnefamilier, unge og eldre som kjem for å sole seg eller tilbringe dagen utandørs. På vegen rundt vatnet er det det nærast køtendensar i helgane. Om vinteren er langrennsløypene innover marka populære og det vert fort fullt på dei store parkeringsplassene på utsida av bommen mot friluftsområdet. Samtidig kjem mange til området med Sognsvannsbanen. Når bana stoppar på siste stopp, strøymar det ut alt frå tenåringar med grillmat og tepper, småbarnsmødre med barnevogn til barnehager og skoleklasser på utflukt og sportskleddedde treningsmennesker. Om vinteren er vognene fulle av folk i skiantrekk og med ski i hånda. Observasjonar av aktiviteten ved bana og parkeringsplassene understrekar inntrykket av Sognsvann som eit område for *dei mange* og med stor variasjon i brukarar. Denne variasjonen gjer det utfordrande å lese ut klare tendenser i materialet. Kan vi likevel seie noko om val av transportmiddel til og frå området og årsakar for dette valet? Samtalane med folk som nytta seg av friluftsområdet gav høgst ulike svar på kvifor dei reiser som dei gjer, heile spekteret frå å vere ivrig tilhengar av kollektivtransport til folk som ikkje tykte det var noko alternativ i det heile. Både sommar og vinterfeltarbeidet viste at parkeringsplassane vart raskt fylte, men at også t-banevognene hadde rikeleg med passasjerar. I det følgjande vil vi gå meir inn på kva mekanismar som ligg bak vala av transportmiddel.

"Banen er praktisk"

Ski- og turgåarane som valde å reise med bana var ei mangfoldig gruppe menneske, frå veneflokkar tidleg i tjuetåra, vaksne på rundtur i lag eller einslege eldre karar og kvinnfolk. Dei fleste oppgav at bana var praktisk når ein reiser aleine eller med vener. Då slapp ein å leite etter parkering, dessutan kunne ein gå rundturar i marka som til dømes frå ein anna innfallspunkt til Nordmarka, Frognerseteren, eller frå Stryken lenger nord i marka, og ned til Sognsvann. Nokre skildra parkeringstilhøva på Frognerseteren som "*kaotisk*" og "*eit helvete*", og framheva det gode ved Sognsvann nemleg at "*banen går helt til skisportet*". Ein kvinneleg joggar reiste med bana fordi ho ikkje trong noko meir utstyr for å trene. Ho hang jakka i eit tre og sprang runden sin rundt vatnet. Men i tillegg til kollektivbruket møtte vi også fleire som kom til friluftsområdet til fots fordi dei budde i nærleiken. Sommarstid var det også fleire som sykla til Sognsvann, både studentar og vaksne som budde i byen. Noko ein kan framheva frå desse svara er at mange av kollektivbruketane på fritida disponerte ikkje bil og var såleis nøydde til å bruke bane eller sykla. Motivasjonen var ikkje nødvendigvis miljøomsyn, og nokre svara at dei nok hadde brukt bil dersom dei hadde eigd ein.

"Har man bil, så kjører man bil"

Også blant bilbruketane møtte vi mange ulike grupper, alt frå unge menneske på tur med venegjengen, par og einslege, til barnefamilier. Spesielt på vinterstid var det mange som framheva det praktiske ved å ta bilen, fordi dei tykte det var så lett å berre putte skiutstyret i bilen. Dette gjaldt i høg grad barnefamiliane, men også veneflokken i tjuetåra tykte det var greiast å køyre sjølve. Men

det praktiske handla ikkje berre om mengde utstyr, men også om at dei slapp å byte transportmiddel. Fleire fortalde at dei heller valde bil viss dei måtte byte buss eller bane ein eller fleire gonger eller måtte gå i 10-15 minutt til næraste haldeplass.

For mange var også pris eit argument for å velje bilen. Dersom ein ikkje hadde månadskort frå før, vart det dyrare å løyse billett for alle framfor å ta bilen. Alle desse årsakane er forstålege og så å seie forventa svar. Dei meir interessante svara kom frå eit par vaksne menn. Den eine var ein einsleg mann i femtiåra som meinte at "har man bil, så kjører man bil". Han budde langt nok unna Sognsvann til at han ikkje kunne gå til fots eller på ski, men å reise kollektivt var berre ikkje eit naturleg val for han. Til vanleg køyrde han mykje bil i jobben og representerer såleis mange som er bilbrukarar både i kvardagen og på fritida. Å bruke bilen virkar som ein innarbeidd del av livsstilen. Den andre karen var på om lag same alder og kom med bil til Sognsvann for å sykle. I kvardagen er han ingen aktiv bilist, men reiser stort sett med bane, buss eller trikk til arbeid. Når helga kjem, vert imidlertid bilen teken i bruk. Sjølv seier han at han prøver å vere miljøbevisst, men at dei på fritida tilbring mykje tid med borneborn og då er det praktisk å ty til bilen.

Geilo – det fjernliggende friluftsområdet

Geilo ligg om lag 25 mil frå Bergen og Oslo og vert rekna som ein stor sports- og friluftsstad med eit breidt aktivitetstilbod både vinter og sommar. Sidan Bergensbanen opna i 1909 har fjellområdet vore eit reisemål med hotell og hytteområde og dei seinare åra har fleire av hyttene på Ustaoset feira 100-års jubileum. I dag ligg Geilo med Ustaoset i ein av landets viktigaste hyttekommuner med både eldre og etablerte, samt nyare hyttefelt. Det er stadig utbygging i dei populære fjellområda og fleire store utleigekompleks med hytter og leiligheiter er etablerte nær skibakkane. I tillegg til dei mange hyttene har også Geilo eit breidt overnattingstilbod både i pris og komfort, med om lag 5000 senger tilgjengeleg (www.geilo.com); alt frå enklare campinghytter, rom med frukost til dyrare hotellrom. Det var også med tanke på vinteraktivitetar vi valde Geilo som feltstad. I tillegg til å ha eit breidt alpintilbod, med 20 skiheisar og 40 moglege nedfartar og 6 alpine lysløyper, er også Geilo ein stad med dei mange turmoglegheitane til fjells. Kilometervis med oppkøyrde løyper går frå mindre vêrutsett åslandskap og opp i høgjellet på over 1200 meter over havet. For mange turgåarar er fjellryggen Hallingskarvet med høgste toppunktet Folarskardnuten på 1933 moh eit populært mål.

"Det blir bil"

I motsetnad til Nordmarka er det heller få brukarar av friluftsområde som er positive til å basere turen på kollektivtransport. Dei aller fleste informantane vi snakka med kom i bil, og det var både unge og vaksne, familiar med og utan born. Årsakene til å velje bil er mykje dei same som for bilbrukarane i Nordmarka. Å frakte med seg skiutstyr og bagasje vert nemnd av dei fleste. Det breide aktivitetstilbodet på Geilo inviterer dessutan også tilreisande til å ta med seg fleire typer utstyr. Mange hadde med seg ski både for alpint og langrenn, noko som igjen krev ulike klede. Geilo er også ein fin stad for barnefamiliar og mange nemner at borna får ha med seg vener, noko som gjer det praktisk å reise med bil. For ein familie er det ofte også dyrare å reise med tog enn å køyre bil. Til dømes kostar ein tur/retur-billett for vaksne med tog om lag 1000 kroner. Den kanskje viktigaste drivkrafta til å reise med bil er likevel komfort og fleksibilitet. Fleire framhevar at sjølve togreisa ikkje

er problemet, men at utfordringa ligg i korleis kome seg til og frå togstasjonen. I tillegg likar mange å vere frie og fleksible når dei er komne fram til Geilo. Ein venegjeng, studentar i tjueåra, hadde til og med lånt seg bil for å reise til Geilo. For dei var det rimelegare å reise til Geilo med bil, dessutan var det praktisk når dei reiste rundt om kring på staden. Dei tykte at det var fint med skibuss mellom skianlegga som låg på begge sider av dalen, men når bussen slutta å gå kl 16 hadde dei ikkje transport heim etter afterski. Mangel på god kollektivtransport innad på reisemålet er altså eit hinder som mange framhevar som årsak til bilvalet. Dei fleste informantane svara difor slik som småbarnsfaren på hyttetur med familien: *”det blir bil”*.

Geilo – hytta på fjellet

Hyttefolket i Geilo-området reiser også primært med bil og er opptekne av kor vanskeleg det er å reise med buss eller tog til hytta. Enkelte av hytteigarane på Geilo er likevel positive til å velje tog, mellom anna for å sleppe køkøyning tilbake til Oslo søndag kveld eller for å slappe av undervegs etter ein lang skitur. Ein familiefar vi intervjuar kunne godt tenkje seg å reise meir med toget, men dottera som deltek i intervjuet, kjem med ei innvending og meiner at dei ikkje kunne ha vore der utan bil. Då måtte i så fall andre ha skyssa dei rundt med bil. Ho opplever bilen som eit *”must”* for å kome seg rundt på sjølve Geilo. Det finst ikkje kollektivtilbod mellom hyttefelta og sentrumsfunksjonane og togstasjonen, og fleire hytteigarar meiner at det ikkje går an å basere seg drosje. Ein annan informant er klar på at dersom han skulle reise med tog til Geilo, måtte han ha hatt ein bil ståande på hytta for å løyse transportutfordringane. Ingen av hyttefelta ligg i gangavstand frå togstasjonen. Ein annan informant meinte at *”det er drømmerier”* å skulle reise kollektivt til hytta. Trass i at denne hytteigarane, slik mange andre hytteigarar gjer, oppbevarar ein del utstyr, sko eller klede på hytta, er det likevel ein betydeleg mengde bagasje som skal fraktast kvar gong. Dessutan peikar mange på at verktøy og anna utstyr for reparasjon og vedlikehald av hytta skal med. Når det gjeld vedlikehaldsarbeid, finst det to firma som tilbyr hytteservice på Geilo. Dei har eit variert tilbod frå alt til transport av folk, bagasje og førehandstinga matvarer, vedlikehald, snømåking og ettersyn av hytta. Tenestene er mykje brukte, men likevel tyder svara på at tenestene frå hytteservice ikkje kan *”kompensere”* for bilen. Trass i at bilen er det meste populære transportmiddelet, bruker fleire av hyttefolket toget, men då som eit *sekundært* framkomstmiddel og alltid i kombinasjon med bil. Vener eller familie kjem med toget og vert henta på stasjonen med bil. Nokre jobbpendlar i løpet av ferien, tenåringer som berre vil vere halve ferien på hytta med foreldra, kjem med toget. Fleire bergensarar viser til tryggleiken og tykkjer toget er eit alternativ når vêret er dårleg og dei risikerer at vegane på fjellovergangane vert stengde. Og ein informant nemner med eit smil at svigermor både kjem med toget og vert sendt heim med toget.

Båthamna

Båthamna Padda ligg i Paddehavet ved nedre Bekkelaget mellom øyane Ormøya, Ulvøya og Malmøya i Oslofjorden. Her finst det 450 båtplasser og ein velutbygd infrastruktur. Området ligg rett nedanfor motorvegen og toglinjene inn mot Oslo, og det finst ulike parkeringsmoglegheiter knytt til hamna og nærliggande busslinje inn mot sentrum. Fritidsbåt er som nemnt eitt av områda innan energiforbruket vårt på fritida som har hatt ein dramatisk auke. Og for mange av båteigarane er båt ein viktig og kjær aktivitet som dei bruker mykje tid på. Fleire tilbring fleire veker, ja ofte heile sommarferien i båten. Båtsesongen strekk seg gjerne frå april til september for dei ivrigaste. I tillegg

til helgeturar er mange også ute på sjøen om ettermiddagane etter jobb. I feriane er dei gjerne på sjøen fleire veker i strekk, vitjar gjestehamner eller uthamner langs aust- og sørlandskysten. Nokre set kursen austover mot svenskysten. Ein del båteigarar har tilgang til hytte i tillegg, men mange omtalar båten som "hytta vår".

"Så – det blir bil"

Når det gjeld transporten til heimhamna Padda, fortel fleire av informantane at båtplassen ligg så nær at dei kan gå eller sykle. For dei har det vore viktig å få plass i ei hamn som ligg nær heimen, nettopp for å unngå å bruke lang tid til og frå båtplassen. Likevel var det berre nokre få som valde å reise med kollektivtransport, til fots eller med sykkel. Ein av dei hadde ikkje førarkort lenger og var nøydd til å reise kollektivt, medan ein annan valde bevisst vekk bilen trass i at han budde langt unna hamna. Bilbrukarane var i klart fleirtal og det var ein kombinasjon av fleire årsaker som førte til at båteigarane såg på bil som viktigaste transportmiddel til og frå hamna. Mangel på gode kollektivforbindelsar, høge prisar på kollektivtransport, avstand mellom heim og hamna, samt få avgongar var årsakene som vart oppgitt til at bilen sjeldan fekk nokon konkurranse. Uansett kor stor avstanden var mellom heimen og hamna var transporten av mat, kle og utstyr den viktigaste årsaka til bilvalet. Mange opplevde det som nødvendig å frakte med seg dette mellom heim og båt, og utstyret dei elles frakta med seg var såpass tungt og stort at det vart upraktisk å frakte på bussen. Intervjua syner også at mange informantar heller ikkje har reflektert over mogelege transportalternativ, eller manglar kunnskap om det eksisterar kollektivtilbod eller ikkje. Dette speglar bilen sin viktige funksjon som fritidstransportmiddel. Med bilen kan eigarane reise til og frå båten når dei vil og ikkje minst ta med seg det dei vil. Fridomen som bilen gjev kan dermed sjåast på som ein avgjerande årsak til at han framstår som det primære transportvalet for båteigarar.

"Målet heilaggjer middelet"?

Privatbilen er den mest brukte og mest populære reisemåten blant dei intervjua hytteeigarar, brukarar av bynære og meir fjerntliggande friluftsområde og fritidsbåt. For hytteeigarane og dei som drog langt for å kome til friluftsområdet, var det nærast utenkeleg å skulle reise med buss eller tog. Fleksibiliteten og fridomen gjorde bilen til ein klar vinnar, medan brukarane av det bynære friluftsområdet Nordmarka brukte oftare kollektivtilbodet. Her var det mange som drog med t-bana *Sognsvannsbanen*. Når det gjeld hamna for fritidsbåten, var reisemåten bestemt av kvar hamna låg i forhold til heimen. Likevel var også bilen ein klar favoritt blant båteigarane sjølv ved kort avstand mellom heim og båthamn. Når det gjeld samanhengen mellom kvardags- og fritidstransport er det ikkje enkelt å sjå noko tydeleg mønster. Fleire av kollektivbrukarane disponerte ikkje bil, og for bilistane var det stor variasjon i kor viktig bilen var både til kvardags og på fritida. Det viktigaste funnet kan likevel vere at mange som let bilen stå i kvardagen, og sykklar, går eller nyttar seg av kollektivtilbodet, tek fram bilen på fritida. Det er når folk skal drive med fritidsaktivitetar at folk ikkje kan unnvere bilen. Den breie koplinga mellom miljø og friluftsliv var for dei fleste informantane litt vanskeleg å sjå. Dei fleste hadde ein relativt smal inngang til forholdet mellom miljø og friluftsliv der dei avgrensa til spørsmålet om bos og kjeldesortering. Nokre av hyttefolket var opptekne av *andre* sine hytter, då særleg dei store utbyggingane på Geilo og landskapet som var stykka opp av vegar og hyttefelt. Det viktigaste funnet her er at miljø og friluftsliv i ei breiare forstand (ut over bos og kjeldesortering) *ikkje* var eit tema i hovuda til folk. At det å bygge seg ei hytte, eige ein fritidsbåt eller

at reisa til friluftaktivitetar skulle vere problematisk ut frå miljøomsyn, verka som eit heller ukjent tanke for mange. Fleire av intervjuar føregjekk utandørs og ofte refererte informantane til den kvite og reine snøen eller den friske lufta, og mange sa at dei ikkje kunne sjå noko miljøbelastande ved deira måte å bruke naturen på. Ein del av hytteeigarane meinte heller at dei nye, store hyttene var "en berikelse" for lokalsamfunnet, og ikkje noko problematisk for miljøet.

Kva slags faktorar er det som styrer bilbruken til informantane? For mange av dei intervjuar var det å kome seg ut på tur, i betydinga fottur, skitur, båttur eller på hytta, noko dei sette svært høgt. Ein av informantane meinte at det var så viktig for folk å kome seg ut i naturen, at dei ikkje brydde seg om at bilen faktisk forureina naturen som dei drog ut for å nyte. Han seier at det er nesten som at "*målet heilaggjer middelet*". Og kanskje er han inne på noko vesentleg her? Å gå på tur i naturen er omtalt som ein svært grunnleggande verdi i norsk kultur (Nedrelid 1993) og det er ikkje usannsynleg at folk opplever det som viktigare å kome seg på tur enn å ta miljøomsyn. Kanskje dette er ei av forklaringane på kvifor mange ikkje reflekterer over miljøkonsekvensen? Forholdet deira til hytta kan også sjåast i samanheng med haldningane til å kome seg ut i naturen. Hytteeigarane gjev uttrykk for at hytta er ein viktig stad for dei. På hytta kjem folk seg vekk frå jobb og kvardag, får meir tid til seg sjølve og familien og mange brukar tida på fysiske aktivitetar ute i naturen. Livet på hytta kan på same måte som tida ute i naturen opplevast som så dyrebar at vi set miljøomsyn til side. Ei anna forklaring kan vere tidsklemma. Materialet viser at folk tykkjer det tek altfor lang tid å reise kollektivt, slik at dei heller vel å køyre sin eigen bil. Det ligg truleg også noko i fridomen og fleksibilitet som bilen representerer. Då bilen vart tilgjengeleg for folk flest på 1960-talet, minka reisetida til hytte og fritidsbustadane rykte så å seie nærare heimen (Löfgren 1999). Privatbilen vart også lansert i sin tid først og fremst som eit fritidstransportmiddel; ikkje som eit transportmiddel til og frå jobb. Det er difor ikkje urimeleg at bilen vert eit naturleg val for mange for å rekke over kvardagens gjeremål og kome seg til hytta ein fredags ettermiddag. Ein anna måte å forklare bilbruken i fritida kan knytast opp mot eit spørsmål om avmakt, ei slags kjensle av at "det-nyttar-ikkje-likevel ...". I ein studie av Stor-Oslo, Stavanger og Førde viser Erling Holden at sjølv om folk prøver å leve eit miljøvenleg liv, kjem mange til kort når det gjeld privatbilen. Det er heller på andre område, som til dømes kjeldesortering, at vi klarar å omsetje grøne haldningar om til grøn praksis. Når det gjeld transport, og spesielt bilkøyring, kjenner mange ei viss avmakt (Holden et al 2009). Sjølv om vårt materiale ikkje seier noko direkte om avmakt, har nok Holden identifisert noko som mange kan kjenne seg att i. Samtidig er det viktig i kvart enkelt tilfelle å sjå på kva avmaktsskjensla står i forhold til. Fleire funn frå vår studie tyder på dei omliggande strukturane for mange hyttefolk, båtfolk eller brukarar av friluftsområde legg opp til at bilen er den beste, raskaste og mest fleksible reisemåten. I fleire tilfelle finst det eit kollektivtilbod, men ulempene er større ved å nytte seg av dette enn bilen. Ein førebels konklusjon kan vere at den utstrakte bilbruken i friluftslivet skuldast fleire forhold; Det lettvinde og komfortable ved å bruke bil, kjensle av avmakt, oppleving av tidsklemme og at bilen er vorte ein høgt skatta individuell reisemåte.

Eit meir berekraftig friluftsliv?

I studiar av forholdet mellom fritidsforbruk og berekraftig utvikling har to motstridande teoriar vorte lanserte: Den første teorien baserer seg på studiar av kor vidt kvardagsvaner er motiverte av miljøomsyn eller ikkje. Holden (2007) hevdar at det ofte er slik at på fritida tek folk fri frå

miljøhaldningar. Den andre teorien argumenterer for at fritida er ein arena der folk er spesielt opne for nye inntrykk, handlingar og praksisar – som *kan* gje grunnlag for å etablere (nye) miljøvenlege haldningar – og at dette igjen kan overførast til praksis i både fritid og kvardagsliv (Hille et al 2007). Det avgjerande blir då å avklare vilkåra for at dette skal skje. Ein tredje posisjon plasserer seg midt i mellom og vi finn han i det norske tradisjonelle friluftslivet, som framhever ”det enkle liv”. Ståstaden inkluderer ideen om å utforske og verte glad i naturen på ein direkte måte, og har til ein viss grad vorte ein ideologi som framleis har ein sterk posisjon hjå mange nordmenn. Men denne posisjonen er utfordra av måten friluftslivet stadig tek i bruk fleire gjenstandar og meir transport på, som igjen skaper ei stadig større miljøbelastning.

Vår studie av friluftslivet, hytte, fritidsbåt og fritidsmobilitet har hatt som mål å prøve å utfordre desse teoriane. Eg vil ikkje her driste meg til å gje noko svar her ettersom materialet ikkje er ferdig analysert. Men her er to forhold som trer tydeleg fram av det innsamla materialet. Når det gjeld fritidstransport, tyder funna for det første på at privatbilen er eit gode i fritidssamanheng som vi svært unødig gjev slepp på, og for det andre at svært få har reflektert over miljøkonsekvensane knytt til fritidsforbruket – ut over spørsmålet om bos og kjeldesortering. Ikkje berre er hindringane for å bruke kollektivtilbodet mange, men bilens eigenskapar, denne individuelle reisemåten, inneber ein fridom som det er vanskeleg å kompensere for. Dette gjer utfordringane med å finne fram til berekraftig fritidstransport store. Det andre forholdet er at mange gjerne ynskjer seg ”det enkle liv” på hytta - ikkje gjennom materiell enkelheit, men å gjere fritida enkel ved hjelp av mange teknologiske hjelpemidlar. Materialet viser at for mange inneber det å ha det enkelt på hytta i dag inneber det motsette av tidlegare. No er ikkje det ”enkle” det å ha straumlause hytter utan innlagt vatn og med utedo. No er det ”enkle” gjerne det å ha innlagt straum, vatn, eit velutstyrt kjøkken og bad med varmekablar og vaskemaskin. Vi forbrukar stadig meir, omgjev oss med stadig fleire ting, nettopp for å ha det enklare. Spørsmålet som ein står att med her, er korleis vi skal forholde oss til bilen som ein sterkt integrert del av livet vårt og ynskja om høg materiell standard og høg komfort i den moderne tydinga av det enkle hyttelivet? Er vi villige til å gje opp noko av dette for eit meir miljøvenleg hytte- og friluftsliv, eller må vi redusere forbruket vårt fritida på andre område for slik å gje plass til eit stort og miljøbelastande fritidsforbruk?

Litteratur:

- Hille, J., Storm, H.N., Aall, C., Sataøen, H.L. 2008. *Miljøbelastningen av norsk forbruk og produksjon 1987 – 2007. En utredning for Miljøverndepartementet og Barne- og likestillingsdepartementet*. VF-rapport 2/08. Vestlandsforskning. Sogndal.
- Hille, J, Carlo Aall og Ingun Grimstad Klepp 2007. *Miljøbelastninger fra norsk fritidsforbruk. En kartlegging*. VF-rapport 1/07. Vestlandsforskning. Sogndal.
- Holden, Erling 2007. *Achieving Sustainable mobility. Everyday and Leisure time Travel in the EU*. Ashgate. Aldershot.
- Holden, Erling, Kristin Linnerud og Holger Schlaupitz 2009. *Transport og miljø*. Tapir. Trondheim.
- Löfgren, Orvar 1999. *On Holiday. A history of vacationing*. University of California Press. Berkley.
- Nedrelid, Tove 1993. *Ut på tur: på nordmanns vis*. Cappelen. Oslo
- Stortingsmelding nr 39 (2001-2002): ”Friluftsliv – ein veg til høgare livskvalitet”.

Hus eller hytte?

En studie av norske fritidsboliger

Eli Støa, Bendik Manum og Margrethe Aune, NTNU

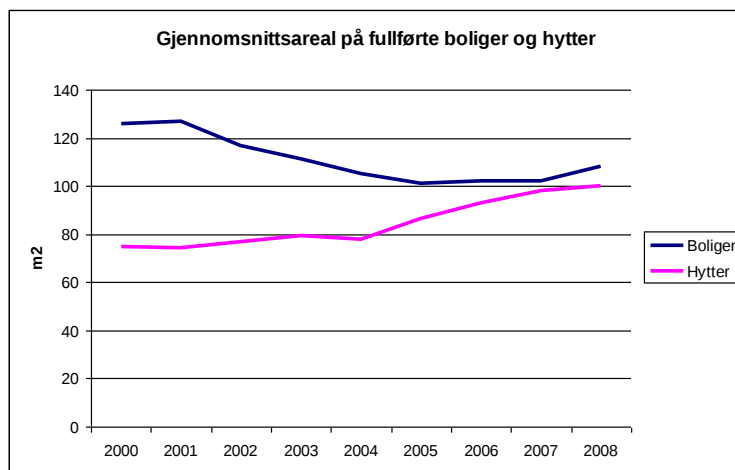
I løpet av de siste tiårene har vi i Norge sett at stadig flere nye fritidsboliger har karakter av å være "bolig nummer to". Det vil si at de har tilnærmet samme størrelse, standard og komfort som "primærboliger". Utvikingen reiser en rekke spørsmål og utfordringer knyttet til forbruk, energi og miljø. Dette er noe av bakgrunnen for forskningsprosjektet "Leisure and Sustainable Development: part of the problem or part of the solution?" som er støttet av Norges Forskningsråd gjennom programmet MILJØ 2015. Prosjektet omhandler i tillegg til fritidsboliger også studier av fritidsbåter, -utstyr og -transport, og er et samarbeid mellom Vestlandsforskning, SIFO og NTNU. Et overordnet formål med forskningsprosjektet er å bidra til kunnskap som er relevant for politikk og planleggingsstrategier for et mer bærekraftig fritidsforbruk. I denne artikkelen presenterer vi noen foreløpige resultater fra den delen av dette forskningsprosjektet som omhandler fritidsboliger. Arbeidet har en tverrfaglig tilnærming som innebærer at fritidsboligen sees som en del av en dynamisk boligkultur der materielle og arkitektoniske rammer spiller sammen med brukernes praksis og med deres verdier og holdninger når det gjelder ulike "boligarener".

Undersøkelsene forsøker primært å belyse to tema. Det ene er å se etter eventuelle sammenhenger mellom utviklingen av norske byer og deres boligområder og utviklingen vi ser innenfor hytter og fritidsboliger. Et viktig spørsmål i denne sammenheng er om fortettingsstrategien har ført til en økende "flukt" fra byen i fritiden. Et annet spørsmål er hvordan vi skal forstå utviklingen. Tradisjonelt har det vært en sterk kobling mellom hytter og enkelt friluftsliv. Hva representerer de nye og velutstyrte fritidsboligene i forhold til de gamle mer primitivt utstyrte hyttene i denne sammenhengen? For å belyse disse spørsmålene har forskningsprosjektet omfattet en landsdekkende spørreundersøkelse og en serie dybdeintervjuer. Det er også gjennomført intervjuer og studier av markedsføring ved en større hyttemesse. I tillegg er det gjort en sammenlignende studie av et nytt boligprosjekt i København og et fritidsleilighetskompleks på Oppdal.

Fra rammer om et enkelt liv nær naturen til et miljøproblem?

Den norske hytta, eller "fritidsboligen" som i dag er en mer beskrivende betegnelse, inngår i en sammensatt tradisjon. Sommerhus, landsted, seter, koie og bu er betegnelser som beskriver ulike former for hytter eller fritidsboliger. De forskjellige tradisjonene er knyttet til beliggenhet, arkitektoniske løsninger så vel som til ulike bruksmåter og til ulike idealer og verdier.

I dag finnes det mer enn 400.000 fritidsboliger i Norge og ca. 2 millioner "primær-boliger" (SSB, 2009). Nesten halvparten av norske husholdninger eier eller disponerer en hytte, og de siste årene har det blitt bygget ca. 6500 nye hytter årlig (SSB, 2008a). Størrelsen på nye hytter har økt vesentlig de siste tiårene og gjennomsnittlig areal på nye hytter var i 2008 ca. 100 m², det vil si at de nærmer seg størrelsen på en gjennomsnittlig ny leilighet (SSB, 2008b+c se figur 1).

Figur 1: Tall fra byggearealstatistikken viser at størrelsen på nye fritidsboliger er nesten tilsvarende størrelsen på nye leiligheter (etter SSB, 2008b+c)

Fritidsboliger utgjør en voksende sektor når det gjelder forbruk av areal og energi. I perioden 1994-2001 økte energiforbruket i fritidsboliger med 35 % mot bare 5 % i boligsektoren for øvrig (Gurigard et al 2004). Dette, sammen med økningen i fritidstransporten, har satt hytter og fritidsboliger på dagsorden i miljødebatten. Man har også blitt mer oppmerksomme på negative konsekvenser av utviklingen i hyttesektoren når det gjelder bevaring av sårbart plante- og dyreliv og for ivaretagelse av landskapskvaliteter og kulturmiljøer (Taugbøl et al, 2000).

Mulige drivkrefter

Et viktig spørsmål i forbindelse med de senere tiårenes fokus på urbanisering, fortetting og utbygging av sentrumsnære boliger, er om hytter representerer en nødvendig og ønsket kontrast for dem som velger en urban boform. Kanskje fungerer de som en flukt fra byen og som en forutsetning for å "holde ut i byen", slik det framkommer i sitatet under:

"Jeg blir tiltrukket av en hektisk storby, men også av det rolige livet som eksisterer på et mindre sted [...]. – Med én bolig i Oslo og en på Nesodden har jeg heldigvis mulighet til å leve ut flere sider ved meg selv [...] I byen dyrker jeg det urbane og sosiale. [...] På Nesodden har jeg tid til å nyte omgivelsene. [...] Det gjør det mulig for meg å holde ut livet i byen bedre" (Intervju med Grethe Kjensli i Henne Interiør, september 1999)

Dette, som kan betegnes som uttrykk for en "kompensasjons-teori", altså at vi kompenserer for manglende kvaliteter i våre hverdagsomgivelser med å dra mer på hytta for å oppleve stillhet og nærhet til naturen, er noe vi undersøker i dette prosjektet. Dersom fortettingsstrategien som blant annet er begrunnet i ønsket om redusert energibruk til

transport og oppvarming av bygninger og dermed en mer bærekraftig byutvikling, fører til at flere drar ut av byen på fritiden, er det ikke opplagt at den totale effekten for miljøet er fordelaktig.

Det er gjort lite forskning på dette. En undersøkelse fra Oslo (Holden & Norland, 2004) viser at omfanget av lange ferier og flyreiser er større blant folk som bor i sentrale byområder med høy tetthet og blant de som ikke har tilgang til hage. Men Holden & Norlands undersøkelse gir ikke grunnlag for å si at det er de fysiske egenskapene ved boligene som forårsaker dette, eller om det henger sammen med et større og mer komplekst bilde der urbane livsstiler er nært knyttet til høy mobilitet. Vi har derfor ønsket å undersøke dette nærmere. I tillegg kan det være interessant å undersøke om det er særlige egenskaper ved byen og byboligene folk "flykter" fra. I så fall kan være mulig å påvirke veksten i hyttebruk gjennom måten vi planlegger og utformer våre byer.

Hvorfor hytte?

Today's use of recreation homes can be seen both as a reaction and an adaptation to modernization processes" (Kaltenborn, 1998:133)

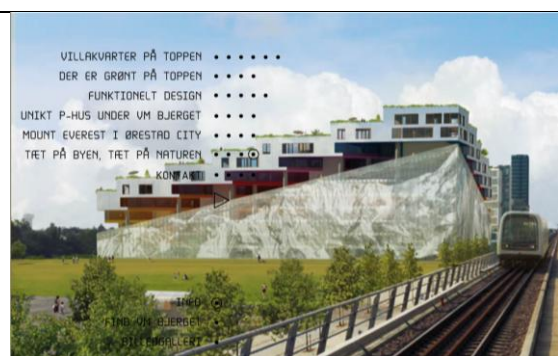
Det foreligger en god del forskning på hvorfor folk har hytte og hva hytta betyr for dem. Kaltenborn (1998) beskriver hvordan hytta kan sees som en reaksjon på "det moderne liv", spesielt "byliv", noe som samsvarer med den tidligere omtalte "kompensasjonsteorien" (Winston & Norris, 2009). En variant av samme tilnærming er å se hytta som et tilfluktsted, et sted for flukt fra byen, på engelsk gjerne betegnet som "the escape-theory" som innebærer at husholdninger "*.. purchase second homes in order to achieve some dimensions of lifestyle that is not available at their primary residence*" (Hall & Müller, 2004b:12). Hvis dette er tilfellet, kan man tenke seg at "hyttebehovet" kan reduseres ved å tilføre primærboligen noen av de dimensjonene som savnes i det moderne hverdagslivet, for eksempel tilgang på natur, stillhet og rekreasjonsmuligheter eller muligheter for å påvirke utforming av boliger andre fysiske omgivelser.

Det andre momentet Kaltenborn nevner er "adaptation", som innebærer at hytta inngår i menneskers strategier for å tilpasse seg et moderne (by)liv. Flere forskere bruker begrepet "multiple homes" om dagens boligkultur. Det innebærer at det å bo ikke knyttes til ett geografisk sted der man har sine røtter og "hører til", men at mennesker i stedet forflytter seg mellom flere steder og arenaer der de føler seg hjemme; "*part of an adaptation to dwelling in modernity that relies on multiple belongings between two, or possibly more, places of residence. (...) ..second home ownership allows people to dwell in and through different places, enabling them to feel connected to more than one place at the same time*" (Quinn, 2004:117-118). En slik forståelse innebærer at hytta ikke nødvendigvis oppleves som kvalitativt "bedre" enn primærboligen, men at den dekker andre behov og supplerer livet i byen. Dette samsvarer med sitatet fra magasinet "Henne" på forrige side, altså at det å ha en hytte eller en fritidsbolig gir mulighet for forandring, for å leve ut forskjellige sider ved seg selv og å oppleve tilhørighet til flere steder.

Begge teoriene forutsetter at egenskapene ved hytta og primærboligen er forskjellige – ellers ville det verken være noe poeng å flykte fra noe til noe annet eller å supplere noe med noe annet. Gjennom våre undersøkelser ønsker vi å belyse i hvilken grad teorier som de her nevnte kan forklare det fenomenet at nye fritidsboliger ligner stadig mer på tradisjonelle eneboliger når det gjelder både størrelse og standard.

Urbane hytter – landlige hjem?

Som en del av undersøkelsen har vi sammenlignet to prosjekter, nærmere bestemt et byboligprosjekt i København (VM-Bjerget, tegnet av BIG Architects. Se: www.vmbjerget.dk) og et prosjekt med fritidsleiligheter på Oppdal (Hovdintunet, Skaara Arkitekter. Se: <http://www.hovdintunet.no/?side=hjem>). Det første var under bygging da undersøkelsen ble gjort, mens leilighetene på Oppdal var under planlegging og er fortsatt ikke bygget. Med utgangspunkt i arkitektenes og utbyggernes beskrivelser har vi sett nærmere på hvilke kvaliteter som ble vektlagt i beskrivelser og markedsføring av de to prosjektene.

Figur 2: VM-husene består av atriumshus bygget på toppen av et parkeringshus i Ørestaden i København. Veggene i parkeringshuset er dekorert med perforerte metallplater som forestiller Mount Everest.

Figur 3: Hovdintunet består av rekkehus og et leilighetsbygg i seks etasjer der det er integrert et solpanel i den største skrå takflaten. Prosjektet blir, hvis det blir bygget, det høyeste huset på Oppdal

Kort fortalt¹ viste studien at det er uklart og tvetydig både hva en primærbolig er og hva en fritidsbolig er, men også hva som er "urbant" og hva som "landlig". På den ene siden blir de to prosjektene markedsført med mange av de samme kvalitetene, med nærhet til sentrum og til fritidsaktiviteter, vektlegging av nabolag sosialt liv og tradisjonelle modernistiske boligidealer som lys og luft og åpenhet. Samtidig blir det vi ellers regner som "urbane kvaliteter" vektlagt ved ferieleilighetene på "landsbygda" Oppdal ved at de skulle framstå som en ramme for aktivt og sosialt liv, mens byboligene i storbyen København først og fremst blir presentert som steder for rolige og tilbaketrukkne liv.

Studien viser at forholdet mellom primærboliger og fritidsboliger er sammensatt og at det er behov for å revurdere spesielt "escape"-teorien, men også til en viss grad "adaptation"-teorien.

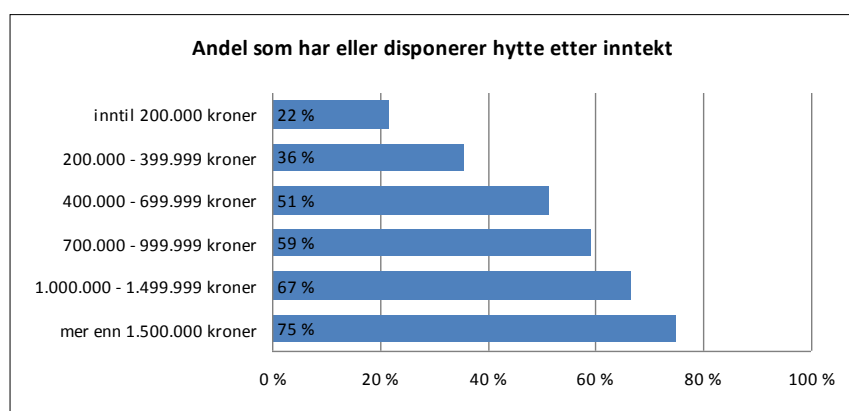
¹ For en nærmere beskrivelse av studien, se Støa (2008)

Resultater fra spørreundersøkelsen

Som en del av forskningsprosjektet er det utført en spørreundersøkelse om enkelthusholdningers boliger, hytter og hyttebruk. Undersøkelsen ble gjennomført som landsdekkende spørreundersøkelse per post med ca. 800 svar. Vi gjengir her noen av resultatene. Andel respondenter som oppgir å eie eller disponere hytte er 49 %, hvilket samsvarer med andre undersøkelser (Farstad et al., 2008).

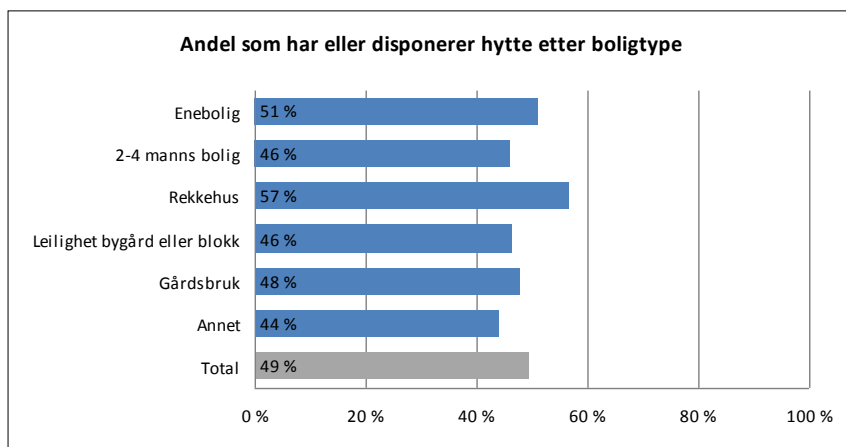
Inntekt, bolig og hytte

Figur 4 viser sammenhengen mellom husholdningsinntekt og det å eie eller disponere hytte. Ikke overraskende er resultatet at jo høyere inntekt, jo høyre andel av husholdningene disponerer hytte. Også verdien av hyttene blant dem som har hytte, øker med økende inntekt.

Figur 4:
Sammenheng mellom husholdningenes bruttoinntekt og det å eie / disponere hytte.

Et utgangspunkt for forskningsprosjektet var interesse for eventuelle sammenhenger mellom folks hus og hytter. Figur 5 viser boligtype i forhold til det å disponere hytte. Selv om vi ser at det å ha hytte varierer lite med boligtype, finner vi likevel noe større hytteandel blant husholdninger som bor i enebolig eller rekkehus. Det at enebolig her scorer noe høyere enn leiligheter samsvarer med overnevnte resultat om sammenhengen mellom høy inntekt og det å ha hytte. Resultatet for rekkehus er imidlertid mindre opplagt; rekkehus er den boligtypen med størst andel beboere som har hytte, større andel enn blant beboere i enebolig. Våre data om bruk av hyttene viser dessuten at rekkehusbeboere også er de som bruker sine hytter mest. Det synes altså å være en kobling mellom det å bo i rekkehus og det å prioritere hytte. Forklaringer kan være at høy prioritering av hytte og hytteliv lettere lar seg kombinere med rekkehus enn enebolig siden det i rekkehus er mindre å passe på og bekymre seg over når man ikke er hjemme enn hva det kan være i eneboliger.

Figur 5: Andel husholdninger som har eller disponerer hytte etter boligtype)

Hyttestandard

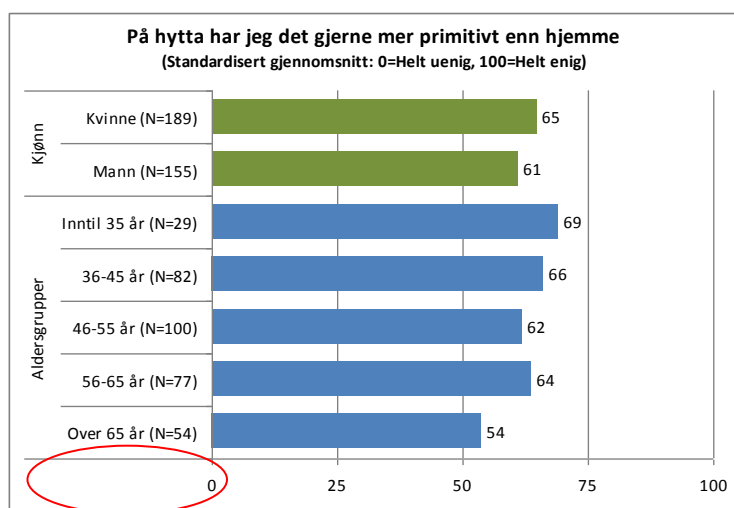
Spørreundersøkelsen omhandlet også temaet hyttestandard. Vi undersøkte blant annet i hvilken grad folk var enige i påstanden "På hytta har jeg det gjerne mer primitivt enn hjemme". Som det framgår av tabell 1, er 60 % av respondentene enige ("noe enige" eller "helt enige") i denne påstanden mens 26 % er uenige ("noe uenige" eller "helt uenige"). På bakgrunn av den høye standarden på dagens nybygde hytter (eller fritidsboliger) er det overraskende med slik overvekt mot det å ønske hyttelivet mer primitivt enn hjemme. Figurene 6, 7 og 8 viser mer detaljerte resultater rundt dette spørsmål, nærmere bestemt enighet med påstanden etter henholdsvis personalder, inntekt og utdanning. Her er det flere interessante mønstre. Man kunne tro at eldre, de som generelt er oppvokst under enklere kår enn de yngre, var mest tilbøyelige til å ville ha det enklere eller mer primitivt på hytta enn hjemme, men slik synes det ikke å være. Figur 6 viser hvordan alle aldersgrupper er enige i ønsket om å ha det mer primitivt på hytta enn hjemme, men at denne enigheten er klart lavest blant den eldste aldersgruppen. Resultatene sier ikke noe om personer endrer oppfatning over tid, altså om dagens 35-åringer vil mene det samme som dagens 65-åringer når de selv blir 65, eller om det er permanente forskjeller i holdninger mellom personer som i dag er 35 år og de som i dag er 65 år. Slike mulige mer detaljerte sammenhenger er interessante. Det viktige resultat i denne omgang er at alle aldersgrupper (dog i litt ulik grad) svarer at de ønsker det mer primitivt på hytta enn hjemme. Dette kan indikere at dagens mange store hytter med høy standard ikke har bakgrunn i absolutte ønsker eller behov hos kjøpere, men kanskje like mye har opphav i interesser hos aktørene innen bygging, salg og utvikling av hytter og hytteområder².

² Svarene på dette spørsmålet vil i en senere fase av prosjektet bli sett opp mot hva slags hytte folk faktisk har. Det kan være at de som har en "primitiv" hytte vil svare mer positivt på spørsmålet enn de som har en hytte med høy komfort standard.

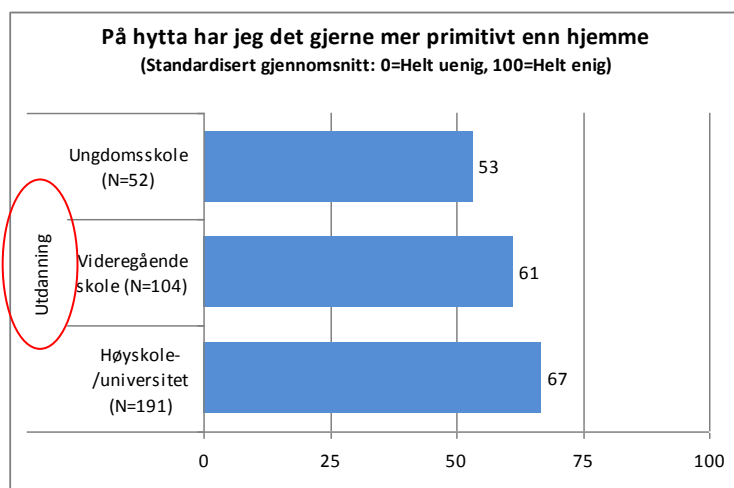
"På hytta har jeg gjerne det mer primitivt enn hjemme"	
Helt uenig	16,90 %
Noe uenig	9,10 %
Både og	12,90 %
Noe enig	27,70 %
Helt enig	33,40 %
	100 %

Tabell 1: "På hytta har jeg gjerne det mer primitivt enn hjemme". Alle svar

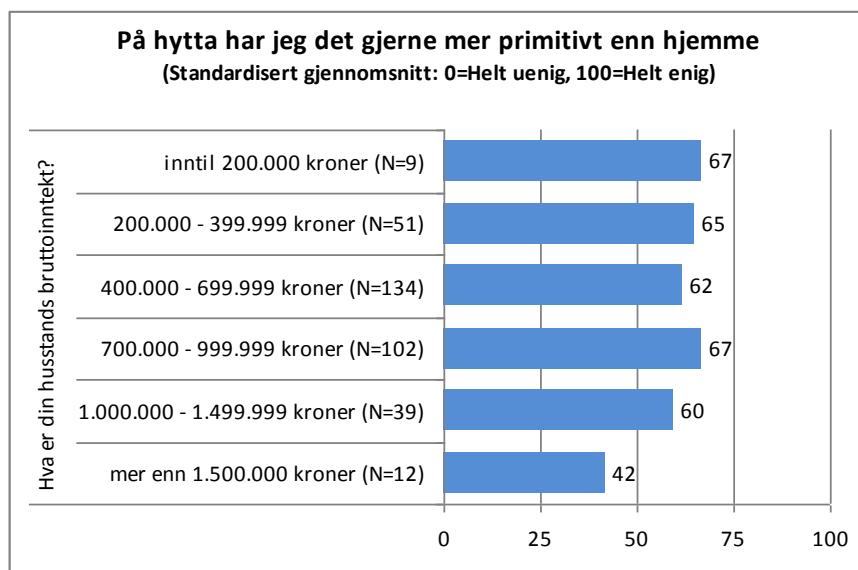
Når det gjelder inntekt og utdanning, viser figurene 7 og 8 hvordan disse forhold korrelerer omvendt av hverandre med ønsket om primitivt hytteliv; ønsket om primitiv hytte øker med høyere utdanning mens den avtar med høy inntekt. Pierre Bourdieu's teorier om at individer og grupper kan kjennetegnes ved deres kulturelle og økonomisk kapital kan være en relevant teoretisk ramme for mer detaljerte undersøkelser omkring av dette resultatet (Bourdieu, 1979 / 1995).

Figur 6: "På hytta har jeg det mer primitivt enn hjemme", - etter personalder

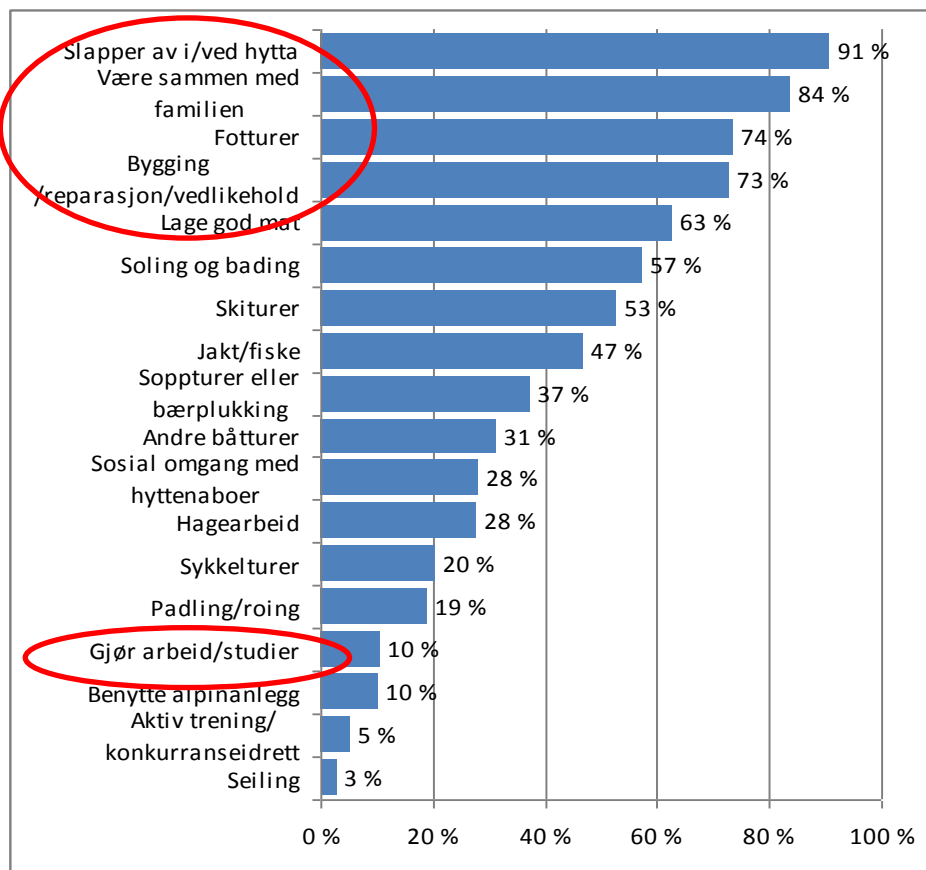
Figur 7: "På hytta har jeg det mer primitivt enn hjemme", - etter inntekt

Figur 8: "På hytta har jeg det mer primitivt enn hjemme", - etter utdanning

Hvorfor reise på hytte

Et viktig tema i forskningsprosjektet er om de nye store hyttene representerer en utvikling mot "second homes" / "multiple homes", eller om de fremdeles oppfattes som noe helt annet enn primærboliger. Kaltenborn (1998) undersøkte hvorfor folk hadde hytte. Han fant at den viktigste motivasjonen var å være nær naturen, forandring fra hverdagen og å være sammen med familie. I vår undersøkelse spurte vi om hva folk ofte gjør på sine hytter og som de anser som viktige grunner for å være på hytta. Svarene er sammenfattet i figur 9 og viser samme mønster som Kaltenborn fant: Folk drar på hytta for å slappe av ved hytta, for å være sammen med familie, for å gå tur og for å bygge, reparere og vedlikeholde. Bare 10 % oppgir at arbeid eller studier er noe de ofte gjør på hytta. De siste tiårs store endringer er altså mer knyttet til den fysiske utformingen av hytta enn til motiver for å ha hytte eller til hva man faktisk gjør der. Det er derfor antagelig riktigere å forstå de siste års økning i hyttenes størrelse og standard som et uttrykk for vår generelle velstandsøkning enn som et fundamentalt skifte i hytteidealer eller hyttebruk.

Figur 9. Viktige aktiviteter på hytta.

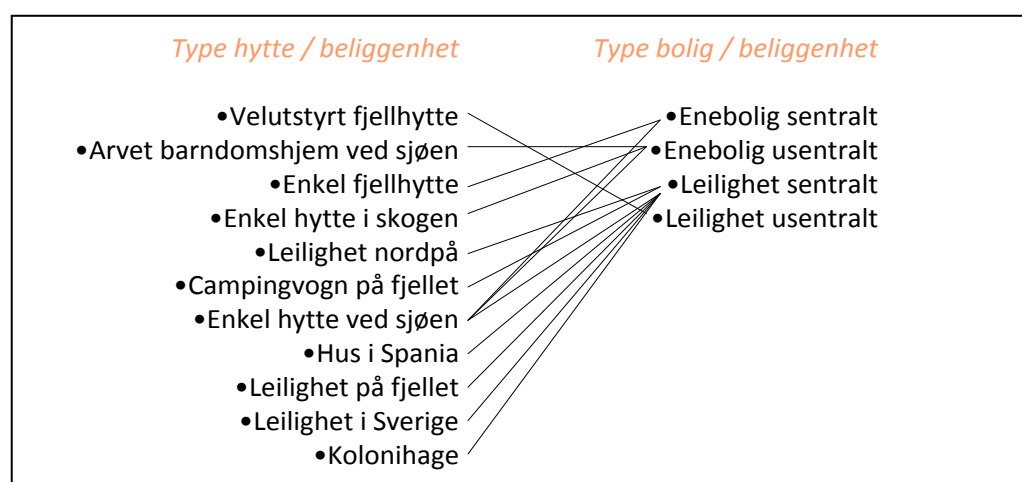
Natur, hus og hytte

Et annet tema vi ønsket å undersøke nærmere er forholdet mellom natur/friareal hjemme og på hytta. I hvilken grad er flere og større hytter en kompensasjon for mer urbant dagligliv? Figurene 10 og 11 viser respondentenes enighet i uttalelsen "Jeg/vi ville brukt hytte mindre om jeg/vi hadde mer natur/friareal hjemme." Figur 10 viser fordeling av enighet i denne uttalelsen (alle svar) mens figur 11 viser enighet etter boligtype. For det første er det en overveldende uenighet i påstanden; hele 77 % er uenige mens bare 16 % er enige (fig. 10). For det andre har boligtype ingen signifikant sammenheng med uenigheten (fig. 11). Selv om vi i enkeltintervjuer finner flere eksempler på personer som bevisst kombinerer bybolig uten hage med en hytte/fritidsbolig som de kan bruke ofte (noe vi kommer tilbake til), finner vi altså ikke slik prioritering som noen generell trend. Svarene fra spørreundersøkelsen tilsier at hyttebehov ikke uten videre kan reduseres ved å tilby mer natur og friarealer der folk bor. Sammenhengene mellom bolig og hytte er komplekse og resultatene indikerer at den tidligere nevnte escape-teoriens relevans for norsk hytteliv bør revurderes. Spørsmål knyttet til bolig og ulike former for natur og friarealer er også vel verdt nærmere undersøkelser og et interessant tema i denne sammenheng er naturens mulige ulike roller "hjemme" og som fritidsarena.

Resultater fra intervjuundersøkelsene

Vi intervjuet 11 husholdninger med til sammen 15 respondenter. Noen av disse representerer bosatte i sentrumsnære leiligheter i Trondheim, andre representerer to ulike hyttekonsepter, nærmere bestemt en "sjøhyttelandsby" på Stokkøya i Nord Trøndelag og en "fjellhyttelandsby" i Oppdal. Blant informantene var det overvekt av par i 50-70 årene med voksne barn. Flere av dem var skilt og etablert på nytt med ny partner. Noen få var yngre par med hjemmeboende tenåringsbarn. Alle informantene har fast bosted i Trondheim.

Intervjumaterialet gir et mangfoldig bilde. Selv med et begrenset utvalg av informanter, er svært mange typer fritidsboliger representert. Flere husholdninger eier eller har tilgang til flere typer fritidsboliger. Mangfoldet gjelder både den fysiske hytta, dens beliggenhet og koblingen mellom primærbolig og hytte.

Figur 12: Fritidsboligtyper representert i intervjumaterialet – og forbindelse til primærbolig

Vi finner et stort spenn i oppfatninger om hvordan hytta skal se ut, om den skal være "moderne" eller "tradisjonell" og om standard og størrelse. Mange vektlegger at det skal være "enkelt" å være på hytta men legger svært ulikt innhold i dette. Det er også forskjellige syn på om hytta bør ligge langt fra folk eller om det er positivt å ha naboer i nærheten, og om hytta er en arena for sosialt samvær med familier, venner og hyttenaboer eller om den er viktig som et sted der kan man trekke seg tilbake og være i fred. Og sist men ikke minst, er det mange ulike varianter av sammenhenger mellom hvordan folk bor og hva slags hytte de har og hvor mye de bruker den.

Samtidig som informantenes oppfatninger og prioriteringer varierer mye, er det noen temaer og generelle begrunnelser som går igjen. Eksempler på slike temaer er identitet, tilhørighet, forandring fra hverdagen, frihet og enkelhet. Begrepet "enkelt" eller "enkelhet" er spesielt interessant, både fordi det kan betraktes som en "sosio-materiell" dimensjon i den forstand at det berører både sosiokulturelle aspekter og konkrete fysiske/arkitektoniske rammer, og fordi mange forhold knyttet til "enkelthet" nå synes å være i endring i norsk hyttekultur. Som tidligere nevnt, er et resultat fra spørreundersøkelsen at mange ønsker å ha det mer primitivt på hytta enn hjemme. Intervjuene viser at begrepet "enkelt" har et sammensatt innhold. For noen betyr enkelhet at hytta kan være liten, fordi dette gir mindre å holde rent

og mindre å holde orden på, og at den gjerne kan ha enkel/lav teknisk standard med færre tekniske installasjoner enn hjemme. For andre betyr "enkelt" det helt motsatte, nemlig mest mulig bekvemt, - med tekniske hjelpemidler og komfort som hjemme og dermed "et enkelt liv" fritt for manuell oppvask, vannbæring eller annet arbeid som er knyttet til primitivt hytteliv. Noen trekker også fram ønsket om lite vedlikehold som begrunnelse for at hytta skal være ny og "moderne". For andre er enkelhet knyttet til sosial omgang i betydningen at det skal være enkelt å "stikke innom" og lett å invitere. Enkelhet knyttes også til kvaliteter som ro, stillhet, "langsom tid", det å kunne senke skuldrene og legge fra seg klokka og innebærer dermed motsatsen til støy, stress, tidsklemme og "multitasking" som for mange preger hverdagslivet.

Forholdet mellom bolig og hytte

Når det gjelder spørsmålet om primærboligens betydning for hva slags hytte man har, hvordan man bruker hytta og hva slags forhold man har til den, gir spørreundersøkelsen ingen entydige svar, mens intervjuene gir et utdypende bilde av hvordan enkeltpersoner har svært ulike oppfatninger.

I intervjuene oppgir noen at det ikke er sammenheng mellom valg av bolig og valg av hytte. De sier at valg av hytte og bruk av hytte avgjøres av helt andre forhold enn "måten man bor på", og familiesituasjon og arbeidssituasjon blir nevnt som langt viktigere. Noen trekker fram at hytta er arvet, og dermed ikke noe de hadde valgt fritt.

Andre oppgir at det er sammenheng mellom valg av bolig og valg av hytte. Slike sammenhenger kan imidlertid være vidt forskjellige; for noen er hytta et bevisst valg om en motsats til primærboligen mens andre bevisst søker samme kvaliteter på hytta som de verdsetter hjemme.

Informanter som vektlegger forskjellene på primærboligen og hytta viser gjerne til egenskaper ved nærmiljøet / omgivelsene. Et eksempel på dette er en mann (48) som bor i enebolig nær bysentrum og har hytte i en "hyttelandsby" på Stokkøya. Han sier: *"Jeg bor liksom litt på landet i byen, mens her på landet er det litt urbant"*. Han har hytte i et område der det er et aktivt sosialt liv både blant hyttenaboene og i forhold til lokalbefolkningen, og der et serveringssted fungerer som et attraktivt felles samlingssted. Men det er ikke slik at den ene arenaen er "bedre" enn det andre, hus og hytte utfyller hverandre og gir muligheter til å leve ut forskjellige sider ved seg selv og til å oppnå forandring mellom hverdag og fritid. I materialet finnes det også andre typer motsetninger mellom hus og hytte, for eksempler at folk som har brukt mange år på opp-pussingsprosjekter hjemme nettopp ønsker seg en enkel hytte som trenger minimalt med vedlikehold.

Vi har også eksempler på at hytta fungerer som en kompensasjon eller en flukt fra sider ved bylivet som oppleves som negative. For noen henger dette tett sammen med måten de bor på. En informant gir tydelig uttrykk for at primærboligen ikke dekker alle hans behov og at hytta har noen av de egenskapene som han savner hjemme: *".. det er en enkelt boligstandard i TOBB leilighet (...) det gir meg en sånn silo følelse – jeg blir litt inneklemt i en byleilighet.. Så det å få komme ut i frisk luft og et fritt område, det er veldig viktig for meg"*

(mann, 61). Andre beskriver hvordan hytta gir mulighet for å "slippe unna" noen av ulempene ved å bo i en bygård: *"..det at du hører naboen om lørdagskvelden kommer hjem fra byen og sånn da. Så kommer de kl. 03 om natten og gjaller i gangene her med høye stemmer og så våkner du. Der har du vinduet åpent på soverommet og så kvitrer det så fint med fugler i trærne."* (mann, 63) Selv om hytta for enkelte kan kompensere for ulemper eller mangler i hverdagslivet, tilsier intervjuene at hytte som "noe annet" enn boligen handler mer om avveksling og forandring enn om "flukt" fra byen.

Det er dessuten noen som søker de samme kvalitetene på hytta som de har hjemme. De som bruker "marka" aktivt hjemme liker også turer både sommer og vinter på fjellet. De som søker fred og ro på hytta, kan prøve å oppnå det samme i sin faste bolig: *"Det er stille og fredelig der vi bor (..). Vi prøver å få det tilpasset hele livet – det vi opplever på [hytta]"* (kvinne, 43).

Et av spørsmålene vi reiste innledningsvis, var om måten vi planlegger byer og boliger kan påvirke behovet for og omfanget av hytter. Selv om spørsmålet kan synes spekulativt, er troen på en slik sammenheng ikke fremmed blant planleggere. Den kommer for eksempel til uttrykk i høringsutkastet til *Planprogram Brøset – En klimanøytral bydel*, Trondheim kommune september 2009: *"God kvalitet på grøntområder har potensial til å redusere behovet for å reise ut av nærmiljøet for å få tilfredstilt "daglige" behov for sosialt samvær, rekreasjon og fysisk aktivitet."* (Trondheim kommune, 2009)

Noen få av de vi snakket med har bevisst valgt en kompakt boform fordi de har hytte. Men ingen sier at de ville brukt hytta mindre (eller mer) dersom de hadde bodd annerledes. Det finnes altså ikke noe grunnlag i vårt materiale for å si at vi gjennom å planlegge urbane boligområder med bedre tilgang på grøntarealer, mer private hager, bedre støyskjerming osv, kan vi bidra til at folk får mindre behov for å dra på hytta. Det er imidlertid mange andre gode grunner til å styrke fokus på bedret bokvalitet i byene våre – blant annet med tanke på alle som faktisk ikke har tilgang på hytte. Og uansett, hvis tilgang på hytte gjør at flere kan tenke seg å bo sentralt og på relativt liten plass, blir kanskje det totale miljøregnestykket ikke så ille.

Mulige strategier mot en mer bærekraftig hyttekultur?

Det å ha tilgang på hytte eller fritidsbolig oppleves generelt som positivt, det betyr økt livskvalitet og oppleves som helsebringende både fysisk og mentalt. Spørsmålet er hvordan det er mulig å opprettholde disse kvalitetene uten at det får for store negative konsekvenser for miljøet.

Så langt indikerer våre undersøkelser noen tema som bør kunne gi grunnlag for å utvikle en mer bærekraftig hyttekultur, dette gjelder blant annet hyttestørrelse, mer miljøvennlig "drift" av hytta og generell miljøbevissthet.

Flere av våre informanter er opptatt av at hytta ikke skal være for stor. For noen trekkes det til og med fram som fordel at hytta liten, fordi dette sparer arbeid når det gjelder både renhold og vedlikehold. Flere av hytteeksempelene viser at lite areal ikke behøver ikke gå på

bekostning av vanlige "hyttegleder". Mindre areal vil gi miljøgevinst både fordi det krever mindre ressurser å bygge og ved at det kreves mindre energi til oppvarming. Dersom man ikke har ubegrenset med oppvarmingskapasitet, kan en liten hytte om vinteren være mer komfortabel enn en stor. Hyttestørrelse kan dessuten være en viktig faktor med tanke på å redusere landskapsinngrep. Her ligger det utfordringer og muligheter både for planleggere, grunneiere, arkitekter og hytteprodusenter.

Selv om de fleste svarer at de gjerne kan ha det mer primitivt på hytta enn hjemme, vil mange ha god teknisk standard og høy komfort på hytta, det vil si innlagt varmt og kaldt vann, wc og dusj, elektrisitet og mulighet for tekniske hjelpemidler som komfyr, vaskemaskin og oppvaskmaskin. Energibruk knyttet til dette er foreløpig i liten grad problematisert i hyttesektoren (Johnsen, 2009). Dette betyr at det kan ligge et stort potensial i å redusere energibruken til drift av hytter gjennom tekniske tiltak som vi kjenner fra byggebransjen ellers. Dette gjelder alt fra ekstraisolering og valg av oppvarmingssystemer og energikilder til systemer for strømstyring og for stengning av vann slik at det ikke er nødvendig å ha varme stående på når hytta ikke er i bruk.

Miljø og miljøbevissthet kommer lite til uttrykk i intervjuene. På direkte spørsmål er det riktignok noen som nevner tema som avløp, kildesortering og etterisolering, men uten at dette er koblet til en tydelig miljøbevissthet: *"Vi har ikke spesifikt tenkt på miljøbiten. Men vi begynte å prøve å kompostere litte grann og sånne ting, og vi søppelsorterer"* (mann, 63)

Tidligere studier (bl.a. Holden, 2007) viser at mange som er opptatt av å ta miljøvennlige valg i hverdagen, "tar fri" fra slike vaner i fritiden. Enkelte av våre informanter underbygger dette: *"Vi har ikke en sparepære på hytta, mens hjemme har jeg vært kjempestram. Kastet ut alt som er overflødig og satt inn sparepærer. Fyker rundt og passer på å slukke lys og sånn, men her har jeg faktisk ikke en eneste sparepære. Det må jeg huske på neste gang."* (Kvinne, 71)

Selv om hyttene som nå bygges tilsier at folk ønsker stort areal med høy tekniske komfort og i liten grad er opptatt av miljøkonsekvensene av dette, finnes det elementer i vårt materiale som er mer løfterike når det gjelder miljøet. Dette går blant annet på betydningen av "enkelhet" og det at flere informanter synes å være mindre opptatte av store hytter enn hva dagens hyttebygging tilsier. Det at folks forhold til hytter er et sammensatt fenomen i kontinuerlig endring, kan bety at det også finnes muligheter for å påvirke innholdet i norsk hyttekultur. Kanskje er det mulig å konstruere nye former for "normalitet" i hyttesektoren gjennom nytenkende arkitektoniske løsninger. Et eksempel på dette kan være Stokkøya sjøsenter, et konsept med kompakte og arealeffektive hytter og med serveringsstedet "Strandbaren" som fungerer som møtested for hyttefolk og lokalbefolkning. I tillegg finnes det hotellrom med plass til gjester. Prosjektet ble først møtt med skepsis men har blitt meget populært og har fått mye positiv oppmerksomhet både nasjonalt og internasjonalt. Realisering av slike innovative eksempel på mer bærekraftig hyttekultur, kan gjennom å påvirke den generelle oppfatningen av gode hyttekvaliteter ha positiv effekt langt utover sitt eget direkte bidrag.

Figur 13 og 14: "Sjøhyttelandsby" på Stokkøya i Nord-Trøndelag. Tegnet av Pirll arkitektkontor 2003-2006. Se: <http://www.pir2.no/prosjekter/hytter-hosnasand/> Foto: Eli Støa

Referanser:

- Bourdieu, P (1979 / 1995): *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax
- Farstad, M., Rye, J.F. og Almas, R. (2008): *Fritidsboligfenomenet i Norge*. Trondheim: NTNU, Norsk senter for bygdeforskning
- Gurigard K., Christensen T., Bak U.H. (2004) *Energi og miljøriktig fritids- og turistbygging – sluttrapport, Oppland-, Hedmark-, og Buskerud Fylkeskommune*.
- Enova og Miljøverndepartementet
- Hall C M & D K Müller (2004): "Introduction: Second Homes, Curse or Blessing? Revisited" in C. M. Hall and D K Müller (eds) (2004): *Tourism, Mobility and Second Homes. Between Elite Landscape and Common Ground*. Channel View Publications
- Holden, E & I Norland (2004): *SusHomes. En undersøkelse av husholdningers forbruk av energi til bolig og transport i Oslo-området*. ProSus Report 3/04, University of Oslo
- Holden, E (2007): *Achieving Sustainable Mobility*. Aldershot: Ashgate
- Kaltenborn, Bjørn (1998):
- Johnsen, Tove Krogstad (2009): *Hytteliv og energi*, Masteroppgave NTNU
- Norris, M & N Winston (2009): "Second home owners in Ireland: compensating, investing or retiring?" Paper presentert på ENHR-2009, Praha
- Quinn, B (2004): "Dwelling Through Multiple Places: A Case Study of Second Home Ownership in Ireland" in C. M. Hall & D K Müller (eds) (2004): *Tourism, Mobility and Second Homes. Between Elite Landscape and Common Ground* Channel View Publications
- SSB (2008a): Bygg sette i gang. Fritidsbygninger. Tal, bruksareal, gjennomsnittleg bruksareal. 1983-2008 http://www.ssb.no/emner/10/09/byggeareal_tab/t-09.html
- SSB (2008b): Fullførte bygg. Fritidsbygninger. Tal, bruksareal, gjennomsnittleg bruksareal. 1983-2008 http://www.ssb.no/emner/10/09/byggeareal_tab/t-20.html
- SSB (2008c): Fullførte bygg. Gjennomsnittleg bruksareal pr. leilegheit, i ulike bygningstypar. m². 1983-2008 http://www.ssb.no/emner/10/09/byggeareal_tab/t-18.html
- SSB (2009): Antall fritidsbygninger per januar 2009 <http://www.ssb.no/emner/10/09/bygningsmasse/tab-2009-03-13-04.html>
- Støa, E (2008): "Urban cottages – rural homes? Challenges towards a more sustainable residential culture and the role of architecture" i *Nordisk Arkitekturforskning* 3/2008.
- Trondheim kommune (2009): *Planprogram Brøset – En klimanøytral bydel*. Høringsutkast.
- Taugbøl et. al. (2000): *Hyttebygging i Norge – En oppsummering og vurdering av ulike miljø- og samfunnsmessige effekter av hyttebygging i fjell- og skogtraktene i Sør-Norge*, Norsk Institutt for Naturforskning (NINA), Oppdragsmelding 709

Friluftslivets effekt på folkehelse og helseøkonomi

Nanna Kurtze, Terje Eikemo, Karl-Gerhard Hem, SINTEF Teknologi og samfunn.

Bakgrunn

Bakgrunnen for prosjektet var forskningsoppdraget Analyse og dokumentasjon av friluftslivets effekt på folkehelse og livskvalitet fra FRIFO gitt til SINTEF.

Målsetting

Målsetting for prosjektet er å analysere, sammenstille kunnskap og vurdere friluftslivets samfunnsmessige betydning for folkehelse og livskvalitet. Videre skal det beregnes hva samfunnet kan spare på en offensiv satsing på friluftsliv.

Problemstillinger

Problemstillingene som ønsket belyst var følgende:

1. Hva er sannsynlig helseeffekt av friluftsliv på både fysisk og psykisk helse?
2. Hva er sannsynlig synergieffekt på helse ved kombinasjonen av fysisk aktivitet og naturopplevelse?
3. I hvilken grad fører friluftsliv til høyere livskvalitet og velvære?
4. Hva vil det norske samfunnet tjene på ved økt satsing på friluftsliv?
5. Hvilke aktuelle framtidige forskningsbehov finnes?

Metode

Når det gjelder metode er det gjort følgende:

- Statistiske analyser av to levekårsundersøkelser
- Kunnskapsoppsummering i form av en litteraturstudie med søk i ulike databaser
- Identifisert relevante økonomiske utredninger. Noen av disse er benyttet til å gjennomføre sammenlikninger av hva samfunnet kan spare på en offensiv satsing på friluftsliv

I mangel av paneldata/prospektive studier for å besvare problemstillingene var levekårsstudiene de best tilgjengelige data for å gi svar på en sannsynlig helseeffekt av friluftsliv på både fysisk og psykisk helse, samt sannsynlig synergieffekt på helse ved kombinasjon av fysisk aktivitet og naturopplevelse. Imidlertid har tverrsnitt-studier sine begrensninger. Våre analyser er basert på to tverrsnittsundersøkelser som ikke uten videre gir grunnlag for å si noe om hvorvidt friluftsliv er årsaken til ulike helseutfall. Vi diskuterer ikke kausale påstander som for eksempel at mangel på friluftsliv er årsak til dårlig helse.

Det ble gjort analyser av levekårsundersøkelsen 2005 (helseundersøkelsen) og levekårsundersøkelsen fra 2007 og vi benyttet felles analysestrategi for de to levekårsundersøkelsene.

Levekårsundersøkelsen 2005

Vi vil kort si litt om de ulike variablene vi har brukt i analysene. I levekårsundersøkelsen 2005 var avhengige variabler følgende: *Fysisk helse*: Defineres ut fra folks vurdering av sin egen helse. De som har svart "meget god" og "god" helse sammenlignes med de som har svart "verken god eller dårlig", "dårlig" og "meget dårlig". *Psykisk helse*: Defineres ut fra *Hopkins Symptom Check List (HSCL)*. Dette er en indeks som måler utbredelsen av angst- og depresjonssymptomer i befolkningen. Skalaen består av i alt 25 ledd, og 13 av disse er ment å måle depressive symptomer.

Videre i analysene har vi brukt den *hovedforklaringsvariabel* som best kan fange opp fysisk aktivitet og deltakelse i friluftsliv og lyder slik i Levekårsundersøkelsen:

Hvor mange av de siste 7 dagene har du utført arbeid eller aktiviteter som krever moderat fysisk innsats som varte minst 10 minutter sammenhengende? Med moderat fysiske aktivitet menes aktiviteter som gjør at du puster litt tyngre enn normalt. Eksempler er lett trening, rask gange eller sykling i vanlig tempo eller lette løft. Regn ikke med vanlig gange/eller spasering.

I de bivariate analysene gjøres analysene separat for *kjønnene i tre aldersgrupper* (15-24 år, 25-64 år og 65 år og eldre). I alle regresjonsanalyser ser vi på den samlede effekten av kjønn, men vi gjør analysene separat for de tre aldersgruppene, som gjerne kan forstås i termene *unge, arbeidspopulasjonen og eldre*. Det er benyttet logistisk regresjon.

Levekårsundersøkelsen 2007

Avhengige variabler

I denne delen av undersøkelsen har vi målt helse på tre ulike måter. Alle analysene gjøres derfor også i tre omganger. *Dårlig helse*: Vi baserer oss på en variabel som spør

- a) hvor store vanskeligheter respondentene opplever å ha med å delta i fritidsaktiviteter
- b) hvor store vansker de har med å gå i trapper én etasje opp og ned
- c) vansker med å klare vask og rengjøring av boligen.

Svaralternativene var "ja, store vansker", "ja, noen vansker" og "nei, ingen vansker". Ut fra disse tre spørsmålene laget vi en sammenslått indeksvariabel, hvor vi sammenligner de som har noen eller store vansker med å delta i fritidsaktiviteter, og/eller gå i trapper én etasje opp og ned, og/eller med å klare vask og rengjøring av boligen.

Dette gjøres likedan for de som er uføretrygdet ved å sammenligner de som oppgir at de er uføretrygdet mot de som ikke er det. Det tredje og siste helsemålet tar utgangspunkt i alvorlig sykdom. Her sammenlignes de som oppgir å ha vært rammet av alvorlig sykdom de siste 2 år med øvrige respondenter.

Uavhengige variabler

Undersøkelsens uavhengige variabler kan deles inn i fire hovedkategorier: Friluftslivsdeltakelse, fysisk aktivitet, demografiske kjennetegn og sosioøkonomisk status.

Hovedforklaringsvariabler

Hovedforklaringsvariablene omfatter deltakelse i friluftslivsaktiviteter. Vi har tatt for oss tre ulike strategier:

Analysestrategi 1: *Hvorvidt man har deltatt på ulike aktiviteter*: Først ønsket vi å måle effekten av å delta eller ikke delta på 12 ulike typer av aktiviteter. Spørsmålet som ble stilt var om man i løpet av de siste 12 månedene har vært på (med svaralternativene "ja" og "nei")

a) fottur, b) bær-/ sopptur, c) jakt, d) fisketur, e) båttur, f) sykkelstur, g) ridetur, h) skitur, i) skøyter på islagte vann, j) kjørt på ski- eller snowboard, k) klatring, brevandring, juvvandring, elvepadling eller terrengsykling

Analysestrategi 2: *Hvor ofte man har deltatt på ulike aktiviteter*: Deretter ville vi se på frekvensen av ulike typer aktiviteter. Folk ble bedt om å vurdere omtrent hvor mange *dager* man i løpet av de siste 12 månedene har

a) gått kortere fottur i skog/mark, b) gått kortere fottur i fjellet, c) gått lengre fottur i skog/mark, d) gått lengre fottur i fjellet, e) vært på bærtur, f) gått kortere skitur uten overnatting i skog/mark, og g) gått kortere skitur uten overnatting i fjellet

Analysestrategi 3: *Friluftslivsdeltakelse - indeks*: Som en siste strategi laget vi også en samlevariabel (indeks) hvor vi har addert sammen antall "nei" på spørsmål om man i løpet av de 12 siste månedene vært på

fottur, sopptur, jakt, fiske, båttur, sykkelstur, ridetur, ski, skøyter, alpint, klatring eller terreng.

Denne variabelen utgjør dermed en skala fra 0 til 12, hvor 12 vil være de som er minst aktive

Databaser for litteratursøk

Vi gjennomførte søk i følgende databaser på søkeordet "outdoor life":

- Cochrane Library
- PubMed
- SBU (den svenske teknologivurderingsenheten)
- Dacetha (Danish Centre for Health Technology Assessment)
- BIBSYS
- Google Scholar

Krav til studien var at den skulle være forskningsbasert og publisert i vitenskapelige tidsskrift med refreeordning.

Resultater

Levekårsundersøkelsen 2005

Hovedfunnet av denne delstudien viser at moderat fysisk aktivitet har en positiv sammenheng med både psykisk og fysisk helse i den norske populasjonen som helhet. Da har vi samtidig tatt andre relevante variabler med i betraktning – som kjønn, alder, bosted, sosial integrasjon, sosial status og livsstilsfaktorer.

Levekårsundersøkelsen 2007

Hovedfunnet av denne delstudien viser at *hvorvidt* en i det hele tatt deltar i ulike former for friluftsliv er viktigere enn *antall dager* med friluftslivsaktiviteter.

Friluftslivsaktiviteter ser ut til å være helsefremmende for den yrkesaktive delen av befolkningen, samt blant de eldre, mens det for den yngre befolkning ikke ble funnet noen sammenheng.

Fotturer og sykkelturner ser ut til å være den aktiviteten som har sterkest samvariasjon med helse– hele befolkningen sett under ett.

Vi har brukt den beste tilgjengelige datakilden til å svare på de gjeldende spørsmål, og vi finner at det er en sammenheng mellom helse og friluftsliv. Nøyaktig hvordan denne sammenhengen er kan ingen studier gi et fullverdig svar på, da alle statistiske forutsetninger aldri kan imøtegås helt.

Litteratursøk

Cochrane

Oppsummert fra Cochrane viser kunnskapsoppsummeringene på søkeordet "outdoor life" følgende etter emner:

- Fysisk trening/friluftsliv - depresjon
 - Fysisk trening synes å bedre symptomer av depresjon, men de var ikke sikre på hvor effektiv eller hvilken type fysisk trening som var mest effektiv. Det antydes at fysisk trening bør fortsette mer langsiktig for å oppnå bedring av sinnsstemning
 - Multi-modal intervensjon med 20 minutters utendørs gange (pulsfrekvens på 60 % av max hjerteslag) og et spesielt vitaminregime var klinisk anvendbar terapi for kvinner med mild til moderat depresjon som foretrakk egenbehandling eller hadde vanskeligheter med kostnader eller bieffekter av medikamenter eller psykoterapi
- Fysisk trening/friluftsliv - forebyggende effekt – livskvalitet - psykisk helse
 - Utholdenhetstrening bedrer VO_{2max} hos eldre som igjen sørger for beskyttende effekt mot hjerte-karsykdommer senere i livet og bedrer livskvaliteten

- Hjemmetrening blant eldre bedret livskvalitet og ganghastighet, samt at gruppetrening borte fra hjemmet i tillegg til hjemmetrening var bedre for den psykiske helsen

PuBMed

Oversiktsartiklene (reviews) viser at utendørs fysisk aktivitet/friluftsliv har gunstig effekt på helsen når det gjelder:

- Forebygging av astma for barn
- Reduserer risiko for Alzheimers, demens, hjerteinfarkt og kreft
- Naturopplevelser og leirskole i rehabilitering av ryggmargsbrokk er verdifullt. Imidlertid er det behov for systematisk forskning av betydningen av naturopplevelser for denne gruppen

Av de resterende artiklene fra PubMed var følgende relevante:

- Friluftslivsutdanning, friluftsliv i fritiden og friluftsliv som rehabilitering
- Utendørsaktiviteters (outdoor life) betydning for helsen og naturopplevelser:
 - Lavere prevalens av nærsynthet som følge av økt timeantall med utendørsaktivitet
 - Redusert risiko for død ved daglige utendørsaktiviteter
 - Redusert risiko for brystkreft ved fysisk aktivitet gjennom hele livet
 - Redusert risiko for MS ved uteaktiviteter i barne- og ungdomstid
 - Høy sosial klasse var assosiert med fysisk aktivitet av høy intensitet blant skolebarn
 - Naturopplevelse ved å gå i villmark "menes" å ha gunstig effekt på helsen og positiv sammenheng mellom selvurdert helse og fysisk aktivitet, der turer i skog og mark og på fjellet i tillegg til gåturer er viktige former for fysisk aktivitet i fritiden
 - Grøntområders effekt på helse

SBU og Dacetha

Oppsummert fra SBU og Dacetha viser søkene at det er lite og ikke noe på henholdsvis svensk og dansk forskning på friluftsliv i disse databasene.

Oppsummering BIBSYS

Litteraturen viser til fem hovedfagsoppgaver/masteroppgaver og rapporter, samt foredrag fra forskningskonferanser. Imidlertid dokumenteres ikke forskning på sammenheng mellom friluftsliv og psykisk og fysisk helse.

Oppsummering Google Scholar

Litteraturen viser til en del rapporter, men dokumenterer ikke forskning på sammenheng mellom friluftsliv og psykisk og fysisk helse. Imidlertid dokumenteres en tro på denne sammenheng. Søk i denne databasen viste til lite relevant stoff i forhold til problemstillingene vi har.

Økonomiske konsekvenser av økt friluftsliv

Utgangspunktet her var å si noe om hva samfunnet kan tjene på å satse på friluftsliv. Det innebærer både å redusere utgiftene til noe, men også å øke inntektene og velferdsnivået i samfunnet. En økning i velferdsnivået kan i prinsippet verdsettes i kroner og øre.

Våre analyser av levekårsdata viser at omkring en firedel av befolkningen er passive, og at de som er aktive har bedre helse. De som holder på med friluftslivsaktiviteter er mer aktive og har bedre helse. Vi har også funnet at de som er aktive *ute* har bedre helse enn de som "bare" er aktive. Det er en tydelig synergi mellom friluftsliv, aktivitet og helse.

Bedre helse i befolkningen har klare økonomiske implikasjoner, både realøkonomiske og velferdsøkonomiske. Vi ser for oss at de økonomiske gevinstene kan deles i to deler:

1. Velferdseffekt av friluftsliv i seg selv
2. Bedring i helsetilstanden

Vi forutsetter at velferdseffekten er delvis uavhengig av helseeffekten, dvs. at de fleste bedriver friluftslivsaktiviteter fordi de har glede av aktiviteten, og ikke bare fordi de vil bedre sin helse¹. Det innebærer at den samfunnsøkonomiske gevinsten er summen av disse to elementene.

I et samfunnsøkonomisk regnskap vil man også måtte vurdere de realøkonomiske kostnadene til tiltaket for å finne netto gevinst. Det er ikke vurdert her.

Et tenkt eksempel

Vi tenker oss nå følgende eksempel: Vi kan iverksette tiltak slik at 10 prosent av de som i dag er inaktive (ca 95 000 personer), blir moderat aktive. De går 10 fotturer i skogen eller i fjellet hvert år. Analysen av levekårsdata viser at sjansen for å få dårlig helse reduseres med 1,75.

Det gir følgende gevinstberegning: Årlig gevinst (kr/person):

A: Reduserte kostnader til helsetjenester	660+
B: Økt produksjonsverdi, lavere sykefravær	1600+
C: Rekreasjonsverdien (10 fotturer)	1860
= Total gevinst	4120

Eller total nesten 400 millioner kroner årlig.

Konklusjon

Friluftsliv og helse

Levekårsundersøkelsene viser at moderat fysisk aktivitet er positivt assosiert med både fysisk og psykisk helse i den voksne delen av den norske populasjonen. Friluftslivsaktiviteter ser ut til å være helsefremmende for den yrkesaktive delen av befolkningen (25-64 år). Det ligger en større helsegevinst i *hvorvidt* en i det hele tatt deltar i ulike former for friluftsliv enn *antall dager* med friluftslivsaktiviteter.

¹ Noen vil ha et sammensatt motiv for friluftslivsaktivitet, men det har ikke stor betydning for regnestykket.

I et folkehelseperspektiv betyr det at det bør oppmuntres til å få flere av de inaktive ut i naturen. Økt aktivitet blant de som allerede deltar vil ha gunstig effekt, men resultatene våre viser at den største helsegevinsten ligger i å få flere ut i naturen. Det oppfordres til fotturer og sykkelturner, både fordi dette er lavterskelaktiviteter sammenlignet med for eksempel alpint eller fjellklatring, og fordi disse aktivitetene pekte seg spesielt ut i levekårsundersøkelsene.

Litteraturstudien viser at det er lite forskning om helseeffekter av friluftsliv. Funn fra systematiske oversikter kan tyde på noe effekt av fysisk trening/friluftsliv på psykisk helse. Utendørs fysisk aktivitet har også gunstig effekt i forebygging av astma for barn, det kan redusere risiko for Alzheimers demens, hjerteinfarkt og kreft.

Synergi?

Utendørs aktiviteter som fot- og sykkelturner er de som viser en sterkest sammenheng med helsetilstanden. Én mulig tolkning av dette resultatet er at det er en positiv synergi mellom naturopplevelsene og fysisk aktivitet når det gjelder forbedring av helsen.

Livskvalitet

Fysisk aktivitet/friluftsliv har gunstig effekt på helsen for forebygging av hjerte-karsykdommer og bedrer livskvaliteten. Det å oppholde seg i natur har stressreduserende effekt. Lengre og hyppigere besøk i grøntområder bedrer livskvaliteten blant brukere.

Økonomi

De samfunnsøkonomiske gevinstene av økt friluftsliv vil være betydelige. Vi har vist at det er en signifikant sammenheng mellom deltagelse i friluftsliv og helsetilstanden. I følge våre beregninger vil en økning i friluftslivsaktiviteter ha en betydelig, selvstendig samfunnsøkonomisk verdi, både i form av rekreasjonsverdi og i form av reduserte kostnader til helsetjenester og til sykefravær. Realisering av slike gevinster forutsetter at man klarer å aktivisere grupper av befolkningen som i dag ikke allerede er aktive.

Det er behov for mer forskning på synergieffektene som fysisk aktivitet og naturopplevelse har på folks helse.

Behov for videre forskning

Kunnskapsoppsummeringer fra de ulike databasene viser at det mangler fortsatt kunnskap om effekten av den rene naturopplevelsen i forbindelse med fysisk aktivitet i friluft. Videre forskningsbehov vil være å utdype betydningen av friluftaktiviteter for den psykiske helsen og se på effektmålinger av ulike friluftaktiviteter. Det er behov for norske og skandinaviske effektstudier om friluftsliv. I dag finnes det lite forskning på området. Vi har identifisert et kunnskapsgap om synergieffektene, kombinasjonen av fysisk aktivitet og naturopplevelse, har på folks helse. Vi trenger derfor mer forskning som kan bygge opp en internasjonal kunnskapsdatabase på dette feltet, og som kan gi oss bedre kunnskap om hva som er virkningsfullt i folkehelsesammenheng både fysisk, psykisk og sosialt. Et skritt på veien ville være å kombinere paneldata-undersøkelser med kvalitative studier.

Det er også behov for å analysere friluftsliv og sosioøkonomiske forskjeller nærmere med utgangspunkt i bakgrunnsdata, og å gjennomføre studier som har en lengre oppfølgingstid for å kunne dokumentere langtidseffekten. Dette gjelder særlig friluftsliv/fysisk aktivitet.

Det kan også være behov for et internasjonalt samarbeid om effektstudier, dels for å kunne identifisere studier som ikke er indeksert i databaser, men også for å kunne opprette databaser som mer systematisk kan gi en oversikt over den kunnskap som allerede finnes i andre europeiske land (Norden). Det er viktig å identifisere studier fra land som vi kan sammenlikne Norge med, fordi denne kunnskapen vil kunne brukes til å designe studier som er relevante for norske forhold.

Forskning på grøntområder i næromgivelsene har vist å ha en viktig effekt på helse. Årsaken til denne effekten er imidlertid ukjent. Tidligere forskning har hovedsakelig fokusert på å vise til sammenheng mellom eksponering for grøntområder og livskvalitet. De mest dominerende teoriene på feltet betrakter stressreducerende effekter og mental restitusjon som sentrale årsaksmekanismer. En vet lite om ytterligere positive effekter av grøntområder på livskvalitet gjennom økt og langvarig fysisk aktivitet/friluftsliv og bedret sosial sammenheng. Videre forskning er nødvendig for å gi mer innsikt i mekanismene bak sammenhengen mellom grøntområder (natur) og helse. Forskning har vist at grøntområder er viktig og bør ha en sentral plass helsepolitisk særlig med tanke på å bedre helsesituasjonen for eldre, ungdom og de med lav sosioøkonomisk status.

SINTEF Rapporten A11851 Analyse og dokumentasjon av friluftslivets effekt på folkehelse og livskvalitet er tilgjengelig på www.sintef.no.

Friluftsliv som pædagogisk arbejdsform, når målet er vægttab

Jens Marcussen

Høgskolelektor i friluftsliv

Høgskolen i Telemark 2009

Abstract:

Inspired by the experiences of obese people who have participated in a weight reduction programme, I have created some guidelines that can help to create valuable outdoor programmes for obese people. In my analysis, I use concepts from Jean Paul Sartre's situation philosophy to find the essence of the experiences of obese people. I have chosen to focus on three points. Firstly, how we, as guides, can attempt to influence the project and increase the motivation of obese people taking part in outdoor programmes. Secondly, how we can help them forget their obesity. Thirdly, how we can prevent that obese people exercise with weight reduction as their only motivation.

Denne artikel drøfter, hvordan man kan tilrettelægge et friluftsliv for overvægtige i en slankekontekst, uden at vægttabet bliver det centrale motiv for deltagelsen i friluftsliv.

Bliver ønsket om at tabe sig den eneste grund til at overvægtige udøver friluftsliv, vil det mangfold af motiver der traditionelt præger nordmænds deltagelse i friluftsliv, givetvis falde bort. Gennem friluftsliv kan motivationen være, naturoplevelse, spænding, mestring, leg, selvoplevelse, ansvar, gensidighed og sociale aspekter (Bischoff 1995)(Vaagbø 1993)(Vorkinn 2000). Med det rene vægttabsmotiv er det ikke sandsynligt at friluftsliv kan motivere til livslang fysisk aktivitet.

Overvægt, fysisk aktivitet og friluftsliv

En af helsesektorens største udfordringer er det stigende antal fede og inaktive blant befolkningen (Larsen og Bjørneboe 2002). Fedme og inaktivitet har negativ indflydelse på den fysiske og psykiske helsetilstand. Naturvidenskabelige studier har vist at fysisk aktivitet er det bedste middel for at undgå fedme og inaktivitets negative effekter på helsen (Klarlund 2003). Problemstillingen bliver, hvordan kan vi motivere overvægtige til fysisk aktivitet? Findes der alternativer til idrætten og fitnesscentrenes tilbud. Kan friluftsliv være et pædagogisk virkemiddel i forhold til at hjælpe overvægtige til en bedre fysisk og psykisk helsetilstand?

Denne artikel tager udgangspunkt i en masteropgave skrevet i Idræt og friluftsliv ved høgskolen i Telemark. Min indsamling af empiri foregik på et slankecenter. Metoderne bestod af kvalitative interview med de overvægtige samt observationer af de aktiviteter de overvægtige deltog i på slankecenteret. Det er denne empiri der danner udgangspunkt for mine pædagogiske overvejelser. For at belyse betydningen af de overvægtiges motiver for at udøve friluftsliv, gør jeg brug af

begreber fra Jean-Paul Sartres situationsfilosofi (Østerberg 1993). Nedenfor er de overordnede resultater fra undersøgelsen præsenteret.

- 1) Den overvægtiges projekt er afgørende for oplevelsen af friluftslivet.
- 2) Tur efter evne for den overvægtige bør vurderes ud fra den fysiske form, og ikke ud fra vægten.
- 3) At den fysiske aktivitet foregår i naturen er for nogle tilstrækkeligt til at fjerne fokus fra træning og vægttab, andre behøver vejledning for at fjerne dette fokus.
- 4) De overvægtige foretrækker en tur på fjeldet frem for træning i gymnastiksalen.
- 5) Pædagogikken i friluftslivet, og friluftslivet som pædagogik må bruges med omtanke når friluftslivet bruges i en slankekontekst.
- 6) Den kropslige dimension står stærkt i norsk friluftsliv, derfor kan friluftslivet virke socialt ekskluderende, hvis man ikke har samme fysiske forudsætninger

Med udgangspunkt i resultaterne fra undersøgelsen fokusere jeg i det følgende på de elementer, man som vejleder bør være opmærksom på, hvis man arbejder med friluftsliv og overvægtige i en slankekontekst.

Dette er ikke en artikel, hvor jeg argumenterer for brugen af forskellige frilftsaktiviteter, ud fra en naturvidenskabelig argumentationsrække. Der findes, ikke nogen formel for, hvor mange kalorier man kan forbrænde ved at gå op på en fjeldtop. Argumenter af den karakter er ikke relevant i denne sammenhæng. Derimod drøfter jeg forskellige problemstillinger, man som vejleder eller instruktør kan reflektere over, hvis man ønsker at friluftslivet skal være noget andet end et middel. Det vil sige, hvordan får man som vejleder friluftslivet til at fremstå som en verden der har værdi i sig selv, og en aktivitet der giver andet end et fysisk stimuli. Og hvordan skaber man en arena for fysisk aktivitet, hvor den overvægtige kan opleve at være noget andet end overvægtig og et slankeobjekt.

De overvægtiges projekt

For de med væggtabsmotivet kan det at gå på fjeldet blive et væggtabsprojekt. Projektet udgør én måde at fortolke og tydeliggøre situationen på¹. Den, der går på fjeldet med et "væggtabsprojekt", tolker fjeldet anderledes, end den der går med et "turprojekt". Derfor kan valget af projekt præge vores oplevelse af situation og livsverden, hvis vi udtrykker det med fænomenologiens termer². Med udgangspunkt i Sartres projekt begreb bliver oplevelsen af fysisk aktivitet i natur præget af, om det er et friluftslivsprojekt³ eller et træningsprojekt, der er vores udgangspunkt. Projektet giver en speciel slags udfordringer, som giver os mulighed for at udvikle bestemte evner. Hvis vi ønsker, at overvægtige og andre skal opfatte fjeldet som noget andet og dybere end en trædemølle i et fitnesscenter, hvad kan da gøres? For vi kan ikke forvente, at ophold i natur af sig selv giver slip på kvaliteter, potentialer og føringer. Bjørn Tordsson skriver om det, han kalder iboende pædagogik. *"En pedagogik som bygger på evnen til at bli vår de ulike situasjonernes iboende kvaliteter, potensialer og føringer. Pedagogens oppgave er at søke opp, velge og tydeliggjøre, strukturere og bruke situasjoner, som i seg selv kommunisere budskap"* (Tordsson 2003 s.41).

Jeg tror, at de som arbejder med overvægtige og friluftsliv i en slankekontekst må gøre sig bevidst, om hvilke situationer de opsøger, og hvordan disse struktureres på måder, der gør, at de kommunikerer de budskaber, vi ønsker. Det er ikke sikkert, at friluftslivet kan være mere end en udendørs

træningsarena. Selvsagt en kontekst hvor naturen er til stede for den enkelte, men dens mulige mangfold af potentialer benyttes ikke fuldt ud. Jeg tror man kan give de overvægtige en betydelig mere konfluent oplevelse, der stimulerer fysisk, følelsesmæssig og tankemæssig, end den de kan opleve i fitnesscentre og mere traditionelle motionstilbud. Denne konfluente oplevelse mener jeg er vigtig, hvis friluftslivet skal indgå som en del af de overvægtiges fremtidige livsstil.

I litteraturen og i høgskole sammenhæng bruges begrebet friluftslivspædagogik. For at forstå lidt af dette begreb kan vi med fordel tage udgangspunkt i en opdeling, Tordsson har beskrevet. Han taler om pædagogik *i* friluftslivet og friluftslivet *som* pædagogik (Tordsson 1999). Pædagogik *i* friluftslivet henviser til didaktiske greb og arbejdsmåder, vi gør brug af når man underviser i de enkelte færdigheder som kræves for at leve friluftsliv, f.eks. at styre en kano, at læse kort, at klæde sig hensigtsmæssigt, vurdere skredfare, at gå på ski. Friluftsliv *som* pædagogik kan forstås på den måde, at vi ud over at lære mennesker færdigheder knyttet til friluftsliv også forsøger at realisere og dele værdier, som kan bidrage til menneskelig vækst og modning (Tordsson 1999). Denne opdeling er teoretisk mulig, men i praksis vil de to elementer i friluftslivspædagogikken stå i nær relation til hinanden.

Alt dette er flotte ord, ord som ofte er hæftet på den pædagogiske tænkning rundt om friluftslivet, men hvordan kan vi realisere disse målsætninger? Når man bruger friluftslivet i en slankekontekst, kan man som vejleder/pædagog/instruktør let få vanskeligheder med at realisere de mange værdier, vi tror friluftslivet har. Vanskeligheder pga. af at de overvægtige trækker slankeprojektet med ind i friluftslivet. Ligeledes vil man som ansat på et slankecenter, måske også ubevidst tilrettelægge sit friluftsliv med udgangspunkt i slankeprojektet. I det følgende kommer jeg med mit bud på, hvordan man kan skabe et friluftsliv der stimulerer til andre projekter end slankeprojektet. Jeg vil understrege, at disse ideer ikke har været afprøvet i praksis. Jeg har trukket nogen af de temaer frem, som jeg er blevet opmærksom på i min undersøgelse. Der findes uden tvivl flere.

Vejlederrollen

Når friluftslivet bruges i kursus og oplæringssammenhæng tales der ofte om vejledning i friluftsliv. Når friluftsliv bruges i forbindelse med overvægtige og fysisk aktivitet, vil man som ansvarlig for oplægget måske trække instruktørrollen/ guiderollen⁴ med ind i friluftslivet. Dette er uheldigt, hvis vi vil opnå at friluftslivet skal bidrage med noget mere end et fysisk træningsstimulus. Derimod tror jeg vi har meget at vinde ved at agere som vejleder frem for instruktør eller guide. Vejlederrollen i friluftslivet er beskrevet forskellige steder i litteraturen (Faarlund 1975, Tordsson 1993, Tellnes 1994, Tordsson 2006). Jeg mener, at retningslinierne for vejlederrollen gælder uanset hvilke grupper man arbejder med, også når det er overvægtige. Jeg skal blot nævne et par kendetegn ved vejlederrollen, men ellers mere specifikt beskæftige mig med elementer, der kan indgå i vejledning af overvægtige. Vejledning i friluftsliv bygger på små heterogene grupper med en vejleder, på ture af længere varighed i fri natur med enkelt og naturnært udstyr, hvor sigtemålet er gode naturoplevelser som igen skal lede til, at en udvikler kendskab til og venskab med natur (Bischoff 1999). Vejledningen i friluftslivet er ikke udsprunget af erfaringspædagogikkens teoritradition, men har flere fællestræk med denne. Man kan sige at nøgleordene er:

- Problemorientering.
- Ansvar for egen læring.
- Situationsbetinget undervisning.

- Refleksion (Bischoff 1999).

Når man arbejder med overvægtige og friluftsliv i en slankekontekst, mener jeg, at man med fordel kan benytte sig af vejlederrollen, frem for at fremstå som instruktør eller guide. Når man har de overvægtige ude på tur er det vigtigt at gøre dem til aktive deltagere i stedet for passive tilskuere. Det være sig ikke bare fysisk, men i lige så høj grad intellektuelt og følelsesmæssigt. Dette med at gøre de overvægtige til aktive deltagere kan relateres til et andet af Sartres begreber om "ond tro". Et af de problemer de overvægtige kan have er, at de ikke vedkender sig deres egen frihed (Østerberg 1993). De er blevet passive tilskuere i forhold til eget liv, og kroppens fakticitet har taget magten. Man kan sige at den overvægtige lever i "ond tro", og undskylder sig med at overvægten er et resultat af arv og miljø, og ikke et resultat af egne valg. Måske kan friluftslivet være en arena hvor de igen begynder at forstå betydningen af egne valg og handlinger. Fordi handlingerne i friluftslivet er forenklet, i forhold til hverdagen i det moderne samfund. Ligende tanker findes hos (Tordsson 2003).

Selvsagt må vi instruere i ting de overvægtige ikke har kendskab til og erfaringer med. F.eks. kan det være, at du som vejleder første gang viser, hvordan der laves bål, men næste gang er det de overvægtiges opgave at lave bålet, og gøre sig egne erfaringer. Du som vejleder må stimulere til refleksion over disse erfaringer, og bistå dem med råd og vejledning undervejs. I det tilfælde, hvor det er overvægtige med minimal friluftserfaring, må de instrueres og oplæres i færdigheder knyttet til friluftslivet, men efterhånden bør de få et større ansvar selv. Ansvar for at orientere, ansvar for at tage vare på sig selv og ansvar for de andre i gruppen. Selvsagt må man også benytte sig af de personer der har erfaringer fra tidligere. De må få rum for at give deres erfaringer videre til de andre i gruppen. På den måde skabes også et sammenhold i gruppen, der ikke bare er baseret på den fælles kamp mod overvægten. Som vejleder bør man ikke bare opsøge situationer, der kan stimulere kropsligt, følelsesmæssigt og intellektuelt. Man bør også lære de overvægtige, hvordan de selv kan opsøge lignende situationer på egen hånd, og se de potentialer der ligger i situationen.

Forsøg som vejleder at være opmærksom på de mennesker du arbejder med. Det er ikke bare kroppe, der skal drives rundt på fjeldet for at slankes. De er ikke objekter. Vis dem, at du bryder dig om hvordan *de* har det, ikke bare om hvordan deres krop har det. Hvordan viser man det? Snak med dem, om alt andet end hvor mange kilo de har tabt i denne uge. Få dem til at fortælle, hvad de tænker og føler om det at være ude i naturen, og om hvordan de oplever den aktuelle aktivitet. Det lyder måske som banale og selvsagte ting, men klarer vi som vejledere, at vise denne interesse, er vi vel allerede et skridt foran aerobic instruktøren i fitnesscenteret.

En udfordring i det at vejlede overvægtige, som adskiller sig fra at vejlede de andre grupper, er det kropslige. Er vi ude i naturen, og skal vi vejlede og undervise i elementer knyttet til friluftslivet, bliver kroppen ofte et vigtigt redskab. Det skal den også være når vi arbejder med overvægtige, men man bør også være opmærksom på sin egen krop i forhold til deres. Her mener jeg ikke kun at man må tage udgangspunkt i deres fysiske forudsætninger. Man må også tænke på, at vejlederkroppen står i et modsætningsforhold til de overvægtiges krop. Man bør tænke på, at de kropslige handlinger ikke skal give de overvægtige mindreværdskomplekser. Samtidig undgår man heller ikke at gøre brug af sin krop, når man vejleder og instruerer den enkelte. Derfor er det en vanskelig balancegang. Jeg har ikke en løsning på, hvordan man som vejleder skal agere kropsligt, men opfordrer til, at man

reflekterer grundigt over dette, hvis man arbejder med overvægtige. For at bevare fornemmelsen af, hvad de overvægtige oplever kropsligt må man forsøge at få indsigt i disse oplevelser. Det kan gøres ved løbende at evaluere de gældende oplæg. Dette er vigtigt fordi de overvægtige ikke nødvendigvis oplever det samme, som et garvet friluftsmenneske eller en toptrænet atlet oplever. De oplevelser, de overvægtige har med friluftsliv, vil sikkert ændre sig i takt med reduceret kropsvægt og forbedring af fysisk form. Ved at foretage evalueringer kan vi stimulere de overvægtige til at reflektere over egne erfaringer, og sætte dem i relation til andres. På den måde kan vi som vejledere også få indblik i, hvilket projekt eller motiv de overvægtige har for at dyrke friluftsliv nu og her, og hvor kroppen befinder sig i dette projekt.

Hvordan skabe overskud i naturen?

Skal vi give de overvægtige lyst til at være fysisk aktive i naturen nu og senere, må de kunne færdes og opholde sig i naturen og føle overskud. Det er underordnet om, projektet er træning eller friluftsliv. Det var tydeligt, at en del af de overvægtige jeg observerede, ikke rigtig havde ro til bare "at slappe af i naturen". Dette skyldes måske, at de gik med træningsprojektet, og derfor var af den opfattelse, at inaktivitet var spild af tid. En anden årsag var, at de hurtigt begyndte at fryse, fordi de havde for meget og forkert tøj på, når de bevægede sig, og for lidt og forkert tøj til pauserne. Alle havde bomuldstøj på, der blev gennemblødt af sved, nogle havde ikke ordentlig jakke med. En så basal ting som at holde sig tør og varm er afgørende for at kunne bevare det fysiske og psykiske overskud.

Et eks. på denne rastløshed var de overvægtige, der valgte at gå tilbage til bussen og sidde og vente der i to timer i stedet for at sidde i blåbærlyngen ved bålet. Det virkede som om, at jo hurtigere de kunne komme hjem, jo bedre. Så med udgangspunkt i disse observationer mangler de overvægtige en form for overskud, der til dels skyldes uvidenhed om, hvordan man holder sig tør og varm, når man er ude på tur. Andre elementer der er afgørende for overskuddet er at spise og bevæge sig hensigtsmæssigt. Basalt, men vigtigt hvis man skal trives når man er ude på tur. For at overvægtige skal få lyst til længere ophold i natur, må de kunne bevare det overskud.

Det vil sige, at de overvægtige må lære at klæde sig hensigtsmæssigt samt spise og drikke hensigtsmæssigt⁵. De må også lære at bevæge sig hensigtsmæssigt. Med hensigtsmæssig mener jeg, at intensiteten ikke må blive for høj. De overvægtige skal lære, at målet ikke nødvendigvis hele tiden er høj puls. Målet er derimod at kunne gå hele dagen, og måske dagen efter. En gang i mellem kan vi lade pulsen blive høj, men ikke hele tiden, for så mister vi overskuddet. Evnen til at tage vare på sig selv og til dels også andre, er et nødvendigt udgangspunkt for, at man kan gå i gang med oplæring i andre af friluftslivets praksiser.

De må lære at gå på tur

Deltagelsen i friluftsliv er gået ned særlig blandt ungdomsgruppen (Odden 2004). I den gruppe af nordmænd med ingen eller begrænset erfaring findes der formodentlig mange overvægtige. Derfor må de overvægtige lære at gå på tur. De ved ikke, hvordan man klæder sig fornuftigt, de ved ikke hvordan man bruger kort og kompas, de klarer ikke at gøre deres fornødne ude i naturen. Der er en mængde basale færdigheder knyttet til friluftsliv, som de vil have glæde af at lære sig. Først når de har tilegnet sig disse færdigheder, vil de kunne opleve det fulde overskud i naturen. Det overskud der

er nødvendigt for at udvikle et nært og venskabeligt forhold til naturen. Det nære og venskabelige forhold, der kan sikre livsvarig deltagelse i friluftsliv. Selvsagt vil den overvægtige kunne klare sig på den daglige gåtur, på den offentlige anlagte kultur/natursti i nærmiljøet uden disse færdigheder. Men de overvægtige vil meget mere end stavgang på den tilrettelagte tursti. De ville på topture, de ville klatre, de ville overnatte i det fri. Derfor bliver det vejlederens opgave at instruere og vejlede i færdigheder, der knytter sig til ophold og færdsel i norsk natur, der ikke er tilrettelagt. Her er det vigtigt, at tage udgangspunkt i de erfaringer de overvægtige har fra tidligere. Lad ikke oplægget være styret af, hvad vi tror, eller ikke tror de overvægtige kan fra før. Vi må finde ud af, hvad de kan og bruge det som udgangspunkt. Et ophold på et slankecenter vil være af begrænset varighed. Alt fra 1-10 måneder. Det vil være forskelligt, hvor meget plads friluftslivet har i centerets daglige program. Derfor må man prioritere, hvilke elementer man ønsker de overvægtige skal lære sig indenfor den tidsperiode, der er til rådighed. Her må man passe på, at man ikke kun lægger disse læringsmål op efter, hvad der giver stor fysisk aktivitet i den tid, de overvægtige er på centeret. Derimod må man lægge læringsmålene op efter, hvilke færdigheder der kan komme de overvægtige til gavn i fremtiden. Færdigheder der gør dem i stand til selv at bevare overskud i naturen året rundt. Giver vi dem disse færdigheder, vil de overvægtige også få mere selvtillid i forhold til evt., at opsøge mere organiserede former for friluftsliv i fremtiden. Jo flere færdigheder, knyttet til friluftsliv, de overvægtige tilegner sig, jo flere forskellige projekter vil de kunne vælge, indenfor det overordnede friluftslivsprojekt.

Tur efter evne, -valg af område og valg af aktiviteter

Tur efter evne er et af de centrale begreber i Faarlunds kompendium fra 1975, der omhandler vejledning i friluftsliv. Tur efter evne forstås derhen at aktivitet, turområde, vind og vejr må stå i forhold til deltagerens forudsætninger. Det betyder, at turen altid må planlægges sådan, at deltagerens forudsætninger altid er bedre og større end kravene fra omgivelserne (Tellnes 1994) (Faarlund 1975). Når vi snakker om tur efter evne i forhold til overvægtige kan der være en tendens til at undervurdere, hvad de overvægtige er i stand til at gennemføre af ture.

Valg af område er vigtigt. Det er fint at starte med ture i nærmiljøet, dels for at de overvægtige bliver trykke der, og derfor kan gøre brug af området på egen hånd. Ture i nærområdet ville sikkert også være det, der kommer til at udgøre hovedparten af det friluftsliv, de kommer til at udøve, når de kommer hjem. Det er optimalt, hvis man finder et område, hvor man kan tilbyde ture af forskellig sværhedsgrad. Ofte vil deltagerne have forskellige forudsætninger. Lad gerne noget af turen foregå med hele gruppen samlet, og noget af turen i mindre grupper. Det åbner mulighed for ture af forskellig sværhedsgrad, der er tilpasset den enkeltes fysiske forudsætninger. Samtidig har man mulighed for at skabe en fællesskabsfølelse.

Efterhånden som de overvægtige har gjort sig erfaringer og lært sig basisfærdigheder, er der ikke noget i vejen for at opsøge mere krævende naturtyper. Hvis deltagerne har evnerne og lysten er der ikke noget i vejen for, at overvægtige kan tage på overnatningsture, ture i mere alpint terræn, gå på bre, padle osv. Man må selvfølgelig hele tiden tage udgangspunkt i ideen om "tur efter evne". Har man en stor krop skal man ikke pakkes ind i vat, og på forhånd gøres til "andenrangsfriluftsudøver", der kun kan færdes på den grusbelagte kultursti i nærmiljøet. Når man vælger områder bør man vurdere de overvægtiges kondition, motorik og deres faktiske færdigheder knyttet til færdsel og

ophold i natur, i stedet for at vurdere dem ud fra den synlige mængde af fedt, der omgiver deres krop.

Jeg mener, det er vigtigt at give de overvægtige forudsætninger for at kunne fortsætte med friluftsliv i fremtiden, derfor bør de inddrages aktivt i turplanlægningen. De skal lære at vurdere terræn, vejr, egne forudsætninger, egne målsætninger, gruppens forudsætninger og målsætninger. Ved at reflektere over og diskutere disse elementer, under vejledning fra kompetente vejledere, kan den overvægtige blive i stand til at planlægge egne ture. Ved aktivt at inddrage de overvægtige i turplanlægning vil turene på slankecenteret også have de overvægtige som aktive deltagere og ikke som passive tilskuere. De får muligheder for at reflektere over hvor de skal, hvordan de skal komme derhen og måske også hvorfor. Indtil nu har jeg været ganske ukonkret i forhold til hvilke friluftslivsaktiviteter, der bør indgå i et oplæg for overvægtige. Jeg skal i det følgende forsøge, at være lidt mere konkret. Der er dog ikke tale om en detaljeret beskrivelse af et tænkt oplæg, men blot nogle ideer. Da aktivitetsudbudet på slankecenteret var begrænset, bygger dette mest på de overvægtiges og egne forestillinger, om hvilke aktiviteter der kan indgå i overvægtiges friluftsliv.

De overvægtiges forestillinger om friluftslivsaktiviteter er begrænset, fordi de har begrænsede erfaringer⁶. Derfor er det vigtigt, at man på et slankecenter, der ønsker at motivere til fortsat friluftsliv, præsenterer nye friluftslivsaktiviteter. På den måde kan de overvægtige gøre sig nogle erfaringer, og dermed få et bedre udgangspunkt for at vælge aktiviteter i fremtiden. Det er vigtigt at skelne mellem oplevelser og erfaringer. Oplevelser bliver den overfladiske ureflekterede strøm af følelser, der opstår i mødet med verden. Erfaringer er derimod den bevidstgjorte oplevelse. Bevidstgjort gennem refleksion og samtale. Skal erfaringerne føre til erkendelse, må vi sætte egne erfaringer i forhold til andres erfaringer med samme fænomen (Tordsson 1996b). Derfor er det ikke formålstjenstlig at slæbe de overvægtige rundt til friluftslivets kommercielle "oplevelsesfabrikker", for at give dem det ene adrenalinkick efter det andet. Derimod bør de tilbydes aktiviteter, der giver tid og mulighed for læring og mestringsfølelse, samt refleksion over egne og andres oplevelser i naturen. Aktiviteterne må stimulere til deltagelse både på det kropslige, såvel som på det intellektuelle plan. De overvægtige må gøres til aktive deltagere, og ikke blot passive tilskuere.

Fjeldturen eller topturen var en aktivitet, der blev brugt på slankecenteret med succes. Jeg mener, at disse ture bør have mindre fokus på toppen som mål. Turen bør fyldes med indhold, så den bliver mere end x-antal km, x-antal højdemeter og x-antal forbrændte kalorier. Når turen er slut skal deltagerne til enhver tid kunne sige, at de lærte et eller andet, også selv om de ikke nåede toppen.

På slankecenteret var der stort fokus på at gå tur. Ved blot at benytte sig af fodture, får man stor belastning af benene, samt en begrænsning i mulige naturoplevelser. En friluftslivsaktivitet der nemt kunne aflaste benene, men stadig giver et stort træningsstimulus, er kanopadling. Dette er en aktivitet, der ikke er vægtbærende, og derfor ikke ville give den samme belastning på bevægeapparatet. I tillæg giver kanopadling på fladt vand og elv muligheder for at opsøge en lang række situationer, der rummer et mangfold af pædagogiske potentialer. Tordsson beskriver elvepadlingen som et projekt "*der afdækker våre personlige evner, våre følelser og våre holdninger, vår forståelse, våre sanslig og kropslige ferdigheter*" (Tordsson 2003 s.40). Er dette sandt, kan kanopadling i tillæg til, at give de fysiske stimuli, måske også fortælle os noget om os selv. Hvem vil opponere imod at elven kan fortælle mere om os selv end stepmaskinen i fitnesscenteret? Vi får dog

kun disse potentialer frem, hvis de overvægtige føler sig trygge i kano og mestrer padlingen. Derfor må der instrueres og vejledes i padletekniske færdigheder, så de overvægtige får færdigheder der knytter sig til padle- og turaktivitet på fladt vand og elv. Færdigheder der giver mulighed for fysisk aktivitet og naturoplevelse i en ny naturtype.

Interviewpersonerne nævnte ikke vinteren, når jeg spurgte efter negative sider ved turlivet. Der var dog en del negative ytringer om vinteren som årstid.. Det kan virke logisk, at man ikke foretrækker vinteren frem for de andre årstider. Men al glæde ved sne og de aktivitetsmuligheder den giver, var ikke eksisterende hos ret mange af de overvægtige. Ofte blev der fokuseret på, at det var tungt og glat når man skulle gå i sneen, og flere af de overvægtige syntes ikke om at gå på ski. Nogle havde gode erfaringer med ski, fra de var yngre, men var helt stoppet med vinteraktiviteter.

At vinteraktiviteter ikke tiltrækker de overvægtige er ekstra bemærkelsesværdigt, fordi syv af de ni interviewpersoner var imellem 17-30 år. Det vil sige en aldersgruppe, man kunne forvente var aktive om vinteren. Det stemmer dog godt overens med forskning, der viser, at der har været nedgang i deltagelsen i ungdomsgruppen, når det gælder skiture i fjeldet og skoven (Bischoff og Odden 2002). Gruppen af unge overvægtige er højst sandsynligt en del af denne frafaldsgruppe. Derfor ligger der en pædagogisk udfordring i at genskabe glæden ved vinteraktiviteter hos gruppen af overvægtige. I hvert fald hvis naturen og friluftslivet skal være rammen om den fysiske aktivitet året rundt.

Når man som vejleder vælger og planlægger aktiviteter for overvægtige, må man være bevidst om indholdet af fysisk aktivitet. Her bliver det en balancegang mellem at have tilstrækkelig fysisk aktivitet, samtidig med at den fysiske aktivitet ikke bliver det, der fylder mest i den overvægtiges oplevelse. At tage udgangspunkt i princippet om "tur efter evne" vil på mange måder sikre, at den fysiske aktivitet i friluftslivet ikke fylder for meget.

Hvordan fjerne fokus fra krop og træning?

Befinder overvægtige sig i et slankeforløb, er der risiko for at friluftsliv reduceres til et middel, hvis man ikke giver aktiviteterne et andet indhold end den fysiske dimension. I de foregående afsnit har jeg talt for, at de overvægtige skal lære ting, og at de undervejs på turen skal tilegne sig færdigheder. Skaber vi et turmiljø, hvor fokus er på læring og naturoplevelse, er vi kommet langt i forhold til at fjerne fokus fra krop og træning. Endnu en måde hvorpå vi kan fjerne fokus fra vægttab, træning og krop, er ved at reducere intensiteten i den aktuelle friluftaktivitet. Et eks. er disse topture, som lægger et relativt stort pres på kroppen, og derved giver den overvægtige associationer til træning. Vi kan selvfølgelig forsøge at vælge mindre kuperet terræn, men det vil ekskludere de overvægtige fra en række fantastiske naturoplevelser. I stedet bør vi tilpasse tempo og pauser til det terræn, vi bevæger os i. Træningsstimulusen vil være tilstrækkelig, hvis aktiviteten strækker sig over længere tid. Undgå at tage udgangspunkt i at turen skal indeholde fysisk aktivitet, det vil opstå af sig selv i et eller andet omfang.

Selvom vi ikke ønsker et konstant fokus på krop og træning i friluftslivet, kan vi godt benytte friluftslivet som en vej til en dybere erkendelse i vores forhold til egen krop. Friluftslivet er kropsligt, og som vejledere bør vi gribe situationer, der kan påvirke de overvægtiges måder at forstå og opleve egen krop. Fordi vi ikke ønsker en trænings og vægttabsfokusering i friluftslivet betyder det ikke, at vi skal glemme eller fornægte kroppen. Vi kan i stedet forsøge at skabe et positivt fokus på kroppen ved

at spørge til de kropslige oplevelser som f.eks. hvordan bruger jeg kroppen når jeg padler kano? Hvorfor bliver jeg varm når jeg gør sådan eller sådan? Hvordan får jeg god balance når jeg klatrer? Vi skal få tankerne om egenkroppen til at kredse om andre ting end dens størrelse og begrænsninger. Vi skal få tankerne til at kredse om det, kroppen kan og de muligheder, den giver os i naturen. Vi må altså forsøge at gøre den kropslige dimension i friluftslivet til noget meningsfuldt. Vi må forsøge at skabe en positiv refleksion over de kropslige oplevelser, der bliver den overvægtige til del i friluftslivet gennem deres kropslige handlinger.

Friluftsliv med andre

Jeg var i mine interview inde på nogle af de sociale aspekter, der knyttede sig til de overvægtiges friluftslivsdeltagelse. Specielt to aspekter gjorde sig gældende. Det ene viste, at det sociale aspekt ved friluftslivet var et utrolig vigtigt motiv for de overvægtige. Det andet viste, at det var af afgørende betydning, at de, de overvægtige gik på tur med, også var overvægtige, ellers følte de sig dårligt socialiseret. Herved opstår der et problem, når de overvægtige er færdige med opholdet på slankecenteret og vel hjemme igen, skal ud på tur med mere "normalvægtige". Så vil de i stedet for at værdsætte det sociale element ved turen, afskrækkes af det. Udfordringen består i at tilrettelægge oplæg, der dels imødekommer de overvægtiges ønske om en social dimension i friluftslivet, dels at give dem lyst til at deltage i friluftsliv sammen med ikke overvægtige personer. Muligvis vil noget af denne sociale angst være mindre i og med, at de overvægtige er kommet i bedre fysisk form og har tabt sig. Muligvis er de overvægtige ikke bevidste om, at denne ændring vil gøre, at de nemt klare at gå på tur med normalvægtige. Dette må vi hjælpe de overvægtige til at tro på. For selv om de overvægtige nyder at gå på tur sammen med andre overvægtige, må vi nogle gange gøre ting uden for slankecenterets isolerede verden. En ide kan være, at man ind imellem deltager i organiseret friluftsliv, der ikke foregår i slankecenterets regi. På den måde vil de overvægtige opleve, at de i kraft af deres bedre fysiske form og nye færdigheder, ikke falder ud af normalgruppen. Ligeledes vil friluftsliv, der ikke foregår i regi af slankecenteret, måske kunne give den overvægtige nye perspektiver på friluftslivet. Et sådan oplæg vil ikke tage udgangspunkt i slankeprojektet.

Netop ved at arbejde med den oplæring i færdigheder knyttet til friluftslivet, som jeg har omtalt i de foregående afsnit, tror jeg at vi kan give de overvægtige den nødvendige, selvtillid, der kræves for at deltage i friluftsliv med normalvægtige.

Det er positivt, at det sociale motiv står så stærkt hos de overvægtige, men vi kan forsøge at gøre det endnu stærkere. På den måde fjerner vi endnu mere af fokus fra det individuelle krops- og træningsprojekt i friluftslivet. Vi må også forsøge at give de overvægtige en fællesskabsfølelse, der rækker videre end det fælles slankeprojekt. Vi må give dem fællesprojekter når de er ude på tur. Projekter der har udgangspunkt i friluftslivet og det at være i naturen, og ikke i overvægt og vægttab. Dette fællesskab må skabes i den mindste gruppe på to, og i større grupper. I turplanlægningen bør man forsøge at skabe en fælles målsætning med turen, et fællesprojekt. I min undersøgelse tyder det på, at friluftslivet i kraft af sin kropslige dimension kan være en asocial arena, der ekskluderer overvægtige. Det er vores opgave som vejledere at socialisere de overvægtige ind i friluftslivet, både med andre overvægtige, men også med normalvægtige.

Opsummering

Tilrettelægger vi for de overvægtige et friluftsliv, der er bygget op om oplæring i friluftslivet praksiser, samt natur og kulturvejledning, og i tillæg agere som vejleder i stedet for guide, tror jeg, vi kan nå langt. På den måde får aktiviteten værdi i sig selv, og den overvægtige får indblik i det mangfold af projekter man kan vælge i friluftslivet. På den måde kan vi skabe et friluftsliv, der kan stimulere overvægtige til fysisk aktivitet. Et friluftsliv der i tillæg til den fysiske aktivitet, kan få den overvægtige til at tage ansvar for sit eget liv, ved at komme bort fra den "onde tro". Et friluftsliv der må blive livslangt for at forhindre, at kroppens fakticitet igen får magten og derved undertrykker den enkeltes eksistens. Et friluftsliv hvor den overvægtige får mulighed for at leve autentisk, gennem overskridelse af situationen og dens begrænsninger. Et friluftsliv med projekter hvor den overvægtige glemmer sig selv og ikke lader sig fange af sine tidligere valg. Først da undgår vi, at friluftslivet bliver et rent væggtabsprojekt. Det er ikke ønskeligt, at de overvægtige dyrker friluftslivet som et rent slankeprojekt, for da mister det de menings-dimensioner og kvaliteter, som er unikt for friluftslivet. Dermed mister friluftslivet noget af sin motivationskraft til fysisk aktivitet. Mine ideer om friluftsliv for overvægtige er ikke markant anderledes end for andre grupper, for de er ikke meget anderledes. De har lidt andre fysiske forudsætninger og i mange tilfælde begrænsede erfaringer med friluftsliv, men de er ikke syge⁷, og de har lyst til at lære gennem de udfordringer de bliver stillet overfor. Jeg har gjort mig tanker om, hvordan man kan benytte friluftsliv i forbindelse med overvægtige og fysisk aktivitet. Forhåbentlig kan disse skabe inspiration for nogle af de, der arbejder med det i praksis.

Noter

¹ Jean-Paul Sartre gør brug af begreberne projekt, fakticitet og situation (Østerberg 1993) (Sartre 1966). Når vi befinder os i en intentionel handling befinder vi os i et projekt. Den samme handling kan udspringe af forskellige projekter. Alt afhængig af projektet vil omgivelserne og kroppens fakticitet afdækkes forskelligt. Situationen kan forstås som den strukturelle relation mellem projektet og fakticiteten. I denne artikel fokusere jeg på hvordan man via det pædagogiske oplæg kan forsøge at påvirke de overvægtiges projekt.

² Fænomnologien betyder oprindeligt læren om det der kommer til syne og viser sig (Hanggaard Rasmussen 1996).

³ Når jeg bruger begrebet friluftslivsprojekt, henviser det til et projekt der er åbent. Det vil sige det åbner op for at man kan vælge en række forskellige projekter.

⁴ Ved at påtage sig en guide- eller instruktørrolle, gør man brug af en deduktiv undervisningsform, hvor man kommer med de rigtige svar og løsninger. Når man indtager rollen som vejleder eller coach gør man i højere grad brug af en induktiv undervisningsform med en mere problembaseret undervisningsform (Stelter 1999) (Kårhus 2000).

⁵ Dette harmonerer ikke nødvendigvis med den daglige slankekost, men som sagt var det ønskeligt at friluftslivet fjernede noget af fokus fra væggtab og krop. Dermed ikke sagt at man skal svælge i cola og kviklunsj når man går på tur. Men man kan hurtigt få dårlige turoplevelser hvis man skal vandre over Besseggen på en halv gulerod og en agurk. Det vigtige er ikke om den enkelte tur giver et væggtab på 50 eller 100 gram, men at turen giver lyst på et uendeligt antal ture i fremtiden.

⁶ Ivar Frønes beskriver, hvordan "*motivasjonen har et språk, utviklingen og emansivering af dette språket er en utvikling af menneskelig motivasjon. Mennesket er, i Sartres betydning, det det ikke er, det det vil være, det det mangler*" (Frønes 2001 s. 59). Et rigt vokabular er et visionernes vokabular. Et rigt vokabular gør at man i højere grad er klar over hvad man ikke er, men kan være. Dette motivationens vokabular udvikles gennem roller og erfaringer. Der er en cirkelleffekt mellem kompetence, handling og motivationelt vokabular. Indskrænket motivationelt vokabular vil betyde, at videre motivation ikke udvikles, individets manglende kompetence gør f. eks., at motivationsvokabularet domineres af ønsket om at trække sig tilbage. De overvægtige har få erfaringer med friluftsliv og derfor et fattigt motivationsvokabular, når det gælder friluftslivets praksiser.

⁷ Når jeg mener at de overvægtige ikke er syge, skal det forstås sådan, at de ikke behøves medicinsk behandling, eller kirurgiske indgreb, for at tabe vægt og få bedre fysisk helse. Dette vil en del sikkert være

uenige med mig i, da man i nogen kredse har kæmpet for at få anerkendt overvægt som en sygdom (www.overvektige.no).

Litteratur

- Bischoff, Anette. Friluftsliv –i spændet mellom veiledning og undervisning. Rapport fra Dagsseminar 19. November 1999. FOT-UT og Høgskolen i Telemark. 2000.
- Bischoff, Anette og Alf Odden. Nye Trender i norsk friluftsliv –utvanning eller forsterkning av gamle mønstre og idealer. Innlegg på FRIFO`s forskningskonferanse "Frisk i friluft" Øyer 19-20.11 2002.
- Faarlund, Nils. Friluftsliv hva-hvorfor-hvordan. NIH kompendie nr. 32- 1975.
- Frønes, Ivar. Handling, kultur og mening. Fagbokforlaget. 2001
- Kaarhus, Svein. Ledelse og instruksjon. Gyldendal. 1999
- Larsen, B. I og Bjørneboe, G.E. Overvekt -et folkehelseproblem. Sosial og Helsedirektoratet. 2002.
- Pedersen, Bente Klarlund. Motion på recept. Nyt nordisk forlag, Arnold Busck A/S. 2003.
- Sartre, Jean-Paul. Væren og intet i udvalg. Pax forlag A/s. 1966
- Stelter, Reinhard. Med Kroppen i centrum. Dansk Psykologisk forlag. 1999.
- Tellnes, Atle. Friluftsliv som metode til at ændre holdninger og livsstil. I Emmelin, Lars: Nordisk seminar om friluftslivs forskning. Nordplan. 1994.
- Tordsson, Bjørn. Perspektiv på friluftslivets pædagogik. Hovedfagsopgave ved Høgskolen i Telemark. 1993
- Tordsson, Bjørn. Friluftsliv som erkjennelsesvei I. Forelesning ved hovedfagseminar. (upubliseret) HIT. 1996a
- Tordsson, Bjørn. Friluftslivet som erkjennelsesvei II. Høgttenkning om bevisstgjørring av erfaringer, refleksjon og dette at være reflektert. (upubliseret) HIT. 1996b
- Tordsson, Bjørn. Pedagogikk i friluftsliv og friluftsliv som pedagogikk. Indlæg i konferencerapport. Friluftsliv i spennet mellom veiledning og undervisning 1999. 2000.
- Tordsson, Bjørn. Å svare på naturens åben tiltale- Dr.scient avhandling 2003
- Tordsson, Bjørn. Perspektiv på friluftslivets pædagogik. CVU Sønderjylland, university College. 2006
- Vaagbø, Ola. "Den Norske turkulturen". FRIFO 1993
- Vorkinn, Marit, Aas, Øystein og Kleiven, Jo. Friluftsliv blant den norske befolkningen –utviklingstrekk og status i 1996. ØF- rapport nr.07/1997.
- Vorkinn, Marit, Joar Vittersø og Hanne Riese. Norsk friluftsliv på randen af modernisering? ØF- rapport nr. 02/2000.
- Østerberg, Dag. Jean-Paul Sartre. Filosofi, kunst, politikk, privatliv. Gyldendal. Oslo. 1993.
- Elektroniske kilder: www.overvektige.no

Hvordan få økt fokus på friluftsliv og helse?

Et nordisk prosjekt 2009 – 2011

Harald Tronvik, Friluftslivets fellesorganisasjon (FRIFO)

Hvordan få økt fokus på
friluftsliv og helse?

Et nordisk prosjekt 2009 - 2011

Harald Tronvik
Friluftslivets fellesorganisasjon

Er det nødvendig med økt fokus på friluftsliv – helse?

Svaret er ja!!!! – både i forhold til det enkelte nordiske land og samarbeidet mellom disse gjennom Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd

Mange positive ytringer, både i meldinger og festtaler, men lite action!

Hvilken ”tro” har egentlig politikerne på dette?

Finnes friluftslivspolitikere?

Opplegg

- Bakgrunn/utfordringer
- Nordisk prosjekt 2009 – 2011
- Avsluttende kommentarer
- Spørsmål

Nordic Plan of Action on better health and quality of life through diet and physical activity

Forslag fra Nordisk Ministerråd lagt frem på en konferanse i Danmark i november 2005

- 50 % innbyggere i Norden følger ikke anbefalt daglig fysisk aktivitet
- Overvekt blant 40 % av de voksne
- Overvekt blant nærmere 20 % av barn og unge
- Store sosiale ulikheter
- Antatt kostnad 1 – 2% av BNP
- Lite dokumentasjon/forskning

Et planforslag med hovedfokus på kosthold og uten friluftsliv. En konferanse med liten fokus på fysisk aktivitet og hvor friluftsliv kun ble nevnt av tilstedeværende representanter for friluftslivsorganisasjonene. Etter høring mer fokus på fysisk aktivitet og aktiviteter i naturen.

Markant fokus på forskning både på trender og effekter av tiltak mot overvekt og fedme gjennom endret kosthold og fysisk aktivitet.

Ambisjon om at planen kan bli en "eksportvare" til bl.a. EU.

Planen skal støtte opp om tilsvarende tiltak i det enkelte nordiske land.

Nordisk miljøhandlingsprogram 2005 – 2008 og 2009 – 2012

Innspill fra det nordiske friluftslivsnettverket . Eget kap. 3.2. Landskap, kulturmiljø og friluftsliv i revidert program med prioriteringer

- Øke kunnskapen og synliggjøre landskapets og kulturarvens betydning for god livskvalitet
- Stimulere til et miljøvennlig friluftsliv for nye og gamle brukergrupper
- Synliggjøre og dokumentere koblingen mellom friluftsliv og helse
- Bidra gjennom samarbeid til at den europeiske landskapskonvensjonen blir gjennomført

De nordiske landene

Fokus i alle nordiske land på uheldige utviklingstrekk og viktigheten av endret kosthold og fysisk aktivitet, men:

- Lite konkrete handlingsplaner og begrensede midler
 - Lite samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor hva gjelder fysisk aktivitet i helsemessig sammenheng
 - Generelt lite fokus på friluftslivets rolle
 - I Norge er friluftslivets potensiale i helsemessig sammenheng omtalt både i friluftslivsmeldingen og i den nasjonale handlingsplanen for fysisk aktivitet.
- Hvorfor stimuleres det ikke da mer for å utløse dette potensialet?

Det nordiske nettverket for friluftslivsorganisasjoner

Friluftsliv – helse prioritert i 2006 med utgangspunkt i at:

- Den nordiske friluftslivstradisjonen er unik i en internasjonal sammenheng
- Norden kan bli et forbilde på hvordan man bekjemper livsstilssykdommer
- Norden kan greie å snu trenden

Initiativ til nordisk workshop i 2008 med deltagere fra friluftslivsorganisasjoner og helsesektoren i de nordiske land.

Forutsetning for støtte fra Nordisk Ministerråd er at helsesektoren stilte opp, hvilket viste seg å bli en stor utfordring.

Representanter for friluftslivsnettverket og helsesektoren møttes i Gøteborg i april 2008 og ble enige om en felles plattform for et samarbeid mellom friluftslivet og helsesektoren.

Med utgangspunkt i

- at den nordiske friluftslivskulturen kan danne grunnlaget for et offensivt folkehelsearbeid i alle de nordiske land
- at friluftsliv vil kunne være et viktig virkemiddel i å snu den uheldige trenden hva gjelder livsstilssykdommer
- at friluftsliv også bidrar til en mental helse og trivsel

ble det enighet om etablere et

Nordisk prosjekt om friluftsliv - helse– 2009 – 20011: Frisk i naturen

Mål:

- Utvikle og synliggjøre felles nordisk friluftslivspolitikkk med tydelig helseprofil
- Forankre temaet folkehelse og friluftsliv i det nordiske samarbeidet gjennom Nordisk råd
- Legge til rette for at hvert land kan ta del i og synliggjøre seg erfaringer og resultater fra de øvrige land
- Initiere og formidle relevant forskning og dokumentasjon
- Utjevne sosiale ulikheter i helse

Felles satsingsområder, som hvert land vil arbeide med ut fra egne forutsetninger:

- Ta vare på grønt- og friluftslivsområder i og nær byer og tettsteder
- Friluftsliv i barnehager og skole
- Fysisk aktivitet på resept eller lignende tiltak for særskilte grupper
- Friluftsliv og psykisk helse

Hvordan

- påvise det nordisk friluftslivets unike karakter, og hvilken betydning kombinasjonen av fysisk aktivitet og naturopplevelse har for folkehelsen
- påvise politiske manifestasjoner om dette
- etablere møteplasser og samarbeid mellom friluftslivsorganisasjoner og helsesektoren i det enkelte land
- etablere kontakt med relevante myndighetsorgan/komiteer på nordisk nivå
- en nordisk konferanse i 2010 i samarbeid med nordisk nettverk for implementering av Nordic Action Plan

- formidle og lage databank for gode eksempler
- gjøre en litteraturstudie av hva som finnes av relevante studier/forskning på friluftsliv og helse
- analysere hva som mangler – evt. initiere nye studier/ny forskning
- samle studier/forskningsresultat på egen hjemmeside, som bygger på www.friskinaturen.org
- spesielt fokusere på hvilken betydning friluftslivet, som lavterskelaktivitet, kan ha i å redusere sosiale ulikheter

Organisering:

Det tok sin tid før finansiering fra Nordisk Ministerråd ble avklart. Utfordringen var igjen engasjementet fra helsesektoren i de nordiske land.

Prosjektet startet opp 1. august, da Lisa Bergstrøm, med fartstid fra Svenskt Friluftsliv og nordisk samarbeid, ble ansatt.

FRIFO har, i samarbeid med FL, ansvaret for prosjektets fremdrift på vegne av det nordiske nettverket.

Representanter fra friluftslivsorganisasjonene og helsesektoren i det enkelte land, møtes en gang pr. år for å drøfte prioriteringer, og er også referansegruppe.

Håp:

- at det i kjølvannet av prosjektet ligger en solid dokumentasjon på hvilken betydning det nordiske friluftslivet har for folkehelsen
- at prosjektet kan stimulere til et nordisk krafttak for å utnytte dette potensialet
- at Nordisk Ministerråd manifesterer dette gjennom en egen Nordisk handlingsplan for friluftsliv og folkehelse i 2011

- at prosjektet kan stimulere til og støtte opp om et tilsvarende krafttak i det enkelte land
 - ”Tiden er inne for et krafttak i folkehelsearbeidet med fokus på friluftsliv!” (Stortingets energi- og miljøkomité 2008)
- Kan dette bli et politisk allemannseie i de nordiske land?

Frisk i naturen – ja, takk!

Barns hverdagsfriluftsliv

Av Margrete Skår

Dr.gradsstipendiat Norsk institutt for naturforskning, NINA
og UMB, Seksjon for læring og lærerutdanning

Innledning

Norsk friluftsliv er ikke bare å reise langt til fjells eller inn i de dype skoger, det handler også om hvordan vi bruker nærmiljønaturen rundt oss, i hverdagsfriluftslivet. Kunnskap om *barns* friluftsliv kan fortelle oss mye om framtidens friluftsliv, fordi barndommens naturopplevelser har betydning for våre voksne friluftsliv (Bixler et. al 1997, Ewert et. el 2005, Thompson et. al 2008). Men vil dagens barn huske en barndom med hemmelighetskremmerier i skogholtet? At de ble ropt hjem til kveldsmat mens kameratene ennå lekte gjemsel? Mye tyder på at neste generasjon heller vil minnes hvorvidt vi voksne tok dem med på morsomme eller kjedelige uteaktiviteter. Hvor ble det av uteleiken?

I hverdagsfriluftslivet er naturens betydning tett sammenvevd med det sosiale liv. For å utdype kunnskap om barns friluftsliv kan det derfor være nyttig å spørre seg hva som kjennetegner barns hverdagsliv mer generelt. En studie om bruk og opplevelse av nærmiljønatur, med utgangspunkt i Brumunddal, viser at norske barns bruk og opplevelse av nærmiljønatur preges av tre hovedkarakteristikker ved deres hverdagsliv. For det første tilbringer norske barn økende tid i institusjoner, der naturbruken er planlagt og voksenstyrt. For det andre har tilgangen til data og dataspill blitt allmenn, og mange barn bruker mye tid foran skjermen. For det tredje er fritiden blitt stadig mer organisert for mange barn. Også voksnes hverdagsliv og måter å leve på innvirker på barnas hverdagsfriluftsliv. I en stadig mer gjøremålsorientert hverdag preget av valg mellom ulike aktiviteter, er også det å bruke nærmiljønaturen blitt noe vi *eventuelt* velger eller velger bort. Alternative fritidsaktiviteter er mange, for voksne og barn. Som vi vil se er denne situasjonen markant forskjellig fra noen tiår tilbake, da nærmiljønaturen var en naturlig ramme og arena for hverdagslige gjøremål. Fokuset i denne artikkelen er på barn i aldersgruppen skolestartere til pubertet – altså en potensiell aldersgruppe for uteleik i nærmiljønaturen. Artikkelen vil belyse disse problemstillingene:

- Hvordan har barns bruk av nærmiljønatur endret seg siste femti år?
- Hva innvirker på dette?
- Hvilke utfordringer stiller det oss ovenfor?

Metode og tilnærming

Artikkelens tema, barns hverdagsfriluftsliv, er del av en større studie fra Brumunddal om bruk og opplevelse av natur i nærmiljøet, som igjen er del av NINA's strategiske instituttprogram "Friluftsliv i endring 2005-2008". I utgangspunktet var det ikke planlagt å studere barn spesielt i studien fra

Brumunddal. Men gjennom forskningssamtalene viste det seg raskt at barn kanskje er den gruppen som i størst grad hadde endret sin bruk av nærmiljønatur de siste tiårene, og det var derfor ønskelig å gjøre barns hverdagsfriluftsliv til et deltema i studien. Kunnskapen om barna er basert på voksnes minner om egen barndom og deres observasjoner og refleksjoner over barns liv i dag. Kunnskapen i studien er tilegnet gjennom dialogpregete forskningssamtaler, de fleste gjennomført på tur ute i nærmiljønaturen som "walking interviews". Artikkelen bygger på samtaler med 20 personer i alderen 18 til 72 år, oppfølgingssamtaler med noen av foreldrene i denne gruppen og en dags samvær med en lokal barnehage.

Brumunddal ligger ved Mjøsas bredder nord for Hamar, og tettstedet har ca. 8000 innbyggere med mye natur omkring. Å studere et semi-urbant tettsted som dette kan gi svar på spørsmål som: "Hva når naturen er der, og en likevel ikke tar den i bruk?" "Hva betyr naturen da?" "Og hvorfor tas den ikke i bruk?" En kvalitativ case-studie som dette gir ikke geografisk representativitet, men den kan gi utdypende kunnskap om fenomenet som undersøkes, for eksempel om sammenhengen og dynamikken som utspiller seg mellom hverdagsliv generelt og naturens betydning spesielt. Her er det komplekse sammenhenger som kommer fram – og som handler om levd liv, erfaringer, de fysiske omgivelser og strukturelle føringer i samfunnet. Studien har det vi kaller en *erfaringsbasert* tilnærming, og lener seg mot fenomenologien i tråd med Heideggers begrep om *livsverden* og *levd liv* (1927/2007) og Merleau-Ponty's kroppsfenomenologi (1945/1994), som tar utgangspunkt i kroppen som *subjekt* i verden gjennom den konkrete og intuitive erfaring.

Samtalepartnerenes fortellinger om hverdagsliv og hverdagsfriluftsliv belyser både endring gjennom livsløp og over generasjoner ca. 50-60 år tilbake i tid. En utfordring med tilbakeblikket på fortida er muligheten for dannelse av nostalgiske fortellinger og at "alt var bedre før". Fortiden får mening i lys av hvordan nåtiden oppleves, og nåtiden fortolkes gjennom fortellinger om fortiden. En kan også spørre seg om hva som representerer "sannhet" i en slik tilnærming. I tråd med Gadamer (1960/2004) bør en kunne se på det som samtalepartneren formidler på samme måte som en tekst, at det tas alvorlig som uttalelse med krav på at det som sies er sant. En annen måte å se det på er at det som beskrives som "sant" for en person *er* sant for denne personen, på den måten at det er denne opplevelsen av en hendelse eller erfaring som sitter igjen og danner grunnlag for personens meningsdannelse i dag. En måte å imøtekomme denne problematikken på i studien var å ta utgangspunkt i mest mulig konkrete beskrivelser av bruk av nærmiljønatur i forskningssamtalene, ved å fokusere på *hva, hvor og hvordan* (Holstein & Gubrium 2005) personene brukte nærmiljønaturen i barndommen. Beskrivelsene av barndommens hverdagsfriluftsliv har sterke fellestrekk i gruppa av samtalepartnere, selv om flere vokste opp andre steder enn i Brumunddal. Disse beskrivelsene vil noen kjenne seg igjen i, andre ikke, på samme måte som "gjennomsnittspersonen" i statistiske spørreundersøkelser heller ikke er gjenkjennbar blant alle.

Endringer i barns bruk av natur i nærmiljø

Etterkrigstid: "Da bare var vi ute, da, uten at vi tenkte over det"

De eldre samtalepartnerne snakker om tiårene etter 2. Verdenskrig som en tid "da de bare var ute i naturen". En kunne ikke sette seg i bilen for å komme til et sted, men måtte ta beina, sykkelen eller sparkstøttingen fatt. Naturen var altså en viktig ramme for transport. De eldre forteller også om plikter og arbeidsoppgaver utendørs. Det var forventet å bidra i voksnes arbeid ute, og de ble ofte satt til oppgaver som å hente ting eller bringe beskjeder. Mange barn hadde også en del faste

arbeidsoppgaver ute som å luke ugras, hogge ved, stelle dyr og plukke bær. Gjennom transport, plikter og arbeid ute ble en kjent med naturen rundt seg, uten å tenke på at den var der. Men ungene hadde også tid til lek og idrettsaktiviteter, men voksne var sjelden til stede. Mange idrettsaktiviteter, som friidrett, håndball og fotball, foregikk på grønne løkker og sletter i nærmiljøet, av og til som lokale arrangementer, men oftest som spontane treff. Unger i ulik alder og begge kjønn lekte sammen utendørs, med utgangspunkt i nabolaget. En hadde kjente uteleiker som en lærte av hverandre, og tok i bruk naturområdene i forhold til hva de ulike områdene hadde å tilby. Noen husker at de hadde med parafinlamper ut på vinteren. For å oppsummere: Nærmiljønaturen var en naturlig ramme rundt hverdagslige aktiviteter, og den var en viktig sosial møteplass for barn.

1970-1980 tallet: "Jeg kan ikke huske at vi var så mye inne og leika"...

Samtalepartnerne forteller fra denne tida at bilbruk var vanligere, men fortsatt transporterte barna ofte seg selv til skole og fritidsaktiviteter. Samtalepartnerne snakker om mindre plikter og mer lek. Det var mye uformell aktivitet utendørs, sommer som vinter. Mange kan nok bli ganske nostalgiske ved tanken på alle hoppbakkene som ble bygd, skiløypene som ble tråkka og hyttene som ble snekra i skogkrullen bortafor huset. Lysløypene lå den gang nede i Brumunddal. Gjennomgående i fortellingene fra denne tida er at mye av barnas fritid ble tilbrakt ute. Flere aldersgrupper lekte fortsatt sammen, og ofte begge kjønn. De voksne hadde ofte en formening om hvor barna var, men uten å være tilstede i leiken. Barna ble gjerne ropt hjem til kvelds etter mange timers uteleik om ettermiddagen. Samtalepartnerne forteller at du alltid traff på noen ute. Fotballøkker, skøytebaner, skogkanter og små "skogkruller" var steder en gjerne møttes, og leiken ble skapt ut fra gitte forhold. Naturområdene i nærmiljøet var altså fortsatt en viktig uformell møteplass for barn. Et gjennomgående trekk ved både denne og forrige periode var at barna tok i bruk stadig større radius ut fra hjemmet, i takt med alder og ferdigheter. På denne måten ble de gradvis kjent med mer og mer av nærmiljønaturen rundt hjemmet.

1980-tallet og fram til i dag: "Nå er det mer sporadisk"

Gjennom forskningssamtalene kom det fram at barna endret bruken av nærmiljønaturen spesielt fra slutten av 1980-tallet, uten at det skal settes noe spesifikt årstall for dette. Det følgende er en kortfattet beskrivelse av dagens situasjon slik den har artet seg ca. tilbake til 1990, slik samtalepartnerne beskriver den. Et hovedtrekk er at ungene i dag ser ut til å være mindre ute i egenstyrt lek, at dette skjer mer sporadisk og av og til i stedet for å være en selvsagt del av barnas hverdagsliv som tidligere. Gjengrodde fotballøkker, færre hytter i trærne, mindre barnerop fra skogen og færre skispor lokalt er ting som samtalepartnerne i Brumunddal peker på som indikerer redusert omfang av uteleik. Det er ikke så lett og si om dette samsvarer med generelle utviklingstrekk i samfunnet, fordi det finnes få representative undersøkelser som viser hvor barn i Norge befinner seg når de er utendørs og hva de gjør. Reisevaneundersøkelser har hittil bare indirekte omhandlet barns transportmønstre i hverdagen (Fyhri og Hjorthol 2006). Men flere oppsummerer likevel med at barn i mindre grad enn før leker ute på egenhånd (se Lidén 1999, Sandseter 2000, Hjorthol 2006, Gullestad 2006). Lidén (1999) viser til Nord-Europeiske studier som viser en generell tendens der barn er mindre ute på egen hånd.

Et annet endringstrekk er at leiken/aktivitetene utendørs i større grad enn før skjer med voksne til stede, ofte gjennom voksenstyrte, planlagte, klokkestyrte og organiserte aktiviteter. Mye av aktiviteten utendørs skjer i barnehagetid, skoletid og SFO-tid. Flere foreldre i Brumunddal antar at

deres barn nå er mer kjent i nærmiljønaturen gjennom skolens aktiviteter ute enn gjennom egen lek på fritida. Ikke minst er barna mindre ute i nærmiljønaturen i transportsammenheng. I stedet for å gå, sykle eller bruke sparkstøtting når en skal noe sted, blir barn i dag ofte fraktet med bil til steder for aktivitet, for eksempel til lysløyperenn i bygdas skianlegg som nå ligger 20 minutters kjøring fra sentrum. Foreldrene begrunner transport av barna med mangel på tid, trafikkikkerhetshensyn, at en er redd for at barna skal utsettes for uønsket atferd av voksne eller at det bare er blitt en vane. Det ser altså ut til at barna i mindre grad enn tidligere får en gradvis kjennskap til nærmiljønaturen i økende radius fra hjemmet i takt med alder og ferdigheter.

Nærmiljønaturen ser heller ikke lenger ut til å være en viktig uformell møteplass. Dette samsvarer med studier som viser at barn i dag ofte er sammen gjennom SFO og aktiviteter etter skoletid, og at vennskap ikke lenger oppstår gjennom nabolag og slekt (Lidén 1999). Foreldrene i Brumunddal forteller at barna i dag må *avtale* sosialt samvær, eller at foreldrene gjør det, i stedet for bare å møtes ute, slik foreldrene husker det fra sin egen barndom.

Mye tyder altså på at barn i dag leiker mindre ute på egenhånd, og at leiken oftere skjer under voksnes oppsyn. Fotballen på løkka er erstattet av fotballtrening på et gitt tidspunkt, også med voksne til stede, og gjerne i kjøreavstand fra hjemmet. Leiken i nærmiljønaturen er i stor grad erstattet av planlagte, organiserte og voksenstyrte aktiviteter, og dermed er ikke funksjonen som uformell, sosial møteplass lenger til stede. En småbarnsmor og informant i studien fra Brumunddal beskriver utviklingen slik: "Før var det mange barn sammen ute, nå er det få barn inne i hvert enkelt hus". En annen informant, en småbarnsfar fra Kosovo, ble spurt om hva han syntes skilte mest mellom barns bruk av natur i Norge og sin egen barndom i Kosovo. Han svarte umiddelbart: "I Norge er alt så mye mer organisert!" Begge informantene peker på viktige utviklingstrekk i barns bruk av nærmiljønaturen. Studien fra Brumunddal viser at vi er kommet til en tid der barn nødvendigvis ikke tar naturen i bruk på eget initiativ til lek og fysisk aktivitet, selv om den ligger der.

Årsaker og utfordringer

Men er det ikke bare slik det skal være, at bruk og opplevelse av natur endres i takt med samfunnsmessig kontekst? Det kan uansett være nyttig å prøve å peke på noen årsaksforklaringer til endringene. Jeg var innledningsvis inne på tre viktige karakteristikk ved barns hverdagsliv som innvirker på deres bruk av nærmiljønatur og dermed naturens betydning i deres hverdagsliv: 1. Barn tilbringer mye tid i institusjoner, 2. Tilgangen til skjermen er blitt allmenn, og 3. Fritiden til mange barn er blitt svært organisert. Disse tre karaktertrekkene kan forklare hvorfor barn er mindre ute i egenstyrt lek, og hvorfor voksenstyrte aktiviteter er blitt mer vanlig (se også Midjo og Wigen 1997, Nilsen 1999, Lidén 1999, Sandseter 2000). Både i organiserte aktiviteter, i skole, SFO og barnehage har voksne mer eller mindre innflytelse på leiken til barna. Det å delta i disse arenaene gjør samtidig at tiden tilgjengelig til egenstyrt lek blir begrenset.

De tre karaktertrekkene ved barns hverdagsliv gjelder selvsagt ikke i like stor grad for alle barn. Fyhri og Hjorthol (2006) viser at barn med foreldre med lavere utdanning enn gjennomsnittet faktisk er mer utendørs på egenhånd, men en vet som nevnt svært lite om hvilke barn som beveger seg hvor. Her trengs mer kunnskap. Samtidig vet vi at deltakelse i fritidsaktiviteter (også friluftslivsaktiviteter) følger inntekts- og utdanningsnivå (Odden 2008). Endringstendensen som beskrives i Brumunddal understøttes også av en studie fra helsedirektoratet (Helsedirektoratet 2008) som viser at norske

barn nå er mer fysisk aktive på ukedager enn i helgene på grunn av deltakelse i organiserte aktiviteter i uka, mens en tar det mer med ro i helgene.

Tiårene etter andre verdenskrig og fram til i dag har vært preget av flere endringsprosesser som på ganske tydelige måter gjør seg gjeldende i våre hverdagsliv. En sentral forandring er at fritiden i økende grad har blitt preget av vareforbruk, teknologifisering og organiserte aktiviteter. Fritiden tar i prinsippet preg av et utall valgmuligheter både innenfor og utenfor hjemmet, og har blitt en arena for individuell selvrealisering som på mange måter er like viktig som arbeidslivet, og som i like stor grad som arbeidstiden er styrt av klokke og kalender. Delvis i tråd med denne utviklingen har kjernefamilien og husmorrollen, som spesielt i de første to første tiårene etter krigen var både dominant og hegemonisk, blitt åpnet opp (Sørhaug 1991). Den tidsstrukturerte organiseringen av familielivet blir mer komplisert og utfordrende, noe som ikke minst fører til at spesielt småbarnsforeldre lever under en konstant følelse av mangel på tid (Hochschild 1997; Ellingsæter 2005; Skår og Krogh 2009). Flere sentrale samtidsteoretikere fokuserer på hvordan individene i dag tvinges til å foreta valg om livsstil blant mange forskjellige muligheter (se bl.a. Giddens 1996; Bauman 2006). Ut fra dette perspektivet kan dagens bruk av nærmiljønatur forstås som resultat av aktive valg i en mer eller mindre bevisst og refleksiv prosess. Når egenstyrt lek i nærmiljønaturen ikke lenger er en selvsagt del av barns hverdag, men et eventuelt tilskudd til en aktivitetsorientert hverdag, får voksne et stort ansvar gjennom organiseringen og prioriteringer av gjøremål og aktiviteter. Det er ikke noe nytt at innholdet i barns hverdag er relatert til foreldres sosiale status. Det vi kan merke oss er at nærmiljønaturen tidligere var samlende for alle barn i nabolaget, i alle aldre og av begge kjønn. Denne funksjonen erstattes nå av en aktivitetshverdag som i større grad er avhengig av hva voksne legger inn i den.

Er utviklingen beskrevet over egentlig et problem? Gjør det noe at barna våre i mindre grad enn før leiker ute i skogen sammen med andre barn, uten voksenoppsyn, men heller avtaler hvem de skal leike med hjemme, drar på trening eller oppsøker organiserte friluft aktiviteter? Nei, kanskje er det ikke så farlig, så lenge ungene er aktive og fornøyde med voksne til stede? Men at norske barn i mindre grad bruker nærmiljønaturen til egenstyrt lek er et nytt fenomen, og vi vet lite om hvilke konsekvenser det har. Det vi vet er at barns egenstyrte lek ute i natur stimulerer til kreativitet, selvstendighet, sosialt samspill, identitetsutforming og motorikk (se bl.a. Grahn m.fl. 1997, Chawla 1998, Kahn & Kellert 2006). Hvis det er slik at norske barn nå får færre erfaringer i natur, og /eller at naturerfaringene har et annet innhold enn tidligere, er det nærliggende å anta at det vil ha innvirkning på senere motivasjon for å ta naturen i bruk, i alle fall motivasjonen og tryggheten for å ta naturen i bruk på egenhånd.

Men kanskje er ikke det heller så bekymringsfullt at trenden fortsetter mot et mer aktivitetsorientert og organisert friluftsliv, både for barn og voksne? I følge Merleau-Ponty inkorporeres konkrete erfaringer kroppslig og danner grunnlag for hvordan vi opplever nye situasjoner i møtet med omgivelsene. Dette perspektivet kan vise at manglende erfaringer lett kan føre til økt utrygghet og mangel på "intuitiv ekspertise" (Dreyfus og Dreyfus 1999). På den annen side kan det at voksne får et større ansvar for barns bruk og opplevelse av natur også gi potensial andre vegner, fordi voksne kan legge til rette for positive opplevelser i natur som gir grobunn for videre naturbruk. Nærmiljønaturen tilbyr opplevelser av langsom tid, avkopling og nedstressing (Skår m.fl. in press.). Ved å legge til rette for utforskning og lek i nærmiljønatur en, bør også barn kunne oppleve disse

elementene i naturopplevelsen. Mange barn opplever et stresset tidsskjema gjennom en aktivitetsstyrt og klokkestyrt hverdag, og fokus på naturen som avstressingsarena for barn kan med fordel komme i fokus (Wells & Evans 2005). Et annet element er at flere hevder at barn faktisk får minst fysisk aktivitet der voksne er tilstede (se Sandseter 2000) og at dette kan svekke barns motorikk og eget initiativ i forhold til hva den egenstyrte uteleiken gir.

I flere vestlige land har nedgangen i barns kontakt med natur vært fokusert lenge, og store bevegelser har vokst fram i Europa og Nord-Amerika for å stimulere til økt kontakt mellom barn og natur (Louv 2006). Denne bekymringen har ikke nådd Norge i like stor grad, selv om utviklingstrekkene beskrevet fra Brumunddal på flere kan sammenlignes med trender i andre vestlige land. I Norge lever vi kanskje ennå i den tro at våre barn er "naturbarn", i tråd med hvordan vi best liker å beskrive oss, som en friluftslivsnasjon? Utviklingen som synliggjøres bør ha konsekvenser for prioriteringer i planlegging og forvaltning av nærmiljø, både rundt skoler, barnehager og der barna bor. Et fokus på barns hverdagsfriluftsliv krever både større offentlig satsing for å skape attraktive uteområder for barn i nærheten av boligene, og forhindring av nedbygging av eksisterende grøntområder. Gode naturområder for barn bør være varierte, de bør gi muligheter for utforskning og skjul, og de bør tilby forskjellige aktiviteter (Sandseter 2000, Nilsen m.fl. 1996, Chawla 1991, 1992, 1998). Attraktive møteplasser i nærmiljønaturen er spesielt viktig for barn som ikke deltar i så mange organiserte aktiviteter. Hvis vi ønsker barna våre et aktivt uteliv krever det også økt bevissthet hos pedagogisk personell, av den grunn at barn tilbringer stadig mer tid i offentlige institusjoner. Ikke minst krever det oppmerksomhet fra foreldre og voksne som leder fritidsaktiviteter. For at barn skal ha glede av naturens handlingsmuligheter, bør de få ro, tid og rammer av trygghet. En målsetting kan være å gi den spontane, egenstyrte leiken utendørs ny plass, både innenfor og utenfor rammene av det organiserte og voksenstyrte.

Referanser

- Bauman, Z. 2006. *Flytende modernitet*. Oversatt av Mette Nygård. Oslo, Vidar forlag.
- Bixler, R.D., Floyd, M.F. & Hammit, W.E. 2002. Environmental Sozialization: Quantitative tests of the childhood play hypothesis. *Environment and Behavior*, 34, 107-125.
- Chawla, L., 1991. Ecstatic places. *Children's Environments Quarterly* 7(4), 18-23.
- Chawla, L., 1992. Childhood place attachments. In I. Altman and S. Low, eds. *Place Attachment*. NJ: Plenum Press, 63-86.
- Chawla, L., 1998. Significant life experiences revisited: A review of research on sources of environmental sensitivity. *Journal of Environmental Education* (29), 11-21.
- Dreyfus, Hubert og Stuart Dreyfus 1999. Mesterlære og eksperters læring. I Nielsen, Klaus og Steinar Kvale (red.) *Mesterlære. Læring som sosial praksis*. Oslo, ad Notam, Gyldendal.
- Ellingsæter, A. L. og A. Leira 2004. *Velferdsstaten og familien: utfordringer og dilemmaer*. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Ewert, A., Place, G. & Sibthorp, J. 2005 Early-Life Outdoor Experiences and an Individual's Environmental Attitudes. *Leisure Sciences*, (27): 225-239.
- Gadamer, H-G. 2004. Sandhed og metode : grundtræk af en filosofisk hermeneutikk. Oversatt av Arne Jørgensen. Originalutgave 1960. Århus: Systime.
- Giddens, A. 1996. *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under sen-moderniteten*. Oversatt av Søren Schultz Jørgensen. København, Hans Reitzels Forlag.
- Grahn, P., 1997. *Ute paa dagis: hur använder barn daghemsgaarden?* Stad och land. Rapport nr. 145. Alnarp : Sveriges lantbruksuniversitet.
- Gullestad, M. 2006. Barndom i Norge. *Barn* nr. 2 2006, 41-56.

- Heidegger, M., 2007. *Væren og tid*. Oslo: Bokklubben. [Sein und Zeit, 1927].
- Helsedirektoratet 2008. *Fysisk aktivitet blant barn og unge i Norge. En kartlegging av aktivitetsnivå og fysisk form hos 9- og 15-åringene*. Oslo.
- Hjorthol, R. 2006. *Bilens betydning for barns og unges aktivitetsmønstre*. TØI rapport 834.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. 2005 Interpretive practice and social action, i *The Sage Handbook of Qualitative Research. Third edition*, Norman K. Denzin og Yvonna S. Lincoln (red.), 483-505. London: Sage.
- Hochschild, A. R. 1997. *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York, Henry Holt and Company.
- Kellert, S. R., 2002. Experiencing Nature: Affective, Cognitive, and Evaluative Development in Children. In P.H. Kahn and S.R. Kellert, eds. *Children and nature: Psychological, socio-cultural, and evolutionary investigations*. Cambridge, MA: the MIT Press.
- Lidén H. 1999. Endringer i barns uteliv. En litteraturstudie og en undersøkelse fra Oslo. *Barn* nr. 1. 1999, 46-69.
- Louv, R., 2006. *Last Child in the Woods. Saving our children from nature-deficit disorder*. NJ: Workman Publishing.
- Merleau-Ponty, M. 1994. *Kroppens fænomenologi*. Frederiksberg: Det lille Forlag. (Phenomenologie de la perception, 1945).
- Midjo, T. og Wigen, K. 1997. *Barn, fysisk aktivitet og fysiske omgivelser*. Rapport nr. 46, Trondheim Senter for barneforskning.
- Nilsen, R. D. 1999. Fysisk aktivitet, helse og oppvekst. Rapport nr. 53. Senter for barneforskning, Trondheim.
- Odden, A., 2008. *Hva skjer med norsk friluftsliv? - en studie av utviklingstrekk innen norsk friluftsliv 1970-2004*. PhD, Universitetet i Trondheim.
- Sandseter, E.B. 2000. Barn i fysisk aktivitet. MMIs data om barns deltakelse og involvering i idrett og egenorganisert fysisk aktivitet. *Barn* nr. 2 2000, 55-66.
- Skår, M. 2009. Min din og vår friluftslivshistorie: Hva har forskningsmetoder å si for kunnskapsproduksjonen om friluftsliv? *Norsk antropologisk tidsskrift* Nr. 3 (20) 2009, 167-179.
- Skår, M. og Krogh E. 2009. Changes in children's nature-based experiences near home: from spontaneous play to adult-controlled, planned and organized activities. *Children's Geographies* 7(3), 339-354.
- Skår, M., Øian, H. og Krogh, E. In press. Opplevelse av tid og natur i hverdagsliv. *Antatt i Norsk Tidsskrift for kulturforskning*.
- Sørhaug, Hans Christian 1991. Familiemønstre mot år 2000. I Arne Solli (red.) *Barndom i Norge. 16 innlegg om barns oppvekstvilkår*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Thompson, C.W., Aspinall, P., and Montarzino, A. 2008. The Childhood Factor. Adult Visits to Green Places and the Significance of Childhood Experience. *Environment and Behavior*. 40(1): 111-143.
- Wells, N.M. and Evans, G. W., 2003. Nearby Nature: A Buffer of Life Stress Among Rural Children. *Environment and Behavior*, 32(6), 775-795.

Barns lek utendørs og i natur!

Merete Lund Fasting, Institutt for helse og idrettsfag, Universitetet i Agder

Innledning

Dette fremlegget tar utgangspunkt i mitt doktorgradsarbeid som omhandler barns lek utendørs og i natur. Prosjektet har en fenomenologisk hermeneutisk tilnærming, og denne tilnærmingen er valgt fordi prosjektet handler om å lytte til barna og prøve å forstå deres opplevelser og erfaringer i verden. Da har det vært viktig å være nær barna, i dialog med barna og observere dem i aktivitet og lek. I tillegg til observasjon har jeg brukt metoder som gruppesamtaler, spontane samtaler, jeg har lekt sammen med barna og barna og jeg har tatt bilder av deres lek og lekesteder.

I dette prosjektet har de teoretiske perspektivene blitt valgt etter at datainnsamlingen var gjennomført. Dette fordi jeg ønsket å se hvilke fenomen som var til stede og hva disse uttrykte, før teoretiske perspektiv ble valgt.

Den empiriske undersøkelsen ble gjennomført med 10 år gamle barn (5 jenter og 5 gutter), og målet var å få en innsikt i deres opplevelser og erfaringer med utelek. Jeg var sammen med disse barna på deres lekesteder i skolegården, i skogen med klassa og på fritida når de har hatt muligheten til å drive med egeninitiert lek. Dette prosjektet skal handle om lek som et levende fenomen, der leken her og nå skal vise seg og drøftes med undring og nysgjerrighet.

Spørsmålene jeg vil konsentrere meg om i denne presentasjonen er hvor barna leker, hva de leker og barnas stedsforståelse.

Teoretisk tilnærming

Gadamers hermeneutikk (2004) har sammen med Merleau- Pontys (1994, 2004) og Norberg- Schultzs fenomenologi (1992) dannet det teoretiske utgangspunktet, og legger rammer for de metodiske tolkningene og drøftingene i avhandlingen. Jeg vil videre i denne presentasjonen bruke Gadamer og Merleau- Ponty. Gadamers hermeneutikk, der den hermeneutiske spiralen står sentralt, kan forklares nærmere med Gadamers lek teori. Lek- teorien til Gadamer vil være et viktig utgangspunkt for å drøfte og forsøke å forstå barnas lek og lekesteder. Gadamer (2004) er opptatt av hva som betegner leken og hvordan leken utvikler seg. Gadamer (2004) sier lite om hvordan lekesteder bør være, men dersom leken skal fortsette som en hermeneutisk spiral trenger barna spennende lekesteder, for da trenger leken muligheter til å utvikle seg på nye måter.

Det at jeg også vektlegger Merleau- Pontys fenomenologi (Merleau-Ponty, 1994, 2004) kan forklares ved at jeg ønsker å undersøke og drøfte mer inngående barnas bruk av kroppen og sansene i deres

lek og stedsforståelse. Merleau- Ponty er opptatt av at kroppen søker mening i møte med omgivelsene. Han er opptatt av den sansbare og konkrete virkeligheten som er de kroppslige opplevelsene (Merleau- Ponty, 2004). Gadamer og Merleau- Ponty er begge opptatt av at vår forforståelse har betydning for vår omverdenforståelse og stedsforståelse. Både Gadamer (2004) og Merleau- Ponty (1994, 2004) bygger delvis på Heideggers fenomenologiske hermeneutikk (Heidegger, 2007). De er alle kritiske til vitenskapens sannhetsbegrep, og de bruker alle eksempler fra kunsten for å vise at en sannhet ikke er endelig.

Gadamer er opptatt av at mange snakker om fenomenologi, men et fåtall av dem gjør et fenomenologisk arbeid. Et fenomenologisk arbeid er i følge Gadamer beskrivende, kreativt, intuitivt og konkret (Palmer, 2001). Jeg har arbeidet for at dette prosjektet skal få en slik karakter.

Resultater

Resultatene viser at barna hovedsaklig leker i naturområder, og de leker blant annet bevegelseslek og fantasilek. Jeg vil vise en del bilder av barnas lek og lekesteder (på konferansen) og ved hjelp av disse eksemplene vil jeg forsøke å drøfte hvordan barna forstår leken og stedet. Jeg var opptatt av å se barna i ulike kontekster, og Maia var en av dem som viste seg fra veldig ulike sider i skoletida og i fritida. I skoletida så jeg aldri at Maia løp, og hun var en stille og forsiktig jente. På fritida ville hun leke sisten den dagen jeg var med henne hjem, og hun ville starte med å ha den, og Maia løp veldig fort! Ellers fortalte Maia at hun elsket dyr og at hun likte godt å leke dyr, hun viste meg kongestolen sin i et skogholt rett ved huset sitt og hun klatret i bratte fjellvegger. Favorittstillinga til Maia var å henge opp og ned i klatrestativet, som lå 30 meter fra huset hennes.

Bevegelseslek

Klatring (fritida)

Bilde av jentene i klatreveggen

Maia og Siv klatret i disse fjellskrentene på fritida, og de fortalte meg at de lekte klatreskole når de klatret frem og tilbake i her.

"Vi bruker på å leke sånn konkurranseklatreskole, og så later vi som om det er noen på motstandernes lag som går forbi og av og til så taper vi og av og til vinner vi. Vi vinner mest da (Siv).

De beveget seg så dynamisk og rytmisk at jeg noen ganger fikk en opplevelse av at de danset bortover veggen. Som en ser av bildet vet de godt hvor de skal plassere armer og bein! Når de skulle komme seg ned fra den ene klatreveggen slengte de seg bort på lyktestolpen og skled elegant ned.

Gadamers (2004) begrep lek kan forklare hvordan Siv og Maia i denne aktiviteten går helt opp i leken og blir "en helhet" med veggen. Gadamer (2004) beskriver lek som en lukket verden; lek foregår i et eget rom, det han kaller spillerom. Dette henger sammen med det at det kan være vanskelig å skille aktivitet og sted. Når jeg var sammen med jentene her opplevde jeg at de noen ganger var "i en lukket verden". De er konsentrerte og fokuserte; de er fanget i leken. Dette er det jeg i avhandlingen har kalt fenomenologisk lek.

Siv, som bor like ved disse klatreveggene klatret her også noen ganger aleine: *"Når jeg er aleine leker jeg at jeg har et eget klatreprogram" (Siv).*

Bilde av guttene som klatrer i fjellveggen

Guttene bruker lyktestolpen for å komme seg opp i fjellveggen! Birk klatret raskt bortover veggen; her hadde han tydelig vært før! Klatreveggen ligger bare 30 meter fra Birk sitt hus. Ole, som gikk i klassen til Birk, hadde ikke klatret her før, og han ser kanskje litt usikker ut på bildet?

Ole klatret etter Birk, men på et vanskelig punkt klarte ikke Ole å passere, og da kom Birk tilbake og hjalp han. Birk har klatret her i mange år og har både "place memory" og "body memory" (Casey, 1997) til stedet, mens Ole (selv om han er en god klatrer) ikke behersker denne veggen på samme måte som Birk.

Merleau- Ponty (1994) poengterer at stedet viser seg gjennom hvordan en "griper det ann" eller bruker det. Kroppen forstår bevegelsen og stedet. Barnets kropp er forlenget ut i rommet, og rommet blir til i forhold til en barnekropp som er i bevegelse. Persepsjon er en aktiv, kroppslig prosess som skjer i forhold til konteksten. Merleau- Ponty (1994) skriver også om mellomrommet mellom kroppen og stedet. Her oppe i fjellveggen opplever jeg at stedet og kroppen er ett når Birk klatrer av sted.

I tillegg til at barna har et kroppslig forhold til sine lekesteder og forstår sine steder med og gjennom kroppen hadde barna sterke følelser for sine steder. Jeg har i avhandlingen valgt å trekke frem noe litteratur som sammenligner barn med naturfolk (Tiller, 1993), og der barns kommunikasjon med steder og natur noen ganger kan sammenlignes med den måten naturfolk kommuniserer med sin natur. Hva har dette å si for stedsforståelsen? Dype følelser og det at en bryr seg om et sted vil kunne ha betydning for hvordan en forstår stedet; et tre er ikke bare et tre eller ei fjellhyll er ikke bare ei fjellhyll.

Bilde av Birk sittende på fjellhylla

Birk har et spesielt sted her oppe i fjellveggen der han forteller at han sitter og leser et par ganger i uka. For å komme opp hit kunne han enten klatre den ruta som Birk og Ole klatret, eller han kunne ta en enklere vei opp ett riss i fjellet rett opp fra gangveien. Hvilke stedsforståelse får en når en sitter og leser oppe i en fjellvegg. En føler seg i hvert fall trygg og avslappet når en tenker på å ta med seg boka opp hit. Jeg tror nok også det at han hadde så fin utsikt over alle som kom forbi på gangveien hadde noe å si for trivselen ved å sitte her.

Henge og slenge (fritida)Bilde av treet ved siden av klatreveggen

"Det er en grein som en henger seg i og så bøyer den seg ganske mye ned og så slipper du deg. Og så går du ned der. Det kan være vondt noen ganger. Må ikke bøye for mye for da får du kneet opp i kjaka. Noen ganger slår du deg litt. Men det er veldig gøy når det er snø da. Du føler bare HAAA- dunk og så er du nede. Du kjenner litt, og det kjennes som om du faller ned veldig høyt kanskje 5 meter og får ikke vondt. Skulle egentlig ikke finne det ut, men når jeg var liten så klatra jeg og så falt jeg ned og da fant jeg ut at det var gøy å leke sånn" (Birk).

Det var ingen andre som turte å være med på denne aktiviteten, sa Birk, så han var her mest aleine. Heller ikke Ole, som var en av de to guttene som jeg hadde sett klatret høyest i trær i skogen med klassen, turte å slenge seg utfor dette treet når han var med opp hit under min datainnsamling. Ole

klattrer oppe i treet som Birk hopper fra, og når han står her oppe på en gren kan en se på ansiktsuttrykket at han er skeptisk.

"Det så ikke så skummelt ut når jeg sto på bakken og så på når Birk gjorde det, men når jeg selv sto der oppe var det litt mer skummelt" (Ole).

Denne leken er det umulig å kontrollere fullt ut. Birk beveger seg ut langs greina med armene, og han skal i riktig sekund slippe seg ned for å lande best mulig. Men full kontroll vil han ikke ha, for greina vil gi etter når han slipper, så det er umulig å beregne akkurat hvor han skal lande. Det er mye stein i området der han lander. Her ligger det en del usikkerhet og spenning som jeg opplever at Birk setter pris på. Når han startet opp med denne leken hadde han et annet favoritt tre som stod syv meter fra dette treet, men sommeren før jeg var sammen med disse barna hadde naboen sagde ned dette treet for å få mer sol. Birk uttrykte virkelig at dette treet var et savn for han. Når han slapp seg ned fra dette treet landet han rett i komposten. Dette stedet krevde ikke samme presisjon og mot.

Bilde av huska i skogen

"Første gangen kilte det veldig i magen, men nå er jeg ganske vandt til den så nå er det ikke så veldig skummelt, sa Ole om denne huska eller slenga.

Jeg opplevde det var vanskelig å komme seg opp på den knuten en skulle sitte på, og for å få den mellom beina måtte du stå helt ytterst på en stein og da var det en meter ned. Så for du av sted! For Birk var det også første gangen han var her, og han sa: *"Det kilte veldig i magen. Følte som om en skulle kræsje i de trærne der borte, men det stoppet akkurat"*.

Begge disse aktivitetene gir barna en forståelse for stedet. Kroppen forstår bevegelsen og stedet.

Fantasilek

Kongelek og magilek (skolegården)

Barnas fantasilek bestod også i stor grad av leker de lekte igjen og igjen, men med noen endringer. Dette kaller Gadamer (2004) mimesis lek. Kongeleken og magileken foregikk i friminuttene, og dette var leker de lekte igjen og igjen. Derfor kom de fort i gang; de visste hva som skulle skje og hvilke roller de hadde. Barna beskriver fantasileken sin med engasjement og de uttrykte at de følte en frihetsfølelse når de var i denne leken. De føler gjenkjennelse og trygghet til dette som de har lekt mye tidligere, men leken er også tydeligvis spontan og eksperimentell.

De eksperimenterer med hvilke konger og prinsesser de er, de eksperimenterer i forhold til hvordan de beveger seg som magiske. De prøver ut ulike selvframstillinger. Barna uttrykker at følelsen av å være lekende er sentral for dem.

Hvordan føles det å være magisk og usynlig? Slik barna beskriver denne leken gir den dem en følelse av det Gadamer (2004) beskriver som å surfe, sveve eller miste seg selv. Dette synes jeg beskriver godt noe av det barna beskriver at de føler i magileken, i kongeleken og også i bevegelsesleken jeg har fortalt om tidligere.

Jungellek (i skogen med klassen)

Jeg opplevde Siv som veldig kreativ, og hun går gjerne først og tilfører nye elementer til leken mens Kari kommer etter.

"Vi pleier å begynne med at vi kommer bort fra foreldrene våre og blir forlatt inne i skogen, også er det mye skummelt som skjer slik at vi får innfødte etter oss og av og til kommer det ville dyr, så finner vi av og til noen gode stammer som vi pleier å bo litt hos. Ja, mye sånn rart", sier Kari.

Jeg var så heldig at jeg fikk observert barna når de var i denne leken. Når jeg kom bort mot dem, tror jeg de syntes det var litt gøy, men de sa jeg måtte gå bort for jeg var en annen stamme og hørte ikke til hos dem. Da beveget jeg meg litt bort, og observert dem på avstand. De tok tak i treet på berget og snurret raskt rundt, og så la de seg ned på berget ved siden av hverandre og så opp i himmelen.

"Ja, det som Kari sa er jo sant også når vi kommer oss til den folkestammen så av og til er det jo tørke så da må vi gå under vann og under en sti også inn i et tett hus der det ikke var vann, under jorda. Og så der måtte vi nesten vente i et halvt år, det tar jo kjempekort tid den leken da, når vi kom opp igjen da fant vi hver vår tigerunge, så oppdrar vi de, og lærer dem å snakke og etterpå syns vi det var kjempekjædelig" (Siv). "Hva var kjedelig?", spør jeg. "At vi fikk de tigerne - så da gadd vi ikke å leke det mer" (Siv). "For det meste er det jeg som finner på noe, jeg vet ikke hvorfor ikke Kari finner på så mye; ho er bedre sånn klassehjerne ho. Så er jeg liksom lekehjernen" (Siv).

Barnas bruk av stedene gir dem en forståelse, og her er bevegelse og fantasi sentralt. De har erfart å ligge og se opp i himmelen, de har erfart og henge opp og ned i klatrestativet, de har erfart å huske på denne huska. De kroppslige opplevelsene gir dem en unik stedskjennskap.

Siv elsket og leke og hun forsvant plutselig inn i lekeverden og var fanget i leken. Jeg opplevde virkelig at Siv sin lek var genuin og ekte, og hun gav meg en stert opplevelse når hun formidlet sin lekeglede. Hun er ekspert på å gjøre endringer i leken underveis, hun overdriver, forminsker, lager kraftige bevegelser eller myke bevegelser ut fra hvilke dyr hun leker og hvilke situasjon hun er i. Hun forteller mye om hennes opplevelse av stedet gjennom hennes kroppsspråk. Oppe i klatreveggen var hun plutselig en havfrue.

"Den spesielle lethed og aflastning, man får ved at spille, udspringer åbenbart af, at det lykkes at klare den spesielle opgave spillet udgjør" (Gadamer, 2004), s. 107).

Jeg opplever at når barna leker er de så avslappet og leker med en slik letthet. Dette tyder på at de føler en trygghet og glede overfor det de gjør og det å være på stedet.

Ellers viser også barna kreativitet og fantasi ved at de bruker vippe og huskestativet på en kreative måter. Arne viste meg var at han lempet på en del steiner på den ene sida av vippe, og så satte han seg høyt der oppe på den andre sida. Her satt han fint!

Oppsummering

Barna i dette prosjektet formidlet at de opplever en frihetsfølelse i sin lek og på sine lekesteder. Barnas lek var preget av innlevelse, og bevegelse og fantasi var sentrale elementer i leken. Barna

hadde en følelsesmessig og kroppslig relasjon til stedet, de opplevde at stedene forstod dem og at de hadde en dialog med stedet.

Litteratur

- Casey, E. S. (1997). *The Fate of Place: a philosophical history*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Gadamer, H. G. (2004). *Sandhed og metode: grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Århus: Systime.
- Heidegger, M. (2007). *Væren og tid*. Oslo: Pax.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenologi*. Oslo: Pax.
- Merleau-Ponty, M. (2004). *The world of perception*. London: Routledge.
- Norberg-Schulz, C. (1992). *Mellom jord og himmel: en bok om steder og hus*. Oslo: Pax.
- Palmer, R. E. (2001). *Gadamer in Conversation: Reflections and Commentary*. Hans- Georg Gadamer. New Haven: Yale UP.
- Tiller, P. O. (1993). *Naturen og den gode barndom*. In *Barn i natur* (pp. S. 5-26). Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning.

"Eg kainn ro"

Friluftsliv blant barn og unge på Helgeland

HOGNE HJERPÅS, HØGSKOLEN I NESNA

Referanseside

Tittel "Eg kainn ro" -Friluftsliv blant barn og unge på Helgeland-		
	Sider 14	Dato November 2009
Forfatter Hogne Hjerpås Høgskolen i Nesna	Oppdragsgivere Polarsirkelen Friluftsråd Høgskolen i Nesna	
Sammendrag Opprettelsen av Polarsirkelen Friluftsråd (PFR) vinteren 2007 initierte en kartlegging av barn og unges forhold til friluftsliv i medlemskommunene til friluftsrådet. Det ble gjennomført en kvantitativ spørreundersøkelse iblant alle 4. og 9. klassingene i medlemskommunene skoleåret 2007/2008. Kartleggingen viser at: - Barn og unge på Helgeland driver mye med friluftsliv - Friluftslivferdighetene oppleves av de unge selv som svært gode - Friluftslivet på Helgeland skiller seg lite fra resten av landet - Gutter er mer friluftslivaktive enn jenter, og guttene oppgir at de har bedre friluftslivferdigheter enn det jentene gjør. - Det drives lite med spenningssøkende friluftsliv - Familien er den viktigste pådriveren for friluftsliv - De geografiske forskjellene i friluftslivutøvelse gjenspeiler til en viss grad de naturgitte mulighetene til friluftsliv. - Sosiale relasjoner har i noen tilfeller større betydning enn naturen i nærmiljøet, i forhold til aktivitetsnivået i friluftsliv - Skolene driver en del med friluftsliv, men læringsutbyttet i sentral friluftslivferdigheter som kart og kompass oppleves som altfor dårlig.	Nøkkelord Friluftsliv Barn Ungdom Spørreundersøkelse	

Dette dokumentet bygger på rapporten "Friluftsliv blant barn og unge på Helgeland", utgitt i 2009 på "Fredrikke", organ for FoU-publikasjoner ved Høgskolen i Nesna. Rapporten har ISBN 978-82-7569-188-8. Rapporten i sin helhet finnes også som nettdokument med web.adresse: http://brage.bibsys.no/hinesna/handle/URN:NBN:no-bibsys_brage_9953

Den fullstendige rapporten går dypere inn i problemstillingene og drøfter i større grad metode, feilkilder og annen relevant forskningslitteratur.

Formålet med undersøkelsen og problemstillinger

Formålet med undersøkelsen har vært å kartlegge barn og unges forhold til friluftsliv og ulike friluftslivaktiviteter i de syv medlemskommunene i PFR. Man vet en del om friluftslivet og trender i friluftslivet på landsbasis via forskning, men vi vet lite konkret om barn og unges forhold til friluftsliv på Helgeland.

Undersøkelsen tar opp følgende problemstillinger:

1. Hvilke former for friluftslivaktiviteter driver barn og unge i 2007?
2. I hvilket omfang driver barn og unge de ulike friluftslivaktivitetene?
3. Når - og i hvilke sammenhenger - driver barn og unge friluftslivaktiviteter?
4. Er det forskjeller i friluftslivutøvelsen hos barn og unge i forhold til alder, kjønn, geografi og skolestørrelse?
5. Hvilke friluftslivferdigheter har barn og unge?
6. Hvorfor driver barn og unge friluftslivaktiviteter?

METODE

For å finne svar på problemstillingene har vi gjennomført en kvantitativ spørreundersøkelse blant samtlige 4. og 9. klassinger i de 7 medlemskommunene (Hattfjelldal, Hemnes, Lurøy, Nesna, Rana, Rødøy, Træna) til PFR. Totalt er det 911 elever som har besvart undersøkelsen.

Alle skolene som hadde 4. og/eller 9. klassinger i de 7 kommunene ble besøkt (totalt 45 skoler). Det er store skoler, små skoler, fulldelte og fådelte skoler med i undersøkelsen. Videre er det både by og landskoler, og de er geografisk spredd fra den ytterste kyst til innlandet mot svenskegrensen.

Design

Det var fra PFR's ståsted ønskelig å gjøre en grundig kartlegging av forholdene rundt barn og friluftsliv. For å få med flest mulig, eller aller helst alle, ble det valgt en kvantitativ tilnærming. Spørreskjema ble utviklet vinteren 2007 og utprøvd i flere omganger på elever i grunnskolen, og med utgangspunkt i det ferdige spørreskjemaet ble det innhentet tillatelse fra Personvernombudet for forskning. Utgangspunktet for spørreskjemaet var problemstillingene referert ovenfor. Spørreskjemaet inneholder stort sett variabler på nominalnivå, og det igjen tilsier at det i første rekke er kartlegging som er målet for undersøkelsen.

Undersøkelsesgruppen

Det var både tid og anledning til å oppsøke alle skolene i medlemskommunene, og vi kunne derfor hente opplysninger hos alle elevene på bestemte årstrinn. Vi unngikk dermed problematikken med å

finne et representativt utvalg. For å kunne kartlegge eventuelle forskjeller i forhold til alder, ble alle elevene i 4. klasse og alle elevene i 9. klasse deltakere i undersøkelsen. Valgene av disse aldersgruppene ble gjort med tanke på at i 4. klasse er elevene fortsatt "barn", mens de samtidig er i stand til å svare på spørsmål på nominalnivå, og delvis på enkle spørsmål på ordinalnivå. I 9. klasse er elevene på vei til å bli "ungdom", de har i større grad utviklet de sosiale og kognitive egenskapene, og de er i større grad i stand til å vurdere seg selv og egne holdninger.

9. klassingene svarte på de samme spørsmålene som 4. klassingene, og i tillegg svarte de på en del spørsmål om egne ferdigheter og holdninger til friluftsliv.

Datainnsamling

Datainnsamlingen ble gjennomført skoleåret 2007/2008. På forhånd hadde alle rektorer gitt tillatelse til gjennomføring, og foreldrene hadde fått brev med informasjon om undersøkelsen og mulighet til å reservere egne barn fra å delta.

Utfyllingen av spørreskjemaene ble gjennomført klassevis, det var samme person som introduserte og gjennomgikk spørreskjemaene i alle klasser. På den måten ønsket vi å sikre samme mal for gjennomføring, og at samme informasjon om undersøkelsen ble gitt hver gang. Det ble informert om at det var en anonym undersøkelse, dvs. at elevene ikke skulle oppgi navn på spørreskjemaet. Videre er anonymiteten sikret ved at det ikke oppgis navn på skoler i rapporten. Konfidensialiteten er også sikret ved at det ikke er mulig å spore enkeltskjema tilbake til en enkelt elev, og ved at det ikke offentliggjøres noen personlige data for enkeltelever.

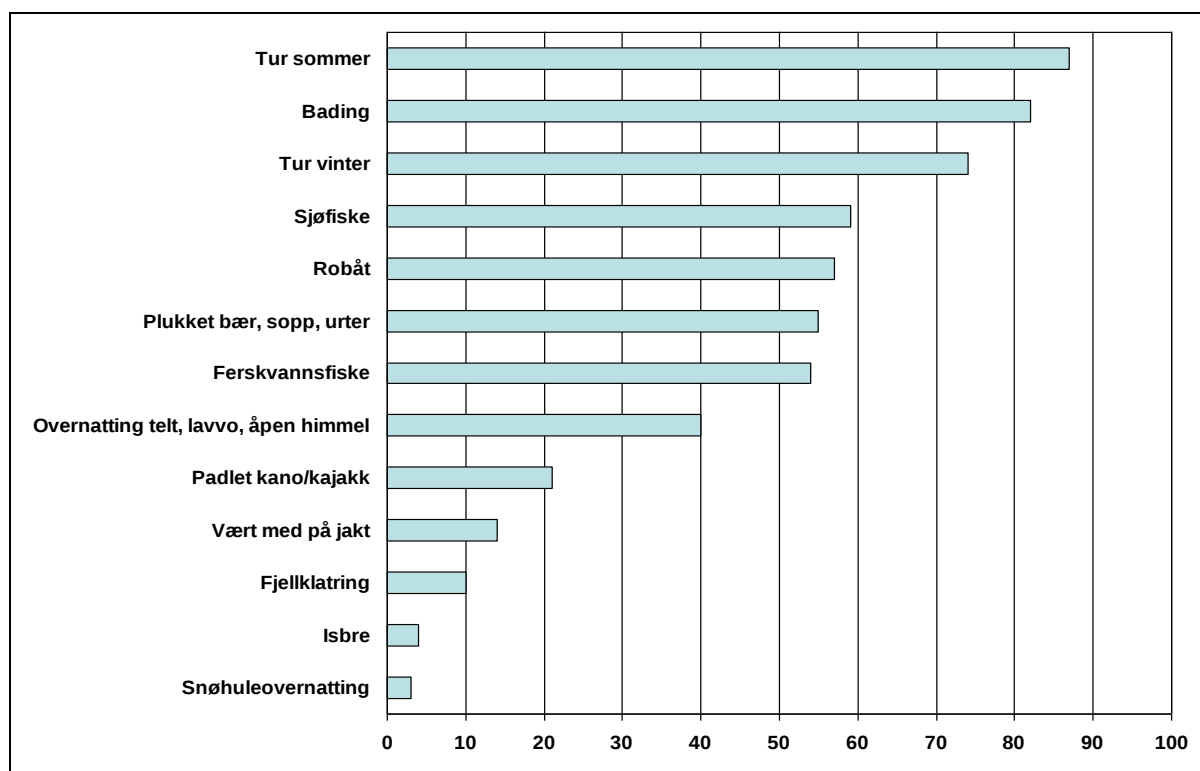
Til databehandlingen er det benyttet statistikkprogrammet SPSS 16.0, og alle data ble punchet direkte inn fra spørreskjemaene.

RESULTATER

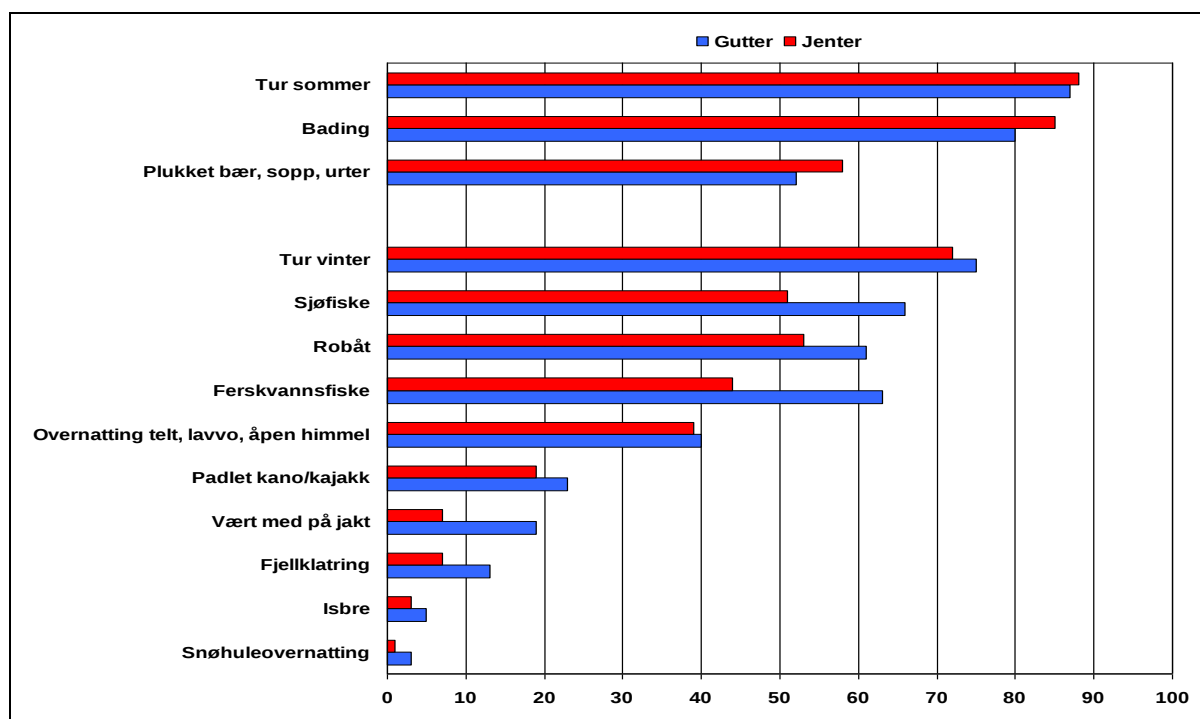
I den geografiske sammenligningen er kystkommuner sammenlignet med innlandskommuner, og her er Hattfjelldal, Hemnes og Rana definert som innlandskommuner, selv om både Rana og Hemnes har kystlinjer. Kysten i disse kommunene består stort sett til av noen fjordarmer, og det er i liten grad naturlig å anta at friluftslivet i disse kommunene er veldig influert av nærheten til havet. Lurøy, Nesna, Rødøy og Træna er definert som kystkommuner.

Alle resultatene/figurene er prosentvise fremstillinger. Andre spesifikasjoner om de ulike resultatene er beskrevet direkte i figurtekstene.

Driver elevene med friluftsliv, og hva slags friluftsliv driver de med

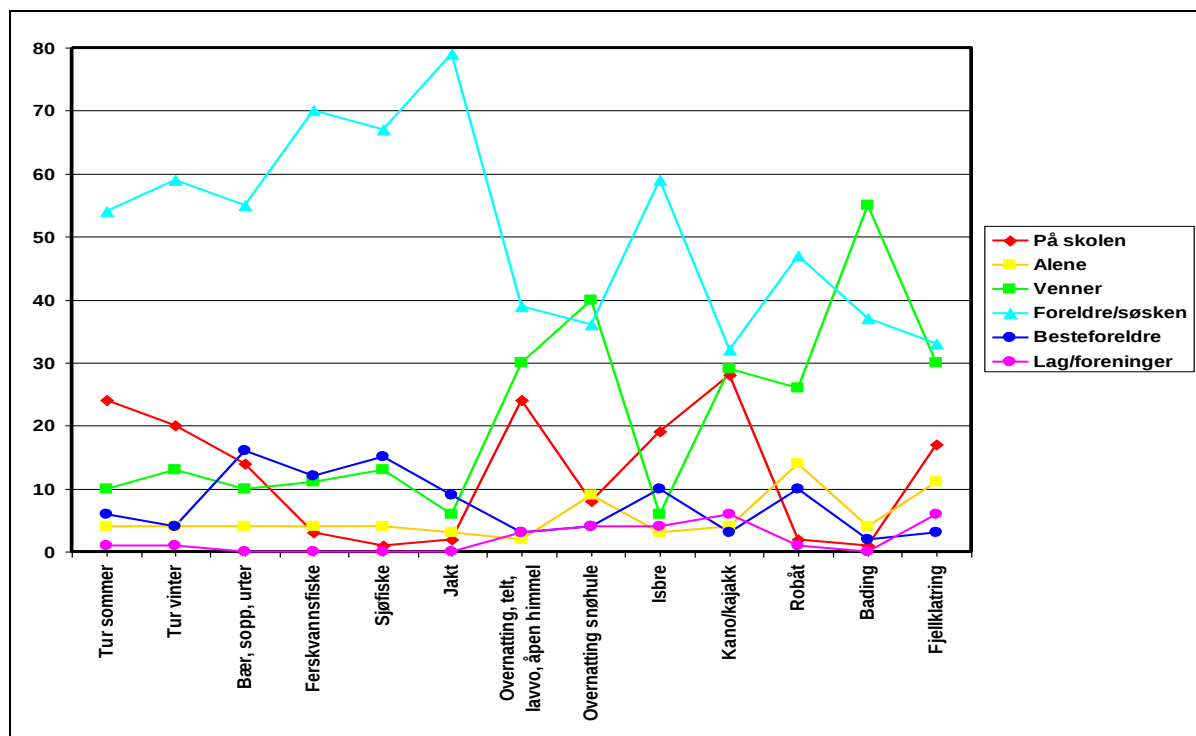

Figur 1. Friluftslivsaktiviteter gjennomført 2 eller flere ganger siste 12 mnd. Hele undersøkelsesgruppen.

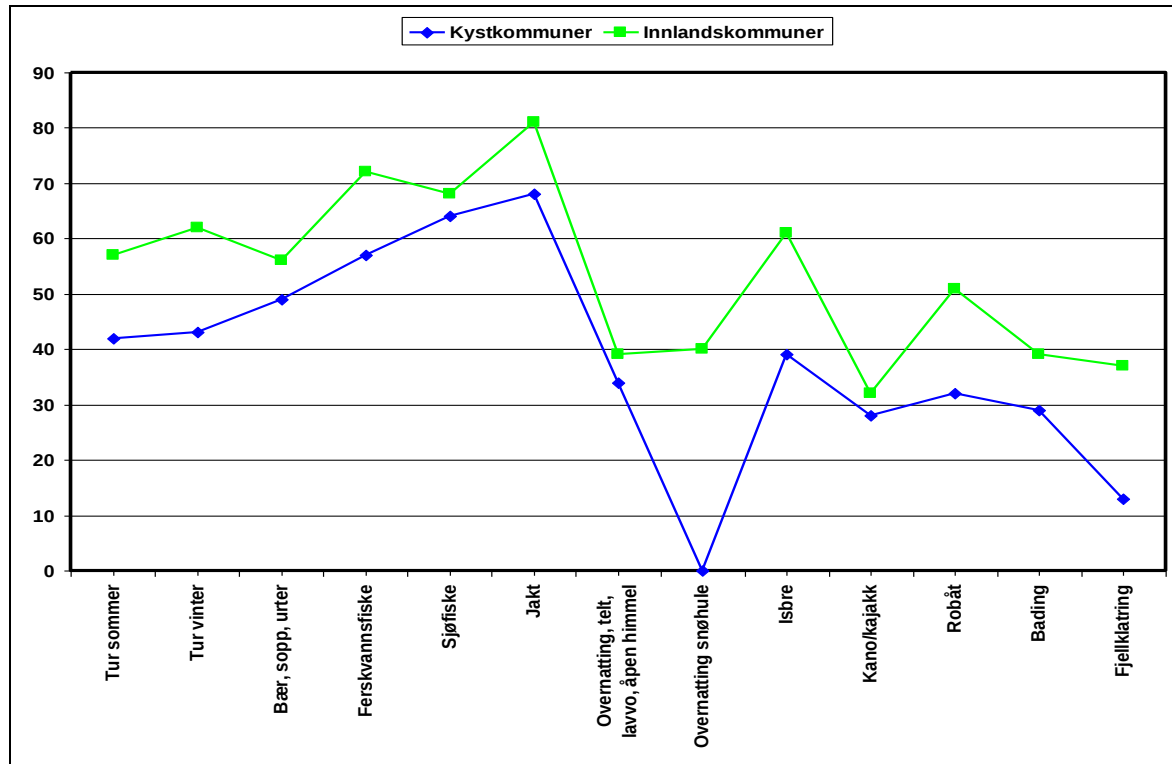

Figur 2. Friluftslivsaktiviteter gjennomført 2 eller flere ganger siste 12 mnd, sammenligning gutter og jenter. Aktiviteter med størst deltagelse fra jenter øverst, og aktiviteter med størst deltagelse fra gutter nederst.

Hvem driver elevene friluftsliv sammen med

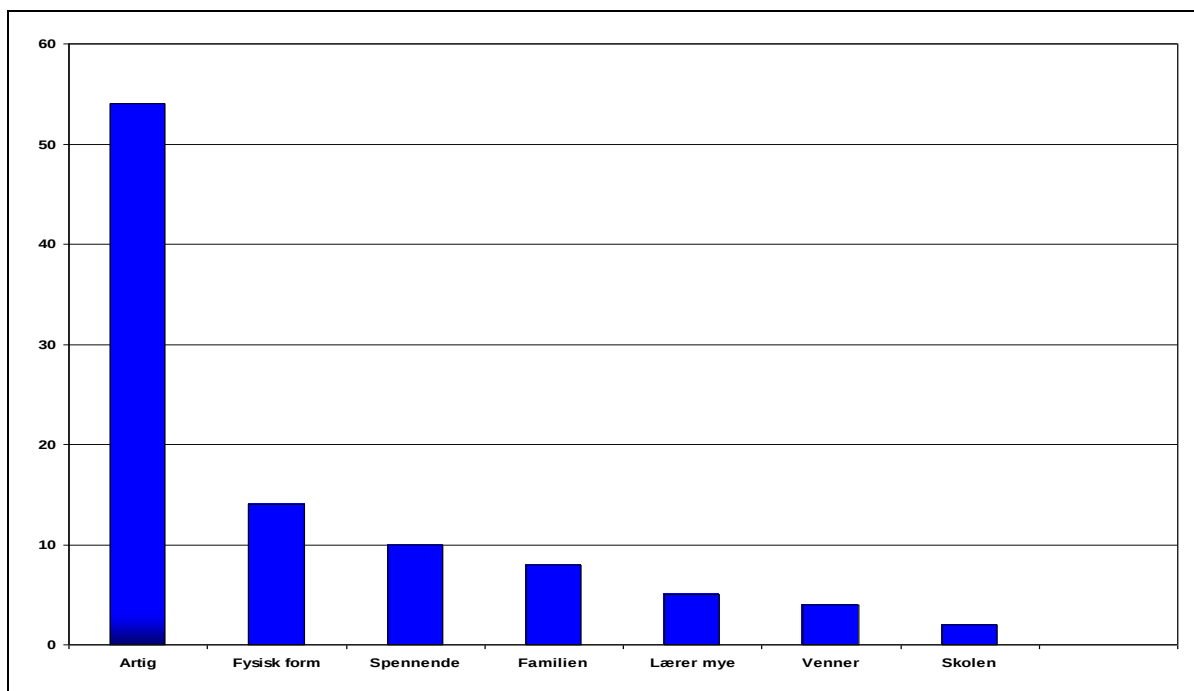

Figur 3. Fremstilling av hvem undersøkelsesgruppen utfører de ulike aktivitetene mest sammen med.

Figur 4. Andelen elever i kystkommuner sammenlignet med andelen elever i innlandskommuner som utfører de ulike aktivitetene mest sammen med foreldre og søsken.

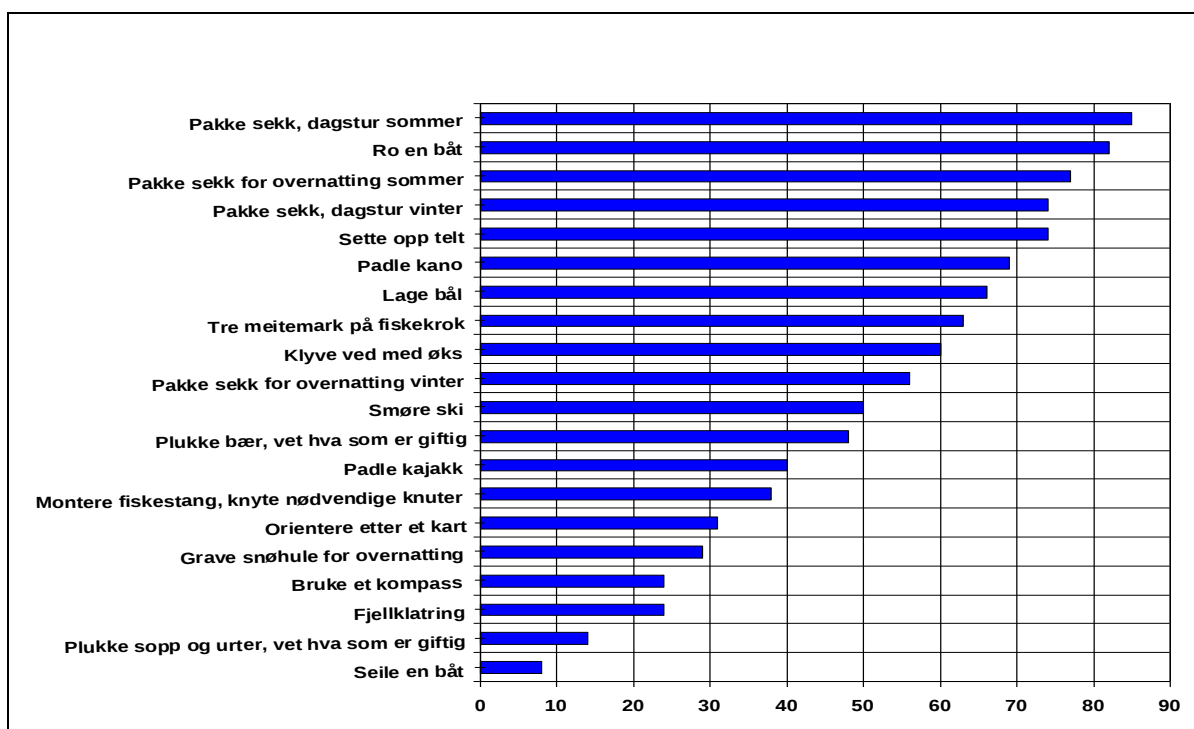
Begrunnelse for å holde på med friluftsliv

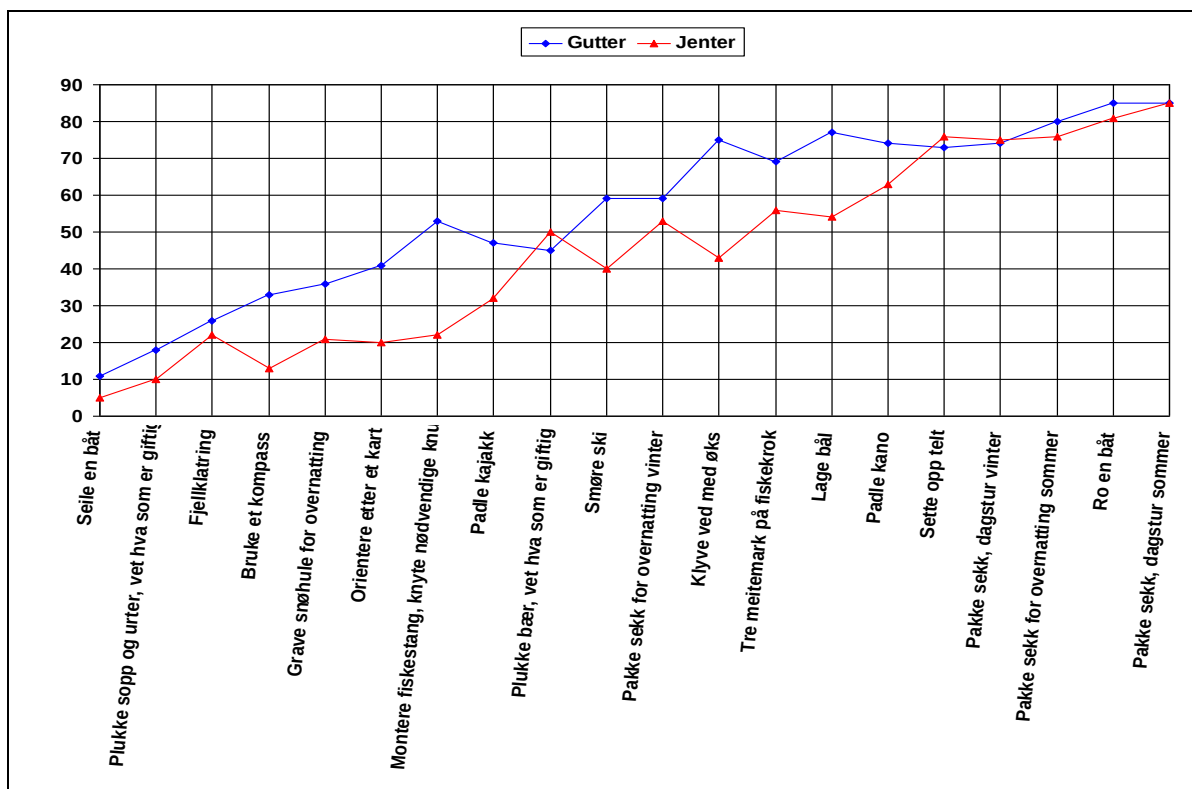
Figur 5. Motiver for å drive med friluftsliv

Friluftslivferdigheter

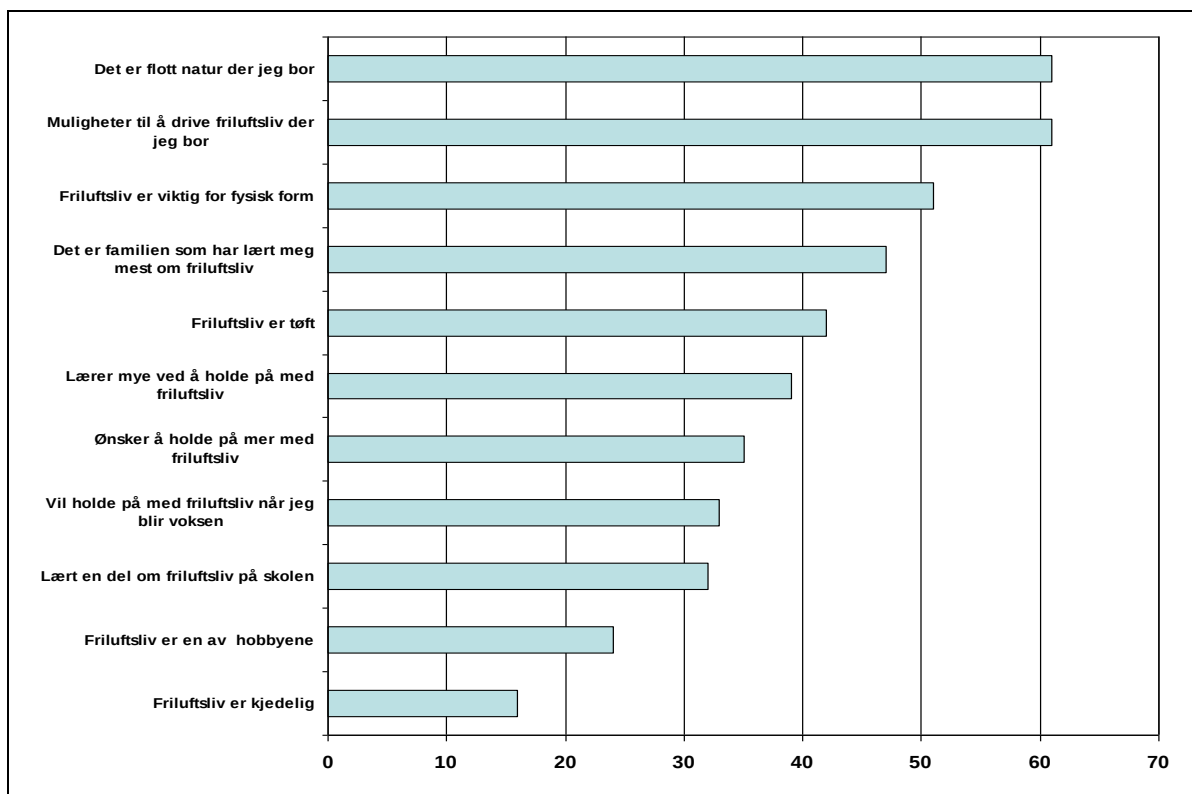
Alle resultater i dette delkapitlet bygger på svar kun gitt av 9. klassingene i undersøkelsen.

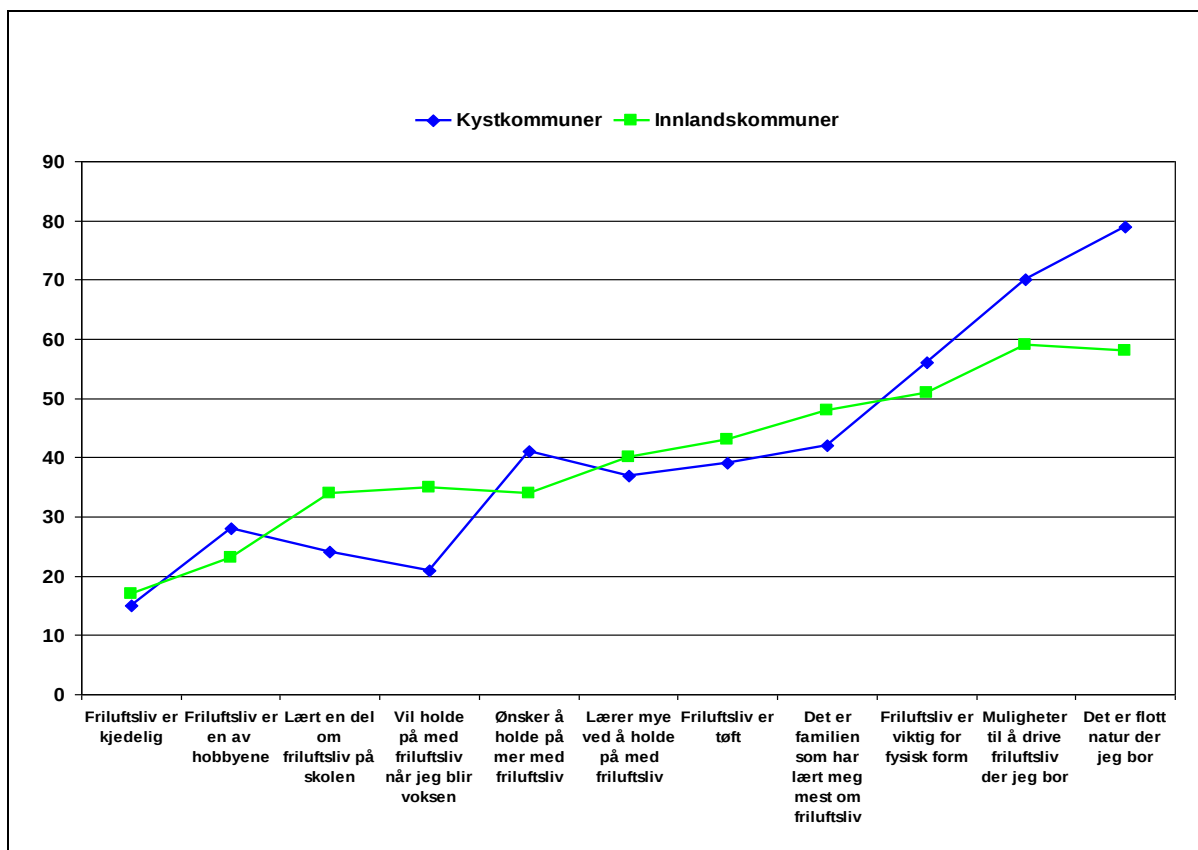
Figur 6. Totaloversikt friluftslivferdigheter.

Figur 7. Friluftslivferdigheter. Sammenligning gutter og jenter.

Figur 8. Holdninger til friluftsliv og natur.

Figur 9. Holdninger til friluftsliv og natur. Sammenligning elever i kystkommuner og elever i innlandskommuner.

DISKUSJON/DRØFTING

I likhet med en del andre undersøkelser er det turaktivitetene (både sommer og vinter) som sammen med bading scorer høyest. Dette er sammenfallende med SSBs levekårundersøkelser for den voksne befolkningen. Sammenlignet med en undersøkelse gjort blant ungdom av Mjåvatn (2005) skiller heller ikke mine funn på dette området seg vesentlig ut. Turlivet og det å gå på tur, er godt festet i den norske friluftslivstradisjonen, og det er i tillegg en av få aktiviteter som drives aktivt i skolesammenheng.

Andre undersøkelser har vist at ungdom i stadig større grad velger friluftsliv med høyt adrenalin (Odden 2008), noe jeg ikke finner i vår undersøkelse. Det at de mer "spennende" aktivitetene scorer såpass lavt (fjellklatring og vandring på isbre), sier kanskje noe om at dette er aktiviteter som ikke er spesielt godt ivaretatt i vårt distrikt for aldersgruppen undersøkelsen omfatter. Noe av grunnen til dette kan være den lave alderen til deler av undersøkelsesgruppen, men det er heller ikke noen funn i undersøkelsen som viser at dette er mye utbredt blant 9. klassingene.

De topografiske forhold på Helgeland er godt egnet for fjellklatring, og mulighetene for breakaktiviteter burde være store med både Okstindbreen og Svartisen geografisk lett tilgjengelig for deler av undersøkelsesgruppen.

En annen grunn til at disse aktivitetene ikke scorer høyt på Helgeland, kan være at dette ofte er aktiviteter som utføres i organiserte lag og grupper, og et funn i denne undersøkelsen er at det svært få som sier de driver friluftsliv i organiserte lag og foreninger.

Friluftslivaktiviteter og kjønn

Sammenligningen mellom gutter og jenter viser for det første at det er prosentvis flere gutter enn jenter som driver med de fleste aktivitetene. Jentene er i et lite prosentvis flertall når det gjelder sommerturer, samt at de scorer høyere enn guttene i bading og plukking av bær, sopp, urter. Tur sommer er en aktivitet som utføres ofte på skolen, og dermed "må" både gutter og jenter ha en høy score på dette punktet. Bading er en aktivitet som ofte utføres sammen med venner. Kanskje er det sånn at jenter bevisst velger friluftslivaktiviteter hvor det sosiale aspektet står sterkt. For jentenes del er intimitet og relasjoner viktig i identitetsbyggingen (Hansen 2005), og de vil sannsynligvis trives i friluftssituasjoner hvor dette er sentralt.

Det at det er flere jenter enn gutter som driver med sanking kan kanskje tilskrives vårt kjønnsrollemønster, hvor kvinnene tradisjonelt har stått for sankingen mens mennene har stått for jakt og fiske. Det er helt tydelig at i alle fall guttene følger dette kjønnsrollemønsteret, da det er betydelig høyere prosentandel av guttene enn av jentene som deltar i jakt og fiske.

Friluftslivaktiviteter og skolestørrelse

Et funn når man sammenligner elever fra ulike skolestørrelser er at elever på de største skolene til en viss grad deltar mer i friluftslivaktiviteter enn elever på mindre skoler. Hvorfor det er slik er vanskelig å si, da undersøkelsen viser at mulighetene til å drive friluftsliv, og ønsket om å drive mer med friluftsliv, samt det at naturen i større grad oppleves som flott, er holdninger som er mer tilstede hos elever på små skoler enn hos elever på store skoler. En mulig begrunnelse for at aktivitetsnivået i friluftsliv er høyere hos elever på store skoler, kan være at de i større grad enn elevene fra små skoler driver friluftsliv mest sammen med foreldrene. Dette peker i så fall i retning av at de "sosiale" og "miljømessige" faktorene i form av foreldrenes innflytelse, kanskje har større betydning enn de naturgitte faktorene når det gjelder å finne forklaringer for aktivitetsnivået i friluftsliv.

Friluftslivaktiviteter og geografi

En geografisk sammenligning av friluftslivaktivitetene viser en naturlig geografisk tilpassing, ved at det i kystkommunene foregår mer sjøfiske, mens det i innlandskommunene foregår mer ferskvannsfiske. Det er sammenfallende med andre undersøkelser som viser at muligheten til friluftsliv kan regulere valg av aktiviteter. På samme måte ser vi at bading er mer utbredt der hvor vannet (eller havet) er mer tilgjengelig, og vinterturer er mest utbredt der hvor snøen finnes i lengre perioder. Sanking av bær, sopp, urter og jakt er også mer utbredt i innlandet, og sannsynligvis kan det tilskrives tradisjon og tilgjengelighet. Det at overnatting i naturen scorer høyere i innlandet kan skyldes at det i større grad er implementert i skolene i innlandet.

Hvem driver barn friluftsliv sammen med

Undersøkelsen viser at foreldre og søsken er den klart viktigste part i forhold til hvem undersøkelsesgruppen driver friluftsliv sammen med. Spesielt for de aktivitetene man kan kalle "klassiske friluftslivaktiviteter", i denne sammenheng definert som turer, sanking, samt jakt og fiske, er foreldre og søsken veldig dominerende.

Familien er sentral for "oppfostringen" i friluftsliv, og det kan være mange grunner til det. Det å være i naturen sammen med de nærmeste, å gjøre ting sammen og oppleve ting sammen vil sannsynligvis verdsettes høyt av vokstengenerasjonen. For mange foreldre vil det å "oppfostre" barna til å være ute, og å være på tur og oppleve friluftslivet, være en viktig målsetting med oppdragelsen. I tillegg vil de som driver friluftsliv kanskje i større grad enn andre bry seg om naturen og spørsmål av miljøvernaktig art, noe som også kan være et av motivene for foreldre når det gjelder å få barn med på friluftslivaktiviteter.

For 4. klassingene er familien like viktig for stort sett alle typer aktiviteter, mens det for 9. klassingene er et markert skille mellom de klassiske friluftslivaktivitetene og andre aktiviteter. Dette tyder på at familien i alle fall er den viktigste arena for sosialisering til friluftsliv for de minste, mens andre kommer inn som arena for friluftsliv senere.

Litt forenklet kan man si at familien "taper" innflytelse (i friluftslivet) til fordel for venner hos elever på små skoler og i kystkommuner, sammenlignet med forholdene hos elever på store skoler og i innlandskommuner. Videre viser undersøkelsen at skolene er en mye mer sentral friluftslivpådriver på store skoler enn på små skoler.

Undersøkelsen har også sett på om 4. og 9. klassingene driver mye friluftsliv sammen med besteforeldre, og i lag/foreninger. Det viser seg at lag og foreninger i svært liten grad er en viktig del av friluftslivet til undersøkelsesgruppen. Det kan virke som om lag og foreninger i de syv kommunene undersøkelsen omfatter, ikke har greid å ta tak i barna i noen vesentlig grad. Faktisk var det bare 2 av totalt 911 respondenter som sa de var medlem i turlag eller turistforeninger, og kun 7 stk som sa de var medlem i jakt- og fiskelag. Her er det et stort og uforløst potensial. Turistforeningen har "Barnas Turlag" og Norges Jeger- og Fiskerforbund har blant annet "Barnas Fiskeklubb". I den grad frivillige organisasjoner ønsker å bidra til sosialisering inn i friluftslivet, så har de i liten grad lyktes for undersøkelsesgruppen.

Hvorfor friluftsliv?

Når undersøkelsesgruppen fikk spørsmål om hvorfor de driver med friluftsliv, var den klart viktigste grunnen at det var "artig". Selve begrepet "artig" ble ikke definert nærmere, det var opp til hver enkelt å definere/bestemme meningen med dette ordet. Det bør være et kjent ord/uttrykk for alle, og for de fleste innebærer det noe som er morsomt, lystbetont og/eller som gir glede og lykkefølelse.

Dette sier noe om at det ligger en form for indre motivasjon i det å drive med friluftsliv, det er noe man gjør som har en egenverdi i seg selv. Dette er viktig å ta vare på videre i livet, og undersøkelsen viser at det at friluftsliv er "artig" er en viktigere grunn for 4. klassingen enn for 9. klassingen for å holde på med slike aktiviteter. Kanskje kan man ved å fokusere på det lystbetonte holde flere i gang med friluftsliv over tid. Guttene er mer opptatt av at friluftsliv var artig enn jentene. Ellers i samfunnet har det vist seg at gutter i oppveksten og skolegangen ofte har en litt mer leken og ikke så seriøs innstilling til ting i livet som jentene, kanskje er det som vises i denne undersøkelsen.

Den nest viktigste motivasjonskilden for å drive friluftsliv er å "holde seg i form". Altså en faktor hvor friluftslivaktiviteten indirekte bidrar til å oppnå motivet. Det å holde seg i fysisk form er viktigere for

9. klassingene enn for 4. klassingene noe som kanskje er forventet når vi vet hvordan fokus på kropp og utseende øker utover i ungdomstiden.

Det 3. viktigste motivet for å drive friluftsliv var at det er spennende, og det var kanskje litt overraskende at dette motivet ikke scorer høyere, all den tid en rekke undersøkelser har vist at barn/ungdom i stadig større grad foretrekker actionpregede aktiviteter. Denne kartleggingen har vist at spenningsdrivende aktiviteter som fjellklatring og brevandring i liten grad er utpregede aktiviteter i undersøkelsesgruppen, kanskje er dette noe av grunnen til at vi ikke finner mer fokus på "spenning" i vår undersøkelse. Dessuten er det naturlig å anta at "spenning" er et motiv som kommer inn mer etter hvert som barna vokser til, og kanskje vil det som indre motiv i noen grad erstatte motivet "artig". I alle fall kan det tyde på det når vi sammenligner 4. klassingene med 9. klassingene

Friluftslivferdigheter

9. klassingene i undersøkelsen ble bedt om krysse av på spørreskjemaet for friluftsliv-ferdigheter som de "behersker godt". Til dette må man tilføye at her er var det opp til hver enkelt å definere om de behersket aktiviteten godt eller ei, selv om det i innledningen til spørreundersøkelsen for hver klasse ble poengtert hva som mentes med begrepet "behersker godt".

Undersøkelsen viser at elevene i 9. klasse har stor tiltro til egne friluftslivferdigheter. Svært mange mener å inneha ferdigheter som gjør de i stand til å drive et mangfoldig og omfattende friluftsliv. En del av ferdighetene elevene sier de behersker, stadfester andre funn i undersøkelsen; blant annet det at de ofte er på tur, bidrar til at de har stor tiltro til egen ferdigheter i forhold til det å pakke sekk og være på tur både med og uten overnatting. Vi har også funnet at fjellklatring er en aktivitet som det drives lite med i undersøkelsesgruppen, og vi ser at et fåtall av elevene sier at det å drive fjellklatring er noe de behersker godt. Det å seile en båt er den ferdigheten som kommer dårligst ut, og det skyldes sannsynligvis at seiling er en lite utbredt friluftslivaktivitet på Helgeland. Vi ser også at en forholdsvis liten del av undersøkelsesgruppen sier de behersker godt å plukke sopp og urter, og vet hva som er giftig. Sanking av sopp og urter har først de senere årene blitt noe utbredt på Helgeland, og det er sannsynligvis grunnen til den lave ferdighetsprosenten her.

Mer urovekkende er det at orienteringsferdighetene i undersøkelsesgruppen er svært mangelfulle. Det er kun 24 % som sier de behersker godt å bruke et kompass, og kun 31 % som sier de behersker godt å orientere etter et kart. Dette må sies å være svært lave tall, all den tid man vet at kart, orientering og bruk av kompass var vært sentralt i tidligere læreplaner for grunnskolen (L-97) og nåværende læreplan (Kunnskapsløftet). I tillegg blir orientering og bruk av kompass ofte definert som en "livbergende aktivitet", og dermed sentralt i mye av det tradisjonelle turbaserte friluftslivet i Norge.

At dette er ferdigheter som få av elevene sier de behersker godt, har sikkert noen årsaker som ikke er så lett å nøste opp i med bakgrunn i denne undersøkelsen. Funnene i undersøkelsen viser jo at det turbaserte friluftslivet står forholdsvis sterkt i skolesammenheng, og at svært mange driver med aktiviteter hvor orientering og bruk av kart og kompass er sentrale.

Man kan kanskje anta at opplæring i bruk av kart og kompass i liten grad ivaretas av foreldre, og derfor er overlatt til lag/foreninger og skole. Når vi vet at det i liten grad foregår friluftslivaktiviteter i

lag og foreninger i undersøkelsesgruppen, gjenstår det å gi ansvaret til skolene. Skolene skal allerede tidlig på barnetrinnet innføre kartopplæring, og innen utgangen av 10. klasse skal elevene beherske bruk av både kart og kompass. Hvis funnene i undersøkelsen stemmer, har skolen i altfor liten grad ivare tatt kart- og kompassopplæringen.

Initiert av denne undersøkelsen, og for å finne ut om dette stemmer, har Polarsirkelen Friluftsråd allerede satt i gang en undersøkelse som konkret tar opp forholdene omkring kart- og kompassopplæring i noen av de skolene som har vært med på denne undersøkelsen.

Når vi sammenligner gutter og jenter i forhold til friluftslivferdigheter, ser vi helt klart at guttene generelt sier de har bedre ferdigheter enn jentene. Det er stort sett bare for de ferdighetene som over 70 % av alle sier de behersker, at jentene scorer like høyt som guttene.

Det er prosentvis en mye høyere andel av guttene enn jentene som sier de har gode ferdigheter i alt som har med fiske å gjøre. Vi har tidligere i undersøkelsen vist at fisking er en aktivitet som gjøres mer av guttene enn av jentene, og det kan i stor grad forklare forskjellene i hvem som sier de har ferdigheter i fiskeaktiviteter. I tillegg scorer guttene jevnt over mye høyere enn jentene for aktiviteter som enten er mer maskuline, som klyving av ved med øks, eller aktiviteter som gjennom tradisjon har vært mannsdominert, som det å lage bål. Det at det er en større andel av guttene som sier de behersker det å grave en snøhule for overnatting og pakke sekk for overnatting i naturen vinterstid, samt det å smøre ski, kan kanskje begrunnes med at guttene faktisk holder på med disse aktivitetene mer enn det jentene gjør.

For de store kjønnsforskjellene i ferdigheter som å bruke et kompass og orientere etter et kart, er det derimot vanskelig å finne noen forklaring. Dette er ferdigheter som kanskje i stor grad (jmfør tidligere diskusjon) er overlatt til opplæringen i skolen, og undersøkelsen viser at jentene i større grad enn guttene opplever skolen som en viktig arena for friluftsliv. Man skulle dermed tro at jentene opplever noe mer "friluftslivlæring" enn guttene på skolen, men kanskje allikevel ikke innenfor kart- og kompassopplæringen.

Klasseromsforskning har vist at gutter ofte dominerer og legger premisser for undervisningen, mens jentene gjerne tilpasser seg dette, og får dermed ikke like høyt læringsutbytte som guttene (Arnesen 1998, Bjerrum Nielsen 1998, Imsen 2000).

En annen mulig forklaring kan være at jentene har en høyere terskel enn guttene for å si at de behersker en ferdighet, jentene er mer selvkritiske, mens guttene er preget av større selvtillit enn jentene. Kanskje kan det forklare noe av forskjellen på den måten at terskelen for at en gutt skal si han behersker noe godt er mye lavere enn for en jente, selv om de i utgangspunktet kan like mye.

Uansett er det en reell forskjell i hva de selv opplever å beherske, og det alene er grunn god nok til å forsøke å gjøre noe med det. Det kan også være slik at kart- og kompassopplæringen i skolen er lagt opp slik at den fremmer de som er mest frampå (ofte guttene), ved at det ofte er lagt opp til gruppearbeid, og det kan være flere om samme kart/kompass. Det er også noe av egenarten til begynneropplæring i kart og kompass, nettopp det at man skal være flere for å oppleve trygghet. Da kan det lett bli slik at de som er mest frampå også er de som lærer mest.

Holdninger til friluftsliv

Et funn i undersøkelsen er at 24 % sier at friluftsliv er en av hobbyene deres. Det er et forholdsvis høyt tall, og kan kanskje forklare den til dels store deltagelsen i friluftsliv som vi har sett i denne undersøkelsen.

Sammenligningene av elever på små og store skoler viser at elevene på små skoler ønsker å holde mer på med friluftsliv enn elevene på store skoler. Undersøkelsen viser at elevene på små skoler til en viss grad holder mindre på med friluftsliv enn elever på store skoler, og dette samt at så mange at mener at de har gode muligheter til å drive med friluftsliv og at de har flott natur der de bor, kan være en årsak til dette ønsket. De samme funnene gjelder for den geografiske sammenligningen.

Et annet funn er at det er en mindre andel av elevene i kystkommunene som sier de vil holde på med friluftsliv når de blir voksne, enn hva tilfellet er for elevene fra innlandskommuner. Når vi samtidig vet at elevene fra kystkommunene i større grad mener de har muligheter til å drive friluftsliv og at naturen er flott der de bor, synes dette noe merkelig. Kanskje er dette en indikator på at det å holde på med friluftsliv sammen med familien i ung alder, er viktig for å se verdien av friluftsliv i voksen alder. Jamfør det at elever fra innlandskommuner scorer høyere på at de holder mest på med friluftsliv sammen med familien, sammenlignet med hva tilfellet er for elever fra kystkommuner

KONKLUSJONER

Kartleggingen av barn og unges forhold til friluftsliv på Helgeland, viser at man i forholdsvis stor grad holder på med de samme aktivitetene som befolkningen i resten av landet. Det vil si at turaktiviteter og bading er de aktivitetene som utøves av flest. Aktiviteter som har med vann å gjøre står også forholdsvis sterkt (fiske, roing), og det samme gjelder for sinking i naturen. Aktiviteter med spenningspreg drives det lite med.

Friluftsliv sammen med hvem?

Foreldre og søsken er den klart viktigste sosialiseringspart for friluftslivaktiviteter, funn i undersøkelsen peker på at utøvelsen av friluftsliv i større grad er styrt av familien enn av naturmiljøet og tilgangen på natur. Venner er til dels en pådriver for friluftslivaktiviteter, mer for barn og unge langs kysten og de som går på små skoler, enn for de som bor i innlandet og de som går på større skoler. Besteforeldre kan til en viss grad sies å være viktige i forhold til sankeaktiviteter. Lag og foreninger som driver med friluftslivaktiviteter på Helgeland har svært liten oppslutning blant barn og unge, noe som skulle tilsi et stort potensial for friluftslivgrupper/organisasjoner på Helgeland i forhold til rekruttering.

Friluftsliv og geografi

Det er geografiske forskjeller som i noen grad gjenspeiler naturen man har rundt seg; og i tillegg kan man se at langs kysten drives det mer nærmiljøfriluftsliv enn i innlands-kommunene, mens friluftslivaktiviteter som er litt mer tidkrevende har et bedre fotfeste i innlandet. Det er også en tendens til større aktivitet i friluftslivet i innlandet enn på kysten

Friluftsliv og bosetting

Barn og unge som bor på landet driver i noen grad mindre med friluftsliv enn de som bor i tettbygd strøk. Dette kan skyldes at for barn og unge i tettbygde strøk er foreldrene en mer fremtredende sosialiseringsspart i forhold til friluftsliv, mens barn og unge på landet i større grad driver friluftslivaktiviteter sammen med venner.

Friluftslivet i skolen

Skolene er en forholdsvis lite sentral faktor i friluftslivet for barn og unge. De store skolene driver i større grad enn de små skolene med friluftslivaktiviteter. Mens de små skolene er mer aktive i lite krevende friluftsliv, er de større skolene mer aktive på krevende og utstyrs/ressurskrevende friluftsliv.

1 av 3 sier de har lært en del om friluftsliv på skolen, flere jenter enn gutter. Undersøkelsen viser allikevel at opplæringen i kart og kompass er svært mangelfull. Her har skolen et stort forbedringspotensial.

Friluftslivferdigheter

Friluftslivferdighetene oppleves av elevene selv som svært gode. En større del av guttene enn jentene sier de innehar gode friluftslivferdigheter, og guttene driver også mer med friluftsliv enn jentene.

Friluftslivsholdninger

1 av 4 har friluftsliv som hobby, mange sier de er omgitt av fin natur og har mulighet til å drive friluftsliv der de bor. Imidlertid er det ikke noen positiv sammenheng mellom det å være omgitt av fin natur og ha mulighet til å drive friluftsliv, og det å holde på med friluftsliv-aktiviteter. Funn i undersøkelsen indikerer en positiv sammenheng mellom det å drive friluftsliv sammen med foreldre og søsken, og det å ønske å holde på med friluftsliv i voksen alder.

Referanser

- Arnesen, A-L. (red) (1998). *Likt og ulikt. Kjønsdimensjon i pedagogisk tenkning og praksis*. HiO-rapport nr. 2. Høgskolen i Oslo.
- Bjerrum Nielsen, H. (red) (1998). *Jenteliv og likestillingslære. Kjønsroller og likestillingsarbeid blant ungdom*. Oslo: Cappelen.
- Hansen, K. (2005). *"Bare når jeg må". Om jenter i ungdomsskolen og daglig fysisk aktivitet*. Nordland fylkeskommune, Fysisk aktivitet og folkehelse og Høgskolen i Nesna.
- Imsen, G. (red) (2000). *Kjønn og likestilling i grunnskolen*. Oslo: Gyldendal.
- Kultur- og Forskningsdepartementet (1994). *Læreplanverket for videregående opplæring*. Oslo
- Kultur- og Forskningsdepartementet (1996). *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo.
- Kunnskapsdepartementet (2006) *"Kunnskapsløftet"*. Oslo.
- Mjaavatn, P. E. (2005). *Barn og uteliv. Hvem, hva og hvor?* Lastet ned fra <http://www.hint.no/dok/oppslag/Luftige%20klasserom2.pdf>
- Odden, A. (2008). *Hva skjer med norsk friluftsliv*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Statistisk Sentralbyrå (1997, 2001, 2004, 2007). *Levekårsundersøkelsen 1997, 2001, 2004, 2007*.
- Statistisk sentralbyrå. *Statistikkbanken*. www.ssb.no.

Har skulen snudd ryggen til naturen?

- Nokre resultat frå og refleksjonar i etterkant av ei undersøking om uteskule og friluftsliv i skulen blant grunnskulelærarar i Hordaland og Sogn og Fjordane

Petter Erik Leirhaug, Høgskulen i Sogn og Fjordane

Karen Klepsvik, Høgskolen i Bergen

Bakgrunn og design

Bakgrunnen for gjennomføring av undersøkinga er direkte knytta til at vi, Karen Klepsvik og Petter Erik Leirhaug, er fylkeskontakatar for Forum for friluftsliv i skolen, eit tverrsektorielt forum oppretta av Direktoratet for naturforvaltning. For å kunne seie noko om friluftsliv i skulen og bidra til vitale stimuleringsstrategier kjente vi allereie etter fyrste møtet på eit stort informasjonsbehov. Sidan vi begge arbeider både med lærarutdanning og høgskuleutdanning i friluftsliv visste vi at vi visste lite om utviklinga av bruk av natur og friluftsliv i skuleverket etter innføringa av Kunnskapsløftet i 2006. Vi bestemte oss for å spørje lærarar for å få eit bilete av korleis utviklinga såg ut frå deira side.

Vi laga ein nettbasert spørjeundersøking med både lukka og opne svaralternativ. Totalt bestod undersøkinga av 15 spørsmål med lukka fleirvalgsalternativ og 8 spørsmål med opne felt der lærarane kunne nytte eigne ord. Via skulene sine elektroniske postmottak blei undersøkinga sendt til grunnskulelærarane i fylket Hordaland og fylket Sogn og Fjordane våren 2009.

Vi fekk inn over 600 svar. Dermed satt vi med eit datamateriale av eit omfang som ropte etter meir merksemd enn vi hadde forventa og ikkje minst planlagt inn tid til. Etter rydding i materialet stod vi att med 561 gyldige svar frå grunnskulelærarar (n=561). Resultata må lesast i lys av at utvalet ikkje er representativt, men sjølvselektert skjeivt: Lærarane har sjølv vald å svare på undersøkinga. Dette ut frå ein invitasjon til å delta i ei undersøking om uteskule og friluftsliv i fylket. Ein fylldigare rapport frå undersøkinga vil komme i 2010. Undersøkinga har fleire bakgrunnsvariablar som kjønn på lærarar og skulestorleik, noko som gir interessante krysskoplingar vi ikkje har rom for å presentere her.

Vi skal raskt komme attende til resultata frå undersøkinga, men først er det eit spørsmål som må avklarast: For at skulen skal kunne snu ryggen til naturen er det føresett at skulen i utgangspunktet var vendt mot naturen. Var den det?

Har skulen nokon gong hatt eit frontalt naturforhold?

Denne historia kunne starte mange stadar. Ikkje minst med 1960-åra si grønne bølge i kjølvatnet av Rachel Carsons bok *Silent spring* (Carson 1962). Det er nok riktig å hevde at den påverka både norsk

naturverntenking, aksjonane mot vassdragsutbygging og at friluftsliv kom inn i kroppsøvfingsfaget med Mønsterplanen frå 1974 (Haslestad 2000). Augestad (2003) på si side, viser i si avhandling om kroppsøvfingsfaget at friluftsliv var pedagogisk betydingsfullt lenge før, liner kan i alle fall trekkast attende til mellomkrigstida. I vår samanheng er det likevel mest relevant å forholde oss til dei to siste tiåra: Utpå 1990-talet var friluftsliv blant dei vanskelegaste høgskulestudiene å komme inn på. Friluftsliv hadde fått si første stortingsmelding i 1987 og 1993 var Friluftslivets år. Det er i dette klima førre læreplan fann si form. Daverande Utdannings- og forskingsminister Gudmund Hernes sto sentralt i utviklinga av den generelle delen av læreplanen. Denne blei lagt til grunn også i Kunnskapsløftet og har ein struktur der ein sentrerte skulen sine siktemål omkring sju menneskelige eigenskapar, kor det hender at ein ser den sjuande, det integrerte menneske, som ei samanveving av dei seks førre og såleis berre snakkar om seks typar, dimensjonar eller eigenskapar ved det å vere menneske:

- Det meiningssøkjande menneske
- Det skapande menneske
- Det arbeidande menneske
- Det allmenndannede menneske
- Det samarbeidande menneske
- Det miljøbevisste menneske
- Det integrerte menneske

At det miljøbevisste mennesket har fått ein slik sentral plass i beskrivinga av kjernen i skulen er ei god støtte til friluftsliv og aktiv bruk av naturmiljø i undervisninga. Ved å lese kva som står under det miljøbevisste menneske ser ein at denne posisjonen blir styrka ytterlegare, spesielt tydeleg er det i avsnittet "Naturglede". Vi tillet oss å gjengi det i sin heilskap (Læreplanen finnes på www.udir.no):

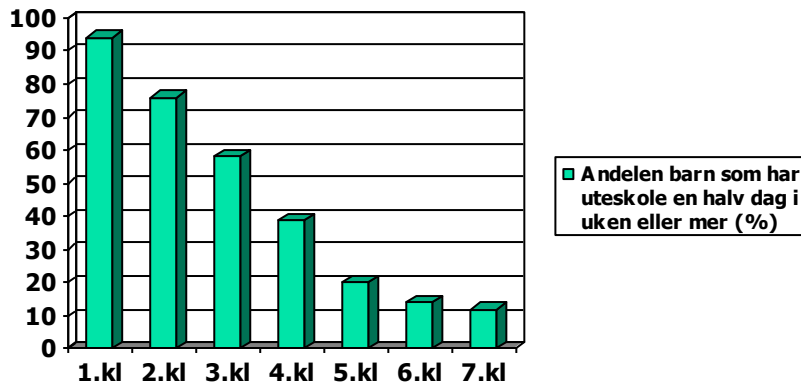
Samtidig må opplæringa fremje gleder over fysisk aktivitet og naturens stordom, over å leve i eit vakkert land, over linjer i landskap og veksling i årstider. Og ho bør gjere ein audmjuk andsynes det uforklarlege, glad over friluftsliv, nøre hugen til å ferdast utanfor oppstukne vegar, til å bruke kropp og sansar for å oppdage nye stader og til å utforske omverda.

Friluftsliv rører både kropp, sinn og tanke. Fostringa må leggje vekt på samanhengen mellom naturforståing og naturoppleving: kunnskapen om elementa og om samspelet i livsmiljøet må gå saman med erkjenninga av at vi er avhengige av andre arter, samkjensla med dei og gleder over naturliv.

Så langt planverket. Innføringa av den tiårige grunnskulen i 1997 medførte kva vi kan kalle ein revolusjon med tanke på bruk av uteskule. 6-åringen skulle inn i skulen. Debatten gjekk høglydt. Er dei klare for skulen? 6-åringen er viktig for barnehagen! Skal ikkje born få vere born? Resultatet er som kjent at seksåringane flytta frå barnehagen over i fyrste klasse. Men det var samstundes tydelege føringar på at dette skulle vere ein ny fyrsteklasse prega av leik og såkalla barnehagepedagogikk. Det blei opna for at førskulelærarar med tilleggsgutdannning fekk undervisningskompetanse slik at dei kunne bli tilsett som lærarar på småskulesteget.

Førskulelærarane førte med seg rikhaldig forståing av og kompetanse i uteleik og bruk av uteområde i pedagogiske samanhengar. Barnehagane hadde heile tida brukt utepedagogikk på ein heilt anna måte enn skulen, og ved skulestart for seksåringane blei det relativt vanleg med faste utedagar. Alt i alt var dette ein skikkeleg impuls for uteskule og bruk av naturen som læringsarena. Statens råd for

ernæring og fysisk aktivitet gjennomførte i 2000 ei undersøking med tanke på skulemåltidet og fysisk aktivitet i grunnskulen. Den bekreftar at uteskule var ein mykje nytta arbeidsform på dei lågaste klassestega rundt årtusenskiftet:

(her etter Jordet 2007, s. 22)

Med desse tala meiner vi det er grunnlag for å hevde at skulen ved årtusenskiftet hadde det vi litt eplekjekt har kalla eit frontalt naturforhold, i alle fall kva gjeld dei første skuleåra. Meir konkret handlar det om ei utvikling der skulene meir aktivt og bevisst inkluderte bruk av nærmiljøet og naturen som del av deira daglege virke.

Så kom PISA, TIMSS og nasjonale prøvar

Utover på 2000-tallet kom det eit nytt skulepolitisk klima. Resultat frå fleire overnasjonale kartleggingar, kor PISA-undersøkinga er den mest kjente, synte at Norge "skårer" dårlegare enn land vi likar å samanlikne oss med. Evalueringane av L97 fortalde at aktivitetspedagogikken, som også inkluderer satsinga på uteskule, framsto som overflatisk og med svakt fokus på fagleg innhald (Haug 2003). Læringstrykket i skulen var for svakt. Ut fra kva ein på 1990-talet kunne lese i ei lærebok om barn og natur bør ikkje konklusjonen overraske: "Istedenfor å tenke så mye på kva ting heter, er det viktigere å la barna få oppleve naturen." (Bang og Braute 1994)

Der Gudmund Hernes frå Arbeiderpartiet hadde satt tydelege spor i Reform 94 for vidaregåande opplæring og i forarbeidet til L97 var det duka for ei nyorientering da Kristin Clemet frå Høyre tok over som statsråd for utdanning og forskning. Ho tok grep om målstyringa på måtar å la det ein kjenner frå næringslivsteori som "new public management" med mål om å styrke ferdigheitene til elevane med utgangspunkt i dei felte vi (Norge/norske elevar) skåra lågt på PISA-testane.

Denne korte politikerorienterte skissa er tatt med for å gje eit kort bilete av kva føringar som låg i horisonten da både grunnskulen og vidaregåande opplæring fekk ny læreplan med Kunnskapsløftet 2006. Grunna regjeringsskifte måtte Clemet overgje sjølv innføringa av reforma til Kunnskapsminister Øystein Djupedal. Noko artig og kanskje litt paradoksalt at den første kunnskapsminister frå Sosialistisk Venstreparti blei den som innførte dei målstyrte planane etter Høyre og Clemets periode. På den andre sida kan vi seie at dette litt paradoksale treffet syner at det er brei politisk einigheit når det gjeld måla for skulen.

Til undersøkinga: Kven er dei 561 lærarane som valde å svare?

Gruppert etter det årssteg i grunnskulen dei sjølv oppgir å undervise mest på fordeler dei 561 lærarane seg ganske jamnt utover heile grunnskuleløpet: 137 på 1.-2. årssteg, 110 på 3.-4. årssteg, 156 på 5.-7. årssteg og 158 på 8.-10. årssteg.

Ut frå invitasjonen er det nærliggande å tenke at dei kanskje er litt meir opptatt av uteskule og friluftsliv enn gjennomsnittet, eller at dei er så provosert av den plass dette har fått i skulen slik at dei vil i alle fall seie si meining om dette. No er det slik at nokre av spørsmåla kan gi oss ein peikepinn på kven vi har med å gjere i materialet.

Spørsmål: Kor ofte brukar du naturen som læringsarena i di undervisning?

Svara fordelte seg prosentvis slik i seks kategoriar (n=561):

Ein gong i veka	27,9 %	Anna kvar måned	13,2 %
Anna kvar veke	20,9 %	Ein gong i halvåret	1,6 %
Ein gong i månaden	20,2 %	Aldri	2,3 %

Spørsmål: Kor viktig er det for deg å gi elevane gode naturopplevingar?

Svara fordelte seg prosentvis slik i fire kategoriar (n=561):

Svært viktig	43,0 %	Viktig	24,2 %
Meget viktig	27,9 %	Lite viktig	4,9 %

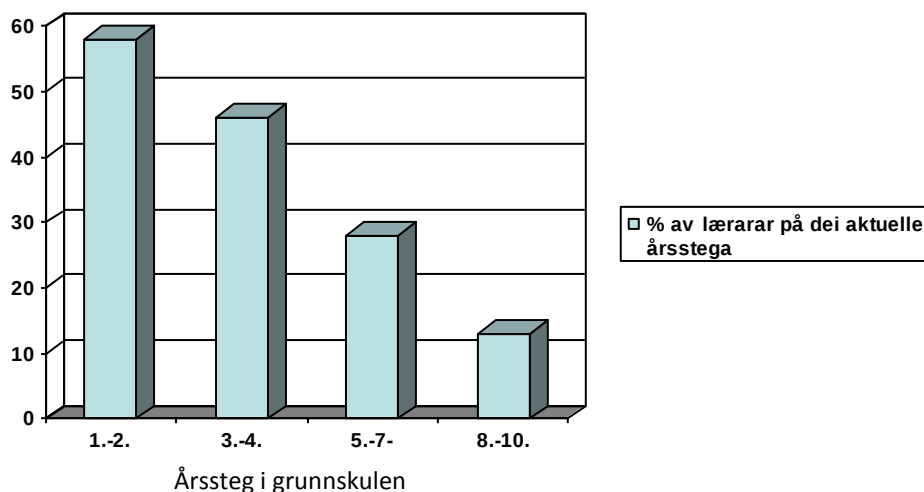
Ut frå at nesten halvparten av dei 561 rapporterer om arbeid i naturen kvar eller annakvar veke og at det siste er eit spørsmål om opplevingar og ikkje fagkunnskapar, les vi svara som ein indikator på at svargruppa er over gjennomsnittet interessert i bruk av naturen i opplæringa. Dermed blei vi overraska over at berre 12,4 % svarar ja på spørsmål om dei kjenner til Friluftsrådenes landsforbund sin idéperm (Friluftsrådenes landsforbund 2006). Vidare blei lærarane spurde om samarbeid med frivillige organisasjonar og andre utafor skulen med tanke på friluftsliv og uteskule. Berre mellom 6 og 7 % av lærarane rapporterte om slikt samarbeid, og da handlar det mest om ikkje systematisk samarbeid, men om einskilthendingar som lån av hytter og utstyr, temadag med jakt, etc. Dette er verd å merke seg fordi det tverrsektorielle er prioritert som satsing i mandatet til Forum for friluftsliv i skolen (Jf. www.friluftsliviskolen.no).

Mindre friluftsliv i skulen og uteskule etter kunnskapsløftet?

Spørsmål: Har uteskule som arbeidsmåte fått ein sterkare eller svakare plass på din skule etter Kunnskapsløftet 06? På eit slikt direkte spørsmål svara 52,8 % "veit ikkje". 12,7 % kryssa for "sterkare" og 34,5 % for "svakare". Dette tyder på at innføringa av kunnskapsløftet også med tanke på uteskule blir opplevd ulikt ved ulike skular, men at heile 1/3 av lærarane i vårt materiale meiner uteskulen sin plass i skulen er svekka.

Kva betyr dette i praksis? Vi spurte to spørsmål som gjaldt omfanget av uteundervisning i natur: 1) Kor mange heile tur dagar (3-6 timar (1 t = 60 min)) i naturområde har årsteget du underviser mest på per måned? 2) Kor mange halve tur dagar (2-3 timar (1 t = 60 min)) i naturområde har årsteget du underviser mest på per måned?

Svarkategoriane var ingen, ein, to, tre, fire og fleire. For å få eit samanlikningsgrunnlag med resultatet omkring århundreskiftet (sjå ovafor) var det rimeleg å kreve at dei hadde oppgitt meir enn ein halv dag tre gonger i månaden. I ein betinga analyse der ein per måned krev 1 heildag og minimum 2 halvdagar, 2 heildagar og minimum 1 halvdag eller eit minimum på tre halvdagar for å bli telt, får vi ei fordeling som ser slik ut når vi grupperer dei etter årsstega:

Der andelen førsteklassingar som hadde uteskule meir enn ein halv dag i veka i 2000 var over 90 % og det same for andreklassingane var 75 %, er det berre 58,4 % av lærarane på første og andre årssteg som rapporterer tilsvarende omfang i 2009. Sjølv med forbehold om det skjeive utvalet er det vanskeleg å tolke dette som noko anna enn eit tegn på at omfanget av uteskule for dei minste elevane er dramatisk redusert etter innføringa av kunnskapsløftet.

Situasjonen for elevane på høgare årssteg kan derimot verke stabil. Tala kan tyde på ein liten omfangsauke for femte til sjuande årssteg, medan tala for ungdomsskulen er låge. Det siste var forventet, og ein av grunnane til det er kanskje parallell til den utfordringa småskulestega står ovafor: Friluftsliv i skulen og uteskule har vore nesten synonymt med lek og aktivitet. Vi har snakka mykje om borna, naturopplevingane og motorisk læring. På inspirasjonsseminar har ein lært om læring gjennom lek og praktisk fått prøvd seg på å lage naturleikeplass. Forenkla kan ein seie at det har vore snakka og skrive mykje om born, mindre om ungdom; mykje om lek og kroppsleg læring, mindre om fagleg læring. Det er ikkje utenkjeleg at store delar av dei uutnytta potensiala i uteskule ligg i å knytte arbeidsmåtene tettare opp mot faga og kompetansemåla, slik at blir tydelegare at er opplæring det handlar om (Jf. Vestøl 2003).

Ikkje berre saknar vi teori om uteskule på høgare årssteg, men med tanke på friluftsliv i skulen føreligg det ferske resultat frå ei landsdekkande undersøking blant ungdomskulelærarar som gir grunn til uro. Aadland, Arnesen og Nerland (2009) rapporterer om lite friluftsliv sjølv innafor kroppsøvingsfaget der friluftsliv er eit eige hovudområde. Til tross for rapport om å ha aktuelle områder nært skulen og god kompetanse seier lærarane at dei brukar lite undervisningstid på friluftsliv.

Oppfatningar av faga sin eigenart og relevans av uteskule

No er det slik at dei som bruker naturen som læringsarena allereie ser ut til å ha grep om skisserte utfordring om fagleggjering av arbeidet ute. Som argumentasjon for å ta med elevane ut i naturen oppgir 73 % av lærarane kompetansemåla i faga. 49,6 % viser til Generell del LK06 og 34,9 % til Læringsplakaten. I tillegg har 48,8 % andre grunner for å ta med elevane ut i naturen.

Kompetansemåla for faga er den klart viktigaste grunngevinga for å bruke naturen. Men som vi kommer tilbake til kan kompetansemåla også vere eit hinder mot å bruke naturen. Ein lærer skriv: "Er ikke i naturen. Underviser mest i fremmedspråk, norsk, musikk og samfunnsfag. Friluftsliv er ikke inne som kompetansemål disse fagene". Her nemnast nokre fag eksplisitt. På spørsmål om kva fag lærarane brukar tid på i uteundervisninga, fordeler svara seg slik i % av n=561 for kvart fag:

Kroppsøving	85,6 %
Naturfag	83,5 %
Kunst og handverk	62,8 %
Mat og helse	60,3 %
Matematikk	53,0 %
Samfunnsfag	45,7 %
Norsk	41,9 %
Engelsk	7,1 %
Musikk	7,0 %
RLE	5,9 %

Jordet (2007) viser at store deler av skulen sitt innhald kan flyttes ut i nærmiljøet, og at det er moglegheiter i uteskule til å arbeide med sentrale emne i alle skulefaga. Prosentvis er det i resultatet tre fag som verkeleg skil seg ut: Engelsk, musikk og RLE. Er dette tilfeldig? Har det noko med tradisjonen i faga å gjere, eller er det slik som ein lærar skriv at "faga mine vert ikkje styrka av undervisning i friluft".

Moglege forklaringar på mindre uteskule i det lærarane skriv

Undersøkinga hadde åtte spørsmål der lærarane fekk komme til med eigne ord. Eit av desse var spørsmålet om kva hinder det er for å bruke naturen i undervisninga? Her er det to moment som går att meir enn dobbelt så ofte som andre moment: Manglande vaksendekning og at uteundervisning tar for mykje tid. Frå svara:

"vanskeleg å fylle tiden med innhald. Det blir mest sosiale mål og det å gå tur – være i bevegelse i seg sjøl."

"tar for lang tid og kontaktlærer synes det går for mykje vekk frå fag"

"Teorikrava til elevane m.a. knytt til press for betre resultat på nasjonale prøver, der har me ikkje skåra godt nok!"

"problemet er antall vaksne som kan være med, hvor mange timer en har til disposisjon, ressursmangel"

"Når en har ansvar for 25 elever er det bedre å være på klasserommet. Mangel på folk rett og slett."

"For mange elever samtidig"

"Går ikkje ut med klassen alene på grunn av sikkerhetsgrunner"

"blir mye frileik, da det kreves svært mye for å samle, og drive "undervisning""

"Vi har et pensum å gå gjennom – kan ikke miste for mye timer med undervisning"

”Det er så mye annet man skal gjennom i kompetansemålene for de enkelte fag. En heldagstur vil i stor grad gå utover andre fag.”

Vi meiner materialet gir grunn til å spørje om auka fokus på kompetansemål med krav om dokumentasjon av undervegsvurdering og nasjonale prøvar i nokre fag er med på å endre noko grunnleggande i skulekvardagen og kanskje også i synet på kva skulens oppdrag er. Bør skulen ha rom for at det, som ein lærar skriv, ”er som det er med fag ute. Uteskuledagane går fort, det er lite tid til å leike fritt, noko elevane saknar. Likevel mye meir tid til div. opplevingar enn elles”. På den andre sida er kanskje motsetningane ikkje så store, og kanskje kan kombinasjon av læringstrykk og uteopplevingar skape nye rom? Ein lærar skriv:

”Opplever at uteskole konkretiserer, varierer og visualiserer undervisningen. Det er mange som lærer mye bedre av å være ute. Det er glimrende i kombinasjon med IKT, bruk av foto som alle elevene nå har på mobilene uansett.”

Nokre tankar til slutt i høve FRIFO-konferansen 2009

Ein kan ganske sikkert i ulike samanhengar diskutere i kva grad det elevar gjer i uteskulen er friluftsliv eller ikkje, men mykje av læringa er friluftslivsrelevant. Dei kan erfare kva det er å bli sliten og svoltne, og dei får erfaring med å vere ute i vêret slik det er. Elevane får erfaring med bålrensing, dei lærar at ein kan sjå og forstå natur med ulike auge, dei samarbeider og får moglegheit til å ta del i gleden over å skape noko. For å seie det med Nils Faarlund er dei på veg mot å *bli mesterlege i det enkle!*

Med tanke på deltaking i friluftsliv seinare, både med tanke på friluftsliv som eit av tre hovudemne i faget kroppsøving og friluftsliv som den fritidsaktivitet flest i den vaksne befolkning driv med, er det liten tvil om at elevane som gjennomgåande har vore i uteskule har eit godt grunnlag. Dei besitt grunnleggande utekompetanse og vil derfor ha gode føresetnader for – for eksempel - friluftsliv i vinterfjellet med snøholeovernatting mot slutten av grunnskulen. Om brorparten av elevane enno ikkje har erfart at det er lurt å bruke ullsokkar for å halde seg varm på beina, vil vegen til eit slikt vinterfriluftslivsopplegg vere omtrent uoverkommeleg.

Meir generelt er det kanskje fruktbart å snakke om ute-danning (bindestreken berre for å tydeleggjere). *Utedanning* som del av norsk kulturarv, som grunnlag for friluftsliv og som noko alle barn som veks opp i dette landet bør ha grunnleggande ferdigheiter i. Dette er kompetanse som kjem til overflata i mange av livets situasjonar, for eksempel er det godt å vite korleis ein best kan halde varmen berre ein skal vente 15 minutt på bussen ein kald vinterdag.

Gjennom utedanning som integrert del i skulen sitt faglege arbeid legger ein eit grunnlag for å nå målsettinga om å ”vekke ydmykheten overfor det uforklarlige, gleden over friluftsliv, nøre hugen til å ferdes utenfor oppstakne veier og i ukjent terreng, til å bruke kropp og sanser”; elevane kan oppleve gleden i friluftslivet og naturopplevingane som ein veg til livskvalitet i eige og andre sitt liv. Øystein Dahle vektla i opninga av konferansen at han såg friluftsliv som god grobott for sterkt tiltrengte verdivar, spesielt ved at møtet med naturen gir rom for at det er greitt og lov å oppleve seg som liten.

Kva da med våre resultat som tyder på at mange i skuleverket opplever at dette kan dei ikkje prioritere, dette har dei ikkje tid og ressursar til? Ein uteskuledag i veka gjennom dei sju fyrste åra i grunnskolen er 280 utedagar. Erfaring frå uteskulearbeid fortel at elevane i løpet av desse dagane kjem til å bevege seg omtrent 100 mil i terrenget. Tenk kva ei slik "danningsreise" (etter Jordet 2007) vil gje av opplevingar og erfaringar elevane elles ikkje ville fått del i. Da er spørsmålet både foreldre, politikarar, skuleleiarar og lærarar bør stille seg, ikkje lengre om vi har tid, men heller om vi har tid til å late vere?

Referert litteratur:

- Augestad, Pål (2003): *Skolering av kroppen. Om kunnskap og makt i kroppspøvningsfaget*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo. Oslo
- Aadland, H., Arnesen, T.E. og Nerland, J.E. (2009/kommer i rapport): *Friluftsliv in Norwegian Lower Secondary School*. Paper presented at Ibsen International Friluftsliv Conference, 14.-19. september 2009. Høgskolen i Nord-Trøndelag. Levanger
- Bang, Christofer og Braute, Jorunn N.(1994): *Bli med ut! – barn i naturen*. Universitetsforlaget. Oslo
- Carson, Rachel (1962): *Silent spring*. Fawcett Crest Book. Greenwich
- Friluftsrådernes landsforbund (2006): *Læring i friluft - uteaktivitet for 1.-10. trinn med utgangspunkt i Kunnskapsløftet. Idéperm*. Sandvika
- Haslestad, Karl-August (2000): *På leting etter hva friluftsliv egentlig er – med utgangspunkt i ulike perspektiver – og med et spesielt fokus på friluftsliv i grunnskolens læreplaner de siste nesten seksti årene*. Hovedoppgave i pedagogikk, Universitetet i Oslo. Oslo
- Haug, Peder (2003): *Evaluering av Reform 97. Sluttrapport frå styret for Program for evaluering reform 97*. Norsk Forskningsråd. Oslo
- Jordet, Arne Nikolaisen (2007): *"Nærmiljøet som klasserom". En undersøkelse om uteskolens didaktikk i et danningsteoretisk og erfaringspedagogisk perspektiv*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo. Oslo
- Vestøl, Øystein (2003): *Uteskole. Potensial og virkelighet*. Hovedfagsoppgave, Norges idrettshøgskole. Oslo

Rekruttering til jakt. Motiver, barrierer og tiltak for å øke andelen aktive jegere – basert på NINA Rapport 221.

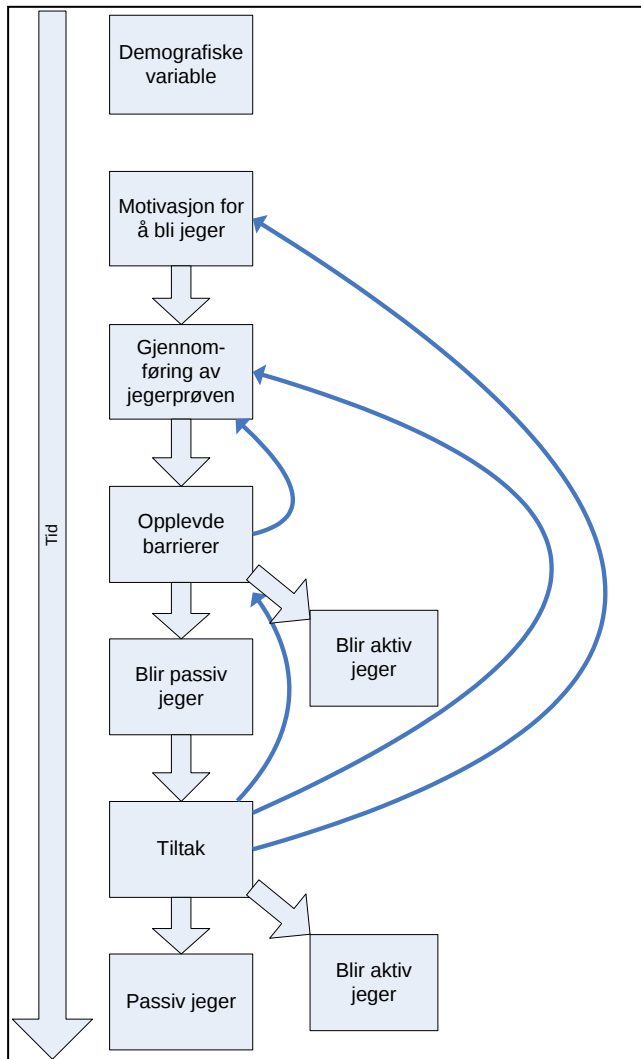
Andersen, O. & Kaltenborn, B. P. (2009).

INNLEDNING

For å bli jeger, må man gjennomføre et obligatorisk kurs kalt *jegerprøven*. Ansvar for å arrangere slike kurs ligger blant annet hos Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF), som også var oppdragsgiver for undersøkelsen det her refereres til. Årlig uteksamineres det ca. 10 000 jegerprøvekandidater, men tendensen har vært svakt avtagende de siste årene. Tall fra Statistisk Sentralbyrå og jegerregisteret viser at omtrent halvparten av uteksaminerte jegerprøvekandidater ikke blir aktive jegere. Det foreligger lite kunnskap om hvorfor frafallet er så stort. Formålet med undersøkelsen var å se nærmere på årsakene til at halvparten ikke fortsetter å jakte etter at de har tatt jegerprøven, og komme med anbefalinger om tiltak som kan øke rekrutteringen blant nyutdannede jegere.

Jegerregisteret klassifiserer alle som står i registeret, de som ikke har løst jegeravgiften etter tre påfølgende jaktseonger klassifiseres som *passive* jegere, mens de som har jaktet i løpet av de tre siste årene er *aktive*. Denne undersøkelsen bygger på informasjon fra respondenter som ikke har løst jegeravgift inntil de tre påfølgende årene etter avlagt jegerprøveeksamen, altså passive jegere. Hos menn var det av spesiell interesse å se på de yngste aldergruppene, fra 16-25 år. Hos kvinner så valgte vi å ta med respondenter i aldergruppen fra 16- 50 år.

Figur 1 viser i korte trekk prosessen fra man tar avgjørelsen om å melde seg på et jegerprøvekurs og eventuelle hindringer man møter på veien fram til om man blir aktiv eller passiv jeger. Demografiske variable er kjønn, alder, bosted og lignende faktorer. Vi har sett på respondentenes motiver for å ta jegerprøven, hvilke barrierer de har opplevd, og som har bidratt til at de ikke har begynt å jakte, samt bedt de vurdere ulike typer tiltak vi tror kan være aktuelle å iverksette for å øke andelen aktive jegere.

Figur 1. Prinsippskisse for prosessen fra man bestemmer seg for å ta jegerprøven og fram til man blir enten aktiv eller passiv jeger.

blir ikke-jegere. For å finne svaret på det, mener Bjerke at man må lete etter faktorer i individets utvikling og oppvekst, og at kjønnsforskjeller spiller en stor rolle. Undersøkelser av hvilke ytre forhold som stimulerer jaktinteresse, viser at foreldrene har en viktig rolle tidlig i livet, mens at venner blir mer betydningsfulle etter hvert (Bjerke 1993). Dette er helt i tråd med de funn som vi har gjort i denne undersøkelsen.

Decker m. fl. (1991) utviklet en "stadieteori" for å beskrive utviklingen av jaktinteresser. Man blir først oppmerksom på jakt som en mulig aktivitet og fatter dermed interesse (interessefase). I denne fasen tar man gjerne jegerprøven. Så følger en "prøvefase" hvor man så gjør seg noen erfaringer med hva jakt er. Til slutt kommer man inn i en "fortsettelsesfase" hvor man da har fattet såpass stor interesse for jakt, at man velger å fortsette med denne aktiviteten. Det er størst frafall i interessefasen og prøvefasen.

Å studere motivasjon består i å se på indre og ytre faktorer eller drivkrefter som påvirker atferd. Drivkreftene kan aktivere atferd eller påvirke/endre atferd. Det som kompliserer kartlegging av

Undersøkelsen inneholder ikke data fra aktive jegere. Det ville vært svært interessant å sammenligne forskjeller mellom aktive og passive jegere når det gjelder motivasjon og ikke minst opplevde barrierer. En stor del av respondentene i undersøkelsen har deltatt på opplæringsjakt, slik at de har allerede en viss erfaring med hva jakt er. Likevel er det noen erfaringer eller barrierer som har ført til at disse har valgt å ikke gå på jakt.

Det er gjort en rekke undersøkelser på menneskers holdninger til dyreliv, holdninger til jakt eller hvordan man jakter (Decker & Purdy 1986, Ericsson & Stedman 2006, Kellert 1978, Bjerke 1993). Internasjonalt finnes det flere studier, spesielt fra USA hvor man har studert holdninger til dyreliv. Det er derimot få studier som rapporterer hvorfor og hvordan folks holdninger til jakt endrer seg, selv om man over tid ser dette skjer i samfunn rundt om i Europa. Nederland er ett eksempel, Storbritannia et annet. I Norge gjennomføres det årlig meningsmålinger hvor man finner at folks holdning til jakt holder seg relativt stabilt (SSB 2006).

I Norge har Bjerke (1993) sammenfattet en samfunnsfaglig kunnskapsoversikt over hvem jegeren er, men ikke særlig mye om hvem som

motiver, er at ulike faktorer kan sette i gang, opprettholde eller avslutte atferd. Og det kan være mange faktorer som virker sammen samtidig. Det kan på et gitt tidspunkt være bestemte årsaker til at man velger å bli jeger, men så kan andre årsaker, som livsfase, gjøre at man velger å slutte, eller ta en pause fra denne aktiviteten. I tillegg har forskjellige personer ofte forskjellige motiver for å drive med jakt, samt at disse motivene kan endre seg med alder eller erfaring man gjør seg underveis.

METODE OG UTVALG

Data er samlet inn ved hjelp av en postal spørreundersøkelse som ble sendt ut til 3000 respondenter i juni 2006. Utvalget bestod av 1000 kvinner (16-50 år) og 2000 menn mellom 16- 25 år pr. 1. april 2006. Det ble samtidig lagt ut en web-versjon av spørreskjemaet som respondentene kunne velge å svare på, fremfor å returnere det trykte spørreskjemaet. Adressen til internettskjemaet var oppgitt på det trykte spørreskjemaet, samt en kode for innlogging, slik at det ble mulig å identifisere hvem som svarte via internett.

Spørreskjemaet var bygd opp omkring tre hovedtema, som følger en tidslinje i prosessen fram til å bli jeger (fig. 1). Først har vi spørsmål rundt motivasjon for å ta jegerprøven. Etter bestått jegerprøveeksamen har respondentene opplevd noen former for barrierer som har hindret dem i å bli aktive jegere. Til slutt hadde vi spørsmål rundt mulige tiltak som kunne motvirke disse barriereeffektene. Vi forventet her at det var en sammenheng mellom opplevde barrierer og ønskede tiltak. I tillegg var det en del spørsmål som kun rettet seg mot kvinnene som deltok i undersøkelsen.

Spørsmålene omkring motivasjon, barrierer og tiltak var bygd opp som spørsmålsbatteri, der flere spørsmål omhandlet samme tema, men med forskjellig vinkling. Dette ble gjort for å kunne benytte de analyseteknikkene som vi mente var formålstjenlige for å kunne svare på problemstillingen på best mulig måte. Vi har her benyttet en faktoranalysemetode kalt Principal komponentanalyse (PCA) med varimax rotasjon, en reliabilitetsanalyse (Cronbachs alpha (α)) ble utført på hver komponent som fremkom i faktoranalysen, og som hovedregel kan alpha-verdier rundt 0,7 eller mer regnes som god reliabilitet (Nunnally 1978). Her har vi tatt med en tiltakskomponent med alpha-verdi ned mot 0,6 fordi elementene som ble inkludert i komponenten virket å være meget fornuftige (omhandlet kandidatens familie). Generelle Lineære Modeller (GLM-modeller) med baklengs seleksjon og korrelasjoner (pearsons) er også benyttet. Det er de ustandardiserte koeffisientene (β) fra hver komponent i faktoranalysene som er brukt i GLM-analysene.

Tall fra jegerregisteret viser at 32 621 personer tok jegerprøven i perioden 1.4.2003 - 1.4.2006 fordelt på 25 420 menn og 7 201 kvinner (Tabell 1). Av de som har avlagt jegerprøven i løpet av de tre siste årene, er det 15 695 stk. som er født etter 1.1.1981 (yngre en 25 år), hvorav 13 200 er menn og 2 495 er kvinner.

Når det gjelder de under 25 år som ikke har betalt jegeravgift, etter å ha avlagt jegerprøven de siste 3 årene er det 6 907 stk., fordelt på 5 518 menn og 1 389 kvinner. Når vi tar bort de mellom 14 til 16 år som ikke har mulighet for å betale jegeravgift ennå, sitter vi igjen med 5 428 personer i gruppen 16-25 år. I tillegg må man ta bort de som har fylt 16, men som ikke skal/kan betale jegeravgift før høsten 2006. Denne andelen ble ikke tatt ut av populasjonen vi skulle undersøke før skjemaet ble sendt ut. Antallet fordeler seg på 4 189 menn og 1 239 kvinner. Andelen ikke-aktive jegere som er 16-25 år

utgjør 34 % av de som har avlagt jegerprøven i denne perioden. Alderen som benyttes i rapporteringen, er alderen som personene hadde pr. 1.4.2006 (jaktårets avslutning).

Blant kvinnene valgte vi ut alderskategorier som spanner over flere livsfaser og alderssegmentet fra 16-50 år. Totalt var det 2 678 kvinner i aldersgruppen 16-50 år som har avlagt jegerprøveeksamen men ikke løst jegeravgiftskort de tre siste årene. Et utvalg på 1000 kvinner ble trukket ut tilfeldig. 534 kvinner over 25 år og 466 kvinner mellom 16-25 år fikk tilsendt spørreskjema.

Tabell 1. Antall menn og kvinner som har avlagt jegerprøven de tre siste årene, samt hvor mange som er i de ulike kategoriene (Kilde: Jegerregisteret).

Kategori	Menn	Kvinner	Totalt
Alle som har avlagt jegerprøven de tre siste årene	25 420 (78 %)	7 201 (22 %)	32 621
14-25 år og tatt jegerprøven	13 200 (84 %)	2 495 (16 %)	15 695
Mellom 14-16 år og tatt jegerprøven, men trenger ikke å betale jegeravgift	1 329 (90 %)	150 (10 %)	1 479
Mellom 16-25 år, tatt jegerprøven og <u>ikke</u> betalt jegeravgift	4 189 (78 %)	1 239 (22 %)	5 428
Kvinner f.o.m. 25 år t.o.m. 50 år	-	1 439	1 439

Vi har altså en gunstig situasjon, fordi vi kjenner hele populasjonen av ikke-jegere som har fullført jegerprøven i perioden 2003-2006. Vi har fått inn data fra 1 113 personer, som utgjør 16,2 % av totalpopulasjonen (menn mellom 16-25 år, samt kvinner mellom 16-50 år, totalt 6 867 personer) i vår undersøkelse. Dette gir en meget god presisjonsgrad i forhold til generalisering fra utvalg over til populasjon. Svarprosenten på undersøkelsen ble 37 %. Svarprosenten var henholdsvis 49.6 % for kvinner og 31 % for menn. Det var altså en klart lavere andel menn som svarte på undersøkelsen (18,6 prosentpoeng).

RESULTATER

Siden fokus er på motiver, barrierer og tiltak, utelater vi her å presentere data på demografiske variable som bosted, alder og utdanning, men tar med noen hovedforskjeller om kjønn og bosted i teksten.

Motiver

Ved bruk av faktoranalyse (PCA) identifiserte vi seks hovedkomponenter av motiver for å ta jegerprøven. Komponentene har vi kalt "Opplevelse", "Kjøtt/matauk", "Slekt/venner", "Ferdighet/lære noe nytt", "Framtidige jaktmuligheter" og "Opplæringstilbud i skole/Forsvaret". De tre første er klart viktigst, det vil si at de forklarer mesteparten av variansen i motivstrukturen og har best reliabilitet, etter kriteriene for akseptable Cronbachs alpha verdier.

Det er statistisk signifikante forskjeller mellom kjønn på motiv 2, der menn skårer høyere enn kvinner, det vil si at menn har et sterkere kjøtt/matauk motiv enn kvinner. Motiv 1 har også signifikant forskjell mellom de som bor i storby og de som bor i en bygd, hvor de som bor i bygd har høyere skåre enn de som bor i en storby. Det vil si at opplevelse er viktigere for de som bor i bygder, enn de som bor i storby. Motiv 2 er også signifikant forskjelling mellom storby og bygd, der de som bor i bygd har høyere skåre enn de som bor i storby. Kjøtt/matauk er dermed viktigere for de som bor i bygd.

Tabell 2. Hovedtyper av motiver (Principal komponentanalyse, med Cronbachs alpha verdi).

Motivasjonskomponent (M)	α
1 Opplevelse	0,853*
2 Kjøtt/matauk	0,782*
3 Slekt og venner	0,779*
4 Ferdighet, lære noe nytt	0,405
5 Framtidig mulighet til å gå på jakt	0,505
6 Opplæringstilbud i skole/ Forsvaret	-0,067

* disse 3 komponentene ble brukt i den videre analysen.

Dersom man benytter de tre motivene i tabell 2 og predikerer om foreldrene jakter eller ikke, så er "slekt og venner" motivet signifikant korrelert. Dette betyr at hvis man har jegere i familien, så øker styrken til dette motivet. Å ha jegere i familien er med andre ord viktig for motivasjonen til å bli jeger. Hva slags motiver de som er interessert i småviltjakt og storviltjakt har for å ta jegerprøven ble også sjekket. For storviltinteresse, så var det kun aldersklassene som begynte å nærme seg signifikans. Hos de som var interessert i småviltjakt, ga opplevelsesmotivet signifikant utslag.

Barrierer

På samme måte som for motiver identifisert vi noen hovedkomponenter når det gjelder årsaker til at folk som har gjennomført jegerprøven ikke deltar videre på jakt. Disse komponentene har vi kalt "Tilgjengelighet", "Manglende erfaring/kunnskap", "Negative holdninger til jakt" og "Fysiske begrensninger" (tabell 3).

Noe overraskende var barrierekomponenten om negative holdninger til jakt, som betyr at respondenten har skiftet syn på jakt, samt at negativ omtale av jakt i media har ført til at man ikke ønsker å bli assosiert med jakt.

Det viste seg at barriere 2 hadde statistisk signifikant forskjell mellom kjønn, der kvinner skårer høyere enn menn. Det vil si at kvinner opplever manglende erfaring og kunnskap som en større barriere enn hva menn gjør. Barriere 1 hadde også en signifikant forskjell mellom bostedene storby, tettsted og bygd, der storby har høyere gjennomsnittsskåre enn tettsted og bygd. Annen by har høyere gjennomsnittsskåre enn bygd. Det vil si at manglende tilgjengelighet føles sterkere for de som bor i byer, enn de som bor i tettsteder og bygder.

Tabell 3. Hovedtyper av barrierer (Principal komponentanalyse, med Cronbachs alpha verdien).

Barrierekomponent (B)	α
1 Tilgjengelighet	0,844*
2 Manglende erfaring eller kunnskap	0,893*
3 Negative holdninger til jakt	0,693*
4 Fysiske begrensninger	0,432

* disse 3 komponentene ble brukt i den videre analysen.

Den sterkeste opplevde barriere hos de som var interessert i småviltjakt var "manglende erfaring eller kunnskap" som var negativt korrelert. Dette betyr at jo mer usikker man føler seg, så avtar sannsynligheten for at vedkommende begynner med småviltjakt. Aldersklasse var positivt korrelert. Det betyr at sannsynligheten for at man virkelig er interessert i/ begynner med småviltjakt, øker med økende alder.

For de som var interessert i storviltjakt var barrieren "tilgjengelighet" negativt korrelert og signifikant. Det vil si at jo mer utilgjengelig man føler at storviltjakten er, desto høyere er sannsynligheten for at man ikke begynner med storviltjakt. Barrieren "manglende erfaring eller kunnskap" var svakt positivt korrelert og signifikant. Det vil si at sannsynligheten for at man allikevel blir storviltjeger øker svakt, selv om man føler sterkere på at mer kunnskap trengs. Aldersklasse var også signifikant, men negativt korrelert. Det vil si at jo eldre man er, så avtar sannsynligheten for å begynne med storviltjakt.

Tiltak

Hovedkomponentene blant tiltak var "Kunnskap om jakt og våpen", "Bedre tilgjengelighet, mer informasjon", Behandling av felt vilt, mer kurs i jakt" og "Oppfølging fra familien de første turene" (Tabell 4). Alle komponentene hadde tilfredsstillende reliabilitet (tabell 4).

Når det gjelder kjønnsforskjeller mellom tiltakene, så viste analysen at tiltak 1, 3 og 4 var signifikant forskjellig mellom kjønnene. Kvinner har en høyere skåre enn menn på tiltak 1, 3 og 4. Det vil si at de etterlyser mer kunnskap om jakt og våpen, samt behandling av felt vilt enn hva menn gjør. Det er også viktigere for kvinner enn menn at de får oppfølging fra familien de første turene de er på jakt. Tiltak 2 hadde også signifikant forskjell mellom bosted storby og bygd, der de som bor i storby har en høyere skåre enn bygd. Det vil si at de som bor i storby føler at jakt er mer utilgjengelig enn de som bor i bygd.

Komponent 1 (kunnskap) og 3 (behandling av felt vilt) er svært like og sterkt korrelerte. Dette betyr at det er en sterk samvarians mellom disse tiltakene og må derfor sees på som tilnærmet samme tiltak når man vurderer oppfølging av de uteksaminerte jegerprøvekandidatene. Begge tiltakene omhandler mer kursing, men komponent 3 har i tillegg et ønske om mer opplæring i slaktning og behandling av kjøtt (tabell 4). Vi står da i praksis igjen med tre hovedtiltak (tiltakskomponent 1, 2 og 4). Komponent 1 og 2 er det praktisk mulig for NJFF å gjøre noe med, mens for komponent 4, bør trolig innsatsen rettes mot kandidatens familie med en bevisstgjøring på betydningen av å følge opp den uteksaminerte jegerprøvekandidaten litt ekstra i starten av jegerkarrieren.

Tabell 4. Hovedtyper av tiltak (Principal komponentanalyse, med Cronbachs alpha verdien).

Tiltakskomponent (T)	α
1 Kunnskap om jakt og våpen*	0,848
2 Bedre tilgjengelighet, mer informasjon	0,784
3 Behandling av felt vilt, mer kurs i jakt*	0,804
4 Oppfølging fra familien de første turene	0,616

* disse komponentene (1 og 3) er sterkt korrelerte og må sees på som samme tiltak.

Sammenhenger mellom motiver, barrierer og tiltak

Vi så nærmere på sammenhenger mellom grupper av motiver (tabell 2), barrierer (tabell 3), samt alder, kjønn og bosted som uavhengige variable og de fire tiltakskomponentene som fremkom av analysen (tabell 4). Vi kan tenke oss at motiver og opplevde barrierer er forutsetninger for å jakte eller ikke delta i jakt, og vil dermed påvirke hvilke tiltak som man bør prioritere. Vi ser også at barrierer og tiltak henger sammen og er dermed ikke helt uavhengige variable. Det man opplever som barriere, ønsker man som tiltak for å fjerne denne barrieren.

Respondentens bosted og den opplevde barrierekomponenten (B3, tabell 3) "negative holdninger til jakt" bidro ikke signifikant til forklaringsgraden på noen av tiltakene og er derfor utelatt fra tabell 5, selv om de i utgangspunktet var inkludert i GLM-modellen.

Bosted, tenkt langs en gradient fra å bo i en storby til å bo i en bygd, ser samlet sett ikke ut til å være så sterkt avgjørende for hvilke barrierer man opplever og tiltak som bør iverksettes, selv om en barriere og ett tiltak viste forskjeller mellom bosted i analysene som ble utført.

Tabell 5 viser sammenhenger mellom kjønn, alder, bosted, motiver for å ta jegerprøven, samt opplevde barrierer som forklaringsvariabler og de foreslåtte tiltakene som responsvariabel. Denne informasjonen kan brukes til å nyansere og spisse den videre oppfølgingen av kandidatene etter avlagt jegerprøve. Teksten under tabell 5 gir en fortolkning av resultatet, og er omtalt som en modell, siden dette er resultatet av GLM-modellen som best forklarer hvilke kjennetegn det er ved respondentene som ønsker de ulike tiltakene. Bosted og barriere B3 er utelatt fra tabell 5, siden de ikke ga signifikante utslag for noen av tiltakene.

Tabell 5. Kjønn, alder, bosted, motiver og barrieres effekt på ulike tiltak etter jegerprøven. M1-3 er motivasjonskomponenter, B1 -2 er barrierekomponenter (jfr. tabell 2 og 3)

Tiltak	T1 Kunnskap om jakt og våpen*	T2 Bedre tilgjengelighet, mer informasjon	T3 Behandling av felt vilt, mer kurs i jakt *	T4 Oppfølging fra familien de første turene
Komponent				
Kjønn	x			x
Alder		x		x
M1		x	x	
Opplevelse				
M2 Kjøtt/matauk	x		x	
M3				x
Slekt og venner				
B1 Tilgjengelighet	x	x	x	x
B2 Manglende erfaring eller kunnskap	x		x	x

* disse tiltakene er sterkt korrelerte med hverandre og bør sees på som samme tiltak.

Tiltak 1 "Bedre kunnskap om jakt og våpen" gir en relativt god modell som forklarer nesten 50 % av variansen. Vi ser at det er stor forskjell mellom kjønn, der kvinner bidrar mest til forklaringsgraden (på tiltaket). Kjøtt/matauk motivet og tilgjengelighetsbarrieren spiller inn, men dog noe svakere. Den opplevde barrieren manglende erfaring og kunnskap, som på en måte er identisk med det foreslåtte tiltaket, spiller også en sterk rolle her.

Tiltak 2 "Bedre tilgjengelighet og mer informasjon" om hvor man kan få tilgang til jakt gir en modell som forklarer 39 % av variansen. Barrieren tilgjengelighet slår sterkes ut, også her er barrieren nærmest identisk med det foreslåtte tiltaket. Motivet opplevelse bidrar også og dette har trolig sammenheng med at man faktisk har en sterk motivasjon for å komme på jakt, men ikke helt vet hvor man bør henvende seg for å få tilgang til jaktområder. Alder er negativt korrelert og viser at betydningen av denne forklaringsvariabelen avtar med økende alder.

Tiltak 3 "Behandling av felt vilt, mer kurs i jakt" gir en modell som forklarer 40 % av variansen. Her var det to motiver og to barrierer som slo inn, og som forventet er den nesten identisk med tiltaket "mer kunnskap om jakt og våpen" siden disse tiltakene er relativt like. Barriereskåre "manglende kunnskap og erfaring" slår sterkest ut og dette er igjen nesten identisk med tiltaket som foreslås, altså tilførsel av mer kunnskap gjennom ekstra kursing. Den andre opplevde barrieren er tilgjengelighet. Motivasjonskomponentene som tas med i modellen er "opplevelse" og "kjøtt/matauk". De som er mer opptatt av jakt for å skaffe seg kjøtt er også mer opptatt av hvordan man skal ta vare på et felt vilt.

Tiltak 4 "Oppfølging fra familien de første turene" gir en modell som forklarer 30 % av variansen. Her slår mange elementer inn i forklaringen, men dog med svakere forklaringsgrad. Barrieren "manglende erfaring" slår sterkest ut, samt motivet "slekt og venner" som er nærmest identisk med tiltaket som foreslås her. Alder er negativt korrelert og styrken på alderselementet avtar dermed med økende alder, noe som er naturlig. Kjønn er sterkt korrelert og betyr her at kvinner i langt større grad enn menn ønsker å ha med seg noen på jakt de første gangene de skal ut. Til slutt kommer barrieren "tilgjengelighet" inn. Man opplever altså at jakt er litt utilgjengelig fordi man ikke blir fulgt opp i tilstrekkelig grad av familien.

Vi ser altså her at flere forhold spiller inn når det gjelder opplevde barrierer og at opplevd tilgjengelighet til jakt er forbundet både med nivået på egne ferdigheter, sosiale nettverk, utstyr og tilgang på informasjon.

FORSLAG TIL TILTAK

Vi kan på bakgrunn av de funn som er gjort i denne undersøkelsen komme med følgende anbefalinger av tiltak som det kan være fornuftig å iverksette. Disse tiltakene må iverksettes på flere plan.

Først har vi familien og den nære omgangskretsen til jegerprøvekandidaten. Det er viktig å tydeliggjøre betydningen av oppfølging den første tiden etter avlagt eksamen. All egen erfaring kandidaten blir tilført i tiden rett etter bestått eksamen ser ut til å være svært avgjørende for fortsettelse av aktiviteten. Vi finner også at kvinner ønsker dette i større grad enn menn.

De som ikke har familie eller nær omgangskrets å dra nytte av bør få tilbud om oppfølgingskurs kort tid etter at jegerprøveeksamen er avlagt. Slike kurs bidrar til å skape kontakter og relasjoner som senere kan virke som inspirasjon for kandidaten. Her finner vi også forskjeller mellom både kjønn og bosted.

I utformingen av jegerprøvekursene bør det legges mer fokus på å informere om jaktmuligheter lokalt. Det synes som at de med lavest egenmotivasjon ser på tilgjengelighetene som den største barrieren for å begynne med jakt. Sannsynligvis er ikke tilgjengeligheten på jaktområder/-muligheter liten generelt sett i Norge, men informasjonen om hvor man kan henvende seg er trolig for dårlig for disse kandidatene. Nettsteder som "Inatur" eller hjemmesider til lokale jeger og fiskerforeninger, rettighetshavere og grunneierlag som tilbyr jakt kan derfor være av stor betydning for å gi ønsket informasjon om jaktmuligheter.

Basert på motivasjon for å ta jegerprøven, opplevde barrierer og tiltak som respondentene etterspør, anbefales følgende tiltak iverksatt:

1. Bevisstgjøre familier til ungdom om betydningen av å følge opp uteksaminerte jegerprøvekandidater i starten på "jegerkarrieren". Generelt vet man at ungdommens sosiale nettverk kan være avgjørende for om man lykkes med å få dem inn i nye aktiviteter.
2. Økt fokus på oppfølgingskurs (jaktkurs og slaktekurs lokalt) i lokalforeningene som et ledd i utdanningen. Oppfølgingskurs bør informeres om/ tilbys av lokal JFF i forbindelse med jegerprøvekurs, siden motivasjonen for å begynne med jakt sannsynligvis er høy nettopp da.

Dersom oppfølgingskurs ikke tilbys til de som er i "vippeposisjon" etter avlagt eksamen, vil trolig motivasjonen for å begynne med jakt avta etter som tiden går etter avlagt jegerprøveeksamen

3. Inkludere litt mer informasjon om jaktmuligheter og utsalgssteder lokalt og regionalt, samt om nettsiden "INatur" og andre lokale tilbydere når jegerprøvekurs arrangeres.

REFERANSER

- Bjerke, T. 1993. Jegeren. En samfunnsfaglig kunnskapsoversikt. NINA utredning 44:51 s.
- Decker, D. J. & Purdy, K. G. 1986. Becoming a hunter: Identifying stages of hunting involvement for improving hunting education programs. Wildlife society bulletin 14:474-479.
- Decker, D. J., Brown, T. L. & Enck, J. W. 1991. Factors affecting the recruitment and retention of hunters: Insights from New York. XXth Congress of the International Union of Game biologists. Gøddølø, Hungary: 670-677.
- Ericsson, G. og Stedman, R. 2005. Understanding the human predator: predicting willow grouse hunting by integrating ecological and social theory. In ISSRM 2005, Östersund, Sweden. Book of abstracts: 17-18.
- Kellert, S. 1978. Attitudes and characteristics of hunters and anti-hunters. Transactions of the 43rd North American wildlife and natural resources conference, 43:412-423.
- Nunnally, J. 1978. Psychometric theory (2nd ed.) New York: McGraw-Hill.
- Statistisk sentralbyrå 2006. Miljøbarometeret.

Ut-på-tur-og-aldri-sur, men hvorfor egentlig?

Hanne Svarstad

Seniorforsker ved Norsk institutt for naturforskning, NINA

Innlegget presenterer en sosiologisk teori om årsaker til at folk i et moderne og velstående land som Norge går på tur. Teorien er beskrevet i en artikkel som snart publiseres i tidsskriftet *Journal of Leisure Research* (Svarstad, 2010).

De fleste nordmenn går på tur – noen gjør det veldig ofte, andre en sjelden gang. 95 prosent oppga i en nyere undersøkelse at de har gått på tur minst en gang siste år. 48 prosent sa at de hadde vært på skitur (Odden 2008). Hvorfor går egentlig folk på tur? 84 voksne turgåere har bidratt til innsikt om det. De har tatt oppfordringen fra NINA om selv å skrive om sin turgåing og hvorfor dette er noe de liker å gjøre.

Forskningsprosjektet het "Turen Min" og ble finansiert av Norges forskningsråd. Odd Inge Vistad ved NINA var prosjektleder. NINA samarbeidet med Den Norske Turistforening om innsamlingen. I 2002 ble brosjyrer ble spredt via DNTs hytter og i annonser i medlemsbladet Fjell og Vidde. Påfølgende år samlet vi inn flere bidrag på grunnlag av annonser i ti aviser i fem deler av Norge.

Prosjektets kvalitative metode innebærer at poenget ikke er å ha et representativt utvalg, noe som ved kvantitative undersøkelser er viktig. Vi kan anta at dem som har svart er langt mer opptatt av å gå på tur enn "mannen i gata". Dette er helt i orden når formålet er å finne ut noe om hvordan ivrige turgåere tenker. Det er bidrag fra alle aldersgrupper av voksne mennesker¹. Videre er det både kvinner og menn blant innsenderne². Materialet rommer dessuten mange bidrag fra folk som bor henholdsvis i byer og i distriktene³. Svarene spenner fra én til seksti sider, men hovedtyngden er på to til fem sider. De 84 deltakerne har skrevet ned mange spennende tanker om sine turliv. Mye av dette ville være vanskelig å få fram i lyset ved bruk av andre metoder der forskerne selv i langt større grad styrer premissene for det som samles inn ved spørsmålene som stilles underveis.

Materialet er relativt stort. Analysen har latt seg gjøre fordi prosjektets innsamlingsdel var mindre tidkrevende enn ved andre former for kvalitative studier. Analysemetoden er inspirert av det vi på

¹ Både unge voksne (18-29) og eldre over 70 er godt representert, men aldersgruppene i mellom har flest bidrag. Blant innsenderne som har oppgitt alder er det flest folk i 50-årene og nest-flest i 40-åra. 12 av innsenderne har ikke antydnet noe alder.

² Det er flere kvinner enn menn som har bidratt (over 70 prosent), noe som kanskje kommer av at kvinner i større grad enn menn er interesserte i og villige til å ta denne typen utfordring.

³ Det er en liten overvekt av folk som bor i distriktene.

norsk kan kalle en grunnbasert forskningsstrategi (*grounded theory*). Dette innebærer at jeg ikke har analysert materialet for å teste foreliggende teori, men for å se etter interessante trekk som kan bli gjenstand for teoriutvikling. Innen en grunnbasert forskningsstrategi foretas det gjerne videre undersøkelser med utgangspunkt i funn fra de første studiene. Hensikten med de påfølgende studiene er å spesifisere og klargjøre teoriens innhold og gyldighetsområde.

Jeg utførte analysen i fire faser: 1) Gjennomgang av materialet med åpen koding av forsøksvise kategorier og utarbeidelse av et indeks; 2) Syntetiseringer og valg av fokus; 3) Litteraturstudie av substansiell teori om friluftsliv; 4) Litteraturstudie av sosiologiske teorier som kunne være relevante til å belyse materialet.

Jeg har konkludert analysen med to hovedfunn om årsaker til folks turgåing. Det ene består av tre kategorier av betraktningsmåter for hvorfor folk går på tur. Disse har jeg valgt å kalle *rekreasjonisme*, *alternativisme* og *tilhørighetssøken*. Det er overlappinger slik at noen av bidragene uttrykker én enkelt betraktningsmåte, mens mange av dem uttrykker minst to. Det andre hovedfunnet er at alle de tre kategoriene innebærer måter å svare på vårt moderne samfunns rasjonalitetskrav. Jeg skal først presentere hver av kategoriene, og deretter skal jeg fortelle litt om hva disse har å gjøre med rasjonalitetskrav.

Rekreasjonisme

”Rekreasjonisme” innebærer at folk går på tur for å re-kreere sine evner til å fungere i et ellers krevende hverdagsliv. Re-kreasjon betyr gjendannelse. Det som gjendannes er fysisk og psykisk helse. En av innsenderne skriver at turlivet gir henne ”helse og rekreasjon, en god resept som gir billig og god helsebehandling uten tabletter.” En annen argumenterte med at at turgåing er viktig:

”I en tid hvor den vanlige mann i gata blir slappere, feitere og sykere, er det på tide å fokusere på den rolle den norske naturen kan spille for en fremtidig sunnere og friskere befolkning!”

Et par av metaforene angående mental helse går igjen flere ganger. For det første er dette at når man er på tur så *kobler man av* så bra. Den andre metaforen er at turgåing innebærer at *batteriene lades*. Dette er en ganske vanlig måte å prate på, men det er likevel litt pussig at tankebildene her dreier seg om *elektrisitet*. Det sentrale i denne tankemåten er at turene innebærer et slags hvilestadium i et ellers hektisk hverdagsliv.

Noe som ikke minst er viktig her, og som flere av bidragsyterne har påpekt, er muligheten for å ”sortere tankene”. Én skriver for eksempel: ”Når stillheten har senket seg kommer tankene. Tanker fra en hektisk og utfordrende arbeidsuke. Tanker som det ikke har vært tid til å reflektere over tidligere.”

Alternativisme

”Alternativisme” går ut på at turer og friluftsliv betraktes som det å leve ut et alternativ til det moderne samfunnet. Her er det kritiske blikk på forhold så som urbanisering, shopping, manglende stillhet, stress, og så videre.

En av innsenderne skriver følgende:

”Ingen kan leve et lykkelig og fullverdig liv uten natur! ’Pøh!’ vil noen si. Men det går nok egentlig ikke an. De overlever jo på en måte de som lever uten kontakt med naturen, men ganske sikkert med redusert livskvalitet. De utsettes for asfaltsyndrom, storbyfeber, kjøpesenterbasiller, neonblink, plastikkverdier og engangsgleder. De famler og leiter, og tror at all lykke kommer fra en feit pengepung. Ved hjelp av produsentenes frelsende overflod skal vi få dekket de behov som de sier at vi har. Enda litt mer lykke kan vi finne i mengder av skjermbaserte underholdningstilbud. ... Hver sin lyst. De urbane gleder har nok en viss verdi. Men *ekte glede*, det finner jeg i mer naturlige omgivelser. Tankene *mine* kretser om fjellet, - om fjellene, om ”mine” fjell, om ”nye” fjell, eller om havet, om skauen, om topper og om stier, om neste mulighet til en ny opplevelse – en naturopplevelse.”

Videre er det noen fine betraktninger under denne kategorien om at ”virkelig luksus” er noe helt annet enn luksus ut fra en materiell betraktningssmåte. To stykker skriver for eksempel om hvordan det å drikke vann fra en fjellbakk er som å drikke ”verdens beste champagne”.

Bidragytene til denne kategorien er dessuten kritiske til konsumfokus på turutstyr, og foretrekker derfor for eksempel ulltøy og slitte anorakker framfor det nyeste i flis og gortex.

Tilhørighetssøken

”Tilhørighetssøken” utgjør den tredje kategorien. Folk oppsøker i sin turvirksomhet på ulike måter en følelse av tilhørighet til et fellesskap. Dette dreier seg særlig om å komme i kontakt med kulturelle røtter til folks tidligere levemåter. Det kan også handle om et ønske om å føle at man som menneske har tilhørighet til naturen. I mange tilfeller er tilhørigheten avgrenset til et større eller mindre sted eller geografisk område. Videre kan turlivet være et samlende element for opprettholdelse av tilhørighet i nåtid mellom venner. Flere av bidragstjerne peker dessuten på betydningene av inkluderingen av egne barn og eventuelt barnebarn ved å ta dem med ut på tur. Enkelte er også opptatt av at turlivet skaper en kontinuitet mellom faser i sitt eget liv. Dessuten legger noen til en religiøs dimensjon til sin tilhørighetssøken.

En av bidragstjerne forteller hvilke tanker hun gjør seg når hun passerer en seter på turen sin:

”En seter dukker frem bak steinene. Tydelig medlagt, men med innredning av seng og ovn, muselort på gulv og benk. Vi setter oss på en benk utenfor og ser utover dalen. På tunet foran er det blåklommer og elegante strå. Vi kan fornemme budeias liv her oppe. Sammen med dyrene sine. Det måtte være fantastisk, soloppganger og lyse sommernetter som måtte skape fred i sinnet. Yste ost og kinne smør. De gamle sangene kom plutselig til meg. I slike omgivelser måtte diktene komme av seg selv. Ingen kunstig mediaverden som skriker om oppmerksomhet. Sansene retter seg mot de nære ting, alt levende i naturen. Kroppens rytme som gikk i ett med naturens rytme. Her måtte det lyriske og kunstneriske slå ut i full blomst.”

En annen innsender har tanker som er mindre nostalgiske om folks hverdagsliv i tidligere tider i landskapet der turen går: ”Ja, jeg går søndagstur med lett sekk, og tenker på hvordan de slet, de som vandret på disse stiene før oss. ...” En bidragstjerne som er opptatt av ulike former for tilhørighet skriver følgende:

”Jeg undres hvorfor det er så viktig for meg å dele opplevelser i skog og fjell med neste generasjon. Å komme ut i naturen, vekk fra folk og trafikk, bare en selv, noen få andre; familie, speidere eller andre venner. Det gir en egen frihet. En blir ett med naturen. Ikke noe annet er viktig. En er tilbake til det opprinnelige. Menneskene er en del av naturen. I kulturlandskap understrekes dette av stier som finner letteste vei til toppen, et rydda tun på ei solfylt hylle i ei li, ei ensom fiskebu langt til fjels, ei koie i skogen, en varde på en fjelltopp. Et bindeledd til generasjonene før oss. Ja, det er dette som er viktig. Det er dette jeg ikke vil at kommende generasjoner skal miste.”

Rasjonalitet og refleksivitet

Jeg fant at det var to viktige teoretiske perspektiver på det moderne samfunnet som har betydning i forhold til hver av de tre betrakningsmåtene. Den første er Max Webers teori om *rasjonalitet* der han skiller mellom to former: Den ene formen består av samfunnets systemrasjonalitet som har å gjøre med byråkratisk forvaltning og markedsbasert produksjon. Den andre formen for rasjonalitet er en mikroform og innebærer at individene må tilpasse seg på en mest mulig effektiv måte. Samfunnet er bygget med andre ord på prinsipper om en form for rasjonalitet, og individene er nødt til å tilpasse sine hverdagsliv til dette så godt som mulig. Weber skiller dessuten mellom fire grunntyper for menneskers handlinger, og her inngår den rasjonelle mål-middel-orienterte handlingstypen sammen med blant annet verdirasjonell handling. Det siste innebærer at handlingen er målet i seg selv (Collins 1986, Mjøset 1980, Weber 1978). Å gå på tur er en aktivitet der de nevnte to handlingstypene kan opptre sammen.

Det andre teoretiske perspektivet dreier seg om Anthony Giddens teori om at *refleksivitet* er noe som skiller moderne fra tradisjonelle samfunn og at refleksiviteten blir stadig mer omfattende i de seneste fasene av det moderne samfunnet. I stedet for å handle ut fra tradisjon, handler folk derfor ut fra overveielser av ulike handlingsalternativer (Giddens 1990, 1991). Og her kommer de tre betrakningsmåtene om turlivet inn: Folk forholder seg til sterke rasjonalitetskrav fordi dette er helt grunnleggende i vårt samfunn. Og i det analyserte materialet reflekterer de om dette på tre forskjellige måter, selv om det i alle tilfellene resulterer i en praksis med å gå på tur. Tabellen på neste side gir en oversikt over hvordan hver av de tre betrakningsmåtene på ulike måter fokuserer på samfunnets rasjonalitetskrav overfor individene og refleksive responser til det.

Kategorier av betraktningsmåter	Relasjoner til karakteristikk av det moderne samfunn	
	Rasjonalitet:	Refleksivitet:
Rekreasjonisme	Høye prestasjonskrav i jobb og hverdagsliv	Opprettholder evne til å prestere via turlivets mentale og fysiske re-kreasjon
Alternativisme	Det moderne samfunnets høye tempo og konsumfokus har konsekvenser for folks trivsel og for miljøet.	Turlivet sett som en måte å leve ut et alternativ til det moderne samfunnet.
Tilhørighetssøking	Systemrasjonalitetens høye arbeidsdeling skaper fremmedgjøring.	Turlivet reduserer fremmedgjøringen ved folks etablering av tilhørighet – i menneskenes historie og i naturen.

I kategorien rekreasjonisme opplever altså folk samfunnets rasjonalitet ved høye prestasjonskrav i jobb og hverdagsliv, og deres respons er å gå på tur som et middel til å re-kreere sine fysiske og psykiske evner til å møte disse kravene.

Alternativisme er en annen respons, der det anlegges et mer kritisk perspektiv på samfunnet med det høye tempoet og fokuset på konsum. Turlivet blir her en måte å leve ut et alternativ til dette samfunnet. Alternativismen som jeg fant innslag av i denne studien, finnes ofte som et normativt grunnlag hos flere av de sentrale bidragsyterne til norsk friluftslivsforskning på 1900-tallet, så som Gunnar Breivik (1978), Nils Farlund (1974, 1978), Sigmund Kvaløy (1978) og Arne Næss (1976).

Tilhørighetssøking er en kategori som i stor grad må knyttes opp mot det aspektet med samfunnets overordnede systemrasjonalitet som har å gjøre med høy arbeidsdeling. Her inngår turlivet i fortolkninger som innebærer at denne fremmedgjøringen reduseres ved etablering av tilhørighet.

Kan forskningen brukes til noe?

Hva skal vi egentlig med en slik kunnskap som er ervervet gjennom studien av hvordan 84 mennesker i Norge har skrevet om hvorfor de går på tur? Jeg tror bidragsyterne har gitt oss innsikt som kan være verdt å ta med seg av ulike grunner, og jeg nevner fem. Dette er for det første grunnforskning om noen viktige aspekter ved livet i dagens samfunn som er verdifulle i seg selv.

For det andre anses turgåing ofte som en veldig "tradisjonell" aktivitet. Men denne studien viser at det i stor grad dreier seg om ulike former for moderne responser på trekk ved vårt moderne samfunn.

For det tredje er de som taler friluftslivets sak i Norge i dag opptatt av å peke på rene helseeffekter for å vise at friluftslivet har noe for seg. Dette kan gjøres ut fra et snevert rekreasjonisme-perspektiv.

Ved å ta alle de tre kategoriene med i betraktningen kan man også fokusere på hvordan turgåing kan være viktig for hvordan folk skaper mening i sine egne liv, noe som er fundamentalt for folks trivsel og helse i vid forstand.

For det fjerde kan funnene av de tre betraktningsmåtene benyttes som sammenligningsgrunnlag for andre studier. Det er for eksempel mulig å gå videre med den grunnbaserte forskningsstrategien og undersøke om og i hvilken grad hver av de tre betraktningsmåtene er relevante og gjør seg gjeldende innen spesielle grupper av turgåere eller andre utøvere av friluftsliv og lignende fritidsaktiviteter. Funnenes relevans og forekomster av hver av betraktningsmåtene kan også vurderes i forhold til variabler så som alder, kjønn, klasse, etnisitet og nasjonalitet.

For det femte kan funnene fra denne studien brukes som utgangspunkt for å diskutere noen mulige utviklingstrekk framover og ønskeligheten av disse. Hvordan kan det for eksempel tenkes at tendensene vi i dag ser til en global såkalt økoturisme vil utvikle seg? Dette kan drøftes i lys av hvor mye hver av de tre kategoriene gjør seg gjeldene. Stikkord her er at alternativismen med fokus på en enkel livsstil ser ut til å være i sterk tilbakegang, og en økt vekt på tilhørighetssøking i en globalisert verden kan bidra til økt reiselyst for å søke tilhørighet til natur og til folks naturnære levesett i hele verden. Denne formen for global tilhørighetssøken bidrar ikke uten videre til en tilsvarende berikelse for fattigfolk i de områdene av verden der turen går.

Litteraturliste

- Breivik, G. 1978. To tradisjoner i norsk friluftsliv. I: Breivik, G. and H. Løvmo (eds.). *Friluftsliv – fra Fridtjof Nansen til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget. Pp. 7-16.
- Collins, R. 1986. *Weberian Sociological Theory*. Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- Faarlund, N. 1974. *Friluftsliv: Hva – hvorfor – hvordan*. Hemsedal: Høyfjellsskolen norsk alpincenter.
- Faarlund, N. 1978. Om økoliv. In: Breivik, Gunnar og Håkon Løvmo (red.): *Friluftsliv – fra Fridtjof Nansen til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget. Pp. 211-216.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Kvaløy, S. 1978. Industrivekstsamfunnet – perspektiv for et økologisk orientert friluftsliv. I: Breivik, G and H Løvmo (red.): *Friluftsliv – fra Fridtjof Nansen til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget. Pp. 206-211.
- Mjøset, L. 1980. Rasjonalitetens dimensjoner I Max Webers lære om økonomi og samfunn. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi.
- Næss, A. 1976. *Økologi, samfunn og livsstil*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Odden, A. (2008): *Hva skjer med norsk friluftsliv? En analyse av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004*. PhD-avhandling, Geografisk institutt, NTNU.
- Svarstad, H. (2010): Why hiking? Rationality and reflexivity within three categories of meaning construction. *Journal of Leisure Research* 42(1): 91-110.

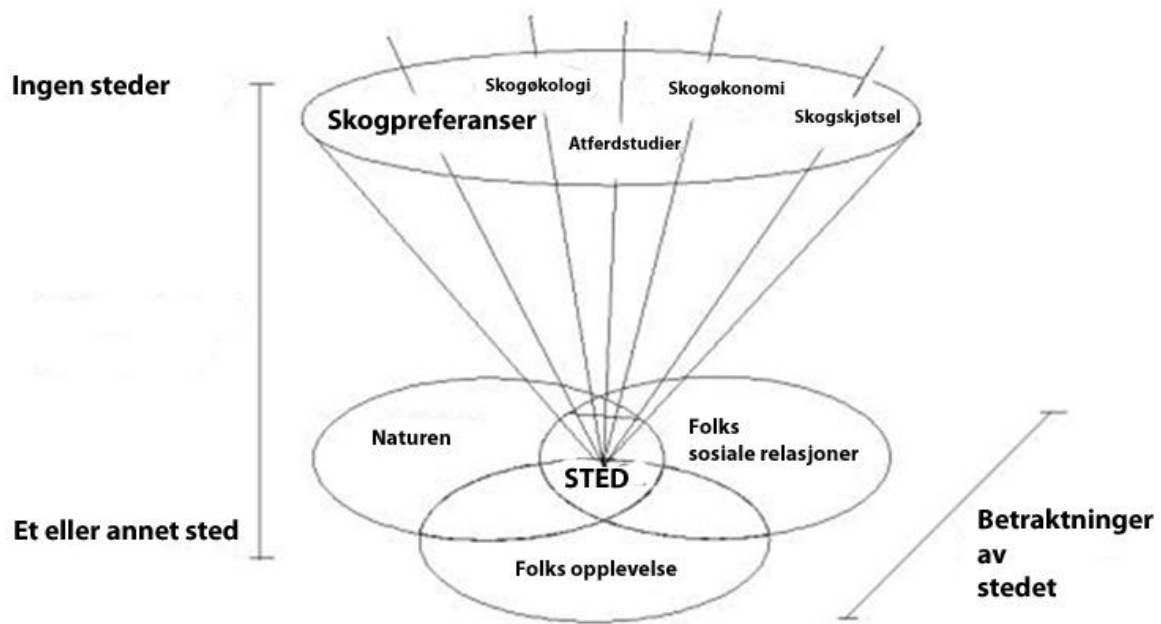
Weber, M. 1978. Economy and society: An outline of interpretive sociology. Roth, Guenther and Claus Wittich (eds.). Berkeley: University of California Press.

Magiske plasser i skogen – folks forhold til Marka

Vegard Gundersen, Norsk institutt for naturforskning (NINA), Lillehammer

Innledning

Formålet med presentasjonen var å vise hvordan ulike forskningstilnærminger, kvantitative og kvalitative, kan fortelle vidt forskjellige historier på hva som er viktig for de besøkende i skogen. Forskningen er finansiert av Norges Forskningsråd, gjennom Arealprogrammet og Miljø 2015. Etter omfattende konflikter mellom flateskogbruket og friluftsliv på 1960-70-tallet, og da særlig i Osloområdet, ble svaret på denne utfordringen fra skogbrukets side å skaffe mer kunnskap om friluftslivets krav og ønsker for skog. Preferanseforskning har siden den gang vært dominerende metode for å skaffe kunnskap om hvordan folk flest ønsker at skogen skal være og hvordan den skal se ut. Kunnskap fra preferanseforskningen er implementert i skogpolitikk, lovverk og som generelle retningslinjer for å standardisere og sertifisere skogbruket. En annen historie å fortelle kan ta utgangspunkt i hvordan vært enkelt individ verdsetter og forholder seg til skogen i hverdagen. Det ble vist et eksempel fra Bokkedalen, Styrimarka, på et område som i løpet av kort tid har blitt et yndet turmål for mange lokale brukere, og dette skjer i et helt ordinært privatdrevet skoglandskap. Mange av de kvalitetene som preferanseforskningen har identifisert som viktige i skogen, finner man ikke i Styrimarka. Det er tydelig at det er helt andre forhold som betyr noe for de besøkende. Til slutt oppsummeres det i presentasjonen noen hovedkonklusjoner fra dybdeintervjuer ved Østensjøvannet og Østmarka i Oslo kommune. Vi kan si at presentasjonen beveger seg fra generelle kunnskap som i praksis ikke er relatert til noe sted i det hele tatt, og ned til et konkret kunnskap om et sted man faktisk kan besøke (Figur 1).

Figur 1. Illustrerer hvordan positivistisk forskningen som er på leten etter generell kunnskap betrakter (måler) stedet gjennom kikkehull ned på et konkret sted der handlingene, det konkrete, foregår. Presentasjonen bruker preferanseforskningen som eksempel på generell kunnskap, og dybdeintervjuer fra tre studieområder for å få konkret kunnskap om betydningen av stedet for de besøkende (etter Gundersen & Aasetre 2008).

Preferanseforskning og generelle retningslinjer

Det er gjennomført mye forskning som omhandler friluftsliv og landskapsopplevelse i by- og tettstednære skoger i Norge og Norden for øvrig (Gundersen 2005). Forskingen har særlig vært opptatt av motivasjonen for å utøve friluftsliv, folks atferd og bruk, og preferanser for skogstrukturer. Resultatene fra preferanseforskningen viser at folk ideelt sett ønsker å gå tur på en enkel sti i en gammel skog som er ganske åpen med god sikt og skjul, som inneholder store trær av forskjellige treslag og som viser få spor etter skogbruksaktivitet. Folk ønsker seg ikke store hogstflater med godt synlig hogstavfall og hjulspor. Dette er et resultat som senere er bekreftet av de vel 60 preferanseundersøkelsene fra Norden, og studiene viser også at slike preferanser er relativt stabile over tid (Gundersen & Frivold 2008, Frivold & Gundersen 2009). Folk har stort sett det samme synet på skogen i dag som på 1970-tallet, med unntak av at man i dag ser noe mer positivt på strukturer viktig for biologisk mangfold som død ved og vindfall, samt lukkede hogster. Undersøkelsene viser også at folk som arbeider med eller kjenner godt til skogbruk, ofte er mer positive til intensivt skogbruk enn den øvrige befolkningen. På samme måte er det vist i en del studier at folk som er medlem av naturvernorganisasjoner eller arbeider med naturvern er mer negative til intensivt skogbruk enn den øvrige befolkningen. Alle disse forskningsarbeidene har gitt oss verdifull og nyttig informasjon om folks bruk og opplevelse av skog, og de har vært viktige for å utforme retningslinjer for det som kan betegnes som flersidig eller bærekraftig skogbruk.

Tabell 1. Kvantitative spørreundersøkelser i Norge, Sverige og Finland om preferanser for skog og skogbrukstiltak, sortert etter den metodikken som er brukt. Publiserte studier (hovedmaterialet) i vanlig opprett skrift, upubliserte hovedoppgaver / masteroppgaver i skogfag (tilleggsmaterialet) i *kursiv*. Noen studier har brukt mer enn en metode og er derfor ført opp flere steder i tabellen.

Med ord (verbalt)	Med fotos (visuelt)	I felt
Aasetre 1993, 1994	Aasetre 1994	Haakenstad 1972
Eskelinen 1979	Gundersen & Christensen 2008	Jaatinen 1976
Haakenstad, 1972, 1975	Halikainen 1998	Kardell 1990, 2001
Hallikainen 1998	Holgén et al. 2000	Kardell & Lindhagen 1998, 2006
Hoen & Winther 1993	Hultman 1979, 1981, 1983	Kardell & Mård 1989
Hoen & Veisten 1994	Kaltenborn & Bjerke 2002	Kardell & Wallsten 1989
Jaatinen 1976	Kangas m.fl. 1993	Kardell m.fl. 1977
Järveläinen 1977	Kardell 1978	Kellomäki 1975, 1981, 1984
Kaltenborn & Bjerke 2002	Kardell & Mård 1989	Kellomäki & Savolainen 1984
Kangas & Niemiläinen 1995, 1996	Kardell m.fl. 1977	Lindgren & Sorte 1990
Karhu & Kellomäki, 1980	Karjalainen & Komulainen 1998, 1999	Savolainen & Kellomäki 1981, 1984
Kellomäki 1975	Karjalainen 1996, 2000	<i>Mestvedt 1984</i>
Komulainen 1998	Kellomäki & Savolainen 1984	
Korhonen 1983	Lindhagen 1996	
Lind m.fl. 1974	Lindhagen & Hörnsten 2000	
Lovén 1973	Mattsson & Li 1994a, b, 1995	
Saastamoinen 1982	Pukkala m.fl. 1984	
Sieväinen 1993	Rydberg 1998	
Silvennoinen m.fl. 2002	Saastamoinen 1982	
Tyrväinen m.fl. 2001	Silvennoinen m.fl. 2001, 2002	
Andreassen 1982	Strumse 1996, 2002a, b	
Hagen 1997	Tahvainen m.fl. 1996, 2001	
Haugan 1976	Tønnes m.fl. 2004	
Grindalen 1993	Tyrväinen m.fl. 2003	
<i>Mestvedt 1984</i>	<i>Simensen & Wind 1990</i>	
<i>Pagander & Østerås 2006</i>		
<i>Pedersen 1985</i>		
<i>Skagestad 1996</i>		
<i>Simensen & Wind 1990</i>		

Hvert av resultatene nedenfor har sitt grunnlag i minst tre ulike spørreundersøkelser (etter Frivold & Gundersen 2009):

- *Naturlige åpninger i skogen, som vann, myr og andre treløse områder, oppleves som mer positivt enn åpninger forårsaket av flatehogst.*
- *Åpninger i skogen knyttet til tradisjonelt jordbruk oppleves som positive elementer. Tradisjonelle kulturlandskaper, og spor av tidligere tiders bruk av utmark, gir i det hele en rikere landskapsopplevelse for mange.*
- *Skog med mulighet for utsikt er godt likt.*
- *Mange turfolk ønsker sikt innover i skogbestandene.*
- *Turfolk vil heller ferdes i spredt enn i tett oppkommet ungskog.*
- *Folk flest liker skogen bedre jo større trær de finner der.*
- *Folk har en tendens til å like flersjiktet skog med trær av ulik størrelse, men sjikting kan komme i konflikt med ønsket om sikt.*

- *Innslag av løvtrær i barskogen oppleves som positivt. For øvrig er det delte meninger om hva for treslag som er å foretrekke. Folks preferanser for treslag og treslagsblanding blir påvirket av faktorer som åpenhet, sjikting og lysforhold, og av hvilke treslag man er vant med.*
- *Døde trær i skogen blir sett på som negativt av folk flest, i hvert fall så lenge de ikke har informasjon om nytten av slike elementer for artsmangfoldet.*
- *Store, ferske hogstflater oppleves som negativt av de fleste skogbesøkende. Hogstflater med frøtrær eller andre gjensatte enkelttrær pleier å gi publikum et bedre inntrykk enn helt snauhogde flater. Inntrykket blir også bedre når hogstflata åpner for en utsikt.*
- *Lukkede hogster av typer som gir mer uregelmessig bestandsstruktur enn den strukturen åpne hogster og regulære skjermstillingshogster leder til, pleier ikke å gi negative reaksjoner av betydning hos publikum.*
- *Flertallet av publikum er imot både bruk av kjemiske plantevernmidler og kraftig markberedning i skogen.*
- *Ungskogpleie og tynning øker sikten og tilgjengeligheten, og blir akseptert av publikum såfremt det ikke er mye synlig hogstavfall etter inngrepet.*
- *Folk flest hevder at de helst vil gå på lite tilrettelagte stier når de går tur i skogen, men i praksis går de mye på skogbilveier.*
- *Sterkt synlige spor etter terrengtransport av tømmer virker negativt.*
- *Personer med skogbruksutdanning blir i snitt mer begeistret enn andre befolkningsgrupper når de får se bilder av skogbestand som er behandlet i samsvar med pensum i skogbruksfag.*

Preferanseforskningen har altså skissert et idealbilde på en skog (Figur 2). Men skogen, selv om den er aldri så friluftslivsvennlig, har liten verdi hvis den ikke blir brukt. Det er folks bruk av skogen som gir den verdi, og da må neste spørsmål bli: hva er viktigst for de som besøker skogen, og hvorfor besøker de akkurat den skogen? For å finne et nærmere svar presenteres her noen resultater fra dybdeintervjuer av besøkende ute i skogen.

Figur 2. Bildet viser en "idealskog" beskrevet fra preferanseforskningen, med hensyn på treslag, alder trær, sikt, bunnvegetasjon, glenner, tilgjengelighet, sjiktning og fravær av elementer som spor etter hogst og død ved. Foto. Sven G. Hultman

Et eksempel på et magisk sted

Bokkedalen i Styrimarka, Eidsvoll kommune, ble brukt som et eksempel på et sted som har blitt "magisk" gjennom folks bruk (Gundersen 2009). Dette er en historie om noen barndomskamerater som lurte på hva de skulle gjøre ut av pensjonisttilværelsen. De møttes på gamle tomter i skogen og fant ut at de skulle rydde, tilrettelegge og merke gamle ferdselsårer. De etablerte en "leirplass" ca. 3 kilometer fra vei, der de møttes flere ganger i uka, for å arbeide på stiene og koke seg kaffe. Etter hvert kom flere og flere til og stedet ble stadig utvidet med benker, skur, utedo, etc. og bålet brant alltid og fuglene ble matet. I dag 6 år senere har stedet blitt et yndet turmål for mange og i 2008 skrev over 10 000 besøkende seg inn i boka! De mest ivrigste turgåerne går nesten dagelig til Bokkedalen. Det er også slik at man flagger for hver nye person som ankommer stedet og man blir ønsket hjertelig velkommen.

Det ble i foredraget vist bilder av skogen og landskapet langs den mest brukte stien inn til Bokkedalen, og skogbildene ble sammenlignet med "idealskogen" fra preferanseforskningen. Landskapet langs stier kan sies å være et typisk gårdsskoglandskap på Østlandet; et aktivt og lettdrevet skogbrukslandskap med slake åser og myrområder. Skogene er preget av å være unge og tette, og med mange spor etter hogstaktivitet og skogskjøtsel. Det er i det hele tatt få eksempler langs stien som lever opp til "idealskogen".

Figur 3. Bildet viser et eksempel på skog langs stien inn til Bokkedalen, som egentlig er altfor tett og monoton i forhold til "idealskogen". Foto: Vegard Gundersen

For å undersøke nærmere årsakene til at folk tar turen inn til Bokkedalen, ble 12 forbipasserende personer på 3 ulike lokaliteter langs stien stoppet og intervjuet. Metodeopplegget er beskrevet i Gundersen (2009). Her refereres resultater fra spørsmål om hva er den viktigste motivasjon for å besøke Bokkedalen?

- Det sosiale og det å treffe kjentfolk. Hyggelige folk på tur. Høre siste nytt fra lokalmiljøet. Høre og fortelle historier fra ting som har skjedd.
- Fysisk aktivitet og å gå på tur for å trene
- Få et avbrekk fra hverdagen og stresse ned
- Naturopplevelse og oppleve årstidsvariasjonene
- Føler seg trygge. Møter kjentfolk på tur og det er lett å finne frem. God tilrettelegging.
- Passe lang ettermiddagstur. Kort veg hjemmefra og lett å ta seg frem.

Mitt grunnleggende spørsmål i foredraget var da om skogbruket gjennom preferanseforskningen har fokusert for mye på skogsmiljøet og skogstrukturene i omgivelsene og tilsvarende for lite på den motivasjonen og de verdiene som er viktigst for de besøkende. Dette kan underbygges ved at en stor andel av preferanseundersøkelsene er gjennomført av forskere med skogfaglig bakgrunn og som er opplært til å se skogen som et sted der det skal produseres tømmer. Tilpasninger til friluftslivet har dermed i første rekke fokusert på å tilpasse skogene og uttakt av virke til folks preferanser. Det kan for eksempel være viktigere å skape gode og trygge møteplasser i skogen, og ha en tilrettelegging som gjør at det er godt å gå og at folk finner lett frem, enn å sette inn ressursene på å skape en "idealskog".

Noen resultater fra en intervjuundersøkelse

Det ble avslutningsvis gitt en kort presentasjon av noen sentrale resultater fra en intervjuundersøkelse av 35 tilfeldig forbigående personer ved Østensjøvannet og i Østmarka, Oslo kommune (Gundersen 2009). Resultatene viser at:

- Skogarealene ble først og fremst verdsatt for muligheten til å trekke seg tilbake fra en stressende hverdag. Folk er opptatt av både følelsesmessige, visuelle og fysiske sider ved skogene.
- Fysisk aktivitet er ofte en grunnleggende del av hvorfor respondentene besøker skogen, men følelsen av mentalt velvære når det gjelder det å slappe av og redusere stress, ser likevel ut til å være underliggende hovedårsak for skogbesøket.
- Skogene og bestemte steder i skogen gir ofte de besøkende en følelse av personlig tilhørighet og en form for eierskap, og skogene som et felles referansegrunnlag gir for mange besøkende en følelse av identitet og tilhørighet i lokalsamfunnet.
- Individuer eller grupper av individer har ofte sterke følelsesmessige bånd til bestemte steder i skogen, som deres egne steder, og slike plasser gis mening gjennom beretninger de besøkende forteller fra tidligere opplevelse og erfaringer.
- Mange ønsker seg godt tilrettelagte turområder, men tilretteleggingen skal ikke være for fremtredende eller endre det eksisterende miljøet i vesentlig grad. Gode gangveger, tydelige stier og enkel informasjon ble av mange fremhevet som viktig. En gruppe besøkende søker seg ut i mer villmarkspregede områder, og mange ønsker å bruke slike områder oftere. De aller fleste er fornøyd med tilstanden i skogene og de fleste ønsker få endringer i tilrettelegging og forvaltning av områdene.
- Det ble av mange uttrykt bekymring for den oppvoksende generasjons manglende kontakt med skog og natur. Bruk av skogen er med på «å bygge» gode og ansvarsfulle holdninger til natur blant innbyggere, og mange mente dette er spesielt viktig for den oppvoksende generasjon.
- Nærnaturområdene betyr mye, og nesten alle påpekte verdien av å kunne gå hjemmefra. Mer fjerntliggende områder besøkes i mer spesielle tilfeller.
- En del kvinner og noen eldre menn føler seg utrygge i skogen på visse steder og til visse tider, og dette påvirker når, hvor og hvordan de bruker skogene.

Foredraget forsøkte å vise hvor viktige skogene i nærmiljøet er de som bor og bruker de. Dette er verdier som strekker seg langt utover den rene observerbare fysiske bruken. Skogen er for mange en viktig og naturlig del av hverdagslivet, og livet man lever i samfunnet tar man med seg inn i skogen, og det man opplever i skogen tar man med seg tilbake til samfunnet. Min påstand er at denne tosidigheten gjør at klassisk forskningstilnærming, studier av atferd og preferanser for skog, har mistet mange viktige dimensjoner for folks bruk av skog.

Forvaltningsmessige svar

Skogforvaltningen kan i større grad ta inn over seg de store verdiene som er forbundet med folks bruk av bynær natur, og god forvaltning og planlegging av områdene vil ha store samfunnsmessige ringvirkninger. Kulisseskogbruket basert på kunnskap fra preferanseforskning har vært viktig for å redusere konflikter mellom skognæring og friluftsliv, og for å skape et godt opplevelsesmiljø i en del

markaområder, men bør ikke være det eneste forsknings- og forvaltningsmessige svaret. Foredraget oppsummerte to spesielt viktige konklusjoner i mye besøkte skoger:

1. Planlegging og forvaltning må arealdifferensieres sterkere med hensyn på faktorer som tilrettelegging, skjøtsel og vern. Man kan ikke ha alt overalt.

2. Planlegging og forvaltning må i sterkere grad forankres lokalt, i den kunnskapen som lokale forvaltere, brukere og ressurspersoner har om stedet. Se stedet som det unike stedet det er.

Referanser

- Gundersen, V. S. 2005. *Urban woodland management in Norway: Integrating aesthetic and ecological elements in silviculture*. Ph.D. Thesis, Department of Ecology and Natural Resource Management, Norwegian University of Life Sciences, Ås.
- Gundersen, V. 2009. *Livet mellom trærne – En beskrivelse av forholdet mellom menneske og skog*. Forskning fra Skog og landskap nr. 8: 1-40.
- Gundersen, V. & J. Aasetre. 2009. *Verdier i bynære skoger: Kunnskapsoversikt, taksonomi og saksstudier*. Forskning fra Skog og landskap nr. 2: 1-70.
- Gundersen, V. & L. H. Frivold. 2008. *Public preferences for forest structures: A review of quantitative surveys from Finland, Norway and Sweden*. Urban Forestry & Urban Greening 7(4): 241-258.
- Frivold, L. & V. Gundersen. 2009. *Skog for folk flest. En gjennomgang av kvantitative spørreundersøkelser fra Norge, Sverige og Finland*. Institutt for naturforvaltning Universitetet for miljø- og biovitenskap, Ås. INA-Fagrapport 13: 1-50.

Referanser

Annette Bischoff (Høgskolen i Telemark) jobber med doktorgradsprosjektet "På stier mellom landskap og landskaping: En analyse av turstiens fenomenologi". Innlegget hun skulle holdt på konferansen vil bli innarbeidet i dette prosjektet.

Odd Inge Vistads (NINA Lillehammer) resultater finnes i rapporten: Vistad, O.I., Vittersø, J., Andersen, O., Øian, H. & Bjerke, T. 2009. *Hvor viktig er vatn og vassføring for friluftsliv? Brukerstudier om aktiviteter, opplevelser, holdninger, kraftutbygging og konsesjonsvilkår*. NVE Rapport Miljøbasert Vannføring nr. 4. Rapporten kan lastes ned her:

<http://www.nve.no/no/Om-NVE/Publikasjoner/NVE-publikasjoner-arsserier/Publikasjoner-2009/Miljobasert-vannforing-2009/>

DELTAKERE PÅ

FORSKNING I FRILUFT 2009

ETTERNAVN	FORNAVN	INSTITUSJON/TILKNYTNING
Foredragsholdere		
Andersen	Oddgeir	NINA
Engeset	Agnes Brudvik	Vestlandsforskning
Fasting	Merete Lund	Universitetet i Agder
Figari	Helene	NINA
Flø	Bjørn Egil	Norsk senter for bygdeforskning
Fredman	Peter	Mittuniversitetet /Etour
Gundersen	Vegard	NINA Lillehammer
Hem	Karl-Gerhard	SINTEF
Hjerpås	Hogne	Høgskolen i Nesna
Horgen	André	Høgskolen i Telemark
Klepp	Ingun Grimstad	SIFO
Kurtze	Nanna	SINTEF
Leirhaug	Petter Erik	Høgskulen i Sogn og Fjordane
Lysklett	Olav B.	Dronning Mauds Minne Høgskole
Manum	Bendik	NTNU, Fakultet for arkitektur og billedkunst
Marcussen	Jens	Høgskolen i Telemark
Moe	Kjersti	Høgskolen i Telemark
Odden	Alf	Høgskolen i Telemark
Rønningen	Katrina	Norsk senter for bygdeforskning
Skår	Margrete	NINA
Stokke	Knut Bjørn	UMB, Institutt for landskapsplanlegging
Støa	Eli	NTNU - Fakultet for arkitektur og billedkunst
Svarstad	Hanne	NINA
Tordsson	Björn	Høgskolen i Telemark
Tronvik	Harald	FRIFO
Deltakere		
Andersen	Marie Brøvig	Den Norske Turistforening
Andersen	Gjermund	Naturvernforbundet i Oslo og Akershus
Anderssen	Sven Nordby	Norges Padleforbund
Andreassen	Ingun H	Jæren friluftsråd
Andresen	Helle	Den Norske Turistforening
Askildsen	Camilla Marstrander	Høgskolen i Oslo
Askim	Kjartan	Den Norske Turistforening
Athammer	Turid	Åmot kulturhus, Åmot kommune
Atkinson	Len	Universitet i Agder
Bekken	Anne Lise	Oslofjordens Friluftsråd
Bekkevold	Knut Egil	Høgskolen i Hedmark
Belander	Olov	Helsedirektoratet
Berg	Nils-Yngve	Direktoratet for naturforvaltning
Bergkvist	Tove	Valnesfjord Helsesportssenter
Berit	Engebretsen	Høgskolen i Oslo
Berre	Ragne Elise	Voss Jordbruksskule

Bertelsen	Ola Njå	DNT
Borge	Synnøve	Rudolf steinerhøgskolen
Bratterud	Ingjerd	Sandnes kommune/ park og idrett
Breiskalbakken	Hilde Merete	NIH
Breiskalbakken	Mette Karethe	NIH
Brinchman	Gunnar	St.Olav vg skole
Brown	Katrtina	Norsk senter for bygdeforskning
Bruun	Finn Roar	Naturviterne
Brækkan	Dag Olav	DNT Oslo og Omegn
Carl-Henrik	Bergsjø	Høgskolen i Oslo
Dall	Signe	Høgskolen i Telemark
Danielsen	Line	Høgskolen i Telemark
Degnes-Ødemark	Heidi	Universitetet for miljø- og biovitenskap
Djupvik	Jakob Joh.	Fauske kommune
Enge	Wenche	Ringsaker kommune, Kultur og fritid
Engh	Anne	Høgskolen i vestfold
Engholm	Liv	Turgleder
Eyde	Esben	4H Norge
Falkgjerdet	Erlend	Midt-Agder Friluftsråd
Fatland	Birger H.	Høgskolen i Telemark
Figenschau	Nina	Nordreisa kommune
Fiksdahl	Berit	Dovre kommune
Finnanger	Svein	Bærum kommune
Flakstad	Nils	Statens kartverk
Flemsæter	Frode	Norsk senter for bygdeforskning
Flø	Sindre	Høgskolen i Telemark, Bø
Folkestad	Torill	Vest-Agder Fylkeskommune
Fossheim	Kjetil	Midt-Agder Friluftsråd
Fossli	Ole Morten	FNF Oppland
Foyen-Bruun	Emilie	Høgskolen i Vestfold
Frydenlund	Hogne	Neset kommune
Frøysaa Moe	Liv	Bærum kommune
Fyhn	Nikolaj	Høgskolen i Telemark
Færøvig	Pål - Emil	Folkehøgskolen 69 grader Nord
Fønstelien	Ingeborg	Asker kommune
Gaupset	Else Brit	Astaddalen Friluftsbarnhage
Gerken	Anna	Høgskolen i Telemark
Gjone	Charlotte	Asker kommune
Glimstad	Andreas	Trondheim kommune
Gluva	Morten	Oslofjordens Friluftsråd
Godal	Bjørn	Salten Friluftsråd
Greve	Anne	FNF Finnmark
Grongstad	Sissel K	Midt-Troms friluftsråd
Grytli	Ingvil	Molde kommune/NHV
Gullestad	Roar	Høgskolen i Telemark
Gunleiksrud	Eilev	Bærum kommune
Hagen	Asbjørn	Valnesfjord Helsesportssenter
Halvorsen	Emily	FNF Rogaland
Hansen	Liv-Marit	Oslofjordens Friluftsråd
Haslestad	Karl-August	Smestad ungdomsskole
Hellan	Marit	FNF-Nord-Trøndelag
Herholdt	Mari	Høgskolen i Telemark

Hilmo	Inger	Høgskolen i Oslo
Hofstad	Hege	NIBR
Holmen	Heidi	Universitetet for miljø- og biovitenskap
Holte	Per Svein	Midt-Agder Friluftsråd
Holter	Kari	Høgskolen i Oslo
Hoset	Mary Ann	Skaun kommune
Hustad	Roger	NJFF Møre og Romsdal
Hyrve	Live	Åstvedt
Høyem	Jannicke	Norges idrettshøgskole
Haahr	Jakob	Syddansk Universitet
Israelsen	Tone	FRIFO
Jakobsen	Jonny	Valnesfjord helsesportssenter
Jaren	Vemund	Direktoratet for naturforvaltning
Jensen	Tomm	Nordland fylkeskommune
Johansen	Rune	Nasjonalt folkehelseinstitutt
Johansen	Anette	Høgskolen i Telemark
Johnsen	Grethe	DNT Oslo og Omegn
Johnsen	Janne	Midt-Agder Friluftsråd
Kalstveit	Astrid	Sogn og Fjordane Turlag
Knutsen	Karl Andreas	FNF Rogaland
Knutsen	Svein	Landbruks- og matdepartementet
Kojan	Preben R.	Høgskolen i Telemark
Kongssund	Line	Ringsaker kommune, Kultur og fritid
Kongsvik	Ståle	Lindesnes kommune
Kristiansen	Sigurd	Nord-Trøndelag Fylkeskommune
Krogh	Erling	UMB
Krossøy	Kent R.	Høgskolen i Telemark
Kvan Dahle	Helene	HIT
Kveseth	Kari	Statens Naturoppsyn
Kvikstad	Ingvild	Høgskolen i Oslo
Kvisle	Eva Lill	Buskerud fylkeskommune
Kaarby	Karen Marie Eid	FRIFO/Høgskolen i Oslo
Lagesen	Tore	Øvre Eiker kommune
Lande	Torgeir	Norges Fjellstyresamband
Larssen	Sverre	DNT Oslo og Omegn
Lian	Lise-Berith	FL
Loftesnes	Per E.	Lindesnes kommune
Loge	Trond	Salten Friluftsråd
Lund	Oddvin	DNT
Lundby	Roar	FNF Hedmark
Lundeberg	Kjetil	Larvik kommune
Lycke	Anne Katrine	Stavanger Turistforening
Løding	Bård	Knut Hamsun videregående skole
Løkstad	Juel Victor	DNT Ung
Martinussen	Pål Erling	SINTEF Teknologi og Samfunn
Melby	Hege	Skogselskapet i Buskerud
Moe	Nicolay	Oslofjordens Friluftsråd
Moen	Ane Guro	Høgskolen i Telemark
Monssen	Knut	Hamar Naturskole
Mundhjeld	Rune	Høgskolen i Telemark
Mæland	Synnøve	Fylkesmannen i Telemark
Neegaard	Henrik	Høgskolen i Oslo

Nerland	Jørgen	Høgskolen Stord/Haugesund
Nordhagen	Rannveig	Bergen Turlag i DNT
Nybo	Jan Olav	Oslo kommune
Nygård	Maj-Kristin	Kristiansand og Opplands Turistforening
Næss	Kjell	NJFF Finnmark
Nørstebø	Simen	Norges Veterinærhøgskole
Olsen	Asbjørn	Oslo og Omland Friluftsråd
Opdal	Svein Ingvald	Følgefonna nasjonalparksenter
Osnes	Heid	Høgskolen i Oslo
Pedersen	Martin	Høgskolen i Telemark
Persen	Trond	Geilo skole, Hol Kommune
Planke	Anne-Mari	Den Norske Turistforening
Reiten	Tone	Høgskolen i Telemark
Roald	Birgithe	Bergen Turlag
Rogn-Hamre	Trygve	Brennabu leirskole, Ped. avd.
Roll	Anne-Margrethe	Ofoten - Narvik
Rønning	Vigdis	Helse- og omsorgsdepartementet
Rånes	Vebjørn	Høgskolen i Bodø
Raanaas	Ruth Kjærsti	Universitetet for miljø- og biovitenskap, IPM
Salthe	Tone	Livets skole
Sand	Espen	Lindesnes kommune
Sande	Allan	Høgskolen i Bodø
Sanderud	Marianne	FL
Sanderud	Jorunn	Orienteringsforbundet/UMB+HiO
Sandvoll	Hans Olav	Ryfylke Friluftsråd
Sandøy	ragnhld	Ishavskysten friluftsråd
Schau	Torstein	Oslo og Omland Friluftsråd
Sigurdson	Håkon	Høgskolen i Telemark
Singsaas	Marianne	Høgskolen i Telemark / UMB
Sjöberg	Inger Maria	Valnesfjord Helsesportssenter
Sjøløkken	Lars	NINA/UIO
Skaug	Hilde Nancy	Høgskolen i Oslo
Skjeseth	Margrete Ruud	Hamar og Hedemarken Turistforening
Skuland	Silje	SIFO
Skuterud	Roar	Direktoratet for naturforvaltning
Sletta	Solveig Brøste	Nordveggen AS, Rauma kommune
Slotterøy	Stein-Roar	Dalane Friluftsråd
Solberg	Astrid	4H Norge
Sommerseth	Jon	Narvik og Omegn Turistforening
Stav	Per Rune	NJFF-Oslo
Stenseng	Frode	Nasjonalt Folkehelseinstitutt
Stensaas	Ingebrigt	Direktoratet for naturforvaltning
Stokke	Anne	HIF
Storaas Hansen	Kjetil	Oslo kommune
Svensen	Thomas Hjeltnes	Forum for Natur og Friluftsliv Buskerud
svensson	gaute	Halti nasjonalparksenter/Uit
Svensson	Rune	Oslofjordens friluftsråd
Synnestvedt	Snorre	Skogselskapet i Oslo og Akershus
Syrdahl Rustand	Heidi Kristine	Den Norske Turistforening
Syversen	Svein	Østfold fylkeskommune
Sæterhaug	Sidsel	HIT
Sæthre	Elisabeth	Direktoratet for naturforvaltning

Sørensen	Knut-Arild	Friluftsrådet Vest
Tandberg	Widar Andreas	Drammen kommune
Tangeland	Torvald	NINA
Tendenes	Henry	FL
Trangsrud	Lise K.	Høgskolen i Telemark
Tærum	Eli Ragna	Norges forskningsråd
Ulstad	Svein Olav	HiNT
Vanebo	Kari	Norges Klatreforbund
Vereide	Vegard	Høgskulen Sogn og Fjordane
Verket	Lars	www.padleguiden.no
Vik	Anders Arvidson	Friluftsrådet Nordmøre og Romsdal
Vinje	Kristin Oftedal	Den Norske Turistforening
Vinje	Pål	Høgskolen i Nesna
Wigestrand	Gina	Norges Idrettshøgskole
Waage Gjertsen	Randi	Avd. for lærerutdanning/ Høgskolen i Bergen
Øverland	Kristoffer	Oslo og Omland Friluftsråd
Ånensen	Ådne	Ryfylke Friluftsråd
Aarhus	Rune	HiT Bø
Aas	Karen V. G.	Høgskolen i Telemark
Aaserud	Bergljot Bugge	Norges Orienteringsforbund

Konferansekomité

Bischoff	Annette	Høgskolen i Telemark
Aamelfor Hjelle	Anne Mari	Den Norske Turistforening
Lerkelund	Hans Erik	Friluftslivets fellesorganisasjon
Parmann	Siri	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Viestad	Odd Inge	NINA

Sekretariat/informasjon m.m.

Braathen	Anette	Friluftslivets fellesorganisasjon
Heimdal	Lasse	Friluftslivets fellesorganisasjon
Meyer	Siri	Friluftslivets fellesorganisasjon
Thorsen	Tove	Friluftslivets fellesorganisasjon

Velkommen til konferansen

Forskning i friluft 2009

i Oslo 24. og 25. november, Holmenkollen Park Hotel Rica

Konferansen arrangeres av
Friluftslivets fellesorganisasjon, FRIFO

FRIFO 20 ÅR 1989 – 2009
www.frifo.no

Organisasjoner tilsluttet FRIFO: Den Norske Turistforening, Forbundet KYSTEN, KFUK-KFUM-Speiderne, Norges Folkesportforbund, Norges Jeger- og Fiskerforbund, Norges Klatreforbund, Norges Orienteringsforbund, Norges Padleforbund, Norges Røde Kors Hjelpekorps, Norges speiderforbund, Skiforeningen, Syklistenes Landsforening, 4H Norge

Forskning i friluft 2009

Forskning i friluft 2009 er den fjerde i rekken av forskningskonferanser i regi av FRIFO.

Program tirsdag 24. november

PLENUM – Møteleder: Anne Mari Aamelfot Hjelle – DNT

- 10:30 Velkommen!**
Øystein Dahle, styreleder i FRIFO
- 10:45 Åpningsinnlegg**
Statsråd Lars Peder Brekk, Landbruks- og matdepartementet
- 11:30 Utmarkas moralske økonomi – den stadeigne kollektive moral i møte med marknaden**
Bjørn Egil Flø og Katrina Rønningen, Senter for bygdeforskning
- 12:00 Friluftsliv i et landskap med næringsinteresser**
Kjersti Moe, Høgskolen i Telemark
- 12:30 LUNSJ**
- 14:00 Hvem forsvarer friluftslivet i planleggingen?**
Knut Bjørn Stokke, Universitetet for miljø- og biovitenskap / Norsk institutt for by- og regionforskning
- 14:30 Friluftsliv – vill blomst eller nytteplante?**
Bjørn Tordsson, Høgskolen i Telemark
- 15:00 Friluftsliv, slik media ser det**
André Horgen, Høgskolen i Telemark

15:30 PAUSE

SESJON: FRILUFTSLIV OG FORBRUK

Møteleder: Siri Parmann – NJFF

- 16:00 Klær og utstyr til enhver aktivitet – friluftslivets spesialisering**
Ingun Grimstad Klepp og Mari Bjerck, Statens institutt for forbruksforskning
- 16:30 Har man bil, så kjører man bil**
Agnes Brudvik Engeset, Vestlandsforskning
- 17:00 Hus eller hytte? En studie av norske fritidsboliger**
Eli Støa og Bendik Manum, NTNU

19:30 MIDDAG

SESJON: FRILUFTSLIV OG FOLKEHELSE

Møteleder: Lasse Heimdal – FRIFO

- 16:00 Friluftslivets effekt på folkehelse og helseøkonomi**
Nanna Kurtze, Terje Eikemo og Karl-Gerhard Hem, SINTEF
- 16:30 Å gå ut for å gå ned**
Jens Marcussen, Høgskolen i Telemark
- 17:00 Hvordan få økt fokus på friluftsliv og helse? Nordisk prosjekt 2009-2011**
Harald Tronvik, Friluftslivets fellesorganisasjon

Årets friluftslivskommune 2009: Kåringen av Årets friluftslivskommune 2009 foretas på konferansen av statsråd Lars Peder Brekk. Kåringen er støttet av Norsk Resirk AS.

Støtte: Konferansen er støttet økonomisk av Direktoratet for naturforvaltning og Norges forskningsråd.

Konferansekomité: Odd Inge Vistad, NINA, Annette Bischoff, HiT, Anne Mari Aamelfot Hjelle, DNT, Siri Parmann, NJFF, Hans Erik Lerkelund, FRIFO.

Program onsdag 25. november

SESJON: BARN/UNGE OG FRILUFTSLIV

Møteleder: Henry Tendenes – FL

- 08:30 Hverdagsfriluftsliv og nærmiljønatur**
Margrete Skår, Norsk institutt for naturforskning
- 09:00 Barn leiker fortsatt utendørs og i natur!**
Merete Lund Fasting, Universitetet i Agder
- 09:30 Eg kainn ro! - Friluftsliv blant barn og unge på Helgeland**
Hogne Hjerpås, Høgskolen i Nesna

10:00 PAUSE

- 10:30 Har skolen snudd ryggen til naturen?**
Petter Erik Leirhaug, Høgskolen i Sogn og Fjordane og Karen Klepsvik, Høgskolen i Bergen
- 11:00 Natur- og friluftsbarnhager – et gode for barn?**
Olav B. Lysklett, Dronning Mauds Minne – Høgskole for førskolelærer-utdanning

11:30 LUNSJ

PLENUM – Møteleder: Lasse Heimdal – FRIFO

- 12:45 På tur som barn – på tur som voksen?**
Alf Odden, Høgskolen i Telemark
- 13:15 På tur til IKEA**
Helene Figari, Norsk institutt for naturforskning
- 13:45 Friluftsliv i förändring - några halvtidsresultat från ett forskningsprogram**
Peter Fredman, ETOUR / Mittuniversitetet, Sverige
- 14:15 Forskning i friluft 2009, og videre forskningsbehov**
- Fire kommentarer
- Synspunkter og innspill fra salen
Politisk ledelse i Miljøverndepartementet er invitert
- 15:00 Avslutning**
Lasse Heimdal, generalsekretær i FRIFO

15:10 SLUTT

SESJON: HVORFOR FRILUFTSLIV?

Møteleder: Siri Parmann – NJFF

- 08:30 Rekruttering til jakt**
Oddgeir Andersen og Bjørn Petter Kaltenborn, Norsk institutt for naturforskning
- 09:00 Ut på tur aldri sur, men hvorfor egentlig?**
Hanne Svarstad, Norsk institutt for naturforskning
- 09:30 Naturopplevelse og opplevelsens natur**
Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark

- 10:30 Magiske plasser i skogen – folks forhold til Marka**
Vegard Gundersen, Norsk institutt for naturforskning

Pant alt. Alltid.

FRIFOs 14 MEDLEMSORGANISASJONER

4H Norge

Den Norske Turistforening

Forbundet KYSTEN

Kristen Idrettskontakt

Norges Turmarsjforbund

Norges Jeger- og Fiskerforbund

Norges KFUK-KFUM-speidere

Norges Klatreforbund

Norges Orienteringsforbund

Norges Padleforbund

Norges Røde Kors Hjelpekorps

Norges speiderforbund

Skiforeningen

Syklistenes Landsforening

(Kontaktinformasjon til alle organisasjonene finnes på www.frifo.no)

Friluftslivets fellesorganisasjon (FRIFO) representerer de 14 største friluftslivsorganisasjonene i Norge med til sammen over ½ million medlemskap. FRIFOs hovedoppgaver er blant annet å ivareta allemannsretten og det enkle friluftslivets kår i Norge, herunder naturgrunnlaget for å drive friluftsliv.

”Friluftslivet er en regelmessig kilde til livskvalitet for alle. Det er en naturlig del av norsk kultur og livsstil å delta i en friluftslivsorganisasjon”.

Nedre Slottsgate 25, 0157 Oslo

Telefon: 23 31 09 80, Telefaks: 23 31 09 89

E-post: post@frifo.no, Nettsted: www.frifo.no